T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜGÖLBAY SIDIKBEKOV'UN "ABISINDAR", "MUZDAKTA", "PAYDAGA ÇEÇİLGEN ÇATAK" ADLI HİKÂYELERİ ESASINDA KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İSİMLER

Nurten ÖREN

Zonguldak 2019

T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

TÜGÖLBAY SIDIKBEKOV'UN "ABISINDAR", "MUZDAKTA", "PAYDAGA ÇEÇİLGEN ÇATAK" ADLI HİKÂYELERİ ESASINDA KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İSİMLER

Hazırlayan
Nurten ÖREN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gül Banu DUMAN

Zonguldak 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

05/07/2019

Nurten ÖREN

T.C

ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında 181282121009 numaralı Nurten ÖREN'İN hazırladığı "Tügölbay Sıdıkbekov'un 'Abısındar', 'Muzdakta', 'Paydaga Çeçilgen Çatak' adlı hikâyeleri esasında Kırgız Türkçesinde İsimler" konulu ~~DOKTORA/~~YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 14/06/2019 günü saat 13:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

Başkan_____

Doç. Dr. Kemalettin DENİZ

Üye_____

Doç. Dr. Gül Banu DUMAN (Danışman)

Üye_____

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÖZER

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

25/06/2019

Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM

Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Tez Başlığı	: Tügölbay Sıdıkbekov'un "Abısındar", "Muzdakta", "Paydaga Çeçilgen Çatak" Adlı Hikâyeleri Esasında Kırgız Türkçesinde İsimler
Tez Yazarı	: Nurten ÖREN
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Gül Banu DUMAN
Tez Türü, Yılı	: Yüksek Lisans Tezi, 2019
Sayfa Adedi	: 336

Kavramlara karşılık gelen nesneleri açıklayan biçimbirimler isimlerdir. Dil bilgisi kitapları incelendiğinde en temel sözcük türü isimdir. Diğer tüm sözcükler isim soyludur. Bu sebeple de sözcükler isim ve fiil olarak ayrım gösterir.

Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Türkçenin birer kolu olarak benzerlik göstermektedir. Her ne kadar benzer olsa da ayrımların olduğu noktalar da mevcuttur. Bu belirtilenlerden hareketle bu çalışmada Tügölbay Sıdıkbekov'un Abısındar, Muzdakta, Paydaga Çeçilgen Çatak adlı hikâyeleri Türkiye Türkçesine aktarılmış ve bu hikâyelerdeki isimler incelenmiştir. İsimler anlamları, görevleri ve yapıları bakımından incelenip sınıflandırılmıştır. Yapılan sınıflandırmalar başlıklar hâlinde verilmiş bu başlıkların altına sonuçlar eklenmiştir.

Çalışmanın amacı bu sınıflandırmalar dahilinde Kırgız Türkçesindeki isimleri, isimlerin görevlerini, yapılarını, aldıkları ekleri; isim soylu sözcüklerin özelliklerini, kullanım durumlarını Türkiye Türkçesiyle de karşılaştırarak belirlemektir. Bunlar incelenirken hikâyeden örnekler verilmiş bu örnekler de hikâyelere satır numarası verilerek gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsimler, Kırgız Türkçesi, Tügölbay Sıdıkbekov, Türkiye Türkçesi, Kırgız Türkçesinde İsim.

ABSTRACT

Institute : BEU the Institute of Social Sciences, Turkish Language and Literature Department

Title : Tügölbay Sıdıkbekov's stories colled the "Abısındar", "Muzdakta", "Paydaga Çeçilgen Çatak" are actually the Kyrgyz Türkish

Author : Nurten ÖREN

Supervisor : Associate Professor Gül Banu DUMAN

Thesis, Year : Master Thesis, 2019

Pages : 336

Names that describe objects that correspond to concepts are nouns. When the grammar books are examined, the most basic word type is the noun. All other words come from the nouns. For this reason, words denote distinction as noun and verb.

Kyrgyz Turkish resemble Turkish in terms of many respects such as shape and core. Although there are similar points, there are differences. Based on these signs in this study Abısındar, Muzdakta, Paydaga Çeçilgen Çatak stories of Tügölbay Sıdıkbekov has been translated into Turkish and studied the nouns in this story. Nouns are examined and classified in terms of their meanings, tasks and structures. Classifications made given in titles. The results are added below these titles.

The aim of this study is to determine the nouns in Kyrgyz Turkish, the tasks of the nouns, the structures of the Kyrgyz Turkish; the words came from nouns of features, cases of using of nouns to determine comparing with Turkish as well. While examining these examples, examples given to the story are shown by giving a line number to the stories.

Key words: Nouns, Kyrgyz Turkish, Tügölbay Sıdıkbekov, Turkey Turkish, The noun in Kyrgyz Turkish.

ÖNSÖZ

İnsanoğlu var olduğu zamandan itibaren çevresini ve bu çevredeki nesneleri, kavramları anlamlandırmak istemiştir. Bu sebeple de nesnelere, kavramlara karşılık adlandırmalar yapmış böylelikle her şeyin bir ismi olmuştur. Zamanla bu isimler ekler almış, türemiş, bu isimlere belirli görev ve anlamlar yüklenmiştir.

Bu çalışmada Modern Kırgız edebiyatında önemli bir yere sahip nazım nesir alanında pek çok eser vermişTügölbay Sıdıkbekov'un, üç hikâyesi esasında Kırgız Türkçesindeki isimler incelenmiştir. Yaşamı boyunca edabiyatla uğraşmış, pek çok yazarın önünü açmış Kırgız edebiyatının temelini atmıştır.

Türk dilinin tasnifinde Kuzey-Batı (Kıpçak) Türk lehçeleri grubunda yer alan Kırgız Türkçesindeki isimlerin Tügölbay Sıdıkbekov'un "Abısındar (Eltiler)", "Muzdakta (Soğukta)", "Paydaga Çeçilgen Çatak (Olumlu Biten Kavga)" hikâyeleri esasında incelenmesi bu çalışmanın konusudur. Bu çalışma, Tügölbay Sıdıkbekov'un belirtilen hikâyelerini Türkiye Türkçesine aktarmak suretiyle Türk okuyucusuyla buluşturmayı, ayrıca bu hikâyelerden hareketle Kırgız Türkçesinde isimler konusunu irdelemeyi amaçlamaktadır.

Tügölbay Sıdıkbekov, Kırgız edebiyatının önde gelen nesir yazarlarından birisidir. Şimdiye kadar Türkiye sahasında Sıdıkbekov üzerine akademik bir çalışma yapılmamıştır. Bu tez Kırgız edebiyatı için önemli bir yere sahip olan yazarın ve eserlerinin tanıtılması açısından önemlidir. Öte yandan bu türden lehçeler arası çalışmaların artması da Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları sahasının gelişmesine katkı sunacaktır. Bu çalışmayla KT.'nde isimler konusunun daha anlaşılır olacağı düşünülmektedir.

Çalışma yapılmadan önce ilk olarak konuyla ilgili çalışmalara bakılmış tez oluşturulurken de Cesim Ercik'in "Tölögön Kasımbekov'un Sıngan Kılıç Romanı Esasında Kırgız Türkçesinde İsim" ile Abdullah Elcan'ın "Tanıspay Sinjin'in Irıs Ekelgen Adlı Hikâyesi ve Altay Türkçesinde İsim" tezleri incelenmiş ve örnek alınmıştır. Çalışmaya ilk olarak hikâyelerin latin alfabesine daha sonra da Türkiye Türkçesine aktarılmasıyla başlanmıştır. Bülent Ecevit Üniversitesi öğrencilerinden ana dili Kırgızca olan Türk Dili ve Edebiyatı öğrencisi Gülanda Köse'nin görüşlerine başvurarak bu aktarımın güvenirliği artırılmıştır. Sonrasında

isimler incelenmiş, sınıflandırılmış ve hikâyeler üzerinden bunlar örneklendirilmiştir. İnceleme yapılırken Hülya Kasapoğlu Çengel Kırgız Türkçesi Grameri ile Cahit Başdaş ve Abdulmukaddes Kutlu'nun Kırgızca Türkçesi kitapları esas alınmıştır. Tezin giriş bölümünde dilin tanımı yapılıp Kırgız dili ile bağlantı kurulmuş, çalışmanın amacı ve yöntemi belirtilmiştir.

Tez giriş kısmı dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Tügölbay Sıdıkbekov'un hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Bundan sonra yine ilk bölümde tezin konusu olan üç hikâyenin özeti verilmiştir. Tezin inceleme kısmı ikinci bölümdür. Burada isimler anlamlarına ve yapılarına göre sınıflandırılmış; isim soylu sözcükler olan zamir, sıfat, zarf, edat, bağlaç ve ünlem hikâyelerden hareketle incelenmiştir. Son bölümde ise Kiril harfleriyle yazılan hikâyelerin Latin harfleriyle transkripsiyonlu metni ve bunların Türkiye Türkçesine aktarımı verilmiştir. Sonuç bölümünde konu başlıklarında belirtilen sonuçlar da dikkate alınarak genel sonuçlar oluşturulmuş bu çalışmanın benzer çalışmalara da kaynak niteliği kazandırdığı belirtilmiştir.

Başarıya dair inancımı her zaman tetikleyen, bilgi ve birikimini benden esirgemeyen, hep yanımda olan değerli hocam Doç. Dr. Gül Banu Duman'a; hep yanımda olup azmimi destekleyen sevgili eşim Şaban Ören'e; bana bilgi ve birikimleriyle sözlü kaynaklık eden Gülanda Köse'ye; her daim yanımda olan değerli aileme ve bugünlere gelmemde emeği geçen bütün hocalarıma teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xvi**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xvii**
GİRİŞ **1**
1. TÜGÖLBAY SIDIKBEKOV'UN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ **10**
1.1. Tügölbay Sıdıkbekov'un Hayatı (1912-1997) 10
1.2. Edebi Kişiliği ve Eserleri 13
1.3. Tügölbay Sıdıkbekov'un Yayımlanmış Eserleri 32
1.4. Tügölbay Sıdıkbekov'un İncelenen Hikâyelerinin Özeti 34
1.4.1. Abısındar "Eltiler" 34
1.4.2. Muzdak'ta 36
1.4.3. Paydaga Çeçilgen Çatak "Olumlu Biten Kavga" 38
2. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İSİM KATEGORİSİ **40**
2.1. Kırgız Türkçesinde İsimler (Zat Atooç) 41
2.1.1. Görev ve Anlamları Bakımından İsimler 41
2.1.1.1. Özel İsim 41
2.1.1.1.1. Kişi İsimlerinden Oluşan Özel İsimler 41
2.1.1.1.2. Hayvan Adlarından Oluşan Özel İsimler 46
2.1.1.1.3. Ülke, Şehir ve Yerleşkeyle İlgili Özel İsimler 47
2.1.1.1.4. Coğrafi Yerlerden Oluşan Özel İsimler 49
2.1.1.1.5. Dil, Millet, Halk isimlerinden Oluşan Özel İsimler 49
2.1.1.1.6. Diğer Özel İsimler 50
2.1.1.2. Cins İsim 51
2.1.1.3. Somut İsim 52
2.1.1.4. Soyut İsim 52
2.1.2. Yapıları Bakımından İsimler 54
2.1.2.1.Basit İsim 54
2.1.2.2.Türemiş İsimler 54
2.1.2.2.1. İsimden İsim Türeten Ekler 55
2.1.2.2.1.1.+çA/ çO 55

2.1.2.2.1.2. +çAk/+çOk 55
2.1.2.2.1.3. + çI/+çU 55
2.1.2.2.1.4.+ çIk/+çUk 56
2.1.2.2.1.5.+çIl/+çUl 56
2.1.2.2.1.6. +DAk/+DOk 56
2.1.2.2.1.7. +DAş/+DOş 57
2.1.2.2.1.8.+DAy/+DOy 57
2.1.2.2.1.9. +GAy/+GOy 57
2.1.2.2.1.10. +GIlt 58
2.1.2.2.1.11.+nçI/ +nçU 58
2.1.2.2.1.12. +lIk/+lUk/+DIk/+DUk 58
2.1.2.2.1.13. +lUU/+DUU 59
2.1.2.2.1.14. +OO 59
2.1.2.2.1.15. +rAk/rAAk/+rOk/+rOOk 60
2.1.2.2.1.16. +sIz/+sUz 60
2.1.2.2.1.17. +y 60
2.1.2.2.2. İsimden İsim Türeten Alıntı Ekler 61
2.1.2.2.2.1.be+, bey+ 61
2.1.2.2.2.2. +çA 61
2.1.2.2.2.3. +dar, +dör; +tar 61
2.1.2.2.2.4. +keç 61
2.1.2.2.2.5. +stan, +istan, +üstön 61
2.1.2.2.3. İsimden Fiil Yapan Ekler 62
2.1.2.2.3.1. +A-/+O- 62
2.1.2.2.3.2. +ça-, +çö- 62
2.1.2.2.3.3. +çı- 63
2.1.2.2.3.4. +dA-, +dö-; +ta-/+tö- 63
2.1.2.2.3.5. +ga-; +ka-, +kö- 63
2.1.2.2.3.6. +gar-; +kAr-/ +kOr- 64
2.1.2.2.3.7. +I-/+U- 64
2.1.2.2.3.8. +kaz-, +koz- 64
2.1.2.2.3.9. +kır-, +kür- 65
2.1.2.2.3.10. +LA-/LO-/+DA-/+DO- 65
2.1.2.2.3.11. +ol- 66

2.1.2.2.3.12. +r-; +Ar-/ +Or- 67
2.1.2.2.3.13. +ra-, +rö-.....67
2.1.2.2.3.14. +sI-/+sU- 67
2.1.2.2.3.15. +sIn-/+sUn- 68
2.1.2.2.3.16. +sIrA-, +sUrA- 68
2.1.2.2.3.17. +şI-/+şU- 68
2.1.2.2.3.18. +y-, +Ay-/ +Oy- 69
2.1.2.2.4. Fiilden İsim Yapan Ekler 69
2.1.2.2.4.1. Sıfat-Fiil Ekleri (Atooçtuk Formalar).....69
2.1.2.2.4.1.1.-(A)r/-(O)r.....70
2.1.2.2.4.1.2. –GAn/-GOn 70
2.1.2.2.4.1.3. –GIs/-GUs.....70
2.1.2.2.4.1.4. –OOçU/-UUçU 71
2.1.2.2.4.2. Zarf-fiil Ekleri (Çakçıl Formalar).....71
2.1.2.2.4.2.1. -A/-O/-y 71
2.1.2.2.4.2.2. –BAsTAn/-BOsTOn 72
2.1.2.2.4.2.3. –GançA/-GOnçO 72
2.1.2.2.4.2.4. -GAndA/-GOndO 72
2.1.2.2.4.2.5. –GAndAy/-GOndOy.....73
2.1.2.2.4.2.6. –GIçA/-GUçA.....73
2.1.2.2.4.2.7. –(I)p 73
2.1.2.2.4.2.8. –mayInçA/-mOyUnçO.....74
2.1.2.2.4.3. Mastar Ekleri (Kıymıl Atooç Müçölörü).....74
2.1.2.2.4.3.1. – (I)ş/-(U)ş 74
2.1.2.2.4.3.2.-mA/-mO.....75
2.1.2.2.4.3.3.-mAk/-mOk.....75
2.1.2.2.4.3.4.-OO/-UU 75
2.1.2.2.4.4. Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler 76
2.1.2.2.4.4.1. –Ak/-Ok 76
2.1.2.2.4.4.2. –GAk/-GOk 76
2.1.2.2.4.4.3. –GI/-GU 77
2.1.2.2.4.4.4. –GIç/-GUç 77
2.1.2.2.4.4.5.-GIr/-GUr 77
2.1.2.2.4.4.6. – (I)k/- (U)k 77

2.1.2.2.4.4.7. –(I)m/-(U)m 78
2.1.2.2.4.4.8. – (I)n/-(U)n 78
2.1.2.2.4.4.9. –(I)ndI/-(U)ndU 78
2.1.2.2.4.4.10. –(I)nIç/-(U)nUç 79
2.1.2.2.4.4.11. –mIş/-mUş 79
2.1.2.2.5. Fiilden Fiil Yapan Ekler 79
2.1.2.2.5.1. –BA-/-BO- 80
2.1.2.2.5.2. –Dır-/-Dur- 80
2.1.2.2.5.3. –GIlA- 81
2.1.2.2.5.4. –GIz-/-GUz- 81
2.1.2.2.5.5. – (I)l-/- (U)l- 81
2.1.2.2.5.6. –(I)n-/-(U)n- 82
2.1.2.2.5.7. –(I)r-/-(U)r- 82
2.1.2.2.5.8. – (I)ş-/- (U)ş- 83
2.1.2.2.5.9. – (I)t-/- (U)t- 83
2.1.2.3.Birleşik İsimler 84
2.1.2.3.1. İsim Tamlaması Kalıbındaki Birleşik İsimler 84
2.1.2.3.2.Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Birleşik İsimler 85
2.1.2.3.3. İsim+fiil Yapısındaki Birleşik İsimler 85
2.1.2.3.4. İkileme Kalıbındaki Birleşik İsimler 86
2.2. Çekim Ekleri 86
2.2.1. İsim Çekim Ekleri 86
2.2.1.1. Çokluk Ekleri (Köptük Müçölörö) 86
2.2.1.1.1. +lAr 87
2.2.1.1.2. +lor 87
2.2.1.1.3. +DAr 87
2.2.1.1.4. +DOr 88
2.2.1.2. İyelik Ekleri (Taandık Müçölörü) 89
2.2.1.2.1. I. Teklik İyelik Eki (1. cekelik cak) 89
2.2.1.2.2. II. Teklik İyelik Eki (II. Cekelik cak) 90
2.2.1.2.3. III. Teklik İyelik Eki 90
2.2.1.2.4. I. Çokluk Şahıs İyelik Eki 91
2.2.1.2.5. II. Çokluk Şahıs İyelik Eki 91
2.2.1.2.5.1. +(I)ñIz/+(U) ñUz 91

2.2.1.2.5.2.+(I) ñAr/(U) ñOr 92
2.2.1.2.6. III.Çokluk Şahıs iyelik eki 92
2.2.1.3.Hâl Ekleri (cöndömö kategoriyası) 93
2.2.1.3.1. Yalın Hâl (atooç cöndömösü) 93
2.2.1.3.2.İlgi (Aitlik) Hâli Eki 93
2.2.1.3.2.1. +nIn/+nUn 94
2.2.1.3.2.2. +DIn/+DUn 94
2.2.1.3.2.3. +In/+Un 94
2.2.1.3.2.4.Ø 95
2.2.1.3.3.Yükleme Hâli Eki (Tabış Cöndömösü) 95
2.2.1.3.3.1. +nI/+nU 95
2.2.1.3.3.2. +DI/+DU 95
2.2.1.3.3.3. +I/+U 96
2.2.1.3.3.4. Ø 96
2.2.1.3.4.Yönelme Hâli Eki (Barış Cöndömösü) 96
2.2.1.3.4.1. +GA 97
2.2.1.3.4.2. +GO 97
2.2.1.3.4.3. +A/+O 97
2.2.1.3.5.Bulunma Hâli Eki (Catış Cöndömö) 98
2.2.1.3.5.1. +DA 98
2.2.1.3.5.2. +DO 98
2.2.1.3.6.Ayrılma Hâli Eki (Çığış cöndömösü) 99
2.2.1.3.6.1. +DAn 99
2.2.1.3.6.2. +Don 99
2.2.1.3.6.3. +(n)An/+(n)ön 100
2.2.1.3.7.Vasıta Hâli Eki (Kural Cöndömö) 100
2.2.1.3.8.Eşitlik Hâli Eki (Salışturuu Cöndömösü) 101
2.2.1.3.9.Yön Gösterme Hâli Eki 102
2.2.1.4.Soru Eki 103
2.2. Zamirler (at atooçtor) 104
2.2.1. Şahıs Zamirleri (Caktama At Atooçtor) 104
2.2.1.1.Teklik Birinci Şahıs Zamiri 105
2.2.1.2.Teklik İkinci Şahıs Zamiri 105
2.2.1.3.Teklik Üçüncü Şahıs Zamiri 105

2.2.1.4.Çokluk Birinci Şahıs Zamiri 106
2.2.1.5.Çokluk İkinci Şahıs Zamiri 106
2.2.1.6.Çokluk Üçüncü Şahıs Zamiri 106
2.2.2.İşaret Zamirleri 107
2.2.3. Belirsizlik Zamirleri 108
2.2.4. Soru Zamirleri (Surama At Atooç) 109
2.2.5.Dönüşlülük Zamiri 109
2.3. Sıfatlar (sın atooçtor) 110
2.3.1. Niteleme Sıfatları (sapattık sın atooçtor)) 110
2.3.2. Belirtme Sıfatları 112
2.3.2.1.İşaret (Gösterme) Sıfatları 112
2.3.2.2. Sayı Sıfatları (Eseptik San Atooç) 113
2.3.2.2.1.Asıl Sayı Sıfatları 113
2.3.2.2.2. Derecelendirme Sayı Sıfatları (İrettik San Atooç) 114
2.3.2.2.3.Kesir Sayı Sıfatları 114
2.3.2.2.4.Üleştirme Sayı Sıfatları 115
2.3.2.3.Soru Sıfatları 115
2.3.2.4.Belirsizlik Sıfatları 116
2.4. Zarflar (taktooçtor) 117
2.4.1. Tarz\Durum Zarfları (sın-sıpat bışıktagıç taktooç) 117
2.4.2.Zaman Zarfları (mezgil bışıktagıç taktooç) 118
2.4.3. Yer-yön Zarfları (orun bışıktagıç taktooç) 120
2.4.4.Miktar Zarfları (San-ölçöm bışıktagıç taktooç) 121
2.4.5.Soru Zarfları 122
2.5. Edat (candooç) 123
2.5.1. Çekim Edatları 124
2.5.1.1. boyu “boyu” 124
2.5.1.2.boyunça “göre” 124
2.5.1.3. cönündö “hakkında, konusunda” 124
2.5.1.4. dep “diye, için” 124
2.5.1.5. menen “ile” 125
2.5.1.6. sayın “her” 125
2.5.1.7. sıyaktuu “gibi” 126
2.5.1.8. üçün “için” 126

2.5.2.Yükleme hâliyle bağlanan edatlar (tabış cöndömösündögü sözdör menen aykaşuuçu candooçtor) 126
2.5.2.1. közdöy, közdöp “doğru” 126
2.5.3. Yönelme hâliyle bağlanan edatlar (barış cöndömösündögü sözdör menen aykaşuuçu candooçtor) 126
2.5.3.1. caraşa “uygun, göre” 126
2.5.3.2. çeyin “kadar” 127
2.5.3.3. deyre; deyin “kadar” 127
2.5.3.4. karaganda “göre” 127
2.5.3.5. karay “doğru” 127
2.5.3.6. okşoş “benzer, gibi” 127
2.5.4. Çıkma hâliyle bağlanan edatlar (çıgış cöndömösündögü sözdör menen aykaşuuçu candooçtor) 127
2.5.4.1. arı “öte, sonra” 127
2.5.4.2. başka “başka” 128
2.5.4.3. baştap “itibaren” 128
2.5.4.4. beri “beri” 128
2.5.4.5. bötön “başka” 128
2.5.4.5. kiyin “sonra” 128
2.5.4.6. körö “göre” 128
2.5.4.7. murun “önce” 128
2.5.4.8. soñ “sonra” 129
2.4.4.9. tartıp “itibaren” 129
2.5.4.10. ulam “dolayı” 129
2.5.5. Pekiştirme edatları (küçötmö candooç) 129
2.5.5.1. bolso “ise” 130
2.5.5.2. da “da de” 130
2.5.5.3. dagı “da de, dahi, bile” 131
2.5.5.4. dele, dale “da, de” 131
2.5.5.5. eken “ki, acaba” 131
2.5.5.6. ele “da, de, daha, sadece, öylesine” 131
2.5.5.7. beken “mi ki, mi acaba?” 132
2.5.5.8. belem “mi ki, mi acaba?” 132
2.5.5.9. ee 132

2.5.5.10. gana “sadece, yalnız” 132
2.5.5.11. go “herhâlde” 133
2.5.5.12. ıya “ha, ya” 133
2.6. Bağlaç (baylantalar) 134
2.6.1. Sıralama Bağlaçları (baylanıştırgıç baylamtalar) 134
2.6.1.1. cana “ve” 134
2.6.1.2. menen “ile” 134
2.6.1.3. da “ve” 134
2.6.2. Denkleştirme Bağlaçları (acıratkıç baylamtalar) 135
2.6.2.1. ce “veya, ya da” 135
2.6.3. Karşılaştırma Bağlaçları (acırat baylamtalar) 135
2.6.3.1. ce… ce… “ya…ya…” 135
2.6.3.2. da… da… “da… da…. /de… de…” 135
2.6.3.3. emes “değil” 135
2.6.3.4. meyli… meyli… “ister…ister” 136
2.6.3.5. ne… ne… “ne… ne…” 136
2.6.4. Cümle Başı Bağlaçları (bagındırma baylamtalar) 136
2.6.4.1. a tügül “hatta” 136
2.6.4.2. al emi “fakat” 136
2.6.4.3. ce “yoksa” 136
2.6.4.4. birok “fakat” 136
2.6.4.5. eger; egerde “eğer, şayet” 137
2.6.4.6. körsö “meğer” 137
2.6.4.7. oşentse da “böyle olsa da, buna rağmen” 137
2.6.4.8. oşonduktan “bu yüzden” 137
2.6.4.9. oşon üçün, oşol üçün “bu yüzden” 138
2.7. Ünlem (sırdık söz) 139
2.7.1. Duygu Ünlemleri 139
2.7.1.1. a, aa “aa” 139
2.7.1.2. Oy “oy, vay” 139
2.7.1.3. ay “vay” 139
2.7.1.4. o “ah” 139
2.7.2. Seslenme ünlemleri 140
2.7.2.1. a “hey” 140

2.7.2.2. ay “hey” 140
2.7.2.3. e “ey, hey” 140
2.7.2.4. o “hey” 140
2.7.2.5. oy “oy, vay” 140
2.7.3. Gösterme ünlemleri 141
2.7.3.1. mına “işte” 141
2.7.4. Sorma ünlemleri 141
2.7.4.1. kana “hani” 141
2.7.5. Cevap ünlemleri 141
2.7.5.1. ooba “evet” 141
2.7.5.2. cok “yok, hayır” 141
2.7.5.3. albette “elbette” 141
2.7.5.4. makul “makul, tamam” 142
2.7.5.5. carayt “doğru, uygun” 142
2.7.5.6. balkim “belki” 142
3. METİN VE AKTARMA 144
3.1. Kiril Harfli Metin 144
3.1.1.АБЫСЫНДАР 144
3.1.2. МУЗДАКТА 174
3.1.3. ПАЙДАГА ЧЕЧИЛГЕН ЧАТАК 182
3.2. Latin Harfli Metinler 201
2.2.1. Abısındar 201
3.2.2. Muzdakta 225
3.2.3. Paydaga Çeçilgen Çatak 232
3.3. Türkiye Türkçesine Aktarım 248
3.3.1. Eltiler 248
3.3.2. Muzdak’ta 286
3.3.3. Olumlu Biten Kavga 296
SONUÇ 326
KAYNAKÇA 331
ÖZGEÇMİŞ 336

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Kişi İsimlerinden Oluşan Özel İsimler 42
Tablo 2: Hayvan Adlarından Oluşan Özel İsimler 47
Tablo 3: Ülke, Şehir ve Yerleşkeyle İlgili Özel İsimler. 48
Tablo 4: Coğrafi Yerlerden Oluşan Özel İsimler. 49
Tablo 5: Dil, Millet, Halk isimlerinden Oluşan Özel İsimler. 50
Tablo 6: Hikâyelerdeki çokluk eklerinin gösterimi. 89
Tablo 7: İyelik ekleri. 93
Tablo 8: Kişi zamirleri. 105
Tablo 9: İşaret zamirleri. 107

KISALTMALAR LİSTESİ

A:	Abısındar
Çev.:	Çeviren
KT:	Kırgız Türkçesi
M:	Muzdakta
PÇÇ:	Paydaga Çeçilgen Çatak
s.:	Sayfa
TT:	Türkiye Türkçesi
vb.:	Ve benzeri
vd.:	Ve diğerleri

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

А, а: A, a

Б, б: B, b

В, в: V, v

Г, г: G, g

Д, д: D, d

Е, е: E, e

Ё, ё: Yo, yo

Ж, ж: C, c

З, з: Z, z

И, и: İ, i

К, к: K, k

Л, л: L, l

Й, й: Y, y

М, м: M, m

Н, н: N, n

Ң, ң: Ñ, ñ

О, о: O, o

Ө, ө: Ö, ö

П, п: P, p

Р, р: R, r

С, с: S, s

Т, т: T, t

У, у: U, u

Ү, ү: Ü, ü

Ф, ф: F, f

Х, х: H, h

Ц, ц: Ts, ts

Ч, ч: Ç, ç

Ш, ш: Ş, ş

Щ, щ: Tş, tş

Ь, ь: İnceltme İşareti

Ъ, ъ: Ayırma İşareti

Ы, ы: I, ı

Э, э: E, e

Ю, ю: Yu, yu

Я, я: Ya, ya

GİRİŞ

Dil insanın kendini ifade edebildiği en iyi iletişim aracıdır. Dil gelişen, değişen ve sosyalleşebilen bir varlıktır.

Kaplan (1988: 45) dilin kültürel bir unsur olduğu belirtir. Dillere baktığımızda hiçbir dilin birden oluştuğunu söyleyemeyiz. Caferoğlu (2001: 2)'un belirttiği gibi "Dünyada hiçbir dil ansızın doğmuş veya türemiş değildir; o birçok yüzyıllar içerisinde gelişme evreleri geçirmiştir." Banguoğlu (1959: 9) dili "Dil medeniyetin gelişmesi ile zenginleşen ve zamanla değişen sosyal bir kurumdur." şeklinde tanımlayarak dilin sosyal yönüne değinir.

Korkmaz (2005: 661) dilin toplumun izlerini taşıdığın söyler: "Dilde de insan varlığının toplum içindeki binlerce yıllık yaşayışının zaman süzgecinden geçerek billurlaşmış anlam ve özünü bulabilmekteyiz."

Hiçbir dil yoktur ki toplumu yansıtamasın. Her dil mutlak surette kendi toplumunun geleneklerini, göreneklerini, maddi-manevi birikimlerini yansıtmak zorundadır. Aksan (2000: 11) dili "Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyülü bir varlıktır. O gerek insan gerek toplum gerekse insan ve toplumdan ayrı düşünülemeyecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur." şeklinde tanımlar. Şunu belirtmek gerekir ki dilin gelişimi ve var olması da toplumun kendi öz benliğini koruyup sürdürebilmesine bağlıdır.

Yıllarca öz vatanlarında kendi dillerinden mahrum bırakılan, dil sömürüsüne uğrayanlardan biri de Kırgız halkıdır. Sürekli alfabe değişikliği yaşamışlar dil birliğini engellemek için çeşitli oyunlara maruz kalmışlardır. Böyle bir baskı içerisinde her daim dilini savunan hâlâ yazılmaya devam eden dünyaca tanınmış en uzun destan olan Manas'ı savunan, Kırgız dilinin gelişmediğini bas bas bağıranlardan biri Tügölbay Sıdıkbekov'dur. Kırgız edebiyatının tarihine geçmiş Modern Kırgız edebiyatının kurucularından olup edebiyatın her türünde eser vermesi, onun eserlerinin hiçbirinde isimlerin incelenmemiş olması ve üç hikâyesinin de Türkiye Türkçesine aktarımının olmaması bu konunun tez konusu olarak seçilme sebebidir.

Çalışma “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Tügölbay Sıdıkbekov’un hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve teze konu olan “Abısındar”, “Muzdakta” ve “Paydaga Çeçilgen Çatak” hikâyelerinin özeti verilmiştir. İkinci bölümde isimler anlamına göre; yapılarına göre belirtilip zamirler, sıfatlar, zarflar, edatlar, bağlaçlar ve ünlemler hikâyeden hareketle incelenmiş Türkiye Türkçesiyle ayrımları sonuç kısımlarına eklenmiştir. Üçüncü bölüm Kiril alfabesi ile yazılan hikâyelerin Latin harfleriyle transkripsiyonlu metninden ve metnin Türkiye Türkçesine aktarılmasından meydana gelmektedir. “Metin ve Aktarma” bölümünde bugünkü yazı dilinde olmayan harflerden “ñ” kullanılmıştır. Aktarma bölümünde hikâyedeki kelimelerin asıl anlamlarına ve karşılıklarına olabildiğince sadık kalınmıştır. Bazı sözcükler dipnot olarak sayfanın alt kısmında belirtilmiştir.

“Sonuç” bölümünde ise yapılan çalışma sonucunda elde edilen bilgilerin kısaca değerlendirilmesi yapılmıştır.

Eserin ilk üç hikâyesi incelenmiştir. 61 sayfadan oluşmaktadır. Hikâyelerin yer aldığı eser 1949’da Kırgızmambas, Frunze baskılı 176 sayfadır. 1966’da Üç Kitaptan Oluşmuş Roman, 1. ve 2. kitap şeklinde Frunze’de 783 sayfa olarak tekrar basılmıştır.

Eserde yer alan hikâyeler incelenirken şairin imlâ ve noktalamada hassas davrandığı görülmektedir. Her daim Kırgız dilinin gelişmesi için çabalayan yazar için bu durum gayet tabîdir. Öyle ki dil, bir milletin varlığını ortaya koymak ve korumak, bunu ileriye taşımak için en önemli değerdir. Okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, cümle içerisindeki vurguyu yansıtarak okuyucunun metne daha kolay adapte olmasını sağlamak adına yazım kuralları ve noktalama işaretlerine bağlı kalmak önem taşımaktadır. Etkili bir yazı dili, imlâ ve noktalama işaretleriyle desteklendiğinde metnin kalıcılığı artmaktadır. Tügölbay Sıdıkbekov bunu hikâyelerinde sağlamış bir yazardır.

Kırgız Türkleri

Kırgız Türkleri ve onların yaşadıkları yer ile ilgili ilk kaynaklar pek çok bilginin de elde edildiği Çin kaynaklarıdır. “Kırgız adı Çin kaynaklarında, Hakas veya Kenges olarak geçmektedir. Kırgız adıyla ilgili görüşlerin çoğu halk

etimolojisine dayanmaktadır." (Buran ve Alkaya, 2004:223). Bunlardan bazıları şunlardır:

a) Kırgız, Oguzhan'ın torunlarından biridir. Onun soyundan gelenlere bu isim verilmiştir.
b) Kırgız, "Kır-gez"den gelmektedir. (Erdem, 2005:72) Bir hakanın oğlunun yanına kırk kız vererek onu ısssız bir yere göndermesi ve orada bunların çoğalmasıyla Kırgızlar meydana gelmiş.
c) Kırgız, "kırk kız" anlamında bir kelimedir. (Radlof) Kırgız, "Kır gezen" anlamındadır. (Vambery'in etimolojisi)
d) Kırgız, kır+oğuz (Munkaçı)
e) Kır+guz (Şupka)
f) Kırgız, Kırk+yüz (Radlof'un etimolojisi) (Buran ve Alkaya, 2004:223)
g) Kır-gez, kırk kişidir. Bu da kırgız şekline dönüşmüştür.
h) Buyan Han'ın dört nikâhlı karısı, kırk da kumaları varmış. Fakat hiç oğlu olamamış. Kendisinin oğlan istemesine karşılık Tanrı ona hep kız vermiş. Bu şekilde kırk kızı olmuş. Bu kırk kızdan bugün "Kırgız" denen millet meydana gelmiş.
i) Kırgız sözü bir anlamda da "kırk boy"dur. Güney Sibirya'da Yenisey boylarında Türkçe konuşan kırk kadar boydan söz edilmektedir. (Erdem, 2005: 73)
j) "Kırk" sayısına (ı)z çoğul eki getirilerek genişletidiği ve kelimenin "kırklar" anlamına geldiği beirtilmektedir. Ligeti'nin bu görüşü en fazla kabul gören teoridir. (Buran ve Alkaya, 2004:223)

Kırgız Türkleri, Türk tarihinin bilinen en eski topluluklarından birisidir. "Çin kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Kırgız Türkleri ilk devletini M.Ö. 3. asırda kurmuştur. Bu ilk Kırgız devletinin adı Çin kaaynaklarında "Kİ-Ku, Kie-Ku" olarak geçer. M.Ö. 2. yüzyılda Kırgızlar Büyük Türk İmparatorluğu'na dahil olurlar. Hun imparatorluğu'nun dağılmasından sonra Kırgızlar 4. yüzyılda büyük bir devlet kurarlar. Bu devlet, Çin kaynaklarında "Hakas Devleti" adıyla anılır. Baykal gölünden Tibet'e kadar uzanan saha Kırgız İmparatorluğunun idaresi altına girer." (Buran ve Alkaya, 2004:224).

“VI. yüzyılın ikinci yarısında Göktürk Devleti'nin idaresi altına girdiler. Ancak Göktürklerin duraklama devrinde biraz serbestlik kazanınca müstakil hareket edip Çin'le ikili ilişkiler kurdularsa da bir süre sonra tekrar Göktürk Devleti'ne bağlandılar. Göktürk kitabelerinden edinilen bilgilere göre Yukarı Yenisey'de Kögmen dağlarının kuzeyinde oturan Kırgızlar Göktürk hâkimiyetini kolay kabul etmemiş, Göktürkleri epeyce uğraştırmışlardır. Kırgızlar, Göktürkler zamanında ticaret sayesinde zenginleştiler ve onların zayıflamasının ardından Uygurlar'ın hâkimiyetini benimsediler (758). Fakat Uygur Devleti'nin ağır vergi talebinden dolayı zor durumda kaldıklarından ayaklanarak Uygurlar'ın kuzeydeki topraklarını ele geçirdiler.” (Saray, 2002: 442-443).

“Kırgız Devleti ortadan kalktıktan sonra, Kırgızlar 10.-12. yüzyıllarda Karahanlılara tabi olurlar. Bu yıllarda İslam dinini kabul ederler. Özkent ve Balasagun gibi şehirlerde yoğun iktisadi ve kültürel faaliyetlerde bulunurlar.” (Buran ve Alkaya, 2004:224).

“Karahanlılar'a bağlı olan Kırgızların ülkesi Karahıtaylar'ın istilasına uğradı. XIII. yüzyılın başlarında Cengiz Han tarafından kurulan imparatorluğun Çağatay ulusuna katıldılar. Bir ara Moğol hâkimiyetine karşı ayaklandılarsa da ayaklanma 1217'de kanlı bir şekilde bastırıldı. Ancak Oyratlar'la birlikte başlattıkları ikinci isyan sonunda yeniden bağımsızlıklarına kavuştular (1399). Fakat bu bağımsızlık da uzun sürmedi; Timur, Kırgızistan topraklarını kurduğu imparatorluğa dâhil etti.” (Saray, 2002: 443).

“1916 yılında Kırgız Türkleri Çar hükümetine karşı ayaklanırlar. Bu ayaklanma Ruslar tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılır. Bu olaylardan sonra Kırgız Türklerinin bir bölümü Doğu Türkistan’a göç etmek zorunda kalır. 20. yüzyılın başında verilen hürriyet mücadelesinin sonunda 1918’de ilan edilen Türkistan özerk vilayetinin bir parçası olarak kurulan Kırgızistan, Bolşevik kuvvetlerinin Türkistan’ı işgal etmesiyle, diğer Türkistan cumhuriyetleriyle beraber Rusya Federasyonu’na bağlanır. Ardından 1925’te özerk vilayet, 1926’da özerk cumhuriyet, 5 Aralık 1936’da Sovyetler Birliği Cumhuriyeti olur. Kırgızistan, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra diğer Türk cumhuriyetleriyle birlikte 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur.” (Buran ve Alkaya, 2004: 224)

Kırgızistan'ın coğrafi konumuna bakılacak olursa "70-80 derece doğu boylamları ile 43-89 kuzey enlemleri arasında yer alır. Doğusunda Doğu Türkistan, batısında Özbekistan, kuzeyde Kazakistan, güneyinde Tacikistan bulunur. Yüz ölçümü 198.500 km²'dir. Nüfusu 2015 rakamlarına göre altı miyondur. Kırgızistan dışında başta Rusya Federasyonu olmak üzere Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Doğu Türkistan ve Türkiye'de yaklaşık bir milyon Kırgız yaşamaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 14).

"Kırgızistan idari bakımdan *Çüy, Issık Köl, Narın, Talas, Calal-Abad, Oş ve Batken* olmak üzere yedi bölgeye ayrılmıştır. Bu yedi bölgeye bağlı 40 rayon, 25 şehir, 29 kasaba, 472 muhtarlık ve yaklaşık 1800 köy bulunmaktadır. Başkenti Bişkek'tir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 14).

"Orta Asya'nın kuzeydoğusunda dağlık bölgede yer alan Kırgızistan karasal iklime sahiptir. Issık Köl dünyanın en önemli krater göllerindendir. Kırgızistan, kömür, petrol, doğal gaz, uranyum, çinko, kalay gibi yer altı zenginliklerine sahiptir. Ülke ekonomisi başlıca tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Koyun, sığır, at yetiştiriciliği ve buğday, arpa, mısır, pamuk üretimi ülke ekonomisinde önemli yer tutar. Sanayi pek gelişmemiştir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 14).

Geleneklerine oldukça bağlı olduğu bilinen Kırgızların çoğunun Müslüman olduğu belirtilmektedir. Buna karşın Şamanizm etkisinde kaldıklarından gelenekleri yaşatılmaktadır. Rusların dinle ilgili politikalarından ve Hristiyan misyonerlerin etkisiyle de Hristiyanlaşan Kırgızlar az da olsa vardır.

Kırgız Türkçesi

Çok zengin bir birikime sahip olan "Kırgız Türkçesi, bugün çoğunluğu Kırgızistan'da yaşayan Kırgız Türklerinin konuştuğu bir lehçedir. Kırgız Türkçesi, Kıpçak grubu lehçelerinin içerisinde yer alır. Kırgız Türkçesi, Kıpçak grubu lehçeleri içerisinde en çok Kazak Türkçesine yakındır." (Buran ve Alkaya, 2004:225)

"Kırgız Türkçesi kuzey, güneydoğu ve güneybatı olmak üzere üç ana ağıza ayrılır. Kırgız Türkçesi tarihi olarak üç gelişim devresi içerisinde ele alınır:

Eski Kırgız Türkçesi (7.-9. yüzyıllar): Konuşulduğu alanda eski Uygur ve Oğuz Türkçeleri ile sürekli ilişkide bulunmuştur.

Orta Kırgız Türkçesi (10.-15. yüzyıllar): Bu dönemden elde belge bulunmaz. Kırgız boyları arasında sıkı bir bağ vardır. Göçebe bir halkın dili olarak, halk arasında ve halk edebiyatında işlenmiştir.

Yeni Kırgız Türkçesi (15. yüzyıldan sonra): 18. yüzyıl ortalarından sonra Kırgız Türkçesine Arapça ve Farsça kelimeler girmeye başlar. 18. yüzyıl ortalarından Ekim Devrimi'ne kadar ağızlar arası ayrılıklar oluşur. Son dönemde ise, ağızlar arası ayrılıklar azalır. Ortak yazı dili arama çabaları başlar. Kırgız Türkçesi son dönemlerde edebiyat dili özelliği kazanır." (Buran ve Alkaya, 2004:225)

Arap alfabesini kullanan Kırgız Türkleri, Saray (2008: 87)'ın da söylediği gibi Sovyet idaresinin tüm Türk dünyasına tatbik etmesinden dolayı 1928-1940 yılları arasında Latin alfabesini kullanmışlardır. "1940'tan sonra da Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Kırgız Türkleri bugün de Kiril alfabesini kullanmaktadırlar. 21 Ağustos 1991 Kırgızistan bağımsızlık bildirgesi ile Kırgız Türkçesi resmi dil olarak ilân edilmiştir." (Buran ve Alkaya, 2004: 225)

Kırgız Edebiyatı

Gelişmiş bir sözlü edebiyata sahip olan Kırgızların "söz sanatı tarihinde edebî, başka bir ifadeyle gerçek anlamda yazılı kültürün örnekleri olarak değerlendirilen eserler koyma tecrübesi, 20. yüzyılın 20'li yıllarından itibaren başlar (Kayıpov, 2005: 21).

Bilinen en eski yazılı belgeleri Yenisey Yazıtları'dır. Bu kitabelerin Yenisey bölgesinde, Kırgız Kağanlığı döneminde yazılmış olması bunların Kırgızlara ait olduğunu göstermiştir. Başdaş ve Kutlu (2016: 14) irili ufaklı taşlar üzerindeki bu kısa metinlerin olmasından dolayı bütün yazıtların bir boya ait olmadığını, her bir taşın ayrı bir kabile reisi adına dikildiğini, bu eserlerdeki alfabe ve dilin Köktürk Kitabelerinden pek farklı olmadığı hatta kelime başında /y/ yerine /c/ ünsüzünün bulunmamasından bu kitabelerin Kırgız boylarına ait olmasına şüphe ile bakıldığını bildirir. Öyle ki Ercilasun (2011: 138) da Yenisey yazıtlarının Kırgızların bu bölgede yaşadığından dolayı daha çok Kırgızlara ait

olduğunun kabul edildiğini, ancak yazıtların hiçbirinde Kırgızlara ait olduğunu belirten bir ifade olmadığını söyleyerk bu düşüncenin haklılığını ortaya koyar. Tüm bunlara karşın Gülensoy (2000: 191) da bu konuyla ilgili "Bu âbideler, o vakitlerde Kırgızların da kullandıkları umumî yazı dilinde yazılmış olduğundan ve Kırgızca da bugünkü hâliyle o zaman söz konusu olmadığından, bunlarda Kırgızca şekiller aramak doğru olmaz." der.

20. yüzyıla kadar yazılı edebiyatları olmayan Kırgız Türklerinin çok zengin bir halk edebiyatı vardır. Nazım türleri hâkimdir. Türlerin içerisinde destan ve halk hikâyeleri öemli yer tutar. Destanlar arasında Manas, Kumanbek, Er Tabıldı, Kedeykan, Olcobay Menen Kişimcan gibi destanların yanı sıra, eski âdetlerle hayat pratikleri hakkındaki şiirler; bilmeceler, atasözleri, kahramanlık destanları, hikâye ve masallar, efsaneler, dinî ve lirik şarkılar zengin Kırgız folklorunun önemli türleridir.

Kırgız edebiyatının en önemli eseri olan hâlâ devam ve dünya edebiyatına da bakıldığında en uzun destan olan Manas Destanı'dır. "500.000 beyitten fazla olan bu destan, bugüne kadar sözlü olarak manasçılar getirilmiştir. Kırgız sözlü edebiyatında musikiyle iç içe girmiş bir şiir geleneği vardır. Kırgız halk şairlerine "akın" denir. Bu şiirlerden, defin törenlerinde okunanlara "koşok"; hasret ve şikâyet konulu olanlara "koştoşu"; medhiyelere "moktoo"; taşlamalara "korgoo" denir." (Buran ve Alkaya, 2004: 225-226).

Modern anlamda Kırgız edebiyatının geliştiği yıllar 1920'li yıllardır. "Bu gelişmede sözlü şiir geleneğinin katkısı tartışılmaz bir gerçektir." (Kasapoğlu Çengel, 2017:30). "Kırgız Türkçesi ile yazılan ilk eser 1911'de çıkan Moldo Kılıç Şamırkanuluulu'nun *Zilzala* adlı ırlar kitabıdır. 1924 yılında çıkmaya başlayan Erkin Too gazetesi ve Leninçil Caş gazetesi, edebi eserlere geniş yer vermiştir. Sovyet devresinde kültür ve edebiyat alanında büyük bir teşkilatlanma olmuş ve çok zengin sözlü bir geleneği olan Kırgız Yazılı edebiyatı, bu yüzyılda giderek gelişmiştir. Toktogul Satılganov ve Togolok Moldo Sovyet Kırgız Edebiyatı'nın ilk şairleridir. Şiirlerinde yeni Sovyet ideolojisini överek, rejim doğrultusunda eserler vermişlerdir." (Buran ve Alkaya, 2004: 226).

"1920'li ve 1930'lu yıllarda Kırgız Edebiyatı, Sovyet rejimine uygun bir edebiyat meydana getirir. Hakların kardeşliği, Ekim ihtilâlinden sonra Kırgız

Türklerinin siyasi ve sosyal alanda kaydettiği gelişmeler, toplum yararı için fedakârlık gösterme, feodal bağlardan ve burjuva geleneklerinden kurtuluş belli başlı temalardır." (Buran ve Alkaya, 2004: 226).

Kırgız edebiyatı hem şiir hem de düzyazıda "Mukay Elebayev. Coomart Bökönbayev, Cusup Turusbekov, Alıkul Osmonov, Aalı Tokombayev, Kasımbekov Bayalinov, Kubanıçbek Malikov, Tügölbay Sıdıkbekov ve Cengiz Aytmatov gibi şair ve yazarlar vasıtasıyla büyük bir gelişme kaydetmiştir." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 30).

"2. Dünya Savaşı yıllarında ve sonraları Sovyet topraklarının korunması, kahramanlık ve fedakârlık temaları revaç bulup, daha çok savaş konuları işlenir. 1950'li yıllarda gelenekçilik ve yenilikçilik konuları tartışılmaya başlanır. Bazı yazarlar ve eserler tenkid edilir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda ideolojiye ve Lenin'e duyulan hayranlık yeniden işlenir." (Buran ve Alkaya, 2004: 226). "1960 ila 1970'li yıllarda hâlâ sosyalist rejimi öven şiirler yazılmasını; edebî ve siyasî gelenek, dönemin siyasetine cevap ve siyasi bir mecburiyet olarak değerlendirmek mümkündür." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 30). "1980'li ve 1990'lı yıllarda Sovyet temaları, Kırgız Türklerinin edebiyatından çıkar, geçmişteki yanlışlıklar eleştirilir." (Buran ve Alkaya, 2004: 226).

Zengin bir sözlü kültüre sahip olan Kırgızlar yazılı edebiyata geçtiklerinde zorlanmışlardır. "20. yüzyılda 50'li yılların sonu 60'lı yılların başından itibaren Kırgız şair ve yazarların bilim seviyesi yükselmiş, yazarlarımız edebî yaratıcılık tecrübelerinin daha da ustalaşmasıyla başka halkların edebiyatını özellikle Rus edebiyatını yaratıcılık ile öğrenmeye girişmilerdir." Ükübayeva (2012: 13)

Ekim devriminden sonra komünist parti yöneticileri okullar açıp okuma yazma oranını yükseltmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Ancak burdaki amaç Sovyet politikalarını yazı ve edebiyat yoluyla yaygınlaştırmaktır. Duman (2012: 95) da bu türden eğitim faaliyetlerinin Çarlık döneminde göz ardı edildiğini ve cahil bırakılmış Türkistan halkını aydınlatmak kampanyası gibi iyimser düşüncelerle bakmanın pek doğru olmadığını, asıl maksadın bölgede yüzyıllardan beri işlenerek geçerlilik kazanmış ve Türkistan yöresinin ortak yazı dili haline gelmiş olan Çağatayca yerine bölge ağızlarına dayalı yazı dilleri oluşturulmak olduğunu belirtir.

Sovyet tipi insan yetiştirmek için Duman (2012: 94)'ın da belirttiği gibi Lenin döneminde okullar açılmış buralarda bu modele uygun rejim yanlısı yazar ve şairler yetişmiştir. Bu yazarlar önlerinde güçlü kişiler olmadığı için edebiyat dünyasında hemen yer edinmişlerdir. Öte taraftan çağdaş Kırgız edebiyatının ürünlerini veren bu yazarların önünde güçlü, örnek alabilecekleri Kırgız yazarlar olmadığı için doğal olarak Rus edebiayatına yöneldiler.

Kırgız edebiyatının gelişiminde ve şekillenmesinde en önemli etkiye sahip Rus edebiyatıdır. Ükübayeva (2012: 13) Sovyet Birliği döneminde Kırgız edebiyatının kalite yönünden gelişiminde Rus edebiayatının rolü büyük olduğunu, Rus yazarlarının gerek fikrî-tematik yönden gerekse edebî yönden Kırgız yazarlarına yön verdiğini belirtir. Bunlara örnek olarak 1930'lu yıllarda ilk psikolojik roman olan Keñ-Suu/ Geniş Su romanını Tügölbay Sıdıkbekov Maksim Gorki'den etkilenerek yazdığını belirtip Maksim Gorki'den etkilenen diğer bir yazarın da Uzak Col/ Uzak Yol romanıyla Mukay Elebayev olduğunu söyler.

Kırgız edebiyatının en büyük ismi şüphesiz Cengiz Aytmatov'dur. Eserleri pek çok dile çevrilen Aytmatov ülkesinin sınırlarını aşarak dünyaya açılmış bir yazardır. Onun Rus yazarlarından Tolstoy ve Dostoyevski'nin tesirinde kalındığı bilinmektedir. Kırgız yaşayışını anltmadaki başarısı, kalıplaşmış pek çok konuya değinmesi, kurgusu ve kişilerin psikolojik tasvirlerini vermedeki başarısıyla Kırgız edebiyatına adını yazdırmış tüm dünyada sesini duyurmuştur. 2008'de vefat eden Aytmatov, dünyanın en büyük romancılarından birisi olarak kabul edilmektedir. Aytmatov'un eserleri yetmiş ülke diline çevrilmiştir. *Cemile* adlı hikâyesiyle ünlenen Aytmaatov'un *Yüzyüze, Selvi Boylum, İlk Öğretmen, Deve Gözü, Toprak Ana, Elveda Gülsarı, Beyaz Gemi, Gün Olur Asra Bedel, Dişi Kurdun Rüyaları* gibi hepsi şaheser niteliğinde olan birçok roman ve hikâyesi bulunmaktadır.

1. TÜGÖLBAY SIDIKBEKOV'UN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Tügölbay Sıdıkbekov'un Hayatı (1912-1997)

XX. yüzyıl Kırgız edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri Tögölbay Sıdıkbekov'dur. 1912 yılında, şimdiki adıyla Tüp ilçesine Keñ-Suu köyünde doğmuştur. S. Stanaliev'in verdiği bilgiye göre "Sıdıkbek ve Ayıke'nin 17 çocuğu dünyaya gelmiştir. Ailenin babası, Sıdıkbek 1915 yılının ilkbaharında kaburgalarından kötü sakatlanarak yatağa düşmüştür. 6 gün süren mücadeleden sonra gün gibi aydınlık evini yasa boğarak vefat etmiştir. Aile hikâyesi böyledir. Yazarın hangi ayda, hangi günde, hangi saatte, nasıl şartlarda doğruğuyla ilgili net bilgi yoktur. Bilinen şey, 1912 yılının ilkbaharında, o zamanların ifadesiyle halk yaylaya göç ettiği sırada dünyaya gelmiş olmasıdır. Bu da araştırmalardan sonra elde edilen bilgidir. Yılı, Fare yılıdır. Bunu annesinden duymuştur. Fakat o zamanlarda yıl hesabı bilemedikleri için doğum yılını 1911 diye yazdırmışlardır. Yazar bunları 'Doğum yılımın Fare yılı olduğunu ve buna göre yıl hesaplamayı bilseydim, Frunze'de çalıştığım ve kimlik aldığım 1933 yılında doğum yılımın 1912 olduğunu kendim tespit edebilirdim. O zamanlardaki çoğu çağdaşlarımın, doğum yıllarını tahmin ederek yazdıkları gibi ben de formu 1911'de doğmuşum" şeklinde anlatmaktadır. (Kulmanova vd, 2003: 82-83).

"Fakat doğum günü hakkında annesinin söylediği 'koyunların yavrulaması bitmek üzereyken' ifadesi dışında hiçbir bilgi bulunmaz. Yazar bunun hakkında şunları söyler: 'Eskiden bizim yörelerde koyunlar mevsimin özelliklerine göre 15 Nisan ila 15 Mayıs arasında yavrularmış kimsenin bir fikri yoktu. O nedenle 30 parça kâğıdı kayınpederimin takkesine koydum ve altı aylık kızım Dinara'nın önüne koydum. Kızım eline 14 Mayıs tarihinin yazdığı kâğıdı aldı. Böylece otuz dokuz yaşımda, Şubat 1951'de doğum günüm belli oldu." (Kulmanov vd, 2003: 82-83)

Tügölbay Sıdıkbekov ve annesi zor durumlar yaşamışlar yerlerinden yurtlarından göç etmek zorunda kalmışlardır. Ellerindekilere el konulmuş aç ve sefil olarak ortada kalmışlardır. Hatta Ken-suu köyünü ele geçiren Eşimbek tarafından göç ettirilirken annesi:

“Caynağın oğlu Eşimbek,

Nahiye müdürlüğü yakıştı.

Halk göç yoluna dökülürken,

Malı, mülkü heder oldu…” (Güngör, 2006: 2)

Bütün bu yaşadıkları ilerde Tögölbay Sıdıkbekov’un eserlerinde kendini gösterecektir. Annesinin, babasının vefatından sonra kendisiyle birlikte verdiği mücadeleler onun eserlerinde ön plana çıkmış kadınları bize gösterecektir. *Abısındar (Eltiler)* hikâyesinde Şayır yengeyi ve onun çocuğu aslında annesi ve kendi yaşamının yansımasıdır.

Yazarla ilgili kaynklarda onun, 1920’li yıllarda köy okulunda okuduğu daha sonra Karakol’a gittiğini ve orada Rusça eğitim veren Çehov İlköğretim Okulunda bir kış okuduğu ve sonra Bişkek’teki Ziraat İşleri Yüksekokuluna yazıldığı belirtilmektedir. “Yazar, 1930 yılının ocak ayında Aşkâbât şehrindeki Orta Asya Veterinerlik Enstitüsüne gelmiş ve Koyun Yetiştirme fakültesinde okumaya başlamış ancak, sağlık durumundan dolayı eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır.” (Özgen, 2014: 297)

Stanaliev onun için “Kırgızistan’a dönerek çalışma hayatına başlar. 1931 yılından 1951 yılına kadar gençler gazetesinde bölüm başkanlığı, Yazarlar Birliğinde edebiyat danışmanlığı, Kirgosizdat yayınevinde editörlük yapmıştır. T. Sıdıkbekov, 1951 yılından ölümüne kadar sadece yazarlık yapmış, hiçbir resmî görevde bulunmamış, Sovyetler Birliği Komünist Gençler Birliği üyesi ve Komünist Parti üyesi olmamıştır. ...Yazarlar Birliği’ne 1936 yılında henüz 24 yaşındayken ve bu yaşta ulusal edebiyatında klasik isim olmuşken kabul edilmiştir. 1954’te Cumhuriyet Bilimler Akademisi daimî üyeliğine seçilmiştir. Bu sırada henüz 42 yaşındaydı ama Kırgız kültürünün önemli siması haline gelmişti. SSCB Yüksek Kurulu milletvekilliği, iki kez Kırgız SSC Yüksek Kurulu milletvekilliği yapmıştır. Lenin nişanı, iki Emekçi Kızıl Bayrağı nişanı, Halkların Dostluğu nişanı sahibidir. 1949 yılında Stalin Ödülü’nü kazanmıştır. Bu yüksek düzey ödülü kazanan ilk Kırgız yazarı olmuştur.” der. (Kulmanov vd, 2003: 91)

Cusupov, Sovyetler döneminde Tügölbay Sıdıkbekov'un ülke yönetimine yazdığı mektuplar hakkında basında açık söz edilmediğini, mektupların hiç yayımlanmadığnı ülke yönetiminin Sıdıkbekov'un ülküdaşlarına, arkadaşlarına, öğrencilerine engel olduklarını, ödül, unvan almalarına mâni olduklarını, baskı ve sürgün uyguladıklarını söyler. (Kulmanov vd, 2003: 55)

Tügölbay Sıdıkbekov hiçbir zaman boyun eğmemiştir. Millî dil, tarih anlayışıyla yönetime karşı çıkmıştır. Musaev: "Bunu yazarın makaleleri, söyleşileri, kısa yazıları açıkça gösteriyor. Yazar şöyle diyor: "Ne zaman milletimizin tarihini, ana dilini, kültür miraslarını, bazı iyi yönlerini dile getirmek istersen, ağzını kapatıyorlar…" (Kulmanov vd, 2003: 58)

Onun için söylenenler hep aynı yöndedir. Hayatı boyunca yılmadan, yorulmadan hem kendi hem de milleti için özgürlüğü arayan bir yazar olmuştur. Oruzbaeva: "Yazar gerçek bir kahramanlık, istikrarlılık göstermiş, bitmek tükenmek bilmeyen gücüyle adalet isteyen aydınların saygısını kazanmış, onları hayran bırakmıştır." (Kulmanov vd, 2003: 25)

Pek çok hükümeti eleştiren mektupları yayımlanmamış onun dışında Tentimişev'in belirttiği "1971 yılında SSCB V. Yazarlar Kongresi'nden önce yazarlar birliği 1.özel kalemi Georgiy Markov'a yazdığı "dostluk" mektubundaki şu cümlelere göz atalım:

'...Tek kişi kültünün yanlış ve zararlı olduğu da bu kültü ifşa etmek için yapılan usulsüz adımların da zararlı olduğu bize apaçık ve net bir ders oldu... Peki ondan sonra ne oldu? Eski hatalar tekrar yapılmaya başladı. Tek kişiye ibadet etme bir şekilde tek halka ibadet etme halini aldı...' '...Büyük on yılda Rus halkını methetmek sınırları geçti...' '...Bugün Kırgızcanın ana dilimiz olduğunu söylemeye kalksan hemen o an milliyetçilikten suçlanırsın. Tabii, yirminci yüzyılda baş kesmek yok, ama boynuna başının kaldıramayacağı tamga asılır...'" (Kulmanov vd, 2003: 115).

Tügölbay Sıdıkbekov için Ömürkanov da şunları aktarır: "... Kamçısından kan damlayan, heybetinden can çıkan totaliter dönemlerde bile Moskova'daki Komünist Parti yönetimine, onun hizmetindeki Kırgızlara yazdığı mektuplarında "Kırgızca gelişmiyor, aksine ölüyor, millî namusunuz yok mu?" diyerek

milletimizin hangi ulus olursa olsun eşit olduğunu savunmuş, tarihin bunu kanıtladığını yazmıştır." (Kulmanov vd, 2003: 84) Sıdıkbekov yaşadıklarını şöyle anlatır: "Gerçekleri yüzlerine söylemekten çok çektim. On iki yıl boyunca tek eserim bile yayımlanmadı. Buna katlanmak zorundaydım." (Kulmanov vd, 2003: 180).

A. Toktogulov yine onun için "T. Sıdıkbekov'u milliyetçilikle suçlayarak birkaç kez belini kırmaya çalıştılar, fakat kıramadılar. Sonunda Tügölbay kazandı, Kırgız tarihi kazandı, dili kazandı." der. (Kulmanov vd, 2003: 180).

Tügölbay Sıdıkbekov küçük yaşlarda masal, destan, hikâye gibi pek çok eserle ilgilenmiştir. O diğer pek çok yazar gibi şiirle edebiyat dünyasında sesini duyurmuştur. "Onun ilk şiiri 1 Mayıs 1930 tarihinde "Leninçil Caş" gazetesinde yayımlanan "Bular Kim?" adlı şiiridir." Tögölbay Sıdıkbekov, Col adlı otobiyografik eserinde ilk eserini 1928'de yazdığını, ancak eserin yazma nüshası kaybolduğu için hiçbir yerde yayımlanmadığını söyler." (Özgen, 2014: 297).

Tügölbay Sıdıkbekov yaklaşık bir asırlık yaşamı içinde yetmiş yılını edebi çalışmalarla geçirmiştir. "Genç şairin 'Çal Komuzdu/Çal Kopuzu' isimli hacimli manzumesi Çabuul dergisinde yayımlanır." (Özgen, 2014: 297) "İlk zamanlar esas şiirle meşgul olarak 1933'de 'Küröş' ('Güreş'), 1936'da 'Baatırlar' ('Kahramanlar') gibi şiir kitapları yayınlanmıştır. (Akmataliyev, 2017: 348). "Akın Bulbul/Şair Bülbül adlı üçüncü şiir kitabı da 1938'de yayımlanmıştır." (Özgen, 2014: 297).

Tügölbay Sıdıkbekov için söylenenlerden hareketle onun yaşamının zorluklarla geçtiğini, küçük yaşta babasını kaybettiğini, annesiyle bir başına kaldığını bu şartlarda eğitim hayatını bırakmadığını, Kırgız halkı için çalışıp çabaladığını, gerektiğinde yönetimi karşısına aldığını, milletinin öz kimliği için mücadele ettiğini, 20. yüzyılda gelişen yazılı Kırgız edebiyatının ilk örenklerini veerenlerden biri olduğunu, ileride Kırgız debiyatına kendi adını yazdıran ve sevilen değerli bir şahsiyet olduğunu söyleyebiliriz.

1.2. Edebi Kişiliği ve Eserleri

Farklı siyasi-sosyal oluşumlar geçirmiş Kırgız yazılı edebiyatı yirminci yüzyılda gelişme göstermiştir. Yirminci yüzyılda oluşmaya başlamış bu edebiyata

nazım olsun nesir olsun büyük emek veren yazarlardan biri şüphesiz Tögölbay Sıdıkbekov'dur. Musaev, onun Kırgız edebiyatındaki yerini ve önemini şu sözlerle açıklar: "Çok dramatik bir hayat yaşayan bu yetenekli insan kendisinden sonra bir hayli enteresan ve zengin edebî miras bırakmıştır. Bu miras T. Sıdıkbekov'un çok yönlü yazar olduğu gösteriyor. Edebiyatımızın neredeyse bütün dallarında (şiir, nesir, dramaturji, siyaset yazarlığı, edebî eleştiri) o yer edinmiştir. Kırgız yazarlarının içinden o, uzun hayat yolu, çağdaşları, arkadaşları, dönemin edebiyat çevresi, edebiyat havası hakkında ilginç ve geniş hatıratlar, sohbetler, otobiyografiler bırakmıştır. Bu veya şu eserinin nasıl ortaya çıktığı, yaşadığı devir (bazen dakikasına kadar), inişli çıkışlı kaderi vb. hakkında hatıratları vardır. Bunların hepsi edebiyatımız için, edebiyat araştırmalarımız için elzemdir." (Kulmanov vd, 2003: 58-59).

O Kırgız Cumhuriyeti Kahraman unvanı almış biridir. Edebiyat hayatına ilk olarak şiirle başladığını hayatı kısmında belirtmiştik. Tügölbay Sıdıkbekov ile ilgili hemen hemen bütün kaynaklarda "1 Mayıs 1930 tarihinde "Leninçil caş (Leninci Genç) dergisine onun 'Bular kimder?' (Bunlar kimler) adlı şiiri yayımlanmıştır. Bundan fazla zaman geçmeden 'Çal komuzu' (Çal Kopuzu) adlı manzumesini yazmış ve 'Çobuul' (Saldırı) dergisinde yayımlanmıştır. Onun Küröş (Güreş) adlı şiir kitabı 1933 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca şairin "Baatırlar (Bahadırlar)- (1936), 'Akın-Bülbül' (Şair Bülbül)- (1938) adlı şiir kitabı ve manzumeleri yayımlandığı zamanlar, yazar nesir türünde çalışmaya başlamıştır." (Artıkbayev, 2004: 449). Bu eserlerin içeriği için Akmataliyev (2017: 348) "Eserlerin içeriğini emek, sosyalizmi kurmaya, gençleri eğitime çağıran, ahalinin günlük hayatında görülen değişimlere değinen, yani çeşitli öğüt içeren yüksek şiirler oluşturmaktadır." der. Bu şiirlerinde gençleri çalışmaya, eğitime, yeni toplum inşa etmeye çağırmış, toplum hayatındaki değişmeleri övmüştür. Yazar bunları insanlara bildirmek iletmek için kendini adeta bir kahraman olarak görür.

S. Ömürbaev Tügölbay Sıdıkbekov'un şiirleri için "Hem tatlı dilli hem derin anlamlı hem güzel hoş şekillidir. Şiirleri derin anlama, sağlam yapıya sahip olmasıyla hislere nüfuz ediyor, insanın manevi güç kaynağı oluyor. Hem gizemli hem kutsal doğa ile insanın iç içe ve ayrılmaz olduklarını şiirlerinde yansıtıyor." diyerek onun şiirlerini yüceltmiştir. (Kulmanov vd, 2003: 37). Öyle ki üslubunun

sağlam olduğu anlaşılan Tügölbay Sıdıkbekov'un dilin imkânlarını en iyi şekilde kullandığı söylenebilir. Arıcan (2007: 13) "Gerçek anlamda üslup sahibi olan sanatçıların eserleri incelendiğinde, onların dile hâkimiyetleri, dilin ifade imkânlarını çok iyi kullandıkları hemen göze çarpacaktır." diyerek bu görüşü desteklemektedir.

"Tügölbay Sıdıkbekov, nazım alanındaki eserlerinde, Kırgızların hayatına giren yenilikleri, Kırgız topraklarındaki değişimleri, sosyalist toplumun üstünlüğünü, emeği ve fikrî açıdan toplumda meydana gelen değişiklikleri yansıtır. Bu özelliği şairin şiirlerine verdiği 'Radio Cañı Ayılda/ Radyo Yeni Köyde', 'Ketmen Küüsü/ Kazma Ezgisi', 'Basmakana /Basmevi' ve 'Madaniyat Özgördü/ Medeniyet Değişti' gibi adlardan da görmek mümkündür." (Özgen, 2014: 297). Öyle ki hiçbir yazarın yazdıklarını bulunduğu toplum şartlarından, kültüründen bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu durum Tügölbay Sıdıkbekov için de bu şekilde olmuştur. O milletinin uğradığı yıkımları, değişikleri, haksızlıkları, emeği ve fikrî eserlerinin içerisine almış ve eser isimleriyle de yansıtmıştır.

"1930'lu yıllarının gerçeklerinden yola çıkarak yazdığı Terimçiler (Toplayıcılar) (eski adı Kahramanlar) ve Tüm Carçısınan Kabar (Gece Bekçisinden Haber) adlı manzum hikâyeleri vardır. "Terimçiler" (Toplayıcılar) manzumesi insanların ara sohbetidir ve bu eserde Batna, Satar, Akmat, Akbala gibi toplayıcıların adları geçmektedir. Bunların sohbetlerinde sosyalist emek grupların birbirleriyle olan yarışmadan bahsedilmektedir. Belirtildiği gibi beş günlük yarışmada Batma birinci, Akbala ikinci, Satar üçüncü olur. Fakat bu manzumede olayların üzerinden geçme, kelime hazinesinin zayıflığı, kahramanların iç dünyasının iyice açılmadığı görülmektedir. Bu eser manzumeden çok şiir şeklinde yazılmış röportaja benzemektedir. "Tüm Carçısınan Kabar" (Gece Bekçisinden Haber) isimli eseri ile ilgili de aynı şeyleri söylemek mümkündür." (Artıkbayev, 2004: 449)

Tügölbay Sıdıkbekov ilk yazdığı manzum eserlerinde de hem halk şiirinden etkilenmiş hem de Kırgızların Ekim ihtilâli öncesindeki yaşamları konu edinmiştir. "'Kapkakbay' adlı manzum hikâyede, destanlarda adı geçen Kalpakbay adlı cimri bir zenginin karakteri çizilmiştir. 'Aç Köz Ata/ *Açgözlü*

Baba adlı manzum hikâyede de cimrilik konusu ele alınmıştır." (Özgen, 2014: 297). Onun eserlerinde diğer Kırgız yazarlar gibi halk masalları üzeriden mesaj vermek amaç hâline gelmiştir. *Aç Köz Ata* manzumesinde de halk masalından faydalanılmıştır. "Başı kara, eti ala, ırısı cok, ırısı kaçırat (başı kara, eti ala, rızkı yok, rızkı kaçırır) diye kendi çocuğunu bırakıp kaçan zengin bey, sonradan bütün malından mülkünden ayrılır, ölme durumuna gelince bıraktığı çocuğuna gelir, sığınır. O yine doyumsuzluk eder ve oğlundan köpeğini, koyununu ve çadırını ister. Oğlu ve gelini babadan hiçbir şey esirgemez, istediklerini verirler. Fakat başkalarının üzerinden hayat geçirmek, bencillik yapmak hiçbir zaman doğru olmaz. İnsanoğlunun kendi emeği ile mutluluğu bulmaı gerek, işte o zaman insanoğlu iyi hayat geçirir ideolojisi bu masalın ana konusudur." (Artıkbayev, 2004: 449, 450). "Ekim ihtilâli öncesindeki emekçilerin çetin hayatı ise 'Kököy Kesti/ *Can Acıttı'* adlı manzum hikâyede işlenir. Eser ilk olarak 1931'de yayımlanır. Yazar, eseri 1959-1960 yıllarında tekrar ele alır ve eserde düzeltmeler yapar, ayrıca eserin yeni varyantında sosyal meselelere değinir." (Özgen, 2014: 297). Bu eser hakkında Artıkbayev, (2004: 450) "Medet adlı bir delikanlıdan onun sevgilisi Bermet'ten, bunların karşısında duran Karabek Beyin etrafında oluşan olaylar yer almıştır. Eserin konusunu sosyal meseler oluşturmuştur. Medet yaşıtı olan Bermet isimli bir kızı sever. Zenginliği ile övünen, zenginliği ile halkı ezen Karabek ise kızı bana armağan etmiyor diye Bermet'in babası Kadıralı'ya karşı boylar arası savaş başlatır. Bermek erkek giysilerini giyer ve Karabek'e karşı gelir ve onu zor durumda bırakır. Kadıralı'nın başında olduğu Bodugur boyunun malını mülkünü dağıtır. Boy halkı etrafa dağılır. İlk başta bu eserin içeriği okuyucuyu şüphelendirmez. Eski Kırgız halkının cahilliği, savaşçılığı, vahşiliği olarak kabul eder. Karabek bu şekilde anlatılmıştır. Fakat bu cahilliğin, savaşçılığın, vahşiliğin karşısında insanlığın olduğu da bir gerçektir." diyerek bigi verir.

Edebiyata şiirle başlayıp, manzum hikâyelerle adını duyuran Tügölbay Sıdıkbekov kendini yeni Sovyet sisteminin oturtulma mücadelesinin bir neferi olarak düşünmüştür. Onun gibi pek çok yazar da şiirle yoluna devam ederken toplumsal ihtiyaçlar onları şiirden sonra nesire yönlendirmiştir. "1920'lerin ikinci yarısı 1930'ların başlarında şiir türü Kırgız edebiyatında iyi bir şekilde gelişmiş, nesir ve tiyatro türlerine değinen yazarlar ise zayıf hareket etmişlerdir. Bu durum toplum ve parti yöneticilerinin dikkatini çekerek, yazarları roman ve tiyatroda

çeşitli eserler yazmaya çağırmışlardır. Örneğin, 1934 senesinde yapılan Kırgız Yazarlarının I. Meclisinde roman ve tiyatro türlerinin yeterince gelişmediğini belirterek bu boşluğun doldurulması için o an en güçlü, en yetenekli yazarların gece gündüz üzerinde çalışmaları söylenmiştir. İşte roman ve tiyatro gibi edebi türlerin gelişimi için gayret gösteren, başka bir deyişle 'mobilize edilen' yazarlardan biri de Tügölbay Sıdıkbekov olmuştur." (Akmataliyev 2017: 348)

Tügölbay Sıdıkbekov'un nazımdan nesre geçişinde o dönemin yönetimi etkili olmuştur. Yönetim bu dönemdeki eserlerin içeriğini ve edebi anlayışını etkilemiştir. Başta bu durum bir zorunluluk gibi görünse de yazarı olumlu yönde etkilemiştir. Bu vesileyle Tügölbay Sıdıkbekov nesir alanında da kendini göstermiştir. En geç oluşan türlerden biri olan roman alanında eserler vermeye başlamıştır.

Kırgız edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biri gazeteci, çevirmen, diplomat ve siyasetçi olan; Türk dünyasının en ünlü yazarlarından, dünya edebiyatında tartışılmaz bir yere sahip, eserleri Türkçenin yanı sıra 150'den fazla dile tercüme edilerek milyonlarca baskıya ulaşan Türk kültür zenginliğini bütün dünyaya tanıtan Cengiz Aytmatov, Sıdıkbekov için "Kırgız romancılığının öncüsü olarak bu türün geleneklerinden yılmadı ve edebiyatımızda türün ustası olmaya devam ediyor. Nasıl ki Tokombaev ulusal şiiri profesyonel düzeye çıkarmak için çok emek harcadıysa Sıdıkbekov da Kırgız romancılığı için çok emek harcadı ve onu üne kavuşturdu." der. (Kulmanov vd, 2003: 10)

Tügölbay Sıdıkbekov'un ilk romanı kendi köyünün adını taşıyan Kırgız edebiyatının da ilk romanlarından sayılan Keñ-Suu romanıdır. "20. yüzyılın ilk çeyreğinde geçen olayları konu alan, tarihî dönüş noktasındaki Kırgız halkının hayatını, kolektifleştirme sürecini, kişilerin karakterlerini ve doğasını sanatkârane bir üslupla tasvir eden destansı bir eserdir. Sadece yazarının değil, genel Kırgız edebiyatı tarihindeki ilk romanlardan biridir." (Asanov, 2004: 117)

Kırgız edebiyatı için çok önemli bir eser olan bu roman Özgen (2014: 299)'in de dediği gibi "Kırgız- Sovyet edebiyatı tarihinde sosyal hayatı edebî bir şekilde yansıtan ilk psikolojik romandır. Eser iki cilt hâlindedir ve ilk cildi 1937'de, ikinci cildi ise 1938'de yayımlanır. Romanda 1920'li yılların sonu ve

1930'lu yılların başında, Kırgız topraklarında Sovyet idaresinin yerleşmesi ve kolektifleştirme sürecindeki dramatik olaylar işlenir."

Tügölbay Sıdıkbekov ile ilgili kaynaklarda yazarın, Keñ-Suu romanındaki olayların ve kişilerin gerçek hayattan alındığını belirtir. Bunu yazarın romana doğup büyüdüğü köyün adını vermesinden de anlamak mümkündür.

Roman olsun diğer tüm türler olsun ilklerine baktığımızda hep bir eksiklik görmek mümkündür. Ancak bu kusurların haklı gerekçesi önlerinde örnek bulunmamasıdır. Romanın yeni kalıplaşmasından dolayı pek çok yönü eksik olarak değerlendirilmiştir. Bu eksikliklere bakılcak olursa bunlar gerek içerik gerekse üsluptan kaynaklı eksikliklerdir. Tügölbay Sıdıkbekov'un nazımdan nesire geçtiği ilk romanı olan Keñ-Suu romanı da bu açıdan pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Tügölbay Sıdıkbekov bu romanında gerçekleri olduğu gibi anlatması, doğallığı fazlaca kullanması, gereksiz ayrıntılara girmesiyle dönemin ideolojik ihtiyaçlarını göz ardı etmesi bakımından yoğun bir eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden biri "Mihail Şolohov'un etkisi altında yazılan bu eserde, halkın yaşayışındaki küçük ayrıntılara ilgi gösterilmesi ve bunları ayrıntılı bir şekilde verilmesi, eserin acemi bir kalemin elinden çıktığını gösterir. Bu natüralist anlayış, romanda hayat gerçeğinin olduğu gibi değiştirilmeden ve dönemin ideolojik anlayışına uygun hâle getirilmeden aktarılmasına sebep olur. Bundan dolayı kolektifleştirme sürecindeki olayların ele alındığı romanın ikinci kitabı, sert bie şekilde eleştirilmiştir. Romanı tenkit edenler, ekseriya eserin edebî içeriği üzerinde durmuşlar ve dönemin halkçılık ideolojisine ters düşen "Keñ-Suu" romanını zararlı eserlerden saymışlardır." (Özgen, 2014: 298). Bu sebepledir ki Tügölbay Sıdıkbekov "Belirtilen eleştirileri dikkate alarak 'Ken Suu' romanını yeniden düzelterek 1940-1941'de yeniden basına vermiştir" (Akmataliyev, 2017: 350). Fakat yazarın roman üzerinde yaptığı değişiklikler öyle göze çarpan cinsten değildir. Bu sebepledir ki "Yazar söz konusu eseri Too Arasında/ Dağ Arasında adıyla yayımlamıştır (I. cilt 1955, II. cilt 1958)" (Asanov, 2004: 196). Bu eser Keñ-suu romanın düzeltilmiş şekli değil de yepyeni bir eser olarak değerlendirilmiştir. "Bu eserde yeni tarihi devirde Kırgız halkının hayatı, insan tipleri, onların günlük hayatları ve karakterleri, doğa hadiseleri yüksek seviyede canlı tasvir edilmektedir. Eserin yeni versiyonu eskisine nazaran iki kat büyük, birçok yeni bölüm dahil edilmiş, insanların hayatının yeni yönleri anlatılmış.

‘Ken Suu’ romanında karşılaşılan yanılmalar, yanlışların hepsi bu eserde giderilmiş. Yazar kendini burda insanların söz zenginliğini iyi bir şekilde öğrenmiş ve dili edebi amacına uygun özgürce kullanabilen söz ustası gibi kullanmış.” (Akmataliyev, 2017: 356)

Tügölbay Sıdıkbekov’un yeniden düzenlediği romanında yeni bölümler, yeni renkler, yeni detaylar eklenmiş romanın hacmi daha da yükselmiştir. Romanın birbirinden farklı kişileri Saadat, Soke, Imanbay, Şooruk, Şarşe, Kurman, Matay, Öskönbay, Samtır ve diğerleridir. “‘Ken Suu’ romanındaki gibi yeni versiyonunda da esas konu Saparbay, Saadat, Saparbay – Kalpakbaev ve Saparbay – Şarşe ilişkileri. Fakat bu karakterlerin ortasındaki anlaşmazlığın, kavganın ilerlemesi sırayla anlatılmış. Saparbay köyden hiçbir yere çıkmayan, eğitimini tamamlamayan, sıradan bir gençtir. Bu yüzden o önceleri Almatı’da eğitimini tamamlayıp gelmiş Saadat’ın yönetimi altında, onun dediğini yerine getirir, bir dediğini iki etmez fakat gittikçe karıştığı olayların doğru olmadığını, Saadat’ın kanun dışı işler yaptığını anlamaya başlar. İşte bundan itibaren iki esas karakterin ortasında anlaşmazlıklar oluşmaya başlar. Yeni versiyonda Saparbay’ın düşüncesinin gelişim aşaması daha da sıralı anlatılmış. O eski ‘Ken Suu’ romanındaki gibi çekingen, utangaç değil, başkalarını Saadat’a karşı konuşturup kendisi kenara çekilmez. Hem Saadat ile hem Kalpakbaev ile de açıkça görüşür. Bu kavgada onun siyasi düşünceleri gelişmiş, bir hayli tecrübe kazanmıştır. O sonunda Sovyet hükümeti zenginlerin tarafında değil, alın teriyle gün geçiren fakirler tarafında olduğunu anlar. Yukarıdakilerin talimatlarını yerine getirirken Saparbay ileri gitmelere, halka zulmetmelere karşı gelir, her zaman adaletli olmaya çalışır.” (Akmataliyev, 2017: 357)

“Romanda Saparbay gibi güçsüz kişilerin olmasının yanında radikal olan Şarşe gibi kişilerin de olması dönemin gerçekliğini yansıtması bakımından önemlidir. ‘Too Arasında’ romanında belli özellikleriyle birbirinden farklılık gösteren önemli tipler var. Onlar Saadat, Soke, Imanbay, Şooruk, Şarşe, Kurman, Matay, Öskönbay, Samtır ve başkaları.” (Akmataliyev, 2017: 357). Yazarın birbirinden farklı karakterleri kullanması onun kişileri oluşturmadaki başarısını göstermektedir. Artıkbayev (2004: 451) bu romanın 1. Kitabının içeriğini şu şekilde anlatır: “Romanın başlarında Berdibay, Barpı, Saat gibi birkaç kişinin toplantıdaki hâli anlatılmakadır: Ee çocuklar nesine gülüyorsunuz? Dedi

Berdibay, konuşulanlara bakıp. Bir de insan da hayvan da nasibinde ne varsa görür." diye ekledi. Berdibay'ın dediklerine dizlerini büküp oturan Barpı molla: 'Allah babanın belinden akıp, annenin karnına aktığın zamanlar insanın yaşayacağı yaşı, göreceği günü, yiyeceği aşını, hayatı boyunca yaşayacağı mutluluğu, mutsuzluğu insanın alnına yazar. Biz de işte bu Allah'ımızın yazdığı alın yazısıyla hayatımızı geçiririz. Allah'ın yazdığı yazısıyla Samtır küçük yaşından itibaren Kiyizbay'ın hayvanlarına çobanlık yapmaktadır. Allah onun alnına bir kahramanlığı yazsaydı böyle olmazdı.' Molla sakalını okşayarak Imanbay'a baktı: İşte, orada kurumuş Imanbay oturuyor. Başındaki kalpağı da kendinin değil, büyüğününki. Bir tek Sarala isimli atı var, onun da sırtı yara olduğundan eyerletmiyor. Imanbay yaya geziyor. Bu onun kötülüğünden değil, bu Allah'ın ona yazdığı alın yazısındandır." (Artıkbayev, 2004: 451)

Yukarıda Too Arasında romanından alınan bölümlerden hareketle insanların yaşadıkları durumu alın yazısı diyerek kabul ettiği görülür. Bu o dönemin politikasıyla ilgilidir. Artıkbayev (2004: 451) romandan aldığı bölümün altına bununla ilgili olarak "Berdibay ve Barpı mollanın söyledikleri o dönemlere gerekli olan, etkisini kaybedecek sözler değildir. Bu onların hayatıdır, onlarla beraber yaşayan kokmuş 'politikalardır.' Bir de İmanbay, Ösköbay, Ömür, Samtır gibi cahil insanlar, uzun zaman onların bu kokmuş politikalarının kurbanı olmuştur. Kısacası, romanın ilk kitabında onlar gibi cahil insanların yavaş yavaş gözlerinin açıldığı, yeni sosyalist toplumda yaşayana kadar bir sürü zorlukları yaşadıkları, sonunda kendi haklarından haberdar oldukları, onu kullanmak için ellerinden geleni yaptıkları yazar tarafından gerçekçi bir şekilde anlatılmıştır." der. Bundan hareketle romanda kişilerin kendi hayatlarıyla ilgili farkındalık oluşturdukları çok rahat görülmektedir.

Romanda şahısları doğal ve rengarenk bir şekilde anlatan Tügölbay Sıdıkbekov'un olduğu gibi anlattığı önemli kişilerden biri de İmanbay'dır. "İmanbay göçebe hayat sürdüren eski zamandaki Kırgızlara has olumsuz tüm sıfatlarını barındıran biri. Onun saflığı, cahilliği, yarınını düşünmemesi, günlük hayatla sınırlanmış kısa aklı, sabırsızlığı, karmakarışık hâl ve haraketleri halkın başına gelen zor zamanlarında daha da belli olur. Aşırı zor durumlar onun cahilliğinin ispatıdır. Tarihi devirde Kırgız halkının hayatını yansıtması açısından Imanbay'ın tipi milli edebiyatta oluşturulan ilk 'halk tipi' olduğunu söyleyebiliriz.

Bu anlamda Imanbay'ın tipi sadece bu romanda değil tüm Kırgız edebiyatında önemli bir buluştur" (Akmataliyev, 2017: 358).

Tügölbay Sıdıkbekov bu İmanbay'ı çocuk ruhlu, saf, herkese hemen inanan ve beceriksiz olarak anlatır. Bunları belirtirken de sürekli bunun alın yazısı olduğu, insanın alnında yazıldığını yaşadığını söyler. İmanbay daha sonradan bazı şeyleri fark eder. Halkı ezenlere karşı koyan bağımsızlık getiren Sovyet hükümetine yaklaşır. Hükümetin içindekilere yaklaşır ancak burda da başı derde girer. Bu şekilde ilerleyen romanda Öskanbay, Ömür, İmanbay garibanlar; Soke, Şarşe, Kurman fakir insanlar; Berdibay, Şooruk, Karımşak da güvenilir insanlar olarak tasvir edilir. Yine kitaptan alınan şu bölüm insanların nasıl sömürüldüğünü, onların bu durum karşısında seslerini çıkaramadıklarını açıkça göstermektedir: "Kiyizbay çobanı Samtır için: 'Bu benim hizmetçim değil, yeğenimdir' diye yalan söyler. Ezilen, horlanan Samtır ise kendini koruyan, savunan müfettişe Kiyizbay'ın ücret verip, vermediğini açıkça söyleyemeyip, yere bakar." Bu insanların gözünü açmak, haklarını savunmasını ve iyi bir hayat yaşamalarını sağlamak buu dönemin başlıca amaçları arasında olmuştur.

Yeni düzenlemelerle tekrardan oluşturulan Too Arasınada/ Dağ Arasında romanını gereksiz uzatılmasından, yazarın bazı yerlerde görüşlerini söylememesinden, kişileri tek yönlü ele almasından dolayı eksik bulunmuş eleştirilmiştir. Ancak bu eleştirilere rağmen Kırgız edebiyatın tarihinde önemli yere sahip olmuş, adım adım gelişmiş, pek çok kişinin önünü açmış bir eserdir. Bu eserin ilklerden olması gerek yazarın çeşitli kişiler yaratması gerek etrafı canlı bir şekilde anlatması onun kaleminin ustaca olduğunu göstermektedir. Yazarın bu yönü de görülmüş olmalı ki 1949 SSCB Devlet Ödülü'nü kazanmıştır.

Tügölbay Sıdıkbekov ilk başta yazdığı kendi köyünün adını taşıyan Keñ-Suu daha sonradan düzenleyip tekrar yayımladığı Too Arasında /Dağ Arasında romanından sonra "1939-1940'larda Güney Kırgızistan'da Sovyet birliğinin kurulması ile ilgili olayları içeren 'Temir' (Demir) romanını yazdı. Konu olarak Keñ-Suu romanına benzemektedir. Ordaki kavganın özünü eserin başkarakteri Sovyet birliğine tamamen tüm kalbiyle verilmiş Temir'in Börübay Konkargaev gibi sınıf düşmanlarına karşı mücadelesi oluşturur. Eski devrin bu temsilcileri Sovyet birliğinin yürüttüğü siyasete engel olmaya çalışır, fakat sonunda onların

sinsi işleri, suçları açığa çıkarak hakettiği cezayı alırlar." (Akmataliyev, 2017: 350, 351)

Yazar bu romanıyla gereksiz uzatmaların olmaması, uzun sözlerin yer almaması ve günlük hayatı olduğu gibi aktarmasıyla edebî anlayışını ileriye taşımış, ancak bununla birlikte yine de eksik yönleriyle eleştirilmiştir. "Yazar bu eserinde genç edebiyatta olduğu gibi karakterleri tek yönlü anlatmış. Yani olumlu karekterlerin sadece olumlu, iyi taraflarını, kötü karekterlerin yalnızca olumsuz yönlerini anlatmış. Onların arasından baş karekter Temir'in tipi farklılık gösterir. Temir dört dörtlük bir karakter: akıllı, cesur, hatta çok güçlü ki kimse onunla eşit değil. Bununla birlikte, yazarın başkarakteri yukarıda belirtildiği gibi fazla süsleme çabaları o tipin gerçekliğini bastırmış, gerçek hayattan uzaklaştırmış. Örneğin, başkarakter Temir'in abartılı aklı, zekâsı onun yaş grubuna o kadar uymuyor. Baskıncılarla olan savaşta gösterdiği kahramanlık özellikleri halk edebiyatındaki epik kahramanları hatırlatır. Yani baş kahramanın tipini yaratmak için yazar folklora başvurmuş, ona has unsurlardan faydalanmıştır. Olumsuz karakterleri tasvir ederken, onların tipini canlandırırken yazar sadece renksiz, siyah boyaları kullanmış. Olumsuz karakterlerin tipleri de gerçekçi değil. Örneğin, Börübay'ın sinsi işleri çoğu zaman açıkça, detaylı anlatılmamıştır. Yazar Konkarbaev'i sosyal vulgarizatör, slogancı, gerçek kimliğini gizleyen bir düşman gibi göstermeye çalışmış. Onun iş hareketlerini, hâl ve haraketlerini tasvir etmede karikatür yöntemleri kullanmış. Neticede Koñkargaev'in esas kişiliği açılmadan kalmış." (Akmataliyev, 2017: 351, 352)

Yazarın Temir romanının incelenmesinden alınan yukarıdaki bölümden hareketle Tügölbay Sıdıkbekov'un bu romanında özellikle iyileri hep iyi kötüleri hep kötü olarak anlatmıştır. Çünkü bu romanları Kırgız tarihinden ayrı düşünmek anlamsız olur. Zulmü ve ezilmişliği gören insanların haklarını araması tekrardan ayağa kalkması için her anlamıyla tam kişilere ihtiyaç vardı. Bundan dolayı da yazar bu kişileri mükemmel olarak yansıtmıştır. Bunun baş kişisi de Temir olmuştur. Bütün bunlar söylenirken Tursunov "T. Sıdıkbekov'un Temir romanının yayınlanmış olması 1930'lu yıllarda bilime, kültüre, yeni hayata topyekûn heves eden gençler için kıymetli bir manevi ve estetik kaynak oluşturduğunu, bu eserin edebî dili, edebî uslubu şekillendirdiğini, böylece Kırgız nesirinin yüksek seviyeye ulaşmasında büyük rol oynadığını; ikinci olarak, genel okur kitlesinin

ilgisini kazanarak edebî zevklerini eğittiğini; üçüncüsü, yaşadığı devri anlattığını, yüzünü gösterdiğini, edebiyatın toplumdaki başrolünü tespit ettiğini belirterek yazarı yüceltir." (Kulmanova vd, 2003: 47-48)

1949'da yazarın kitabına da isim olmuş tezin incelenen hikâyelerinden olan "Abısındar/ Eltiler" adlı hikâye kitabını yayımlar. Artıkbayev (2004: 453) bu hikâyenin belgesel niteliği taşıdığını, o dönemin ünlü pancar toplayıcısı Şayırbübü Tazekbayeva'nın emeğinin anlatıldığı belirtir. Hikâyede Şayır yenge kendi başına bir kadındır. Yaşadıklarını kaynına anlatmasıyla hikâye oluşur. Şayır kimselerin olmadığı hatta hayvanın bile dolaşmadığı bir yerde evinde çocuklarıyla birlikte yaşar. Çok çalışkandır. Hiçbir şeyden çekinmez her türlü işi yapar. Azminden dolayı diğer eltileri tarafından kıskanılır ve küçük görülür. Adılbek başkan onun bu çabasını görür ve ona gerekli yardımı yapar. Onu toplantılara götürür. Şayır yenge azminin sonucunda başarılı olur ve diğer eltilerine de örnek teşkil eder. Eltiler de onun başarısını gördükten sonra Şayır yenge için kötü düşündüklerinden dolayı pişman olurlar, onu örnek alırlar.

"Tügölbay Sıdıkbekov'un eserlerinde kadın teması, çeşitli şekilde tasvir edilmiş kadın karakterler, her zaman ön plandadır. Abısındar, Zayıptar, Kurbular olsun Temir, Keñ-Suu, Batıyna olsun bütün bu romanlar Kırgız kadının birer geniş planlı galerisidir." (Kulmanova, 2003: 48-49)

Kırgız edebiyatı eserlerinin bazıları savaşı, savaş bittikten sonra ele alırken bazıları da devam ederken eserlerini kaleme almışlardır. Bunlar savaşı derinlemesine işleyememişlerdir. Zaten eserlerin amaçları ihtihaca cevap vermektir. Bundan dolayı da günlük basit olaylar eserde kendini göstermiştir.

Tügölbay Sıdıkbekov savaş sırasında pek çok hikâye ve deneme yazmış olup savaş sonrasında da yazmaya devam etmiştir. "Paydaga Çeçilgen Çatak (Olumlu Biten Kavga), Tarbiya (Terbiye), Zamberekçiler (Topçular), Kütüü (Bekleme), Kayrat (Gayret), El Oozunda (Halk Ağzında) eserleri bunlar arasındadır. El Oozunda *(Halkın Ağzında)* adlı eserde her milletten insanların savaşla ilgili konuşmaları yer alır. Onların hepsi faşist baskıncılarına karşı öfkelidir. Hangi dilde konuşursa konuşsun, hangi milletten olursa olsun, Sovyet insanlarının amaçlarının bir olduğunu, bu insanların birlikteliğini bozmak için hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini belirterek yazar hikâyeyi bitirir. Yazarın

vermek istediği mesaj budur. *Paydaga Çeçilgen Çatak (Olumlu Sonuçlanan Tartışma)* eseri ise iki kişinin konuşmasından ibarettir. Eserin konusu bu konuşma sayesinde gelişir, karakterlerin tipi onların konuşmasıyla anlaşılır. Tartışan karakterlerin arasında hiçbir önemli düşmanlık yoktur, tam tersine onlar aynı amacı taşıyan insanlardır. Keldibek de Borbuk da elinden geldiği kadar savaştakilere yardım etmeye çalışır. Tartışmalarının sebebi ise ikisinin arasında çıkan anlaşmazlıktır. Elbette ki *Paydaga Çeçilgen Çatak* eseri ihtiyaç üzerine yazıldığı için kişilerin anlatımı ve içeriği eksik bulunmuştur. "Zambirekçiler (Topçular) ve Eköö (İkisi) adlı hikayelerinde Tügölbay Sıdıkbekov doğrudan cephedeki hayatı göstermeye çalışmış. Fakat hikâyenin Konusu ve karakterlerin tipleri gerçek hayattaki gibi inandırıcı, gerçekçi olmamış." (Akmataliyev, 2017:352-353)

Toplumların edebiyatlarını içlerinde bulundukları tarihsel süreçten ayrı düşünmek imkânsızdır. 1941-1945 yılları arasında süren savaş Kırgız edebiyatını özellikle de nesrini içerik ve üslup olarak etkilemiştir. Bu dönemde nesrin temel konusu savaş olmuştur. "Tügölbay Sıdıkbekov da bu edebî süreçte, 1943'te 'Savaş Kündöründö/ Savaş Günlerinde' adlı hikâye antolojisini yayımlar. Eserde, halka vatan sevgisini telkin etmek, halkı çalışmaya sevk etmek maksadı güdülmüştür." (Özgen, 2014: 299)

Tügölbay Sıdıkbekov savaş konusunu ele alan diğer önemli bir eser Bizdin Zamandın Kişileri/Bizim Zamanın Kişileri romanını yazmıştır. "Romandan bazı parçalar daha savaş döneminde 'Sovyet'tik Kırgızistan' gazetesinde yayınlanmaya başlamıştı. Ayrı bir kitap olarak 1948'de yayımlanmıştır. Eserde savaş zamanlarında insanların vatansever duygusu, onların düşmanlara karşı savaştaki birliği ve milletlerin dostluğu anlatılmaktadır. Romanın ekspozisyonunda Isıkgöl'de bir köyün sakin hayatı gösterilmiş. Köylüler elektro santral kurmak isterler. Fakat bir türlü onların hayalleri gerçekleşmez. Köylüler hep beraber santralın kurulacağı yere çalışmak için geldikleri gün ansızın savaş başlar. Kolhozun yöneticisi Şambet ve onun arkadaşları Sergey, Elebes kendi istekleri ile savaşa katılırlar. Savaşa gidemeyenler ise yeni yönetici Çargın'ın yönetimi altında cephedekilere yardım etmek için gece gündüz çok çalışmaya başlarlar. Romandaki tüm karakterlerin kendi düşünceleri, hayalleri, maksadı vardır, onların hepsi düşmanlarla cephede savaşırken onlara biraz da olsa yardım etmek isterler.

Yedi yaşındaki Salmorbek diğer çocuklarla birlikte demir parçalarını toplar. Yetişkin Gülnar ise listelere bakar. Teyzeler de savaştaki askerlere eldiven örmekle meşguldür. Kadınlar ise çiftçilikle uğraşırlar, ot keserler. Akman ihtiyar ise atlara bakar. Dmitriy dede yaşlı olmasına rağmen ustalık yapar. Bizdin Zamandın Kişileri romanı Tügölbay Sıdıkbekov'un edebi kişiliğinin geliştiğinin, adım adım ilerlediğinin bir ispatıdır. Bunu eserin üslubunun tüm unsurlarında görmek mümkündür." (Akmataliyev, 2017: 353) Bizdin Zamandın Kişileri romanı Tügölbay Sıdıkbekov'u geniş okuyucu kitlesine tanıtarak onu Kırgızların en önemli yazarlarından biri yapmıştır. "1949'da bu roman Kırgız edebiyatının tarihinde ilk olarak Sovyet birliğinin en yüksek ödüllerinden biri – Stalin ödülüne laik görülmüş ve birçok dile çevirilmiş" (Akmataliyev, 2017: 355). Öte yandan bu romanda halkı savaşa adapte edebilmek faşizme karşı gelebilmek için halkın çalıştığını, emek verdiğini göstermesi bakımından ideolojik bir eserdir. Eser insanların zorluk yaşamasını, onların kaderinin değişmesini anlatmadan geçilmesi nedeniyle eleştirilmiştir.

"Yazarın Keñ-Suu, Temir ve Bizdin Zamandın Kişileri adlı eserleri, Kırgız halkının hayatındaki üç önemli dönemi anlatır. Yazar bu eserleri 'üçleme' olarak adlandırmasa da üçleme demek mümkündür." (Özgen, 2014: 300)

Savaştan sonra Sovyetlerde vatanını milletini seven gençler yetiştirmek o dönemin amaçlarından biridir. Bu sebeple de çocuklara ulaşabilecek eserler yazılmıştır. "Tügölbay Sıdıkbekov'un *Too Baldarı* romanı (1953) da bu toplumsal ihtiyaca hitap etmiştir. Kırgız çocuk edebiyatının bu ilk romanında çocukların okul ve ev hayatı, eğitimi, geleceğe dair hayalleri dile getirilmiştir." (Asanov vd, 2004: 196-197).

Sıdıkbekov'un kadınları ele alan pek çok eseri olduğu belirtilmişti. Bunlardan biri de Too Arasında romanından sonra Kırgızların Ekim İhtilali'ne kadarki hayatını ele aldığı *Zayıptar* adlı geniş planlı eserdir. "İlk bölümü Batiyna (1962) adıyla çıkmıştır. İkinci bölümü olan *Aşuuda (Geçitte)*, eserin birleşik varyantı olan *Zayıptar* ile birlikte 1966'da basılmıştır. Romanın birinci bölümünde Batiyna, Aynagül, Gülsün, Kanımbü gibi karakterler aracılığıyla ataerkil-feodal yapı şartlarında elinde hakkı, hukuku olmayan Kırgız kadınlarının durumu anlatılmıştır. İkinci bölümde Sosyalist Emek Kahramanı unvanının sahibi

Zuurakan Kaynazarova'nın hayatı anlatılmıştır." (Asanov, 2004: 196-197). Bu eser Kırgız kadınlarının toplumdaki yerini anlatması bakımından önemlidir. "Roman aslında Batıyna'nın kaderini anlatan bir eserdir. Zuurakan ikinci kitapta anlatılmıştır. Yazar, ezilen halkın yeni sosyalist dönemde çalışarak mutlu ve huzurlu yaşadığını Zuurakan üzerinden anlatmıştır. Batıyna üzerinden ise önceden ezilen, horlanan Kırgız kadınlarının Ekim Devriminden sonra eğitim almaya, çalışmaya hak kazandıklarını hatta yöneticilik işlerinde bile yer almaya başladıklarını anlatmayı amaç edinmiştir." (Artıkbayev, 2004: 459).

Edebi hayatına şiirle başlayan Sıdıkbekov bu roman ve hikâyelerinden sonra "1960'lı, 1970'li yıllarda tekrar şiire yönelmiş, çok sayıda sosyopolitik şiirler, sanat ve nasiyat şiirleri yazmıştır. *Adamdarga Kayrıluu/ İnsanlara Hitap* adlı antolojisi yayımlansa da pek ilgi görmemiş aksine tenkit konusu olmuştur" (Özgen, 2014: 300). Diğer nazım türünde eserleri arasında "*Nurayımga Küyöölögö Cer Uulu Canbolat Cönündö Bayanm (Güneşin Kızı Nurayım'a Koca Olmak İsteyen Yer Oğlu Canbolat Hakkında Beyan)* (1960) masal manzumesini, *Adamdarga Kıyruluu (İnsanoğluna Seslenme)* şiirler, manzumeler kitabını (1969) yayımlanmıştır." (Artıkbayev, 2004: 459)

Ras,	Doğrudur
Akıl ergitem.	Akıl yürütüyorum.
Bardı tügötöm,	Varı tüketirim,
Coktu caratam.	Yoku yaratırım.
Bagınas bagınat özümö,	Boyun eğmeyenler bile ram olur bana, (Özgen, 2014: 300) …

Yukarıda *"Men Adammın/ Ben İnsanım"* şiirinden alınmış mısralarda yazarın sorgulayıcı başkaldırıcı özelliklerini görmmek mümkündür.

Yazar nesre ara verdikten sonra 1970'li yıllarda tekrardan yoğun olarak bu alana yönelir. "Yetmişlerin sonunda Tügölbay Sıdıkbekov Kırgız edebiyatçıları tarafından '*Too Arasında'* eserinde en güzel buluş olarak değerlendirilen Imanbay'ın tipine bir kez daha dönerek *'Imanbay Peyli'* adlı yeni romanını yazdı. Bu eserinde yazar karakterinin sonraki hayatını anlatır. Ülkenin tarihinde yer alan

büyük olaylar Imanbay'a da dokunmadan geçmez: kolhozda çalışır, savaşa da katılır. Ondan sonra gelen güzel günleri de görür. 'Too Arasında' romanında tanıdığımız iç dünyası temiz, saf eşsiz güzel karaktere sahip olan karakterle bu romanda da tekrar karşılaşırız. Fakat yazarın bu yeni eserinde Imanbay'ın tipi eskisi gibi doğal, tamamlayıcı değil ve derin işlenmemiş. Imanbay eskisi gibi kalmış. Zaman ise yeni. Eserin başkarakterinin iş ve haraketi, karakteri değişen yeni zamanın güncel sorunlarını yansıtmaz" (Akmataliyev, 2017: 360). Yazar bu romanını 1971'de yazdığını belirtmiş ancak eser 1980 yılında basılmıştır.

Sıdıkbekov belli kişileri diğer eserlerinde kullanarak kafasında oluşturduğu kahramanları ileriki zamanlarda da görmek ister. Çünkü onun kişileri daha çok gerçek hayattaki kişilerdir. Bu kişilerin onun çevresinde yer aldığı için eserlerinde sık sık bu kişileri kullandığı görülür. İlk başta kişiler daha safken (İmanbay gibi) sonraki eserlerde gözü açılmaya başlar. Çünkü bu durum Sıdıkbekov'un çevresinde de böyledir. Tügölbay Sıdıkbekov yetmişli yıllarda bunun dışında gençler konusuna değindiği *Kurbular (Arkadaşlar)* ve *Sır Açuu (Sır Dökme)* romanlarını yazdı. Fakat bu eserlerinde yazar yeni devrin esas problemlerini, engellerini, yeni şartlar içerisinde yetişen yeni neslin tipini yansıtamadığı için eleştirilmiştir.

"Sır Açuu (Sır Açmak) romanında ele alınan mesele günümüz öğrencilerinin ve gençlerin hayatındaki etik davranışlarıdır. Öğrenci, yarınki uzman demektir. O bilimin sırlarını iyi öğrenmekle sınırlı kalmamalı, aynı zamanda Marksist Leninst ilminin esaslarını bilmesi, komünist düşünceleri şekillenmiş entelektüel bir insan olması gerekir. İşte böylesi gençler kendilerine verilen görevi yerine getirmeleri ve tecrübe edinmeleri gerekir. Bu olgu, o dönemdeki öğrencilerin eğitim öğretim faaliyetleri için önemliydi." (Artıkbayev, 2004: 459). Öğrencilerin önem vermesi gereken en teme şey bu dönemde budur. Onların özel meselelere öncelik vermesi düşünülemez. Bu amacını unutup şahsi şeylere yönelmesi durumunda o ileride bir uzman olamaz. Bu amaçların ve düşüncelerin de gençlere ve topluma anlatılmasında, iletilmesinde edebî eserlerin işlevi büyüktür. Tügölbay Sıdıkbekov'un *Sır Açmak* romanı da bu işlevi üstlenmiştir. "Romanda Bübüyna günümüz öğrencisine gerekli olan bu görevini unutur, ikinci planda duran aşk duygusuna yenilir, üniversitesini, geleceğini unutur, yanlış yola düşer. Yazar

eserin sonunda Babünya'nın tekrar doğru yolu bulduğunu, üniversiteyi iki sene geç olsa da bitirdiğini, sevdiği Almaz isimli delikanlı ile değil de Koyçuman isimli bir delikanlı ile evlendiğini, iyi hayat yaşadığını gazetedeki bir röportaj ile haber verir. Burda yazarın isteği üzerine Bübüyna öğrencilik hayatını, yanlış yollara düştüğünü kısacası her şeyi eksiksiz anlatır, kendine olabildiğince kızar. Romanın birçok epizodun başında, bazen sonunda bazen de aralarında yazar Babünya'ya hayat, iyilik, kötülük, insanlık, mantık ile ilgili konuşmalar yaptırmış, akıl verdirmiş, bununla öğrenciyi eğitmek ve ona etki etmek istemiştir." (Artıkbayev, 2004: 459-460)

Tügölbay Sıdıkbekov'un *Kurbular (Arkadaşlar)* romanı da konu olarak *Sır Açmak* romanından farklı değildir. "Bu romanda üniversite öğrencilerinin hayatı geniş bir şekilde anlatılmış. Erkek öğrencilerin kendine kız aramaları, aşk meseleleri, mektuplaşmaları, içki içmeleri, kavgaları, kandırılmaları gibi olaylar fazla yer kaplamıştır. Öğrencilerin geleceği, amaçları onların karşısına çıkan zorluklar, iç dünyaları, onların toplumdaki yeri, eğitim alma istekleri onların hocaları, halkın hayatı medeniyetle olan ilişkileri ikinci planda kalmıştır. Bundan dolayı üniversite öğrencisinin hayatı ile ilgili olmayan ufak tefek olaylar gereksiz yere yazar tarafından anlatılmıştır. 70'li yıllardaki öğrencilerin hayatından haberdar olan insana romandaki bir şey açıkça fark ettirilmektedir: yazar öğrencinin gençliğini ve cahilliğini anlatmada usta, ancak onların uzmanlığını, eğitimini, geleceğini anlatmada cimri davranır. Bu durum, genelde yazarın günümüz öğrencilerinin hayatını, çabalarını iyi bilmediğinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayı altmışlı yılların sonu yetmişli yılların başlarında büyük bir sorumluluğa dâhil olan gençlerin psikolojisini, ahlâkını, hayatını anlatmada çekinmiştir." (Artıkbayev, 2004: 459-460)

1980'li yıllara bakıldığında bu dönemin Tügölbay Sıdıkbekov için verimli geçtiği görülür. 1982'de Col (Yol) isimli otobiyografik eserini yayımlamıştır. 1989'da *Kök Kasaba/ Gök Kasaba* romanını, 1988'de uzun hikâye ve efsanelerden oluşan Külkü Cana Ömür (Gülme ve Hayat) ve 1990'da *Ömür Tamırı (Hayat Damarı)* adlı kitapları; sosyo-politik ve edebî makalelerden oluşan *Mezgil Sabaktarı (Zamanın Dersleri)* adlı kitabı yayımlanır.

Otobiyografik olan *Col (Yol)* romanı Tügölbay Sıdıkbekov'un yaşamıyla ilgili bilgiler vermesi bakımından oldukça önemlidir. "Sanatçı kişiliğinin gelişimi ve dönemin sanat çevresi ile özellikle onun Coomart Bökönbayev, Alıkul Osmonov, Kubanıçbek Malikov, Cusup Turusbekov, Kalim Rahmatullin, M. Kırgızbayev ve L. Pasıkov gibi sanatçılarla olan ilişkilerini bilmek açısından bu otobiyografik eser önemlidir." (Özgen, 2014: 301).

Tügölbay Sıdıkbekov'un kendisinin tarihî roman olarak belirttiği, "1960'lı yıllarda yazılmaya başlanan, bazı bölümleri gazetelerde tefrika edilen 22 Mart 1971'de yapılan Kırgızistan Yazarlar Birliği toplantısında Tölögön Kasımbekov'un *Sıngan Kılıç/ Kırılan Kılıç,* Şarşembek Ümötaliyev'in *Özöktökü Ört/ İçteki Yangın* adlı tarihî romanlarla mukayese edilen eseri *Kök Asaba/ Gök Bayrak*'tır. Ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov, Kök Kasaba'yı militarizm anlayışındaki bir eser olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle eser, yeniden yapılanma (Kayra Kuruu) siyasetinin sürdüğü dönemde 1989'da basılmıştır" (Özgen, 2014: 301). Tügölbay Sıdıkbekov'un bu romanının Yazarlar Birliği toplantısında pek çok romanla kıyaslanması ve onun Cengiz Aytmatov tarafından değerlendirilmesi yazarın Kırgız edebiayatında büyük bir öneme sahip olduğunu gösterir. Eserin içeriğine bakılacak olursa "Orta asrın başlarında, yani 6-8.asırlar arasında yaşayan Yenisey Kırgızları'nın hayatını, egemenliğini korumak için dış düşmanlar ile savaşını, halk birliğini sağlamlaştırmadaki halk yönetmenlerinin akıllı haraketlerini epik yöntemle yansıtır." (Akmataliyev, 2017: 361, 362).

Mavi Sancak romanı üç bölümden oluşmaktaadır. Bu bölümlere bakacak olursak "Birinci bölüm tamamen Er Kişi ile Caş Tegin'in seyahatine ayrılmıştır. Bu sıradan bir seyahat değildir. Bu aynı zamanda zaman ve mekân üzerine yapılmış bir yolculuktur. Çünkü bu yürüyüş Caş Tegin'e hayatı ve tarihî tanıtmak amacını güdüyor. İkinci bölümde halkın gündelik hayatı, gelenekleri betimleniyor. Eski zamanlardaki halkın hayatını daha iyi gözler önüne sermek için yazar tarihî perspektifler kullanmıştır. Üçüncü bölümde savaş sahneleri yer almaktadır. Burda iki ordunun muharebesi, komutanları Elteres ve Er Kişi'nin savaş taktikleri dile getirilmiştir." (Asonov vd, 2004: 117). Kırgız halkının orta asır dönemlerini anlatan romandan Akmataliyev (2017: 362) bu dönemle ilgili eksik bilgilerin olduğunu, bu bigilerin karışık yapıda olduğunu belirtir. Yazar

eserini oluşturmadan önce pek çok çalışma yapmış halkın tarihini araştırmıştır. Tam olarak bilgilerin net olmayışı onu gelenek göreneklere, halk eserlerine hâlâ devam eden Kırgızların en önemli eseri Manas destanından yararlanmaya götürmüştür. "*Kök Asaba* romanını yaratmada yazar hangi tarihi-estetik kaynaklardan yararlandığıyla ilgili aşağıdakileri belirtir: '...Bunu yazmadan önce üç şeyi esas aldım: birincisi – tarihi malümat. İkincisi – 'Manas' başta olmak üzere diğer şecereler. Üçüncüsü – halkın ruhani dünyası. Bu üç özelliği karşılaştırdığım zaman birbiriyle sıkı örülmüş altın ip gibi geldi bana... Tarihi devir benim içime o kadar sindi. Oğuz Hanın, Külteğin'in vb. yürüyüşler, gözümün önünde canlandı, sanki onları gerçekten görüyormuşum gibi yazdım her şeyi." (Akmataliyev, 2017: 362). R. Mısırakunov yazarın bu eseri yazarken yaşadığı zorlukları şöyle anlatır: "*Mavi Sancak*'ını elinde tutarak rüzgâra kaşı yürümeye başladığında aniden değişmişti. Bu tarihî romanın ana fikrinde hata arayarak yazarın peşine takıldılar, sürgün uyguladılar. O siyaset ve toplum hayatından sürüldü, uzaklaştırıldı. Şairler artık Ala Dağ'ı, Issık Göl'ü şiire dökmekten çekiniyorlardı. Ak kalpaklı Kırgızı, eleçekli[1] anayı, bozüyü[2] tasvir etmek eski kafacılık, geçmişi arzu etme kabul ediliyordu. Ana dilimize, tarihimize, geleneklerimize, örf ve adetlerimize saldırılar çoğalmıştı." (Kulmanova vd, 2003: 135).

Kök Asaba romanı Kırgız tarihini, halkını gözler önüne sermiş, Akmataliyev (2017: 363) bu eserin değerlendirmesini şöyle yapmıştır: "Romanını yazarken Tügölbay Sıdıkbekov eski atalarının aklını, danışmanlığını, asilliğini, gücünü, herkese örnek olabilecek hayâlini, geçmişte kalan o devrin havasını okuyucunun gözü önünde inandırıcı bir şekilde canlandırmak için tüm yazarlık gücünü, kullanmış." Onunla aynı görüşte olan Asonov vd, (2004: 117) de "T. Sıdıkbekov eserinde Kırgız halkının eski devirlerdeki gündelik hayatını, geleneklerini, zaferlerini ve bozgunlarını, sevincini ve trajedisini, kısacası zamanın büklümlerinde kalmış bazı belirsiz epizotları çeşitli kaynaklardan yararlanarak tasavvur etmiştir. Daha önce hiçbir yazar buna benzer bir çalışma yapmamıştır. T. Sıdıkbekov'un bu eserinde yazıtlar aracılığıyla bize ulaşan kişi adları, unvanlar, boy adları, silah adları, çeşitli ritüel adları ve başka çeşitli

[1] Kırgız kadınlarının millî başlık türü
[2] Kırgızların ve göçebe halkların üzeri keçe ile kaplı çadırı

etnografik malzeme adları kullanmıştır.” Yazarın bu romanı için Kırgız halkının tarihini ortaya çıkarması, millî bilinci oluşturması, milletin atalarını tanıması ve geçmişinin izii sürmesi bakımından önemli bir eser olduğunu yukarıdaki değerlendirmelere de bakarak çok açık bir şekilde söylemek mümkündür. Öte taraftan Artıkbayev (2004: 462) yazarın bu romandaki kişileri ve kahramanları kendi uydurduğunu bu sebeple tam anlamıyla bu esere tarihî roman demek yerine tarihe yakın roman demenin daha doğru olacağını belirtir.

Tügölbay Sıdıkbekov’un Kırgız edebiyatının gelişmesinde ve kalıplaşmasında katkısı çok büyüktür. Yazar Kırgız edebiyatı tarihinin ortaya çıkarılmasında ve temelinin sağlamlaştırılmasında belli bir noktaya ulaşmasında çok önemlidir. O Kırgızların tarihinde geçiş döneminin canlı portresini çizen usta ressam olarak yerini alır.

“90’lı yıllarda T. Sıdıkbekov’un ‘*Tabılga/Ganimet’* adlı makaleler toplamı (1991), hikâyelerden, mektuplardan, sohbetlerden oluşan ‘*Men min cıl yaşadım (Ben Bin Yıl Yaşadım)* kitabı (1998), ‘*Bel-Beles (Geçit* veya Dağ Sırtı) adlı roman (1996) yayımlanmıştır.” (Artıkbayev, 2004: 463). Yazarın *‘Bel-Beles (Geçit* veya *Dağ Sırtı)* adlı romanı *Col (Yol)* romanının devamı niteliğindedir. “Kendi deneyimlerini, şahit olduğu olayları, kendi hayatını anlattığı eserde ayrıca Sovyet yönetiminin ilk yıllarından başlayarak 1985’teki yeniden yapılanma, açıklık siyasetinin hüküm sürdüğü döneme kadarki süreci anlatır. Bu süreç içerisindeki edebî ve kültürel hayattaki değişimlerle ilgili görüşlerini açıklar ve dönemi değerlendirir.” (Özgen, 2014: 302).

1930’lu yıllarda yazmaya başlayan Sıdıkbekov yaşamı boyunca pek çok olaya şahit olmuş, pek çok acı çekmiş, savaş görmüş, sürgün yemiş fakat hiçbir zaman yazmaktan geri durmamıştır. Onun milletini seven bir yazar olduğunu yazdığı edebî türlere ve bunların konusuna bakarak anlayabiliriz. Çocuk yaşta başladığını söyleyebileceğimiz Tügölbay Sıdıkbekov çocuktan gencine, orta yaşlıdan yaşlısına kadar her kesim insanı eserlerine almıştır. Akmataliyev, (2017: 361) 50’li yıllarda toplumdaki bazı güçlerin ‘Manas’ destanının konusunu ve içeriğini kınamak istediklerinde onun halk eseri olduğunu savunanlardan birinin Tügölbay Sıdıkbekov olduğunu belirtir. Bütün bu yapılanların amacı o dönemdeki insanların millî bilincini yok etmektir. Ama buna engel olanlardan biri şüphesiz

Tügölbay Sıdıkbekov olmuştur. O elinde tuttuğu mücadele bayrağını hiçbir zaman bırakmamış, yapılan haksızlıklara göğüs germiştir. Yazarı destekleyen, onun yanında olan yazarlar bile dönemin güçleri tarafından baskı uygulandığında geri durmuşlardır. O edebî türlerin tümünde eser vererek vatanına milletine katkıda bulunmuş, dilinin ve millî şuurun gelişmesi için elinden geleni yapmıştır.

Tügölbay Sıdıkbekov Kırgız edebiyatı tarihinde nesir yazarı, daha çok da bir romancı olarak yerini almış ve modern Kırgız edebiyatının gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuş, eserleri de pek çok dile çevrilmiş tanınan önemli bir yazar olmuştur.

1.3. Tügölbay Sıdıkbekov'un Yayımlanmış Eserleri

1. Küröş/Mücadele, 1.c. Kırgızmambas, Frunze 1933, 47 s.
2. Baarırlar/ Kahramanlar, Kırgızmambas, Frunze 1936, 60 s.
3. Keñ-Suu/ Geniş Su, Kırgızmambas, Frunze Samarkand 1937, 166 s.
4. Keñ-Suu/ Geniş Su, Roman, 1. Kitap, Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1940, 220 s.
5. Keñ-Suu/ Geniş Suu, Roman, Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1938, 276 s.
6. Keñ-Suu/ Geniş Suu, Roman, 2.Kitap, Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1941, 237 s.
7. Akın Bulbul/ Şair Bülbül, Şiir kitabı, Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1938, 83 s.
8. Ala-Toodon Altoo /Ala-Too'dan Altı, Deneme, Kırgızmambas, Frunze 1939, 71 s.
9. Tün Çarsınan Kabar/ Gece Habercisinden Haber, Manzume, Kırgızmambas, Frunze-Kazan 1939, 49 s.
10. Aç Köz Ata/ Aç Gözlü Dede, Deneme, Kırgızmambas, Frunze 1940, 27 s.
11. Soguştun Kündöründö/Savaş Günlerinde, Hikâyeler, Kırgızmambas, Frunze 1943, 137 s.
12. Temir/ Demir, Roman, Kırgızmanbas, Frunze 1946, 221 s.
13. Bizdin Zamandın Kişileri/ Bizim Zamanın İnsanları, Kırgızmambas, Frunze 1948, 457 s.

14. Bizdin Zamanın Kişileri/ Bizim Zamanın İnsanları, Kırgızmambas, Frunze 1952, 417 s.
15. Abısındar/ Eltiler, Hikâyeler-Denemeler, Kırgızmambas, Frunze 1949, 176 s.
16. Too Baldarı/ Dağ İçinde, Roman, Kırgınmambas, Frunze 1953, 309 s.
17. Too Arasında / Dağ İçinde, Roman, 1. Kitap, Kırgızmambas, Frunze 1955, 380 s.
18. Too Arasında/ Dağ İçinde, Roman, 2.Kitap, Kırgızmambas, Frunze 1958, 531 s.
19. Dostluk, Hikâyeler, Kırgızmambas, Frunze 1960, 112 s.
20. Kün Kızı Nurayımga Küyöölögön Cer Uulu Canbolot Cönündögü Bayan/Güneş Kızı Nurayım'ı İstemeye Gelen Yer'in Oğlu Canbolat Hakkında Hikâye, Kırgızmambas 1960, 32s.
21. Dostluk, Okul Çağındaki Çocuklar İçin, Kırgızokuupedmambas, Frunze 1960, 112 s.
22. Kököy Kesti/ Can Acıttı, Şiirler ve Manzume, Kırgızmambas, Frunze 1961, 250 s.
23. Temir, Roman, Kırgızmanbas, Frunze 1962, 296 s.
24. Abısındar/ Eltiler, Üç Kitaptan Oluşmuş Roman, 1. Ve 2. Kitap, "Kırgıstan" Yayınevi, Frunze 1966, 783 s.
25. Kün Cana Anın Baldarı/ Güneş ve Onun Çocukları, "Mektep" Yayınevi, Frunze 1969, 95 s.
26. Adamga Kayrıluu/İnsana Hitap, Şiirler, Manzumeler ve Denemeler, "Kırgıstan" Yayınevi, Frunze 1969, 204 s.
27. Çıgarmalarının Tört Tomduk Çıynagı (Eserlerinin Dört Ciltlik Külliyatı), "Kırgıstan" Yayınevi, Frunze 1969.
28. Irlar, Poemalar, Açık Söz, Kotormolor (1.cilt, Şiirler, Manzumeler, Denemeler, Teercumeler), "Kırgıstan" Yayınevi, Frunze 1969, 388 s., 1. Cilt.
29. Añgemeler, P'esalar (2. Cilt, Hikâyeler, Piyesler), "Kırgızstan" Yayınevi, Frunze 1969, 361 s., 3. Cilt
30. Temir, Too Baldarı/ Demir ve Dağ Çocukları Romanları, "Kırgstan" Yayınevi, Frunze 1970, 500 s. 4. Cilt.

31. Bizdin Zamandın Kişileri (4. Cilt, Bizim Zamanın Kişileri, Roman, "Kırgstan" Yayınevi, Frunze 1970, 412 s.
32. Paydaga Çeçilgen Çatak/ Olumlu Biten Kavga, "Mektep" Yayınevi, Frunze 1974, 34 s.

1.4. Tügölbay Sıdıkbekov'un İncelenen Hikâyelerinin Özeti

1.4.1. Abısındar "Eltiler"

Faytondaki bir kişinin gözünün önünde canlandırmasıyla yazar hikâyeyi anlatmaya başlamıştır. Şayır yenge isimli bir kadının hayatındaki başarısını, tecrübelerini kaynına anlatıyor. Asıl hikâye bu şekilde okuyucuyla buluşuyor. Ekip başkanı Adılbek kolhozuyla ilgili köyündeki tüm insanları toplayarak bir konuşma yapmak ister. Kapı kapı dolaşır. Sonra Şayır yengenin evine gelir, ona seslenir. Kendisi evde olmadığı için çocuklarına toplantıyı söyler. Burda okuyucu Şayır yengenin dul, çocuklarıyla bir başına yaşayan bir kadın olduğunu anlar. Yazar bunu bilerek yapacaktır. Başta sıradan bir şekilde yaşayan kadını sonradan yüceltmek onu örnek göstermek içindir bu çabası. Şayır yengenin eltileri onu hiç sevmezler hatta kıskanırlar. Şayır yenge toprağı için verimi artırmak amacıyla Kızıl eltisinin tavuk gübrelerini alır. Ama eltisi ona sataşmadan durur mu? Onu gübre topladığı için hakir görür, aşağılar. Yazar Şayır yengeyi savunan bir üslupla onun işini severek yaptığını gübre değil altın alıyormuş gibi diyerek destekler.

Toplantıya gittiklerinde Adılbek Şayır'ı fark eder ve onu takdir eder. Bunun üzerine Şayır yenge de ondan işini daha iyi yapmak için at ve araba ister. Adılbek kalabalığa Şayır'ı över. Onun tavuk gübresi sayesinde çalışıp çabalayıp pancar verimini arttırdığını söyler. Eltiler de boş durmayıp onun taraf tuttuğunu söyleyerk kötü düşünürler. Kendilerinin de çalıştığını ancak görülmediğini belirtirler. Başkentte yapılacak pancar toplantısına Şayır'ın gideceğini haber verir.

Yazar Şayır yenge için sürekli araya girer ve yorum yapar okuyucuyu yönlendirir: "Şayır yenge desek hemen siz bizim Şayır yengeyi güçsüz insan sanmayınız. Bizim yengemiz boş işlerle uğraşmaz tembel değildir. Bizim yengemiz küçük taşa dokunan şimşekten, onun çıkardığı ateşten sudan çekinmeyen güçlü bir insandır. Dilinde sözü, bileğinde gücü vardır. Kendini yüksekte gören yiğitlerinizi de elinden tutup yuvarlatıp yürüyüp gitmeye gücü yeter. Hatta Adılbek ekip başkanı kendisi onunla tutuşsa pat diye kendisi yıkılıp

kalır. Toprağa bulanıp utancından zor kalkar. İki gözünden iş ateşi yanıp, Şayır yenge ona bakıp "haha" diye güler."

Şayır yenge toplantı için trene biner. Burda da şaşırır. Trenin ihtişamını görünce afallar. Çünkü o köyünden bir yere gitmemiştir. Yazar "Zavallının bahtı açıldı. Dul kaldı, yetim besledi. Küçüklüğünden gün yüzü görmedi. Zavallının talihini kolhoz açtı." Diyerek onun çektiği sefaleti anlatmaya çalışır. Şayır'ın aynayı bile hissedememesi komiktir. Bir şey görmediğini yazar bu şekilde anlatmaya çalışır.

Şayır o kadar iyidir ki yıllardır görmediği güzellikler görür. Öyle ki yanına bölge komitesinin kâtibi oturur ve ona hep yardımcı olur. Toplantıya giderler. Toplantının ilk kısmında Şayır konuşamaz ve kendini aciz hisseder, önemsiz bulur. Kâtip ona öğüt verir. Nasıl konuşması gerektiğini anlatır. Kolhozdaki başarılarınızı, yapmak istediklerinizi güzel bir şekilde anlatın der. Onu da toplantıyı yönetenlere karşı savunur. Herhangi bir tecrübesinin olmadığını onu anlamalarını rica eder.

Şayır akşamki toplantıda kolhozda nasıl başarıya ulaşabileceğini, neler yapılması gerektiğini söyler, herkes onu alkışlar herkesin beğenisini alan Şayır makine hediye alır. Bu şekilde imkânsız olanı aslında başarmış olur. Tekrar geri döndüğünde herkes nunla gurur duyar, eltileri kıskanır. Tursun yenge de onu örnek alır, başarılra imza atarlar. Kızıl yenge kendini çaresiz hisseder, başarısız bulur. Şayır ve Tursun yenge para kazanmaya başlar bir anda hayatları değişir. Bu durum tüm insanlara örnek olur. Hikâyenin sonu yine Şayır'ın kaynıyla biter. O şimdi Adılbek'in köy kurulu başkanı olduğunu Tursun ve Kunduz yengenin kolhozda ünlü insanlar olduğunu söyler. Burda Şayır kaynına da güzel bir başarı öyküsünü anlatark ona örnek olur.

Yazarın eserleri kısmında kadını anlatan pek çok eseri olduğu belirtilmişti. Bu hikâyesinde de kadını ön plana çıkardığını, onun emeğini gösterdiğini ve bir kadının hangi kademelere gelebileceğini göstermiştir. Yazarın araya sık sık girip okuyucuyu bölmesi ve yönlendirmesi onun Kırgız edebiyatının ilk yazarlarından olması ve önlerinde güçlü örneklerin bulunmamasıdır diyebiliriz. Yazarın hikâyeyi başlatırken birinin etrafı tasvir etmesi, ardından Şayır yenge ile kaynının konuşması ve Şayır yengenin geçmişte yaşadıklarını kaynına anlatmasıyla asıl

hikâyenin ortaya çıkması yazarın kurgu yönünün başarılı olduğunu göstermektedir. Yazar hikâyenin sonunda yine kayna "faytonda salınarak gittik" dedirterek hikâyenin aslında faytonda Şayır'ın kaynına anlattıklarından oluştuğunu anlatır.

1.4.2. Muzdak'ta

Yazar burda hikâyesine üç kişinin ata binişiyle tasvire başlar. Bir adam - hikâyede erkek- diğer iki kadını küçümser. Hatta onlara kadınlar! Diye seslenir. Burda kendilerine kadın demesini eleştirerek isimlerini söylerler. Okuyucu da bu şekilde onların isimlerini öğrenir. Kadınlar da buna kızarak ve biri bu adama vurur. Sonradan oradan çekip giderler. Bundan sonra yazar atları ve doğayı uzunca tasvir eder, atları anlatır. İsimleri Rakıya ve Keres olan iki gelin aralarında konuşurlar. Sonradan onları küçümseyen adam atıyla yanlarına gelir. Gelinler de ona alaycı yaklaşarak "Bizi bilesin. Atın üzerinden kalpak gibi alıp indiririz, sizi." diyerek kadınları küçümseyemeyeceğini ona bildirir. Yazar burda da yine güçlü Kırgız kadınını ön plana çıkarır.

Yazar burdan sonra erkeği konuşturur. Ona savaştan bahsettirir: "Bir şey aklıma geldi. Beriki Don denen yerde kırmızı ölüm kanı akıyor ya? İşte bu yağız atlar oradan gelen atlar değil mi? İşte Alatoo'da domuz sırtı gibi olan dağlarda yoğun otlardan otluyor, tüy döküp ses çıkarıyor. Fakat bunlar hayvan da olsa kendi atalarının yetiştiği Don'da kırmızı kan döküldüğünü hissediyorlar mı ya?" derken gelinlerden biri bizim bu atları korumak göreviz diyerek aslında bir olduklarını aynı amacı taşıdıklarını bize gösterir.

Burdan sonra doğa ve atların tasviri yapılır. Gelilerden birinin aklına sevdiğinin savaşta olduğu gelir, gözünün önünde canlandırır. Sonra gelinler birlikte nağmeler söylerler. Biri duygularını anlatmak için dörtlükler okur:

Ecelli gelen geyik rastlar

Uçurumda uzman avcıya rastlar

Avdan sungur açgözlü,

Tarlada sansar gördüğünde.

…

Ayım doğsa sağ taraftan

Karşılayıp yolunan,

Asılırım boynuna

Benim

Sevgilim sağ salim geldiğinde…

Atları gözetip korurken birden yağmur ve dolu yağmaya başlar. O arada gelinler ve erkek koşuştururlar. Atları korumaya çalışırlar. Burda erkek böyle durumlarda savaşanlardan bahsederek savaş okuyucuya anlatılır. Üçü de atın üzerindeyken erkek, Colbors denen aygırdn bahseder. Bu aygırın sürülerine seyisin bakmadığını bir kaplanın gelip saldırdığı masalı anlatır. Bu şekilde konuşmalar geçtikten sonra ertesi gün yağmurdan eser kalmaz güzel bir gün olur. Gelin atları toplayarak nağmeler yeniden dilinden dökülür:

Sağanak yağdığı günlerde,

Ay karanlık gecelerde,

Kendin beslediğin yılkıya

Aşkın oldu bekçi.

Kuvvet toplayıp vücuduna

Düşmanını yensene,

Değerlim, askerim gelsene!

Bu şekilde hikâyeyi bitiren yazarın sürtüşmeyle başlattıkları konuşmalarla bu üç kişinin de amacının bir olduğu savaş için yılkıyı gözettikleri, ayı amaca hizmet ettikleri anlaşılır. Yazarın Colbors denen aygır masalını anlatması, gelinlerinin nağmeler söylemesi bu yazarların yazılı edebiyat öncesinde zengin bir sözlü kültüre sahip olduklarını ve bunları hikâyelerine, romanlarına taşıdıklarını göstermektedir. Yazarın edebî yaşamına şiirle başlaması da düzyazı türündeki eserlerinin içerisine nazım alma nedenlerinden biri olabilir. Şunu da belirtmek gerekir ki “Muzdakta” hikâyesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Soğukta”dır.

Ancak “Muzdak’ın tepeleri dik ve havalı.” cümlesiyle bunun dağ isimi olduğu anlaşılmaktadır.

1.4.3. Paydaga Çeçilgen Çatak “Olumlu Biten Kavga”

Hikâye iki kişinin kavgasıyla başlar. Seyis olan Keldibek ile ekip başkanı Borbuk’un kavgasıdır. Ekip başkanı 2. Dünya Savaşı için aslında atları topladığını anlatmak ister, fakat bir türlü Keldibek’e anlatamaz. Keldibek atın kullanılacağını bilerek güçsüz bırakılacağını düşünür. Aslında çok yakın arkadaşının onu kıskandığını bu yüzden bu şekilde yaklaştığını sanar. Birbirlerini sürekli yanlış anlarlar ve birbirleriyle atışırlar. Çareyi muhasebeci Akmat’ta ararlar. Muhasebeci aanlatır ama onlar anlamamkta ısrar ederler. Aynı şeyleri konuşup yine de birbirlerini yanlış anlarlar.

Keldibek evine gider, eşi sevinir, çünkü o yılkıyı bırakıp evine gelmez bu kadar çok sahip çıkar atlara. Bu sırada Borbuk atıyla etrafı dolaşıp insanları evine çağırır Keldibek2in yaptıklarını anlatarak taraf toplamaya çalışır. Nasihat olarak da onlara yılkı için bir ahır yapılması gerektiğini yoksa kışta hayvanların zarar göreceğini anlatır. Savaş zamanı bunun gerekli olduğunu söyler. İnsanlar ona destek olur bunu kabul ederler. Bir yandan da Keldibek için “atları kendisi besliyormuş, sadece savaş için o çaba harcıyormuş gibi” der.

Keldibek de bunlar karşısında boş durmaz Borbuk’u seyislere kötüler. Toru atın önemli bir at olduğunu, onun arabaya bağlanıp ziyan edilemeyeceğini onun Manas’ın binebileceği bir at olduğunu belirterek bu durumdan rahatsızlığını dile getirir. Seyislerden atlar için ahır yapılacağını öğrenir ve çok sinirlenir. Buraya 400 atı koyup atların sıkışmasına ve tayların yavrularını düşürmelerine sebep olmak için yaptığı yorumunu yapar ve hiddetlenir.

Keldibek Borbuk’u görür ve ona çatar. Atların ahırsız da kış geçirebileceğini söyler. Borbuk ise bunun olamayacağını anlatmaya çalışır fakat anlatamaz. Keldibek de kendince haklıdır. Çözüm bulamayınca muhasebeci Akmat’ın yanına giderler. Adeta birbirlerini parçalayacak gibidirler. Yolda giderken de kavga ederler. Dertlerini anlatırlar. Akmat da parti yöneticilerinin il komitesine gittiklerini söyler. Seyis ve ekip başkanı da korkup çekinirler. Niçin gittiklerini sorduklarında Akmat “Büyük Moskova'yı kahramanlıkla korumakta

olan 8. Koruma Bölümü Komutanlığına bizim kolhozcuların ağzından aşağıdaki gibi mektup yazacağız: — "Moskova'nın kahramanlarına! Düz bir yerde yaşayan, bizim "Bereke" kolhozunun çalışanları sizler için elli at ayırdık. O elli atı şu an bizim yaşlı ekip başkanımız Borbuk abinin inşa ettirdiği ahırda, bizim hayvanları dostu ihtiyar seyisimiz Keldibek abimiz beslemekte. Bizim atların toynakları keskin, hızlı koşan, çok güçlü atlardır!" der. Seyisin gözleri dolar. Keldibek Akmatla birlikte büyüyüp birlikte her şeyi yaptklarını bu kavganı ahmaklık olduğunu söyler, Borbuk da kolhoza birlikte kayıt olduklarını söyleyip onu onaylar. Sonra iki arkadaş biririne hiç kavga etmeyeceklerine söz verip sarılırlar.

Seyis Toru'nun yanına gelip onu sever, ona nasihatta bulunur. Savaş için orduya gideceğini bütün kabiliyetlerini orada göstermesi gerektiğini söyleyerek hikâye biter.

İki kişinin atışmasından oluşan hikâyede insanlar aslında tek bir amaç için uğraşırlar. Yakın arkadaşlar inatçılıklarından dolayı bunu bir türlü anlayamazlar. Bu insanların gayesi savaştır. En sonunda Akmat'ın bunu açıklayan mektubu okumsı üzerine fark ederler ve yaptıklarına pişman olurlar. Böylece kavgayla başlayan hikâye güzel bir şekilde sonlanır.

Yazarın son iki hikâyesinde de savaş ortamı anlatılmış hissettirilmiştir. Üç hikâyeye bakıldığında da hepsinin verdiği mesaj herkesin aynı amaç için çabaladığıdır. Çekişmeli başlayan hikâyeler olumlu bir şekilde biter, kahramanlar bir olur.

2. KIRGIZ TÜRKÇESİNDE İSİM KATEGORİSİ

İsimler genel anlamda varlıklara karşılık gelen sözcükler olsa da farklı tanımlamalar söz konusudur. Türkiye Türkçesinde isimler için yapılmış belli başlı tanımlar şu şekildedir:

"Bir varlığı, eşyayı, kavramı veya bunların topluluğunu ifade eden kelime, ad, nam" (Doğan, 2003: 644).

"Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz" (Karaağaç, 2008: 7).

"Bir kişiyi, bir hayvanı, bir bitkiyi, bir yeri, bir duygu ve düşünceyi vb. anımsamamıza, onları ötekilerden ayırmamıza, yaryan sözcük." (Püsküllüoğlu, 1995: 40).

"Bir kimseyi veya bir şeyi belirtmeye yarayan kelime." (Tuğlacı, 1971: 15).

"Canlı ve cansız varlıklara, çeşitli somut ve soyut kavramlara ad olan kelime türü." (Korkmaz, 1992: 88).

"Sözlüksel anlamlı sözcükler, köken itibariyle ya isim ya da fiil soyludur; ancak, sözlük anlamlarıyla cümleye katılırken görevleri değişebilir. İsimler, isim görevi dışında zamir, sıfat ve zarf olarak kullanılabilir." (Delice, 2008: 9).

"Bazı dilbilgisi çalışmalarında edatlar da isim olarak kabul edilmiştir. Bu sınıflandırmada "isim" terimi en geniş anlamıyla kullanılmakta hem nesne ve kavram adlarını hem bunlara bağlı nitelik adlarını hem bu adları temsil eden zamirleri hem de fiilleri belirtici/niteleyici ögeleri karşılamaktadır. Yani fiil dışındaki bütün sözlük ögeleri "isim" olarak kabul edilmekte; sıfat, zarf, zamir, edat, ünlem ve bağlaçların da aynı zamanda isim olduğu ifade edilmektedir." (Börekçi, 2009: 22).

Bütün tanımlara bakıldığında şu sonuca varmak mümkündür: isimler varlıklara karşılık gelen sözcüklerin de ötesinde kullanıldığı yere göre sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç ve ünlem görevinde bulunabilir. O hâlde bizler de sözcükleri fiil ve isim olarak ayırabiliriz. Nitekim gerek dil kitaplarında gerek diğer dilbilgisi

kitaplarında bu sözcükler (sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç ve ünlem) ad (isim) soylu sözcükler başlığında incelenmektedir.

2.1. Kırgız Türkçesinde İsimler (Zat Atooç)

Kırgız Türkçesinde isimleri Başdaş ve Kutlu "Duyu organları ya da akıl/düşünce yoluyla varlığı bilinen/kabul edilen her türlü nesne ve kavramı soyutlayarak ifade eden, şekil ve anlam bakımından bağımsız dil birimleridir." (2016: 142). Görüldüğü üzere Kırgız Türkçesindeki isimlerin karşılığı Türkiye Türkçesinden farklı değildir.

2.1.1. Görev ve Anlamları Bakımından İsimler

2.1.1.1. Özel İsim

"Tek olan, diğer varlıklar içinde tam bir benzeri olmayan varrlıkların hususî adlarıdır." (Ergin, 2000: 218). Ergin özel isimler için "*has isimler"* (2000: 2018) derken Korkmaz (1992: 119) tek bir kişiyi, belli bir varlığı veya topluluğu gösteren ad olarak tanımlamaktadır. Başka bir taraftan Gencan, (2001: 172) özel ismin bir tek varlığa verilmiş tanıtıcı sözcük olduğunu söyler. Aksan (1976: 29) daha geniş bir tanımlamayla özel isim için "yaradılışta bir tane olan varlıkları, kimi duygu ve düşünceleri karşılayan adlardır. Ad verilen varlık bilinmiyorsa o varlık göz önünde canlandmlamaz; ancak o adı veren çevre, o tek varlığın adı olduğunu bilir; o adla, yalnız o varlığı tanır." der.

İncelenen Kırgız Türkçesi hikâyelerindeki özel isimler beş başlık altında sınıflandırılmıştır.

2.1.1.1.1. Kişi İsimlerinden Oluşan Özel İsimler

Türkiye Türkçesinde herhangi bir kaynağı incelediğimizde özel isimlerle ilgili örnek olarak karşımıza kişi isimlerinden oluşan özel isim örnekleri çıkmaktadır. Kırgız Türkçesinde de kişi isimlerinden oluşan özel isimler kullanılmıştır.

Tablo 1: Kişi İsimlerinden Oluşan Özel İsimler

Özel isimler	Kullanım sıklığı	Hikâye
Şayır	124	Abısındar
Adılbek	64	Abısındar
Akmat	55	Paydaga Çeçilgen Çatak
Borbuk	30	Paydaga Çeçilgen Çatak
Keldibek	27	Paydaga Çeçilgen Çatak
Tursun	24	Abısındar
Orozbak	15	Paydaga Çeçilgen Çatak
Kunduz	14	Abısndar
Mariya Demçenko	8	Abısındar
Orazalı	7	Abısındar
Suran	6	Paydaga Çeçilgen Çatak
Rakıya	5	Muzdakta
Keres	4	Muzdakta
Kandraşka	3	Muzdakta
Nikolay	1	Muzdakta
Torgun	1	Abısındar
Manas	1	Paydaga Çeçilgen Çatak
Semen Budyonnıyga	1	Paydaga Çeçilgen Çatak
Sergey	1	Abısındar

Tabloya bakıldığında en sık kullanılan özel isimin "Şayır" olduğu görülür. Bu şahsiyet Artıkbayev'in de (2013: 455) belirttiği gibi o dönemin ünlü pancar toplayıcısı Şayırbübü Tezekbayeva'dır. Romanın kahramanı bile rastgele seçilmiş kurgusal bir kahraman değildir. Kolhoz sisteminin oturtulmaya çalışıldığı dönemde yaşamış, kolhozda önemli işler yaparak kadınların kolhozlarda başarılı işler yaptığının temsilcisi olarak gösterilen, gazete haberlerine konu olmuş gerçek bir şahsiyet olan Şayırbübü Tezekbayeva'dır. Bu şahsiyetin hikâye kahramanı olarak seçilmesi, halka daha iyi örnek olacağı düşünüldüğünden ileri gelmektedir.

Dikkat çeken diğer bir isim de "Mariya Demçenko"dur. 1912'de doğan Demçenko kolektif çiftliklerde çalışan Stalin döneminde şeker pancarı üretiminin hektarını arttıran, vekillik yapmış, tanınmış bir ziraatçıdır. Sosyalist rekabeti

arttırmış diğer insanlara örnek olmuş sistem tarafından parlatılmıştır. Bu şahsiyet Şayırbübü'ye örnek olmuş, " Eltiler" hikâyesinde geçen "Şayır" ile de "Şayırbübü" anlatılarak tüm Kırgız kadınlarına örnek gösterilmek istenmiştir. Sıdıkbekov tarafından yazılan bu hikâyedeki başta *Şayır* olmak üzere *Tursun* ve *Kunduz* yenge o dönemde tanınmış insanlardır. Ekonomik çarkın dönmesi için Duman (2016: 38)'ın belirttiği gibi de kadınların eğitimi, çalışma hayatına aktif katılmaları o dönemin en çok üzerinde durulan edebiyat konusu olmuştur.

Adılbek ata, eneden erte ayrılgan. *Adılbek anadan babadan erken ayrı kalmış biriydi. A/138.*

Esepçi **Akmat** nazarın sçyotuna bölüp, cay barakat cool berdi. *Muhasebeci Akmat abaküse dikkat ederek sessizce cevap verdi: PÇÇ/24.*

Akmat adı da birçok isim de olduğu gibi kısaltılarak "Akay" şeklinde kullanılmıştır: **—**Al millionuñ emnenin sanı, **Akay? —** O milyon neyin rakamı Akay? PPÇ/57.

Brigadir **Borbuk** on bosogodo tura kalıp: *Ekip başkanı Barbuk eşiğin sağında durarak: PÇÇ/23.*

*B*orbuk isimi kısaltılıp "Boke" olarak da kullanılmıştır: — Attiñ **Boke**, keliniz... — dey berdi. **—***Eh Boke geliniz, deyiverdi. PÇÇ/22, 23.*

Hikâyede Adılbek ismi "*Adılbekcan"* diye de dört farklı yerde karşımıza çıkmaktadır fakat aynı kişi için kullanılmıştır: — Adam Adılbekcan tuura aytasıñ! Dep Tursun Ceñe ırgıp turdu. **—***Adam Adılbekcan doğru söylüyorsun! diye Tursun yenge fırlayarak kalktı. A/588.*

— **Mişa Kandıraşkañ** ilgerki cikeybi? **—** *Mişa Kandıraşkañ eski jokey mi? M/51, 52.*

Cılkıçı **Keldibek** da atınan ırgıp tüşüp, çılbırın taştay salıp, tiginin artınan cönödü. *Keldibek seyis de atından fırlayarak yularını bırakıp, ötekinin peşinden gitti. PÇÇ/19, 20.*

—Bilip cür, balam! Bizdin at **— Keres**! **—** *Bilesin oğlum! Bizim adımız***—** *Keres! M/14, 15.*

Suraşa-suraşa kelişkende başka abısındardın içinen köp algan **Kunduz** ceñe boldu. *Soruşturduklarında başka eltilerin içinden çok alan Kunduz yenge oldu. A/740, 741.*

Uşunday emgektenseñiz ele **Mariya Demçenko** bolosuz! *Eğer böyle çalışırsanız Mariya Demçenko gibi olursun. A/69,70.*

Mariya Demçenko adı *Abısındar* hikâyesinde soyad-ad "Demçenko Mariya" şeklinde de kullanılmıştır: Kırgızdan çıkkan **Demçenko Mariya** bolomun dep belsendi. *Kırgızdan çıkan Demçenko Mariya olacağım diye gayret etti. A/229, 230.*

Bu kullanım Türkiye Türkçesinde kullanılmamakla birlikte Kırgız Türkçesi'nde kullanılıyor olabilir; ancak incelenen üç hikâyede ad ve soyad şeklinde sadece bu isim kullanılmıştır. Bu yüzden incelenen hikâyelerden yola çıkarak bu çıkarımı yapmak mümkün değildir.

Al ilgerki **Nikolay** zamanında ele şaar kıdırıp, at çaap cürçü eken. **—** *O daha eski Nikolay zamanında bile şehir dolaşıp, at kullanıyormuş. M/56, 57.*

Orozalı değen atalaş agasının kolunda kalış menen baştalat. *Orozalı denen baba tarafından abisinin yanında kalmasıydı. A/141, 142.*

— O, **Orozbak,** üydö bolsoñ çık beri? **—** *O, Orozbak evdeysen buraya çık. PÇÇ/275.*

— baiırkı bolso **Manas** minet ele Toru kaşkanı. **—** *Eskiden olsaydı Toru ata Manas binerdi. PÇÇ/384.*

—Oy, kagılayın **Rakıya,** çeberdeseñ bolo? **—** *Oy, kurban olduğum Rakıya, dikkat etsene. M/64, 65.*

Bu isim "Rakış" şeklinde kısaltılmış olarak da kullanılmıştır: — Oy **Rakış,** toktop turçu, —dedi erkek çıkanaktay boyu eerde kodoñ etip: **—** *Ey Rakış, dur lütfen, dedi adam bir karış boyuyla zıplayarak: M/68, 69.*

— E, **Suran —** dedi al, tentüşsünüp, **—** senin abışkañ üydön attanganda soo attandı bele. **—** *Ey Suran dedi o, yaşıt olup senin ihtiyar kocan evden ata bindiğinde sağ binmiş miydi? PÇÇ/288, 286.*

Menim dosum **Sergey** bay aytkanday: Balapandı küzündö sanaybız! *Benim dostum Sergey beyin dediği gibi: civcivleri sonbaharda sayacağız! A/539.*

Burada dikkat edilmesi gereken sözcük "küzündö" dür. Türkiye Türkçesinde *güzde, güzün* sözcükleri sonbaharda anlamını verirken Kırgız Türkçesinde *güz* sözcüğüne bulunma hâl eki getirilmiştir.

Emi bolso, **Semen Budyonnıyga** caraşçu at! *Şimdi ise Semen Budyonnıy'a yakışır attır! PÇÇ/385.*

— Oy, kaynım! —deyt **Şayır** ceñem maga. **—** *Ey, kaynım! —diyor* ***Şayır*** *yengem bana. A/7,8.*

— Ay **Torgun, —** dedi bir colu Şayır aga: **—** *Ey Torgun, —dedi bir kere Şayır ona: A/634, 635.*

—O, **Tursun** ceñe turbañız! **—** *O, Tursun yenge durmayınız! A/28,29.*

Birok, kızılca dese ele **ubuke** karıyaçılap kızıl uydun kaymagın süylööçülör çıgıştı. *Ama, pancar dese Ubuke yaşlı kadın gibi olup kırmızı ineğin kaymağını konuşanlar çıktı. A/117.*

Sonuç

Ele alınan hikâyelerde kişi isimlerine çok sık rastlanmıştır. Şöyle ki Abısındar isimli hikâyede Şayır ismi 124, Adılbek 64, Tursun 24, Kunduz 14, Mariya Demçenko 8, Orazalı 7, Torgun 1; Muzdakta isimli hikâyede Rakıya 5, Keres 4, Kandraşka 3, Nikolay 1; Paydaga Çeçilgen Çatak isinli hikâyede Akmat 55, Borbuk 30, Keldibek 27, Orozbak 15, Suran 6 kez kullanılmıştır. Bu isimlerden bazılarının yanına sözcük gelerek (Adılbekcan) bazılarının sonundaki ses değiştirilerek (Rakış) bazıları da kısaltılarak hikâyelerde kullanılmıştır: Keldibek/ Keke (14), Borbuk/Bokem (10), Akmat/Akay (4). Aşağıda bununla igili açıklamalar örneklerle de gösterilmiştir. İncelenen hikâyelerde de kişi isimlerinden oluşan özel isimlerin fazla kullanıldığı belirlenmiş özellikle *Abısındar* ve *Paydaga Çeçilgen Çatak i*simli hikâyelerin uzunluğuyla da ilgili olarak kişi isimlerinde tekrara çok düşülmüştür. Bununla birlikte bazı isimlerin Borbuk/Boke, Keldibek/Keke, Rakıya/Rakış, Akmat/Akay gibi kısaltılarak özel isim görevinde kullalıldığı görülür.

Başlangıçta da belirtilen *Şayır* ve *Mariya Demçenko* dönemin tanınmış insanlarıdır. Kolektif çiftliklerde pancar üretimiyle ün salmış kişiler olan bu şahsiyetleri yazarın seçmesi tesadüf değildir. Sovyet sisteminin ideolojik yaklaşımlarından biri olan Kara (1998: 128-129)'nın da belirttiği gibi kadını eğitmek aslında toplumun üst katmanını eğitmektir. Bu sebeple de özel isim olarak bu isimler sıkça kullanılmıştır.

2.1.1.1.2. Hayvan Adlarından Oluşan Özel İsimler

Türkiye Türkçesinde hayvanlara verilen özel isimler genel olarak kedi, köpek ve bazı yöresel yerleri anlatan metinlerde ineklere verilen isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte atın Türk toplumundaki önemi her daim büyüktür. Duman ve Kahraman (2018: 650)'ın da belirttiği gibi at bozkır kültrünün önemli bir parçası olup hep Türk kağanlarının statüsünü hep etkilemiştir.

— O **Mizantrop, Mizantroviç!** — dep çetten koşkurgan teptek ceerdeni erkeletet. **—** *O Mizantrop, Mizantroviç! Diye kenarda kişneyen yaramaz yağız atı seviyor. M/42, 43.*

— Cok Keres canım, bul Mizatropton emes. **Zabavnik** tentekten. **—** *Hayır Keres canım, bu Mizantrop'tan değil. Zabavnik yaramaz. M/44,45.*

İlgeri **Colbors**u çaar degen aygır bolgon eken. *Eskiden benekli Colbors denen aygır varmış. M/159.*

İlgeri bizdin eldin, **Ker-çunak** degen aygırı karışkırdın kökcalın çaynaptır. *Eskiden bizim halkın Ker-çunak denen aygır kurdun gök yelesini çiğnemiş.M/ 283, 284.*

Atayı kelgen Keldibek **Toru kaşkanı** köküldön sılap, erkeletip turdu: *Bilerek gelen Keldibek benekli Toru Kaşkanın kâkülünü sıvazlayıp, seviyordu: PÇÇ/524, 525.*

Tablo 2: Hayvan Adlarından Oluşan Özel İsimler

Hayvan isimleri	Kullanım Sıklığı	Hikâyeler
Toru Kaşka	37	Paydaga Çeçilgen Çatak
Colbors	9	Muzdakta
Mizantrop	3	Muzdakta
Zabavnik	1	Muzdakta
Ker-çunak	1	Muzdakta

Sonuç

İncelenen bu hikâyelerde hayvanlarla ilgili özel isimlerin atlara verildiği görülmektedir. Abısındar hikâyesinde ata sadece *Toru* ismi verilmiştir. "Mizantrop, Zabavnik, Colbors, Ker-çunak" isimleri Muzdakta hikâyelerinde; "Toru Kaşka" da Paydaga Çeçilgen Çatak hikâyelerinde kullanılmıştır. Muzdakta ve Paydaga Çeçilgen Çatak hikâyelerinde at isimlerinin daha çok kullanıldığı görülmüştür. Genel olarak baktığımızda Kırgız halkının hayatında atın önemli bir yeri olduğundan hayvan isimleri atlara verilmiştir.

«Muzdakta» hikâyesinde geçen «Colbors» ismi, hikâyede anlatılan masaldaki aygırın adıdır. Sıdıkbekov'un hikâyelerinde masal gibi türleri kullanması Kırgız edebiyatının sözlü geleneğe sahip olduğunu gösterir.

2.1.1.1.3. Ülke, Şehir ve Yerleşkeyle İlgili Özel İsimler

Sen azır poezdge oltur da **Frunzege** tez cönö! *Sen şimdi hemen trene otur ve Frunze ye çabuk git! A/276, 277.*

— Men **Moskva**damın! **—** dep köz aynegin kötöröt. **—***Ben Moskovalıyım! -diye gözlüğünü kaldırır. A/685.*

—İ, çoñ **Masköö**gö ketesiñbi? **—***Hımm büyük Moskova'ya mı gideceksin? A/738.*

Birok, uşular aybanda bolso, özdörünün ata-babaları öskön **Don**do kan tögülgön kırgın bolup catkanın sezişet beken, ıya?*!* Aytkılaçı? *Fakat bunlar hayvan da olsa kendi atalarının yetiştiği Don'da kırmızı kan döküldüğünü hissediyorlar mı ya? Hadi söyleyin? M/73, 74.*

Kızıl-Ompoldun başına cıyna-lgan tebeteydey kara bulut bat ele kaldaya tüştü. *Kızıl-Ompol'un başına toplanan kürklü şapka gibi kocaman siyah bulut büyüdü. M/124, 125.*

Tablo 3: Ülke, Şehir ve Yerleşkeyle İlgili Özel İsimler.

Ülke, Şehir ve Yerleşkeyle İlgili Özel İsimler	**Kullanım Sıklığı**	**Hikâyeler**
Frunzege	3	Abısındar
Don	2	Muzdakta
Kızıl-Ompol	2	Muzdakta
Masköö	1	Abısındar
Moskva	1	Abısındar

Sonuç

Hiâyelerdeki ülke, şehir ve yer ile ilgili özel isimlerin kendi başkentleri, yakın ülkeler ve S.S.C. B'den dolayı Moskova olduğu görülür. Abısındar'da dört yerde Moskova'nın Mosköö olarak Kırgız Türkçesi ağzına uygun bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'tir. Ancak Bolşevik önderi olan" Mihail Vasilyeviç Frunze"nin şerefine Sovyet döneminde başkente bu isim verilmiştir. Bu ismin de hikâyelerde kullanıldığı görülmüştür. "Moskva" isminin Sovyet Rusya'nın bölgedeki egemenliğinden dolayı kullanıldığı görülmüştür.

2.1.1.1.4. Coğrafi Yerlerden Oluşan Özel İsimler

Mına **Alatoo**do doñuz sırtı töründö küçtüü çöbün ottop, cünün kırçıp ıñgıranat*? İşte Alatoo'da domuz sırtı gibi olan dağlarda sık otlardan otluyor, tüy döküp ses çıkarıyor. M/72, 73.*

Şagılduu çokoloktorgo menmensine zıñgırap, **Muzdak**tın törlörü çalgaya kerilet. *Çakıllı tepelere havalı ve güçlü bakarak, Muzdak'ın tepeleri dik ve havalı.M/93, 94.*

Tablo 4: Coğrafi Yerlerden Oluşan Özel İsimler.

Coğrafi Yerlerden Oluşan Özel İsimler	**Kullanım Sıklığı**	**Hikâyeler**
Alatoo	2	Abısındar, Muzdakta
Muzdak	2	Muzdakta

Sonuç

Tanrı Dağlarının bir kolu olarak Bişkek'ten uzanan Aladağlar hikâyelerde özel isim olarak kendini göstermiştir. Coğrafi adlardan da dağ adlarınının kullanıldığı görülür." Muzdak" anlam olarak soğuk olsa da hikâyenin içerisinde "Muzdak"ın bir dağ adı olduğu anlaşılır.

2.1.1.1.5. Dil, Millet, Halk isimlerinden Oluşan Özel İsimler

Andan törölgön alp, **kalmaktan** kelgen karadöönü öltürüp, kırgızdın kıyırın saktadı degen kep bar... *Ondan doğan alp, kalmaktan gelen kara devi öldürüp, Kırgız'ın soyunu korudu diye laf var. A/566, 567.*

— **Kırgız**dın cılkısınan neçender çıkkan. **—** *Kırgız yılkılarından niceler nicesi doğmuştu. M/181, 182.*

— Million degen kança, **kırgızça** aytkanda? **—** *Milyon denen ne kadar; Kırgızca söylendiğinde? PÇÇ/59, 60.*

Ce **orustun**, ukrayındın kızdarı törögön alp, kırgız kızının kolunan kelbeyt beken! *Veya Rusun, Ukrayna kızları doğuran alp, Kırgız kızının elinden gelmezmiş mi? A/586, 587.*

Ay abısındar, **ukrayındın** alp törögön oşol kızına attaandaştık biz emese! *Ey eltiler, Ukraynalının alp doğuran o kızına mı pazarlaştık biz yoksa! A/590, 591.*

Tablo 5: Dil, Millet, Halk isimlerinden Oluşan Özel İsimler.

Dil, Millet ve Halk İsimlerinden Oluşan Özel İsimler	**Kullanım Sıklığı**	**Hikâyeler**
Kırgız	3	Abısındar, Muzdakta, Paydaga Çeçilgen Çatak
Kırgızça	2	Abısındar, Paydaga Çeçilgen Çatak
Ukrayın	2	Abısındar
Orus	1	Abısındar
Kalmak	1	Abısındar

Sonuç

Ele alınan hikâyelerde dil, millet ve halk isimlerine rastlanmıştır. Moğolların bir kolu olan *Kalmuklar* hikâyelerde kendisini göstermiştir. Bunlar incelendiğinde Kırgız Türkçesi imlâsının Türkiye Türkçesi imlâsından farklı olup bu özel isimlerin küçük harfle yazıldığı görülmüştür.

2.1.1.1.6. Diğer Özel İsimler

Hikâyelerde Selpo[3], MTS[4] ve ZİS[5] olmak üzere üç tane yukarıdaki sınıflandırmaya dahil edilmeyen özel isim tespit edilmiştir.

[3] S.S.C.B.'de Köy Tüketim Kooperatifi.
[4] Traktör makine istasyonu.
[5] Araba modeli.

Akmat dele **bolişevik.** *Akmat da Bolşevik'tir.PÇÇ/88, 89.*

Carayt ceñe, dedi Adılbek brigadir da ceñesin kubattap; ―barsa baralı **selpo**go. *Tamam, yenge dedi Adılbek başkan yengesini destekleyerek; gidersek gidelim Selpo'ya. A/460, 461.*

"Şaytan arabasına" minip alıp, kaydan-kaydan cetip kelgenin körösün da a bul özübüzdün **MTS**ten keldi dep bark albay koyosuñ. *Fakat üçüncü ziraat müdürü her gün burda. "Şeytan arabasına" binerek, nedendir geldiğini görürsün ve aa bu kendi MTS'yle geldi diye değer vermezsin. A/693, 694.*

"Zinger" degen maşinanı sıylıkka alasızdar da "**ZİS"** degen maşinaga batırasızdar. ***"Zinger"*** *denen makineyi hediye olarak alırsınız ve "ZİS" denen araca sığdırırsınız. A/435, 436.*

2.1.1.2. Cins İsim

Özel ismin tam tersi olan cins isim, aynı varlıkları karşılayan isimlerdir. "Muharrem Ergin'in *ortak isimler* olarak başladığı tanımına göre; aynı cinsten birçok varlıkların ortak adlarıdır." (2000: 219). Bu tanıma ilaveten Korkmaz (1992: 32) cins ismin aynı türden varlıkları veya yalın kavramları gösteren isim olduğunu söyler. Başka bir taraftan Gencan (2001:173)'ın tür adı olarak belirttiği tanıma göre ise bir türden olan varlıkların hepsine verilmiş addır.

Biz **faytondo** eki kişi elek. *Biz faytonda iki kişiydik. A/2.*

Tizeme kol çemodandı kırınan koyup algamın. *El valizimi dizlerimin üzerine koymuştum. A/2.*

Men **brigadir**min, özüm keldim. *Ben başkanım, kendim geldim. A/44.*

Üçöönün teñ mingenderi koyondon okşoş kula ceerde. *Üçünün de bindikleri üçüz gibi birbirine benzeyen koyu renkli atlardı. M/ 2.*

— Sen brigat bolsoñ, malga talatpay **çöbüñ**dü cıydır! ― *Sen ekip başkanıysan otunu hayvanlara çiğnetmeden toplat! PÇÇ/4, 5.*

Poyezd cönö rünö uç minuta uvakıt kaldı. *Trenin kalkmasına üç dakika kaldı. A/311.*

Biz kolhozçular, —dedi sıymıktana tüşüp şayır! **—cıl**dın bardık **mezgil**inde **emgek**tenip köp **tüş**üm aluu üçün **küröş**üübüz kerek. *Biz kolhozcular, dedi gurur duyarak Şayır! — Yılın bütün mevsiminde emek verip çok hasat almak için çabalamamız lazım. A/422, 423.*

Sonuç

Oranlama yapıldığında metinlerde cins isimlerin özel isimlerden daha fazla kullanıldığı görülür. İncelenen hikâyelerde de cins isimler işlek olarak kullanılmıştır.

2.1.1.3. Somut İsim

Duyu organlarımızdan en az biriyle algılayabildiğimiz isimlere somut isim denilmektedir. "Gösterdikleri, belirttikleri nesneler duyular yoluyla algılanan ve maddî varlıklara ad olan isim türü." (Korkmaz, 1992: 135). Diğer taraftan "duyularımızla anlaşılanlara, özdeklere verilmiş adlar" olarak Gencan (2001: 174) somut isimleri tanımlar.

Biz **faytondo** eki kişi elek. *Biz faytonda iki kişiydik. A/2.*

Camgırdan kiyin nımduu celargı betimdi aymalayt. *Yağmurdan sonra nemli biz rüzgâr yüzüme esiyordu. A/3.*

Poyezd cönö rünö uç minuta uvakıt kaldı. *Trenin kalkmasına üç dakika kaldı. A/311.*

Kür, **cayloo**, kürkürögön semiz **cer, arpadan** küçtüü **çöp** ottop ee calañ dürkürögön **semizder** degendey kalın ceerde cılkı örttöy kızarıp, **doñuz sırtının** kızıl otunda ıñgıranat. *Gür yayla, gürüldeyen verimli toprak, arpadan güçlü otu otlayıp yalnız gümbürdeyen şişmanlar dediğimiz gibi otlu yerde atlar ateş gibi kızarıp domuz sırtının kırmızı ateşinde yavaşça* inliyor. *M/ 19, 20, 21.*

2.1.1.4. Soyut İsim

Varlığını bildiğimiz ancak herhangi bir duyuyla algılayamadığımız isimlerdir. "Varlığı düşünce yoluyla kabul edilen ve söylendiğinde, zihinde belli bir görüntü veya tasavvur uyandırmayan kavramın adı" (Korkmaz, 1992: 139).

Gencan (2001: 174) ise "Özdek olmayan, ancak usla tasarlanan varlıkların adı" olarak soyut isimleri tanımlar.

Eki cakka köz çaptırsam küzgü talaanın berekesine **köñlüm** toyot. *İki tarafa göz gezdirsem sonbahar tarlasının berketine gönlüm doyuyor. A/3, 4.*

Oy, kaynım! ―Deyt şayır ceñem maga ―adamdın atagın çıgargan adal **emgek** tura. *Ey, kaynım! ―diyor Şayır yenge bana. İnsanı değerli yapan helal emektir. A/7,8.*

Süylöp bergenin menen da erikley ugup alışka kaynım, senin da **uvaktıñ** tar körünöt. *Ben anlatmaya kalksam da senin bunları üşenmeden dinleyecek vaktin yok gibi. A/10, 11.*

Oşol **kadırıñardı** bilgile da menin kişilerim tüp kötörü barıp bergile! ―Dep , al öz kişilerin çakırıp cürdü. *Kıymetinizi biliniz ve benim insanlarım hepiniz oraya gidiniz! diye, halkı davet etti: A/24, 25.*

— Pay, pay— dedi **cigit** ünü kargıldana çıgıp: ― oşondoy aygırlardı coogo minse, sözdü kıskartkanda, coonu tepsep ketpeybi, ıya? ― *Vay, vay dedi yiğit sesini hırlatarak çıkarıp: ― Öyle aygırlara savaşta binse, düşmanı ezip gitmez mi? M/184, 185.*

Oñ bosogodo turgan brigadir bul arada unçuga algan cok, tek keyigendigin bilgizip, **ökünüçtö** kalganday boldu. *Sağ eşikte duran ekip başkanı bu esnada bir şey diyemedi sadece kederlendiğini hissettirerek pişman olmuş gibi sol eşikte duran seyis, dediği lafı muzaffer olan kişi gibi kendince mırıldanıyordu. PÇÇ/30, 31.*

Bizdin kolhozdun **işeniçtüü** esepçisi. *Bizim kolhozun güvenilen muhasebecisidir. PÇÇ/84.*

— Emi oşol bir san akçadan calañ cılkıdan kelgen kireşeni aytalar **bekensiñ**, Akay? ― *Şimdi o bir sayı olan paradan sadece atlardan düşen kârı söyleyebilecek misin Akay? PÇÇ/61, 62.*

Sonuç

Tügölbay Sıdıkbekov'un üç hikâyesinde de somut ve soyut isimler işlek olarak kullanılmıştır.

2.1.2. Yapıları Bakımından İsimler

Yapı denilince akla sözcüğün türemiş ve türememiş oluşuyla birleşik olma durumu gelir. Çotuksöken (2011: 9-10) de isimlerin yapısı için "Adlar yapılarına göre yalın ad (ev, göz), türemiş ad (göz-lük, bil-gi) ve birleşik ad (dil+bilim), hanım+eli,) olarak üçe ayrılır:"

2.1.2.1.Basit İsim

Yapım eklerinden birini almamış, başka bir sözcükle de birleşmemiş isimlerdir. Korkmaz (1992: 169) "Birleşik yapıda olmayan ve hiçbir yapım eki almamış isim." şeklinde basit ismi tanımlar.

Araba aydap, canat cetkis kızılça çömölösün aralap taşıp çürgön, ayrı suzup, arabaya kızılça ırgıtkan kişiler köz aldıda. *Araba sürüp, pancar yığınlarını dolaşıp taşıyan, dirgen*[6] *saplayıp arabaya pancarı atan kişiler gözümün önünde. A/4,5,6.*

Kırs etip **taş** uruntpay, birs etip çañ uçpay kunduzday cıltıldagan **doñuz sırtı** coloyul kaykalap catat. *Çıt ederek taşa dokundurmadan, çatırdayıp toz çıkarmadan su samuru kürkü gibi parlayan, domuzun sırtı gibi genişti. M/4, 5.*

Eköönün **üzöngülörü** kagışa ketti. *İkisinin üzengileri birbirine çarptı. PÇÇ/7.*

2.1.2.2.Türemiş İsimler

Kök hâlindeki isim ya da fiil olan sözcüklere yapım ekleri getirilerek oluşturulan isimlerdir. "İsim veya fiil köklerinden yapım ekleriyle kurulmuş isim" (Korkmaz, 1992: 153). Bu ekler gerek Türkiye Türkçesinde gerek Kırgız Türkçesinde bir hayli fazladır. Hikâyelerde olan ekler alınmış olmayanlarden ise bahsedilmemiştir.

[6] Çalı ya da başak demetlerini toplamak, kaldırmak için yapılmış çatal ağaç.

2.1.2.2.1. İsimden İsim Türeten Ekler

2.1.2.2.1.1.+çA/ çO

Bu ek Türkiye Türkçesinde işlek olan eklerden biridir. Benzerlik, eşitlik anlamı katmakla birlikte isimlere gelip onları sıfat, zarf yapabilmektedir.

"Eşitlik, benzerlik bildiren ve kavim, millet adlarından dil adları yapan tarihî eşitlik ekidir. Yerine göre eklendiği isimlerle fiil arasında geçici anlam ilişkisi kurarak hâl eki işlevi üstlenen *+çA,* Kırgız yazı dilinde oldukça işlektir. Düz ünlülü şekillerinin yanında dudak benzeşmesine bağlı olarak ortaya çıkan yuvarlak ünlülü *(+ço/+çö*) şekilleri de kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu 2016:110).

Caşıl+ça çetinde ak coolugun delbiretip ayal turat. *Yeşilliklerin kenarında beyaz tülbendi dalgalanan bir bayan duruyordu. A/6.*

Bizdin kolhoz **kızıl+ça** ayday baştaganına mına eki cıl bolot. *Bizim kolhoz pancar üretmeye başlayalı iki sene olacak. A/119, 120.*

Adılbek el aldı bolup kolhozgo ötömün dep kayran tondon acırap, ömüründö birinci iret traykeden **kırgız+ça** tirilgen çepken kiygenin körgülö! *Adılbek yükselip kolhoza geçeceğim diyerek zavallı kürkten vazgeçip hayatında ilk kez pamuklu kumaştan Kırgız usulü dikilen yeleği giydiğini görünüz! A/184 185.*

2.1.2.2.1.2. +çAk/+çOk

Türkiye Türkçesinde -CAk eki olarak kullanılan "Sevgi ve küçültme bildiren bu ek, Kırgız yazı dilinde pek işlek değildir." (Başdaş ve Kutlu, 2016:111).

Cılıga özündöy toru ala kulun tuuçu **bagal+çak** bee koktunun tamanında çatırday bolup köründü. *Her sene kendisi gibi benekli toru tay doğuran dişi at, iki dağın aşağısından çadır gibi gözüktü. PÇÇ/520,521.*

2.1.2.2.1.3. + çI/+çU

Türkiye Türkçesinde meslek isimleri yapıp işlek olan bu ek Kırgız Türkçesinde de aynı şekilde karşımıza çıkar. "Meslek adları ve mensup olunan

kuruluş ya da düşünce sistemini ifade eden isimler yapan tarihî ektir. Genel Türkçede olduğu gibi Kırgız yazı dilinde de oldukça işlektir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 11).

Cañı baştagan "comogu" oozunan tüşüp, **cılkı+çı** içinen kübüröp kelme keltirip ciberdi. *Yeni başladığı "masalı" yarıda bırakıp seyis içinden mırıldanarak kelime-i şehadet getirdi.M/164, 165.*

Cılkıçı kelimesi Muzdak ve Paydaga Çeçilgen Çatak hikâyelerinde 78 yerde kullanılarak sık geçen bir kelime olmuştur.

Al künü **kolhoz+çu+**lardın çoguluşu öttü. *O gün kolhozcuların toplantısı bitti. A/82.*

2.1.2.2.1.4.+ çIk/+çUk

Küçültme ve sevgi ifadesi taşıyan isimler yapar. (Başdaş ve Kutlu 2016:112). Türkiye Türkçesinde de küçültme, sevgi anlamı veren isimler yapar.

Cıl+çık+sız bütün bolsun, cel ötpös cıluu bolsun. Deliksiz bütün olsun, rüzgâr geçirmesin sıcak olsun. *PÇÇ/190.*

2.1.2.2.1.5.+çIl/+çUl

Düşkünlük, bağlılık ifadesi taşıyan isimler yapar. (Başdaş ve Kutlu 2016:112).

Abısındar **ataan+çıl** bolgonu brigadirlerdin uykusu bölündü. *Eltilerin rekabet etmeleri başkanların uykusunu böldü. A/489.*

2.1.2.2.1.6. +DAk/+DOk

Genel olarak yer adları yapan bu ek, isimden fiil yapma eki *+DA* (<+La-) ile fiilden isim yapma ekinin kalıplaşması sonucu meydana gelmiştir. Pek işlek değildir. (Başdaş ve Kutlu, 2016:113). Hikâyelerde de işlek olarak kullanılmamıştır.

Uşul **kış+tak**tın tömönkü çetinde tört keregeden kürülgan capız boz tam turar ele. *Bu köyün ilerisinde dört köşeli alçak bir ev vardı. A/36, 37.*

2.1.2.2.1.7. +DAş/+DOş

Aynı durumu paylaşan isimler yapar. "Birliktelik, ortaklık ifade eden bu ekin Kırgız yazı dilinde dudak benzeşmesinden kaynaklanan yuvarlak ünlülü şekilleri de kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 113).

—Col+doş delegattar! —dedi kadimki çeçenderçe toktoo, kebin salmak menen cönötüp: *Yoldaş görevliler! dedi normal ustalar gibi sakin, konuşmasına ağır devam ederek: A/410, 411.*

Sen maga anık **zaman+daş** ekensiñ çınıñdı aytçı, kana? *Sen bana asıl çağdaşsan doğrusunu söyle bakalım. PÇÇ/140, 141.*

2.1.2.2.1.8.+DAy/+DOy

"Eski Türkçe *teg* edatından gelişmiştir. Tonluyla biten ismlerde d'li, tonsuzla biten isimlerde t'li şekiller gelir. /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere ekin +day, +ta; /e/ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere ise +dey, + +tey; /o/ ünlüsü taşıyanlara +doy, toy; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara +döy, +töy şekilleri gelir. Bu ek, isimlerden benzerlik ve gibilik ifade eden sıfat ve zarf yapar." (Kasapoğu Çengel, 2017:111). Bu ek incelenen hikâyelerde en işlek kullanılan eklerden birisidir.

Çıkıroon ayaz çıtırap kirgen **büüra+day** çildenin zirkildep turgan kezi. *Şiddetli ayaz çıtırdadığında tütsü gibi soğuk titretiyordu. A/18, 19.*

Tentek kulundar oyunu kanbagan **bala+day** adırañdap kök taypaktın dümpüygön arçaların aralay çabat. *Yaramaz taylar oyuna doymayan çocuk gibi neşelenip otlu yerin kabarık çamlarını dolaşarak koşturuyor. M/87, 88.*

Alakandar çabılsa kenen zal kadimki ak **zoo+doy** cañırdı. *Alkışladıklarındaysa geniş salonun içi bildiğin buzlu uçurum gibi yankılandı. A/427, 428.*

2.1.2.2.1.9. +GAy/+GOy

Başdaş ve Kutlu, (2016: 114) bu ekin fazla olmadığını söylemiştir. "Genellikle vasıf ismi yapan bu ekin Moğolca kaynaklı olduğu belirtilmiştir." (Kasapoğlu Çengel, 2017:112).

Erteñ kızıl **kapçı+gay** bolso, otubuz betke çıgat. *Yarın kırmızı geçit olsa, otlarımız yüzümüze çıkar. M/141, 142.*

2.1.2.2.1.10. +GIlt

Başdaş ve Kutlu, (2016: 114) bu ekin "bazı renk adlarından benzerlik, gibilik ifade eden vasıf adları yaptığını ve pek işlek olmadığını söyler.

Tentek ceerde **kız+gılt** tanoosun deldeñdetip ansayın koşkuruk atat. *Yaramaz yağız at, kırmızımsı burnunun deliğini açıp kapayıp daha da çok kişniyor. M/33 34.*

2.1.2.2.1.11.+nçI/ +nçU

Eski Türkçedeki +Inç ekinden gelişmiştir. Genel Türkçede olduğu gibi sayı adlarına eklenerek sıra sayıları yapar. (Başdaş ve Kutlu, 2016:115).

Altınçı cılda da uşul ton menen uzatat bele! *Altıncı yılı da bu kürkle mi geçirecekti? A/184.*

2.1.2.2.1.12. +lIk/+lUk/+DIk/+DUk

Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılan ektir. "Başlıca yer, alet, miktar ve soyut kavram adları yapan tarihî *+lık ekinin Kırgız* yazı dilinde çeşitli ses olaylarına bağlı olarak meydana gelen değişken şekilleri kullanılmaktadır. Oldukça işlek olan bu tarihî ek, ünlü ile biten isim tabanlarına +lık/+lik/+luk/+lük, tonlu ünsüzle bitenlere +dık/+dik/+duk/+dük, tonsuzla biten tabanlara ise +tık/+tik/+tuk/+tük biçimiyle eklenmektedir." (Başdaş, 2016:115). İncelenen hikâyelerde de bu ek oldukça işlektir.

— al kök ala şaytan atına maktansa, kana, soguştun paydasına dep tez uvakta tört cüz **cılkı+lık** saraydı bütürölükçü! — *O mavi benekli şeytan atıyla övünse, hani, savaşın faydasına diye tez vakitte dört yüz at için ahırı bitirelim. PÇÇ/358, 359.*

Bul kurbu bolso maga **çoñ+duk** kılıp kelebi? — *Bu arkadaş ise bana büyüklük eder mi? PÇÇ/131, 132.*

Bul **kücürmön+dük** dañk degen bolot! *Bu kahramanlık olur! A/233, 234.*

2.1.2.2.1.13. +lUU/+DUU

Tarihî *+lIg* ekinin son ses erimesi sonucu aldığı şekildir. Son seste meydana gelen-*g>w> Ø* gelişmesine bağlı olarak ek ünlüsü, yuvarlak ikiz ünlülere dönüşmüştür. Genel olarak vasıf adları yapan ve çeşitli ses olayları doğrultusunda *+luu/+lüü/+düü/+tuu/+tüü* şekilleiyle kullanılan ek, Kırgız yazı dilinde oldukça işlektir. (Başdaş ve Kutlu, 2016: 116).

Ata+luu, **ene+lüü b**ala erkince bolboyt eken. *Analı babalı çocuk özgür olmuyormuş. A/139, 140.*

Artıkça, abısındardın içinen aşkere **kaypat+tuu** tursun ceñe boldu. *Ayrıca, eltilerin içinden hakiki gayretli Tursun yenge idi. A/473, 474.*

Bizdin ceñebiz çapçı boyluu, taşka tiygen çagılganday çartıldap otton, suudan kayra tartpas **kaypat+tuu** adam. *Bizim yengemiz orta boylu, taşa yansıyan şimşek çaktığında ateşten sudan çekinmeyen güçlü bir insandır. A/241, 242.*

Küñgöy-teskeydin ak **kar+duu** askalarına bulut samsaalap tünörö baştadı. *Güneşli güneşsiz karlı uçurumlardan bulut salınarak (gökyüzü) kararmaya başladı. M/ 125, 126.*

2.1.2.2.1.14. +OO

"Eski Türkçe dönemindeki +ayu/+egü, +yu/+gü ekinin, Kırgızcada aldığı şekildir. Bu ekin, yuvarlak ve geniş ünlülü şekilleri mevcuttur. Kalın sıralı sayı isimlerinde *+oo;* ince sıralı olanlara *+öö* şekli eklenir. Sayı isimlerinden birliktelik ve ortaklık bildiren isimler yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017:117).

Bir+öönükünö bir+öö kerek tüü cumuşu üçün kelbese, suuktan korup üydöp üygö kattarandar da azı. *Biri başka birinin evine gerekli olmadıkça soğuktan korkup ziyaret etmezdi. A/19, 20.*

Mından arı **ek+öö+**büz aytışpay, tartışpay cürölük dep anttaşıp koyoluk! *Bundan böyle ikimiz tartışmadan kavga etmeden yaşayalım diye and içelim! PÇÇ/516.*

2.1.2.2.1.15. +rAk/rAAk/+rOk/+rOOk

"Sıfatlarda karşılaştırma ve küçültme yapan tarihî ek, Kırgız yazı dilinde düzensiz olarak bazen ikiz ünlülü, bazen de tek ünlülü biçimiyle kullanılır. Ses uyumuna bağlı olarak yuvarlak ünlülü şekli de bulunan ek, ünsüzle biten kelimelere +rAAk/+UrOOk biçimiyle eklenmektedir." (Başdaş ve Kutlu, 2016:117). Türkiye Türkçesinde bu anlam *+çA ekiyle* sağlanmaktadır. Bu ek (+çA) Kırgız Türkçesinde aynı anlamı katan bu ek de kullanılmıştır.

Şayır **katuu+rak** küldü: *Şayır daha yüksek sesle güldü: A/643.*

2.1.2.2.1.16. +sIz/+sUz

Direkt olumsuzluk çağrıştıran bu ek, isimlere gelip onları olumsuz yapar. Öyle ki Kasapoğlu Çengel, (2017:118) "Bir nesnenin veya kavramın yokluğunu, eksikliğini bildirir. Olumsuz anlamda vasıf ismi yapar." der.

Cılçık+sız bütün bolsun, cel ötpös cıluu bolsun. *Deliksiz bütün olsun, rüzgâr geçirmesin sıcak olsun. PÇÇ/190.*

Uşul ele abısından **orun+suz** cerde da kaymaktın kebin kozgomoy adattarı bar. *Bu eltilerin de yerli yersiz bu kaymak konusunu konuşma huyları var. A/495, 496.*

2.1.2.2.1.17. +y

"Bu ek, fazla işlek olmayıp samimiyet bildiren isimler yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017:119). Hikâyelerde de işlek olarak kullanılmamıştır.

Uluu, kiçüü **aga+y+**ındar! —Dedi köpçülükkö... *—Ağalar ve kardeşler! dedi kalabalığa. A/226.*

Sonuç

İsimden isim yapan ekler hiâyelerde Türkiye Türkçesindeki gibi +DAy/DOy ve +lUU/+DUU ekleri dışında ortak olan ekler işlek olarak kullanılmıştır.

2.1.2.2.2. İsimden İsim Türeten Alıntı Ekler

2.1.2.2.2.1.be+, bey+

Karşımıza *"bi"* olarak çıkan "Farsça olumsuzluk eki, Kırgızcada *+be* ve *bey* şeklindedir. Olumsuz anlamda vasıf ismi yapar. Ekin *+bey* şekli daha yaygındır." (Kasapoğlu Çengel, 2017:120).

Adal emgegi, **be+**çara şayırdın taalayın açtı... *Helal emeği, biçare Şayır'ın talihini açtı. A/440.*

2.1.2.2.2.2. +çA

Küçültme bidiren ektir. (Kasapoğlu Çengel, 2017:120).

Al üçün horma boyunça eseptegende ceñemdin emgek **kitep+çe+**sine 250 emgek kün cazıldı. Onun için kurallara göre yengenin iş kitabına 250 iş günü yazıldı. A/231, 232.

2.1.2.2.2.3. +dar, +dör; +tar

Özellikle Farsçadan alınan Türkiye Türkçesinde de bazı sözcüklerde sıkça kullanılan bu eki "Farsçada "gözeticilik, koruyuculuk veya sahiplik" ifade eden *dār,* Türkçe ve alınma kelimelerin sonuna gelerek vasıf ismi yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 120).

Al, tigil şumdardın ayıp+**tar**+ın baykay koydu: *O, öteki sahtekârların ayıbını fark etti: A/191.*

2.1.2.2.2.4. +keç

"Meslek ve meşguliyet bildiren isimler yapar. Olumlu ve olumsuz vasıf isimleri yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 121).

Tegi özün kadır bilgi **asıl+keç+**siñ, uşunday! *Asıl sen kıymet bilen değerlisin böyle! A/494.*

2.1.2.2.2.5. +stan, +istan, +üstön

"Farsça yer ismi yapan ekten gelmiştir." (Kasapoğlu Çengel, 2017:123).

Kırgız+stan+dın **k**ızıl borborunda ötö turgan kızılçaçılardın birinçi keñeşmesine, bizdin kolhozdon şayır ceñemdin ökül bolup barışın talap kılamın! *Kırgızistan'ın kırmızı başkentinden geçecek olan pancarcıların ilk konuşma toplantısına bizim kolhozdan Şayır yengemin vekil olarak gitmesini talep ediyorum. A/ 236, 237, 238.*

Sonuç

Hikâyelerde isimden isim yapan alıntı 5 tane ek kullanılmıştır. Bu ekleri Kasapoğlu Çengel (2017) 15 tane olarak belirlemiştir.

2.1.2.2.3. İsimden Fiil Yapan Ekler

2.1.2.2.3.1. +A-/+O-

"Eski Türkçe döneminden beri kullanılan bu ek, Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahiptir. Ekin, dudak uyumuna bağlı olarak yuvarlak ünlülü şekilleri de oluşmuştur. Buna göre, /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +a-; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere +e; /o/ ünlüsü taşıyan isimlere +o-; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara ise ekin +ö- şekli eklenir. Ünsüzle biten isimlere gelerek yapma ve olma ifade eden fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017:123).

Aylanası mal baspagan, adam **caş+a-**p turbaganday ar dayım bopboz turuçu. *Etrafında inek gezmeyen, insan yaşamayan yer gibi her daim eski bir evdi. A/ 37, 38.*

Uşunday da tartip, uşunday da saltanat bolot eken e? dep öz aldınça **kübür+ö-**y beret. *Allah'ım! Böyle de tertip, böyle de saltanat olurmuş ya! diyerek içinden mırıldanır. A/338, 339.*

2.1.2.2.3.2. +ça-, +çö-

"Birkaç fiilde görülen bu ek, isimlerden geçişli fiil yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017:124).

Kanetsin beçara abışka, çekesin aarçıp abdan ele **çar+ça-**p oturup: Ne *yapsın biçare ihtiyar alnını silip, çok yorulup: A/779, 780.*

— on kişige **öl+çö-**p botko borpuldat. *Yetiştiremezsen ölçerek on kişilik yarma pişir. PÇÇ/305.*

2.1.2.2.3.3. +çı-

"İsimlerden anlamca bağlantılı fiiller yapar. Ekin sadece +çı- şekliyle ilgili örnek tespit edilmiştir." (Kasapoğlu Çengel, 2017:12). Hikâyelerde de +çı şekliyle ilgili örnek tespit edilmiştir.

Kanetsin beçara abışka, çekesin **aar+çı-**p abdan ele çarçap oturup: Ne *yapsın biçare ihtiyar, alnını temizleyip, çok yorulup: A/779, 780.*

2.1.2.2.3.4. +dA-, +dö-; +ta-/+tö-

"Tarihî yazı dillerinde bu ek birkaç fiilde görülür. Kırgız Türkçesinde aynı ek, herhangi bir değişikliğe uğramadan asli şeklini devam ettirmiştir. Bu ekin, Kırgız Türkçesinde çoğunlukla yansıma kelimelerden geçişsiz fiiller yaptığı da görülmektedir. Sözü edilen eki, isimden geçişli fiiller yapan +la-/+le- ekinin ünsüz uyumu sonucunda oluşan d'li varyantıyla karıştırmamak gerekir. Bu ek, yapma bildiren fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017:125).

Özüm **iz+de-**p taap alamın. *Kendim arayıp bulurum. A/ 54.*

Bu ek Kırgız Türkçesinde yansıma isimlerle işlek kullanım gösterir. /l/ ünsüzüyle biten yansıma isimlere gelerek geçişsiz fiiller yapar. (Kasapoğlu Çengel, 2017:125).

Esepçi Akmat biz üçün kün, tün debey uşul özün olturbay koygon kak çıgaçka olturup, **tarsıl+da-**tıp çotun urat: *Muhasebeci Akmat bizim için gece gündüz demeden işte senin oturmadığın bu sandalyeye oturup çatırdatarak hesap yapar: PÇÇ/107, 108.*

2.1.2.2.3.5. +ga-; +ka-, +kö-

"İşlek olmayan bir ektir. İsimlerden geçişli ve geçişsiz fiil yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017:125).

Aldırtadan **bay+ka-s**a tegi özü soo kişi emestey: Kıraan bürküt közdönöt. *Gizlice gözetlese bu adam gerçekten fena gibi: A/352, 353.*

2.1.2.2.3.6. +gar-; +kAr-/ +kOr-

"Eski Türkçede olduğu gibi Kırgız Türkçesinde de fazla sıklık göstermeyen bir ektir. Tarihî yazı dillerinde ünsüz uyumuna girmeyen ekin, Kırgız Türkçesinde ünlüyle biten isimlere g'lı; ünsüzle biten isimlere k'lı şekilleri eklenir. Bu ek, isimlerden geçişli fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017:126).

Köp **su+gar-**ıp, cakşı suyulta biliş kerek. *Çok sulayıp iyi seyreltmeyi bilmek lazım. A/416.*

Oova kagılayın brigat, sara emitep **es+ker-**tip koyolu: *Evet, sevgili başkan, sana şimdiden hatırlatalım: A/577, 578.*

2.1.2.2.3.7. +I-/+U-

"Bu ek, tarihî yazı dillerinde isimlere gelerek fiil yapmaktadır. Kırgız Türkçesinde +ı-/i-, +u-/+ü- şeklinde olup daha işle bir kullanım gösterir. Ünsüzle biten tek heceli isimlere özellikle sıfatlara gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 126).

Cılkıçı Keldibek söz taba albay kalgan kişiçe bir az **cooş+u-**nkurap: *Seyis Keldibek dili tutulmuş insan gibi biraz yumuşayarak: PÇÇ/ 51, 52.*

2.1.2.2.3.8. +kaz-, +koz-

Kırgız Türkçesiyle ilgili kaynaklarda fazla kullanılmadığı söylenen bu ek ile Kasapoğlu Çengel (2017: 127) "Kırgız Türkçesinde iki fiilde tespit edebildiğimiz bu ek, isimlere gelerek geçişli fiiller yapar." İncelenen hikâyelerde de *ot-koz* fiili kullanılmıştır.

Çılbır, tizgindi boş koyup, argımagın **ot+koz-**up turgan erkek con cakka çoçuganday karap: *Yuları, dizgini boş bırakıp katırını otlatıp duran adam, dağın sırt tarafına korkar gibi bakıp: M/129,130.*

2.1.2.2.3.9. +kır-, +kür-

Döbönün üstündö atçan turup alıp, **bış+kır**-ıp cılkılardı başkarıp, cürgön cılkıçılarga unçugat: *Tepede atın üstünde durarak ıslık çalarak atları yöneten seyislere seslenir: PÇÇ/371, 372.*

2.1.2.2.3.10. +LA-/LO-/+DA-/+DO-

Günümüzde de sıkça kullanılan bu ek için Başdaş ve Kutlu (2016: 122) "Genel olarak Türkçede oldukça işlek olan tarihî isimden fiil yapma ekidir. Kırgız yazı dilinde, ünlüler ve *r, y* ile biten isim tabanları üzerinde *+lA/+Lo* biçimiyle kullanılan ek, tonlu ünsüzle biten düz ünlülü isimlere *+dA*, tonsuz ünsüzle bitenlere *+tA* olarak eklenir. Yuvarlak ünlülü isimler üzerinde ise *+dO* ve *+tO* şekilleri kullanılmaktadır." der.

Cok şayır ceñe, bul aytkanıñızga eki eli kazı **bay+la-**dım. *Yok, Şayır yenge, bu dediğinize iki parmak genişliği karın yağı bağladım. A/79, 80.*

Oşol kündön tartıp kıtçangı surdu minin ayıl kıdırıp "curt başı" boluştu Adılbek da **taş+ta-**dı. *Ondan beri uyuz kır atına binip köyü dolaşarak "yurt başı" olmayı Adılbek de bıraktı. A/174, 175.*

Çaar aygır özün özü tosup, karışkır kelse, çapçıp **taş+ta-p,** uuru kelse, atınan **tiş+te-**p ırgıtıp ciberip cürö berçü eken canıbar. *Benekli aygır kendi kendini koruyup kurt gelirse yırtıp, hırsız gelirse atını dişleyip fırlatarak gezermiş. M/ 171, 172.*

/l/ ile biten yansıma isimlere +dA-/+dO-biçimiyle eklenerek geçişsiz fiiller yapar. (Başdaş ve Kutlu, 2016: 122).

— Ökmötçülör emne aytarın bilbeymin **—** dedi cılkıçı **bakıl+da-**p, **—** men makul emesmin al sarayga…*Hükümetçilerin ne diyeceğini bilmiyorum, dedi seyis sesli konuşup, ben razı değilim o ahıra. PÇÇ/ 471, 472, 473.*

"Bu ek, isimlerden yapma ve olma bildiren fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 128).

Ayrım calkoolordu tartınbay **ceme+le-**di. *Bazı tembelleri çekinmeden tehdit etti. A/96.*

"Kırgız yazı dilinde çeşitli ses olaylarına bağlı olarak on iki değişken şekli kullanılan *+lA* ekinin çatı ekleriyle (*-n, -ş, -t*) genişletilmiş biçimlerinde de işlek olarak kullanılmaktadır." (Badaş, 2016: 122).

Başdaş ve Kutlu (2016: 123) bu şekilde açıklama yapıp değişken şekillerinin fazla olduğunu belirtip ve belli başlılarına örnek verirken Kasapoğlu Çengel (2017: 129) ise bu değişken şekilleri *+LA-n-/+LO-n-*, *+LA-ş/+LO-ş-*, *+LA-t-/+LO-t-* şeklinde üç başlıkta örneklerini vermiştir. İncelenen hikâyelerden hareketle Kasapoğlu Çengel'in başlıklarına uygun olarak sırayla hiâyelerden uygun örnekler seçilmiştir.

Orozaalı baykuştun **açuu+lan-**argı da ep tura? Orozalı zavallının öfkelenmesi de doğru ya? A/ 173.

Al sonunduktu baştarda üykü menen **koş+toş-**tu. *O güzelliğe başlarken uykuyla vedalaştı. A/554.*

Al özünö maktoo keltirer işin ogo beter tez **orun+dat-**ış uçun tim ele cahın sabap ciberet. O kendine övgü getirecek işini daha da çabuk yapmak için iyice canını ortaya atıyor. A/133 134.

2.1.2.2.3.11. +ol-

"Tarihî yazı dillerinde sıklık göstermeyen bu ek, Kırgızcada dudak uyumuna girmiş şekliyle iki fiilde tespit edilmiştir. Söz konusu ek, isimlerden geçişsiz fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 130).

Egerde Akmat çatak bolso, oşonço köp tizmeni aralaştırıp ciberse, sen abışka kökala tekedey bolup cılkıñdın artında cürgön boyunça **cog+ol-**up keter elen… *Eğer Akmat kavgacı olmasaydı o kadar çok listeyi karıştırsaydı sen ihtiyar beyaz ala teke gibi olup atlarının peşinde yürüdüğün halde kaybolur giderdin. PÇÇ/97, 98, 99.*

Kelin koltuğun boşotup, eerge **tüz+öl-**üp olturdu da katkıra küldü. *Gelin koltuğunu boşaltıp, eyere kendini düzeltip oturdu ve kahkaha atarak güldü. M/121, 122.*

2.1.2.2.3.12. +r-; +Ar-/ +Or-

"Tarihî yazı dillerinde de isimden geçişsiz fiiller yapan bu ek Kırgızcada ünlüyle biten isimlere +r-; /a/, /ı/ ve /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +ar-; /e/ ve /i/ ünlüsü taıyan isimlere +ör-; /o/ ünlüsü taşıyanlara +or-; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara +ör-şeklinde gelir. +or-/+ör- şekilleri, Kırgızcadaki dudak uyumuna bağlı olarak gelişmiştir. Bu ekin, isimlere, özellikle vasıf isimleriyle sık bir kullanıma sahip olduğu görülür." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 130).

Menin emgek künümdü **kıska+r-**tıp koyduñar! *Benim emek günümü kısalttınız! A/88, 89.*

Terebel cap carık bolo kalıp bir zamatta kayra **tün+ör-**dü. *Etraf bir anda apaydın olup tekrar karardı. M/162.*

2.1.2.2.3.13. +ra-, +rö-

Çıgıştan tañ ağarsa; asmandan cıldız tarasa, töböñdö torgoy **say+ra-**sa**;** tüzdö traktör kürkürösö. *Doğudan tan ağarsa gökten yıldızlar dağılsa tepende turgay ötse düzde traktör gürlese. A/ 556, 557.*

2.1.2.2.3.14. +sI-/+sU-

"Tarihî yazı dillerinde az örneği olan bir yapım ekidir. Kırgızcada daha işlek bir kullanım gösteren bu ek, ünlü uyumuna girerek isimlere +sı-/+si-; +su-/+sü- şeklinde eklenir. Genellikle ünsüzle biten isimlere gelerek aşırı istek ve ihtiyaç bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 132).

Şagılduu çokoloktorgo **menmen+si-**ne zıñgırap, Muzdaktın törlörü çalgaya kerilet. Küñgöy, teskey köşülüüdö. *Çakıllı tepelere övünüp bakarak, Muzdak'ın tepeleri dik ve havalı. M/93, 94.*

"Bu ek, Kırgızcada –Gan/-GOn sıfat-fiil ekinden sonra da kullanılmaktadır." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 132).

Lnısı az kel+**gen-si**n Çoñ cal torunu alçakatatıp bastırgan Adılbek şayırdın alıstan maktay kelet: *O gelir gibi olup büyük yeleli atını salına salına yürüten Adılbek Şayır'ın pancarını uzaktan övmeye başlar: A/671, 672.*

2.1.2.2.3.15. +sIn-/+sUn-

"Bu ek, tarihî metinlerde fazla işlek değildir. *+sI-/+sU-* ekinin *-n-* dönüşlülük çatı ekiyle genişlemiş şeklidir. *+sI-/+sU-* ekiyle aynı işlevde kullanılan ek, diğerine göre daha işlektir." (Kaspoğlu Çengel, 2017: 132).

Ata, enesin erte cutup algan soñ Adılbek da "erkindikti" toluk paydalanbay **kal+sın**-bı! *Anne babasını erken kaybettikten sonra Adılbek de "özgürlüğü" sonuna kadar değerlendirmesin mi? A/146, 147.*

2.1.2.2.3.16. +sIrA-, +sUrA-

"+sıra-/+sire- ekinin tarihî dönemlerdeki anlamının Kırgız Türkçesinde genişlediği görülmektedir. Yuvarlak ünlülü şekiller, dudak uyumu sonucunda ortaya çıkmıştır. Bir şeyi kaybetme, yokluğu hissetme, ondan uzaklaşma anlamında fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 133).

Aytalbagandaçı! — dep esepçi **külüm+sürö-**p sçyotun şak-şak ura baştadı. *Söyleyebilirim! diye muhasebeci gülümseyerek abaküsü şak şak hesaplamaya başladı. PÇÇ/63.*

2.1.2.2.3.17. +şI-/+şU-

Bu ek, daha çok yansıma kelimelere, isimlere, bazen de sıfatlara gelerek geçişsiz fiiller yapar. Fazla işlek olmayan bir ektir. (Kasapoğlu Çengel, 2017: 134).

Anan ükögün açıp iç mayga tiybey, **kak+şı-**p kalgan kazanga kuyruktun üç cagınan bir kuymaktık may tuuradı. *Sonra sandığını açıp iç yağına dokunmadan, kuruyan tencereye kuyruk yağının uç tarafından küçücük yağ doğradı. PÇÇ/234, 235, 236.*

Paydaga Çeçilgen Çatak isimli hikâyeden alınan yukarıdaki örnekte fiili geçişsiz yapmıştır.

2.1.2.2.3.18. +y-, +Ay-/ +Oy-

"Eski Türkçedeki +d-; +ad-/+ed- ekinden gelişen bu ek, Kırgızcada daha işlek bir kullanım gösterir. Ünlüyle biten isimlere +y-; ünsüzle biten isimlere ise Kırgızcadaki ünlü uyumuna göre +ay-/+ey-, +oy-/+öy- şeklinde eklenir. İsimlere gelerek olma bildiren fiiller yapar." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 134). İncelenen hikâyelerde bir hayli fazla kullanılmıştır.

Uşunday da tartip, uşunday da saltanat bolot eken e? dep öz aldınça **kübür+öy-** beret. *"Allah'ım! Böyle de düzen böyle de saltanat olurmuş ya! diyerek içinden mırıldanır. A/338, 339.*

Sonuç

İsimden fiil yapma ekleri hikâyelerde işlek olarak kullanılmıştır. Kasapoğlu (2017) bu ekleri 22 tane olarak belirlemiştir. İncelenen hikâyelerde bu eklerin 18 tanesinin örneğine rastlanmıştır. En çok kullanılan ekler de Kırgız Türkçesinde işlek olan +A/+O, +lA/DA ve +y-/+Ay-/+Oy- ekleridir.

2.1.2.2.4. Fiilden İsim Yapan Ekler

2.1.2.2.4.1. Sıfat-Fiil Ekleri (Atooçtuk Formalar)

Fiillere belli başlı ekler getirilerek cümlede fiil olmaktan çıkıp sıfat olarak kullanılan türledir. Sıfat fiil olan her yerde sıfat vardr demek yanlış olmaz. "Sıfat-fiiller, fiilden türerler. Cümlede bir sıfat gibi görev yaparlar. Sıfatlar gibi isimlerin önüne gelirler ve onları nitelerler" (Bayraktar, 2004: 44). Ortaç olarak da isimlendirilen bu türü Boz (2012: 38) şu şekilde tanımlar: "Eylemlerin zamana bağlı ancak sayı ve kişiye bağlı olmayan adlaşmış biçimleridir." "Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında sıfat-fiil/ partisip/ortaç olarak bilinen kavram Kırgız dil bilgisi kitaplarında "isimlikler" adıyla bilinir. E. Abduldayev'e göre: Sıfat-fiiller bir yandan fiillere, öbür yandan sıfatlara benzeyen isim şekilleridir; İ. Abduvaliyev'e göre: Sıfat-fiiller hareketi veya durumu nesnenin vasfı olarak gösterir ve her zaman isimlere gelerek onları niteler; O.V. Zaharova'ya göre: günümüz Kırgızcasında dil bilgisi açısından fiil ve isim özelliklerini bir arada taşıyan şekil arz eder. Hem isim hem de sıfat olarak anlamak doğru olacaktır." (Turgunbayev, 2004: 1).

Başdaş ve Kutlu (2016: 124) daha farklı bir şekilde "Sayı ve şahsa bağlı olmayan, az çok zaman kavramı taşıyan geçici vasıf adları yapan eklerdir." der. Kırgız yazı dilinde başlıca şu sıfat-fiil ekleri kullanılmaktadır:

2.1.2.2.4.1.1.-(A)r/-(O)r

Günümüzde de çok sık kullanılan sıfat fiil ekidir. Öyle ki "Tarihî geniş zaman sıfat-fiil ekidir. Ünlü ile biten fiil tabanları üzerinde –r, ünsüzle biten düz ünlülü tabanlar üzerinde *–Ar,* yuvarlak ünlülü fiiller üzerinde ise –Or biçimiyle kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu 2016: 124).

Aytkandarı kadimki agronomdun **ayt-**ar keneşi: *Dedikleri bildiğin tarım başkanının diyeceği tavsiye gibidir. A/414, 415.*

2.1.2.2.4.1.2. –GAn/-GOn

Eskiden beri varolan sıfat fiil ekidir. "Kırgız yazı dilinde ses uyumları doğrultusunda sekiz değişken şekliyle oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olan tarihî sıfat-fiil ekidir. Son hece ünlüsü düz olan fiil tabanları üzerine *–gan/-gen/-kan/ken-* olarak; yuvarlak ünlülü tabanlar üzerine ise *–gon/-gön/-kon/-kön* biçimiyle eklenir." (Başdaş ve Kutlu, 2016:125).

Külüp **aytıl-gan** söz küçtüü tiyet belem, şayırdın kebi tiginin söögün sızdattı: *Gülerek söylenen söz daha sert mi dokunur acaba, Şayırın sözü ötekinin içini acıttı. A/640, 641.*

Togolonup **tüş-kön** tebetey argımaktın tizesine urunup, aldı cakka toptoy ırgındı. *Yuvarlanıp düşen şapka atın dizine dokunarak alt tarafa top gibi yuvarlandı. M/15, 16.*

2.1.2.2.4.1.3. –GIs/-GUs

"Tarihî sıfat-fiil eki *–GI/-GU* ile yokluk (-sIz-/-sUz) ekinin birleşip kalıplaşması sonucu meydana gelmiştir. Kırgız yazı dilinde olumsuz gelecek zaman sıfat-fiil eki olarak daha çok kalıplaşmış sözlerde kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 125). Bu ekin karşılığı Türkiye Türkçesindeki -maz/-mez sıfat fiil ekidir.

Araba aydap, canat **cet-kis** kızılça çömölösün aralap taşıp çürgön, ayrı suzup, arabaya kızılça ırgıtkan kişiler köz aldıda. *Araba sürüp, yetişilmez pancar yığınlarını dolaşıp taşıyan, dirgen saplayıp arabaya pancarı atan kişiler gözümün önünde. A/4,5,6.*

2.1.2.2.4.1.4. –OOçU/-UUçU

Karaçay- Malkar ve Tatar lehçelerinde –UwçI/-UvçI şekilleri kullanılan ekin tarihî fiilden isim yapma eki –Ig ile isimden isim yapan +çI eklerinin birleşip kalıplaşması sonucu (-Ig+çI>-IgçI>-UwçI>-OOçU/-UUçU) meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Balkim, bizdi tosup **al-uuçu+lar** da bolor? *Belki bizi alan insanlar da olur?—dedi. A/331.*

Sonuç

Fiilden isim yapan ekler Kırgız gramer kitaplarında fiilimsi olan sözcükler olarak alınmıştır. Fiili sıfat yapan ekler aynı zamanda fiili isim yapan eklerdir. Burdan da düz bir mantıkla sıfatın da aslında isim olduğunu anlayabiliriz. Hikâyelerde -BAs/-BOs ve -mAkçI/-mOkçU eklerine rastlanmamıştır. Hikâyelerde Kırgız Türkçesinde işlek bir kullanıma sahip -GAn/-GOn sıfat-fiil eki olmuştur.

2.1.2.2.4.2. Zarf-fiil Ekleri (Çakçıl Formalar)

Fiillere belirli ekler getirilerek cümlede zarf görevinde kullanılan ya da fiilimsileri niteleyen sözcüklerdir. "Zarf-fiiller, kişi ve zaman kavramı olmadan temel cümlenin ya da yan cümlenin yüklemini niteleyen, cümlede genellikle zarf tümleci olarak görev yapan fiilimsilerdir." (Bayraktar, 2004: 137).

2.1.2.2.4.2.1. -A/-O/-y

"Hemen bütün Türkçe ve lehçe ağızlarında fiillerden başlıca hâl zarfı, ikileme, birleşik fiil ve analitik kiplerin teşkilinde kullanılan zarf-fiil ekidir. Kırgız yazı dilinde ses uyumlarına bağlı olarak düz (-a, -e) ve yuvarlak ünlülü (-o, -ö) şekilleri işlek olarak kullanılmaktadır. Ünlü (özellikle olumsuzluk eki –BA-/-BO-) ile biten fiil tabanları üzerinde ise zarf-fiil eki görevini /-y/ üstlenmiştir. Tarihî

metinlerde (Ör. Çağatayca) benzer örnekleri tespit edilen /-y/, asıl ekin (-A/-O) düşürülmesi sonucu zarf-fiil görevini üstlenen yardımcı ses olmalıdır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 126). Günümüzde de sıkça kullanılan zarf fiil ekidir. Genel olarak da ikileme (koşa koşa geldi), durum zarfı (ağlaya ağlaya anlattı)" (Başdaş ve Kutlu, 2016: 127).

—Süylögönçö şaşpay turuñuz? _dedi Adılbek kolun **kötör-ö** berip: —*Konuşana kadar acele etmeyiniz? dedi Adılbek kolunu kaldırıp. A/119.*

Ömür **ötpö-y** karap tursunbu? *Zaman geçmeden durur mu? A/175, 176.*

Anan özüñüz da bizdin şayırçılap çalkalay tartıp vokzalga **kara-y** col tarta beresiz… *Sonra kendiniz de bizim Şayır gibi yapıp arkaya bakarak tren garının yolunu tutarsınız. A/436, 437.*

2.1.2.2.4.2.2. –BAsTAn/-BOsTOn

"Olumsuz geniş zaman sıfat-fiil eki (-BAs/-BOs) ile ayrılma hâli ekinin kalıplaşması sonucu meydana gelmiştir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 127). TT'deki -madan/-meden zarf fiil ekidir.

Brigadir abışka başka sözgö **kel-besten**, atın moyunga şart bir çaptı da karañgıga citti. *İhtiyar ekip başkanı başka lafa gelmeden atının boynuna hızlıca bir vurdu ve karanlığa daldı. PÇÇ/ 278, 279.*

2.1.2.2.4.2.3. –GançA/-GOnçO

"Sıfat- fiil eki *(-GAn)* ile eşitlik ekinin (+çA) birleşip kalıplaşması sonucu meydana gelen tarihî zarf-fiil ekidir" (Başdaş ve Kutlu, 2016: 128).

Arı beri **kara-gança** bolboy özü ele cıyırmaga çıgıp ala koydu. *Öyle böyle derken Adılbek 20 yaşına girdi. A/158, 159.*

2.1.2.2.4.2.4. -GAndA/-GOndO

Türkiye Türkçesinde *-dIğIndA* olarak kullanılan sıfat fiil eki için Başdaş ve Kutlu (2016: 128) "Sıfat- fiil eki –GAn ile bulunma hâli ekinin kalıplaşmasıyla oluşan birleşik zarf-fiil ekidir." der.

A **kara-ganda** munun betinde adam basmak tursun; biröö kir kolun tiygizbeyt belem. *Baktığında buraya ayak basmak dursun, biri kir elini dokundurmaz. A/284, 285.*

Özün taza sanagan abısın anı **kör-göndö** küñkül süylöyt: *Kendini temiz sanan eltisi onu gördüğünde söylendi: A/57,58.*

2.1.2.2.4.2.5. –GAndAy/-GOndOy

"Sıfat-fiil eki –Gan ile –dAy (<teg) ekinin kalıplaşmasıyla meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 128).

A karabastan başkarma cüylöp çıgıp canakı ayaldar **ayt-kanday** ele, et bışım-day uvaktını aldı. *Buna bakmadan başkan konuşmaya çıkıp, deminki kadınların dediği gibi et pişecek vakit kadar konuştu. A/94, 95.*

Ezelden uşul bölmöçödö turmuş **ötkör-göndöy**. *Ezelden bu odacıkta yaşamış gibi. A/299.*

2.1.2.2.4.2.6. –GIçA/-GUçA

Kasapoğlu Çengel (2017: 309) bu ekle ilgili "Gelecek zaman bildiren –GI/-GU sıfat-fiil eki ile +çA/+Ço ekinin birleşerek oluşturduğu zarf-fiil ekidir. Kırgızcada –gıça/-giçe, -guça/-güçe; -kıça/-kiçe, -kuça/-küçe eki, -GAnçA/-GOnçO ekiyle aynı işlevi yüklenir." der.

Al **añ-gıça** bolboy aradan cıldar çuburup öttü. *Göz açıp kapayıncaya kadar yıllar gelip geçti. A/176.*

2.1.2.2.4.2.7. –(I)p

Günümüzde de en çok kullanılan zarf fiil eklerinden biri olan fiilimsi için Başdaş ve Kutlu (2016: 129) "İkilemelerde ve fiil birleşmelerinde sıkça kullanılan tarihî zarf-fiil ekidir. Bitmişlik bildiren bu zarf-fiil eki, analitik zaman kiplerinin teşkilinde de kullanılmaktadır."

Koluñuzda **karma-p**, oozuñuzda **uugta-p** oturgan aşınızday körünüz! Elinizle tutup ağzınızla yiyip göreceksiniz! A/31, 32.

Topto-p baskan delegattar öz ara emnelerdi talkuulap baratışat. *Topluca yürüyen görevliler neyin üzerinde konuşup yürüyorlar. A/394, 395.*

Togolon-u-p tüşkön tebetey argımaktın tizesine **urun-u-p**, aldı cakka toptoy ırgındı. Külkülörü too **cañırt-ı-p** eki kelin ötö çıgıştı. Eelikken atının tizginin arañ **cıyı-p**, erkek tebeteyin alışka buruldu. *Yuvarlanıp düşen şapka atın dizine dokunup, alt tarafa top gibi yuvarlandı. İki gelinin gülüşmeleri dağı yankılatıp gelip geçti. Coşan atının dizginini zor toplayıp adam, şapkasını almaya döndü. A/15, 16, 17.*

2.1.2.2.4.2.8. –mayInçA/-mOyUnçO

Olumsuzluk eki (-mA) ile zarf-fiil eki ve eşitlik eklerinin kalıplaşmasıyla meydana gelen birleşik zarf-fiil ekidir. Olumsuzluk eki burda –mA biçimiyle kalıplaşmıştır (Başdaş ve Kutlu, 2016: 129).

Öz emgegimdi **taktat-mayınça** men da tınbaymın, brigadirim. *Kendi iş günlerimi yerine getirmeyince ben de durmayacağım, başkanım. A/73, 74.*

Cok… Öz brigadirime çon stakan **curtkur-mayınça** eki canım suur emes. *Hayır… Kendi başkanıma büyük bardak içirmeyince iki canım rahat etmez. A/464, 465.*

Sonuç

İncelenen hikâyelerde Kırgız Türkçesinde sık kullanıma sahip –(I)p zarf fiil eki işlek olarak kullanılmıştır. Bu da yazarın dili dinamik bir yapıda kullandığını gösterir. –(A)rdA/-(O)rdO zarf fiil ekine rastlanmamıştır.

2.1.2.2.4.3. Mastar Ekleri (Kıymıl Atooç Müçölörü)

Türkiye Türkçesindeki isim fiil ekleri burda mastar ekleri olarak alınmıştır.

2.1.2.2.4.3.1. – (I)ş/-(U)ş

"Kırgız yazı dilinde işlek olarak kullanılan ve bazen kalıcı isimler de yapan tarihî mastar ekidir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 130).

Oşonduktan, al, el **biyle-ş-ti —**atalaş ağası Orozaalının kırçañgı sur baytalın minip alıştan baştadı. O sebeple, o halkı yönetmeye baba tarafından abisi Orozalı'nın kel kır atına binmekle başladı. A/161, 162.

Köp sugar-ıp, cakşı suyulta **bil-i-ş** kerek. Çok sulayıp iyi seyreltmeyi bilmek lazım. A/416.

2.1.2.2.4.3.2.-mA/-mO

Geçici fiil isimleri, bazen de kalıcı isimler yapan tarihî isim-fiil eki mA, Kırgız yazı dilinde, düz ünlülü (-ma, -me) ve dudak uyumu gereği yuvarlak ünlülü (-mo, -mö) şekilleriyle kullanılmaktadır. (Başdaş ve Kutlu, 2016: 130).

Böl-mö tardık keldi. *Odalar küçük geldi. A/93, 94.*

2.1.2.2.4.3.3.-mAk/-mOk

"Kırgız yazı dilinde ses uyumlarına bağlı olarak dört değişken şekli (-mak, -mek, -mok, -mök) kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 131). TT'de -mak/-mek şekli mevcutken yuvarlak şekilleri yoktur. Bu da Kırgız Türkçesindeki *yuvarlaklaşma* ileilgilidir.

Sen özüñdü maktamak beleñ, ce bizge akıl **ayt-mak** beleñ? *Sen kendini mi övecektin veya bize akıl mı verecektin? A/519, 520.*

De-mek, ayal erkek bolup **—** üç cüz ontoguz adam, işte calkooluk, albette, caman… *Demek, kadın adam olarak üç yüz on dokuz adam işte tembellik, elbette kötü. PÇÇ/ 206, 207.*

Burda alınan örnekte *de-* fiilin Türkiye Türkçesindeki gibi kullanıldığını görürüz.

2.1.2.2.4.3.4.-OO/-UU

Başdaş ve Kutlu (2016: 131) bu ek için "Fiilden isim yapan tarihî –(I)g ekinin –g>-w>Ø gelişmesi (-Ig>-Uw>-OO/-UU) sonucu aldığı şekildir. Ek bu şekliyle genellikle geçici fiil isimleri yapar." der.

Emi **ayd-oo** da tegiz bolsun Adılbek can. *Şimdi tarla sürme işi de eşit olsun, Adılbek can. A/576, 577.*

Coldoş delegattar! ―dedi kadimki çeçenderçe **tokt-oo,** kebin salmak menen cönötüp: Yoldaş görevliler! dedi normal ustalar gibi sakin, konuşmasına ağır devam ederek: A/410, 411.

Uşul baştan semirtkiç zattardı **topt-oo+go** kirişti. *Şimdiden ot toplamaya başladı. A/230.*

Sonuç

Türkiye Türkçesindeki isim fiiller burda mastar eki olarak alınmış ve -OO/-UU hariç aynen kullanılmıştır.

2.1.2.2.4.4. Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler

2.1.2.2.4.4.1. –Ak/-Ok

"Genellikle fiillerden nesne ve kavram adları yapan işlek bir ektir." (Başdaş ve Kutlu, 2016:132).

Cılañaç cüröt; bulçuñdarı taştay **böl-ök.** *Çıplak gezer; kasları taş gibi ayrı. M/52, 53.*

Bizdin… emne **çat-ak**? ―Sizderdin uşul **çat-ak**? *Bizim... Ne kavgası? Sizlerin bu kavgası? PÇÇ/486, 487.*

2.1.2.2.4.4.2. –GAk/-GOk

"Tarihî metinlerde az kullanılan bu ek, Kırgızcada da fazla işlek değildir. Tonlu ünsüzle biten fiillere –gak/-gek, -gok/-gök tonsuzla biten fiillere ise –kak/-kek; -kok/-kök şekilleri eklenir." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 139).

Torgoy menen birge oygonup, tez kiyinip, **ser-gek** basıp emgek talaşında cürgöñüzdör. *Turgay ile aynı uyanıp, çabuk giyinip, dinç yürüyüp emek tarlasında dolaşsanız. A/555, 556.*

Caskana bergen Adılbek azamat kırçañgı surdun üstünön **kam-gak**+tay uçup ketpesinbi? *Şaşakalan Adılbek uyuz kır atın üstünden kamgak otu gibi uçup gitmesin mi? A/169, 170.*

2.1.2.2.4.4.3. –GI/-GU

"Bu ek, Kırgız Türkçesinde ünsüz uyumuna girerek tonluyla biten fiillere –gu/-gi, -gu/-gü; tonsuzla biten fiillere –kı/-ki, -ku/-kü şeklinde eklenir. Ekin, ünlü uyumuna da girdiği görülmektedir." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 140).

El oozunan **kül-kü** çıktı. *İnsanlar aralarında gülüşerek konuşmaya başladılar. A/113.*

2.1.2.2.4.4.4. –GIç/-GUç

"Ünlü ve ünsüz uyumları doğrultusunda sekiz değişken şekli kullanılmaktadır. Daha çok alet adları yapan ek, pek işlek değildir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 134). Türkiye Türkçesinde de çok işlek olmayıp kullanılan bir ektir.

Uşul baştan **semirt-kiç** zattardı topt-oo+go kirişti. Şimdiden ot toplamaya başladı. A/230.

2.1.2.2.4.4.5.-GIr/-GUr

Kasapoğlu (2017: 141) bu ekin Kırgızcada pek işlek olmadığı, fiillere gelerek fail ismi yaptığını söyler.

Cam-gır+dan kiyin nımduu celargı betimdi aymalayt. *Yağmurdan sonra nemli biz rüzgâr yüzüme esiyordu. A/3.*

2.1.2.2.4.4.6. – (I)k/- (U)k

"Fiillerden çeşitli nesne ve vasıf adları yapan işlek bir ektir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 136).

Zor mildetti atkargan Borbuktun köñülü **aç-ık,** bala çoluksa erkeletip, kubanıçı koynuna batpay cürgön kezegi boluçu. *Büyük sorumluluğu yerine getiren Borbuk'un, alnı açık keyfi güzel. PÇÇ/409, 410.*

Men Toru kaşkanı berbey koygondon kiyin ızasına kelse kerek, emicüzdön **aş-ık** kişisi menen saray saldırıp catat deyt. *Ben Toru atı vermeyince kızmıştır herhâlde. Şimdi yüzden fazla kişiye ahırı yaptırıyor. PÇÇ/ 389, 390.*

Akmat **buz-uk** bolso „ Keke, siz beş kilden egin alat ekensiz "dep seni kara küçkö dalıga çaap koyot ele, kök ala teke baştanıp, sen olturup alat elen. *Akmat kötü olsaydı "Keke siz beş kilogram ekin alacakmışsınız" diyerek yalancıktan sırtına vururdu, beyaz benekli teke gibi sen otururdun. PÇÇ/ 111, 112, 113.*

2.1.2.2.4.4.7. –(I)m/-(U)m

"Fiillerden çeşitli kavram ve nesne adları yapar." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 136).

Şayır ceñe kilemçelerdi tartınbay baskan sayın taman aldınan süykümdüü **sez-im** kozgolup ―bütün denesine bötönçö bir rahat taratıp baratat. *Şayır yenge kilimlerin üzerine çekinmeden bastıkça ayakaltından sevimli his uyanıp bütün vücuduna farklı bir rahatlık dağıtıyor. A/295, 296.*

2.1.2.2.4.4.8. – (I)n/-(U)n

"Çeşitli fiillerden kavram ve nesne adları yapan bu ek Kırgız yazı dilinde pek işlek değildir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 137). Bu ek Türkiye Türkçesinde de işlek bir ek değildir.

Alıstan sozulgan **kel-in** ünü emgek tapaasın köşültüp baratat *Uzaktan gelen gelinin sesi tarlada yankı yapıyordu. A/6, 7.*

2.1.2.2.4.4.9. –(I)ndI/-(U)ndU

"Dönüşlülük eki – (I)n ile –dI fiilinden isim yapma ekinin kalıplaşmasıyla oluşan birleşik bir ektir. Genellikle oluş bildiren geçişsiz fiillerden çeşitli soyut kavram ve nesne adları yapar." (Başdaş ve Kutlu 2016: 137).

Tüşkön **coyk-undu** ulap eesi da izdep keliptir. *Yeşillikte oluşan izi sahibi de arayıp gelmiş. M/171, 172.*

2.1.2.2.4.4.10. –(I)nIç/-(U)nUç

Dönüşlü çatı eki *–(I)n* ile fiilden isim yapan /-ç/'nin kalıplaşması sonucu meydana gelen bu ek, genellikle fiilden soyut adlar yapar (Başdaş ve Kutlu, 2016: 137).

Oñ bosogodo turgan brigadir bul arada unçuga algan cok, tek keyigendigin bilgizip, **ök-ünüç+**tö kalganday boldu. *Sağ eşikte duran ekip başkanı bu esnada bir şey diyemedi, sadece üzüldüğünü hissettirerek pişman olmuş gibi sol eşikte duran seyis, dediği lafı muzaffer olan kişi gibi kendince mırıldanıyordu. PÇÇ/30, 31.*

2.1.2.2.4.4.11. –mIş/-mUş

"Kırgız yazı dilinde pek işlek olmayan bu tarihî sıfat-fiil eki, daha çok kalıcı isimler yapar." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 138). Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir sıfat fiil ekidir.

Ezelden uşul bölmöçödö **tur-muş** ötkörgöndöy. *Ezelden bu odacıkta yaşamış gibi. A/299.*

Sonuç

Hikâyelerde -AlAk/-OlOk, -(A)t/-(O)t, -çAk/-çAAk/-çOOk, -GAlAk/-GOlOk, -GI/-GU, -GIn/-GUn eklerine rastlanmamıştır. Fiilden isim yapan ekler sıfat-fiil, zarf-fiil, mastar ekleri ve diğer ekler de dahil olmak üzere toplam 27 farklı ek hikâyelerde tespit edilmiştir.

2.1.2.2.5. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Türkiye Türkçesinde dilbilgisi kitaplarında fiilden fiil yapan eklere baktığımızda bu eklerin çatı ekleri olduğunu görürüz. Öyle ki Başdaş ve Kutlu (2016: 138) bu konuda "Bu eklerin büyük bölümünü çatı ekleri teşkil eder. K.K. Yudahin'in Kırgız Sözlüğü'ndeki 5320 fiilin çatı eki aldığı ve bu fiillerin 3126'sının (%60) ettirgen çatılı olduğu tespit edilmiştir." der.

2.1.2.2.5.1. –BA-/-BO-

Olumsuzluk eki olan bu ek Kırgız gramerinde yapım eki kategorisinde değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde önceden çekim eki olarak alınan bu ek son zamanlarda yapım eki olarak alınmaktadır. "Sözlüksel değerde fiil türetmeyen, çekimli fiillerde iş ya da oluşun gerçekleşmeme durumunu ifade eden tarihî olumsuzluk (-mA) ekinin çeşitli ses değişmeleri sonucu aldığı şekildir. Olumsuzluk eki, Kırgız yazı dilinde ünlülü ve tonlu ünsüzle biten fiil tabanları üzerinde uyuma göre –ba-/-be-/-bo-/-bö-; tonsuz ünsüzle bitenler üzerinde ise –pa-/-pe-/-po-/-pö-/ biçimiyle kullanılmaktadır. Ekin tarihî –mA- şekli kalıplaşmış olarak sadece –mAyInçA yapısında görülmektedir." (Başdaş ve Kutlu 2016: 138)

Aytsañ ayt… A senin sözdörüñdü tökpöy çaçpay partkomgo aytıp **bar-ba-**sam, menin sakalıma ört ketsin! **—** *Anlatırsan anlat. Senin dediklerini kelime kelimesine parti komitesine gidip anlatmazsam, benim sakalıma ateş düşsün! PÇÇ/14, 15.*

Cılkı bolso da teep ottoor, küngöy kara **cat-pa-**sa koy, eçkige kıyın boloo, üy çarıktık muruntugun uçbay basıp küröndü cıttap kalar. *Yılkı olsa da teperek otlanır, güneşli taraf kara toprak olmazsa koyun ve keçilere zor olur, inekçik burnuna takılan ipini sarkıtarak kar kümesini koklamaya başlar. PÇÇ/329, 330.*

2.1.2.2.5.2. –Dır-/-Dur-

Tüm Türk lehçelerinde kullanılan tarihî ettirgenlik eki olan bu ektir. "Şekil ve kullanış bakımından Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Oldukça işlek olan bu ek kullanış sıklığı bakımından, ettirgenlik ekleri içerisinde ikinci sıradadır." (Başdaş ve Kutlu 2016: 139). Bununla birlikte işlek olarak kullanılan bu ek fiile gelerek işi başkasına yaptırma anlamı verir. Oldurgan fiil ekiyle benzer olsa da biri (ettirgen fiil), fiilin geçişlilik derecesini arttırırken biri (oldurgan fiil) geçişsiz fiili geçişli hâle getirir.

Eki cakka köz **çap-tır-**sam küzgü talaanın berekesine köñlüm toyot. *İki tarafa göz gezdirsem sonbahar tarlasının berketine gönlüm doyuyor. A/3, 4.*

Al özünö maktoo **kel-tir-**er işin ogo beter tez orundatış uçun tim ele cahın sabap ciberet. *O kendine övgü getirtecek işini daha da çabuk yerine getirmek için canını ortaya atıyor. A/133, 134.*

Esepçi Akmat sçyotun urgandı toktotup, brigadir Borbukka **tüşün-dür**-dü: *Muhasebeci Akmat abaküsünü hesaplamayı durdurup ekip başkanı Borbuk'a anlattı: PÇÇ/212, 213.*

İnclenen hikâyelerden hareketle bu ekin metinlerde de işlek olarak kullanıldığı görülmiştür. Alınan örneklerde bazı sözcükler Türkiye Türkçesindeki ettirgen fiillere karşılık gelse de bazıları oldurgan fiil tanımına uygundur. Ancak Kırgız gramerinde böyle bir ayrıma gidilmediği görülür.

2.1.2.2.5.3. –GIlA-

Üzerine geldiği fiilin bildirdiği hareketin bir süre devam ettiğini ifade eder. Pek işlek değildir. (Başdaş ve Kutlu, 2016: 139). Türkiye Türkçesindeki fiilin devam ettiği, sürdüğü anlamını veren sürerlilik fiiline benzemektedir.

Keldibek esepçin iyinden **tart-kıladı.** *Keldibek muhasebeciyi omuzundan çekti. PÇÇ/427.*

2.1.2.2.5.4. –GIz-/-GUz-

"Tarihî ettirgenlik eklerindendir. Kullanılış sıklığı bakımından ettirgenlik ekleri içerisinde üçüncü sırada yer alır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 139). Türkiye Türkçesinde şu an kullanılan böyle bir ettirgenlik eki yoktur.

Menin sarayıma kışta cılkını **kir-giz-**begeniñdi körörmün, men. *Beslediğim atları senin ahırına sokup oturacak insan değilim ben! PÇÇ/435, 436.*

Erim alıp **kiy-giz-**begen külüştön kiyem! *Kocamın alıp giydirmediği galoşlardan alıp giyeceğim! A/738, 739.*

2.1.2.2.5.5. – (I)l-/- (U)l-

Günümüz Türkçesinde de çok sık kullanılan edilgenlik ekidir. Hikâyelerde de olarak kullanılmıştır. "Tarihî edilgenlik ekidir. Kırgız yazı dilinde işlek olan –(I)l eki, kullanılış sıklığı bakımından bütün çatı ekleri içerisinde üçüncü sırada yer alır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 140).

Kalıñ cılkı böksö cayıttın tüzönündö ıñgırana **cay-ıl-**ıp kaldı. *Atların hepsi alçak otlağın düz yerine ses çıkararak yayıldılar. M/134.*

Kızıl-Ompoldun başına **cıyna-l-**gan tebeteydey kara bulut bat ele kaldaya tüştü. *Kızıl-Ompol'un başında, toplanan kürklü şapka gibi kocaman siyah bulut büyüdü. M/124, 125.*

2.1.2.2.5.6. –(I)n-/-(U)n-

"Şekil ve kullanılış bakımından Genel Türkçedeki dönüşlülük ekiyle aynıdır. Kullanılış sıklığı bakımından çatı ekleri arasında dördüncü sırada yer alan bir ektir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 140).

Eskertip ayta kete turgan calgız ooz kabar—alda bolsa, biz kep kılgan azamattın özürünö **bayla-n-**ışat. *Hatırlatacak olan haber yalnız onda olsa, biz lafını ettiğimiz yiğidin ömrüyle bağlıyızdır. A/137, 138.*

Kündün kanday batkanı **bil-i-n-**besten, tün kirip, közgö saysa körünböy ketti. *Güneşin nasıl battığı bilinmeden, gece olup göz gözü görmez oldu. M/147, 148.*

Torgoy menen birge oygonup, tez **kiy-i-n-**ip, sergek basıp emgek talaşında cürgöñüzdör *Turgay ile aynı uyanıp, çabuk giyinip, dinç yürüyüp iş tarlasında dolaşsanız. A/555, 556.*

2.1.2.2.5.7. –(I)r-/-(U)r-

Türkiye Türkçesinde hem ettirgen hem oldurgan fiiller yapan bu ek için Başdaş ve Kutlu (2016: 141) "Geçişli ettirgen fiiller yapar. Ettirgenlik ekleri arasında kullanılış sıklığı bakımından dördüncü sırada bulunan ve pek işlek olmayan bir ektir." der.

Başkarma, brigadir işti tımızın **büt-ür-**üp**,** çirenip catışkandır… *Yönetici, ekip başkanı işi gizlice bitirip, gerinerek yatıyorlardır. A/502, 503.*

Anda üydün eesi cool **kayt-ar-**ıp**:** *O zaman da bir evin sahibi cevap vererek: A/25.*

2.1.2.2.5.8. – (I)ş-/- (U)ş-

İşteşlik eki olan bu ek, bir işin birden fazla kişi tafarından birlikte ya da karşılıklı yapıldığını belirten ektir. "Bir işin birden fazla kişi tarafından aynı yöne doğru ya da karşılıklı yapıldığını gösteren tarihî işteşlik ekidir. Çekimli fiillerde üçüncü çokluk şahıs işlevi de üstlenen ek, Kırgız yazı dilinde oldukça işlektir. Kullanılış sıklığı bakımından bütün çatı ekleri arasında ikinci sırada yer alır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 141)

Şayır **ayt-ış-**tı toktotup kete berdi. *Şayır tartışmayı bırakıp gitti. A/648.*

Kalgandarı koldorun tuş tuşka şiltegiley **ber-iş-**ti: *Kalanlar ellerini etrafa silkelemeye başladıla. A/444, 445.*

Bul kişi **süylö-ş-**ü kerek! *Bu insanın konuşması lazım! A/388.*

Üçöö birdey dabış salışıp, kulundun ünü çıkkan cakka cönöy **ber-iş-**ti. *Üçü aynı anda seslenip, tayın sesinin çıktığı tarafa yürüdüler. A/188, 189.*

Kırgızca yazı dilinde işlek olan bu ekin incelenen hikâyelerde de işlek olarak kullanıldığı görülür.

2.1.2.2.5.9. – (I)t-/- (U)t-

Diğer ettirgenlik ekleri gibi hem ettirgen hem de oldurgan fiiler yapar. "Yaptırma ve oldurma bildiren tarihî geçişli-ettirgenlik ekidir. Kırgız yazı dilinde en fazla kullanılan çatı ekidir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 141).

Kelin koltuğun **boşo-t-**up, eerge tüzölüp olturdu da katkıra küldü. *Gelin koltuğunu boşaltıp, eyeri düzeltip oturdu ve kahkaha atarak güldü. M7121, 122.*

Esker-t-ip ayta kete turgan calgız ooz kabar—alda bols, biz kep kılgan azamattın özürünö baylanışat. *Hatırlatacak olan yalnız haber onda olsa, biz lafını ettiğimiz yiğidin ömrüyle bağlıyızdır. A/137, 138.*

Sonuç

Fiilden fiil yapan çatı ekleri hikâyede işlek olarak kullanılmıştır. Kırgız yazı dilinde en fazla kullanılan çatı eki –(I)t-/-(U)t- hikâyelerde de en fazala kullanılan ek olmuştur. -GIr-/GUr-/-GOr- ekine rastlanmamıştır.

2.1.2.3.Birleşik İsimler

"En az iki kelimeden oluşan ve bu kelimelerin kendi kavramları dışında yeni bir kavramı karşılamak üzere, birleşik kelime kalıbına göre bir araya gelerek meydana getirdikleri isim." (Korkmaz, 1992: 27) Birleşik isimler ayrı ayrı iki isimden oluşabilirken farklı türden sözcükler biraraya gelerek bazen de öbek ve tamlama şeklinde oluşabilir. "Bu tür adlar, türlü yollarla yapılır. Anlamlar kayar, sozcükler ses kaynaşmasına uğrar." (Aksan, 1976: 34). Duman, (2011:139) "Kırgız Türkçesinde birleşik isim grubu, kelime grupları içinde ayrı bir başlık altında değerlendirilmez." Dilbilgisi kitaplarında da böyle bir başlığa rastlanmamıştır. Hikâyedeki birleşik isimler de şu şekilde sınıflandırılmıştır:

2.1.2.3.1. İsim Tamlaması Kalıbındaki Birleşik İsimler

Ayrı ayrı iki ismin biraraya gelerek aralarında aitlik anlamı kurmasıyla yeni bir şeye isim olmasına ism tamlaması denir. Korkmaz (1992: 90) da isim tamlaması için "İyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok isimden oluşan tamlama. Türkçede isim tamlaması, ilgi hâli eki almış tamlayan görevindeki bir ismin, iyelik eki almış tamlanan görevindeki bir isimle tek bir kavrama karşılık olacak şekildedir." der.

Paydaga Çeçilgen Çatak hikâyesinde eski dilde de yaygın olarak kullanılmış günümüzde de bilinen *Kökbörü (Gökbörü)* sözcüğü isim tamlaması şeklinde oluşmuş birleşik isimdir.

Torpokton **kökpörü** tartışıp; kırdan börü çabıştık… Danalarla oyun oynayıp; kırda kurt yakaladık. PÇÇ/510, 511.

2.1.2.3.2.Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Birleşik İsimler

Sıfat tamlaması şeklinde oluşmuş isim grubunun birleşik yazılmasıyla oluşur. Hikâyelerde tespit edilebilinen birleşik isimlerin çoğu bu şekilde oluşmuştur.

Men uşul keñeşmede olturgan **aksakal,** kök sakal akeler sizderge kırgızdan çıkkan stakan Mariya Demçenko bolomun dep ant berip ketem! *Ben bu mecliste oturan yaşlı, genç ağabeylere Kırgızistan'dan çıkan Mariya Demçenko gibi olacağıma sizlerin önünde ant içerim! A/425, 426, 427.*

Kalıñ calbırak **kök-caşıl** tartıp, türdönö beret. Kündün meerimdüü nuruna çağılışa kalıp alda nece kubulgan caşıl meykinge köz uyaltıp karap turup Tursun ceñe emgegine tañdanat. *Kalın yaprak gökyeşil renk alıp veriyor. Güneşin sıcak nuruyla parlayıp bir sürü renkten renge giren yeşil düzlüğe gözü kamaşarak bakıp Tursun yenge emeğine hayret ediyor: A/624, 625, 626.*

Mına **Alatoo**do doñuz sırtı töründö küçtüü çöbün ottop, cünün kırçıp ıñgıranat? *İşte Alatoo'da domuz sırtı gibi olan dağlarda sık otlardan otluyor, tüy döküp ses çıkarıyor. M/72, 73.*

O-o! Suran **baybiçe** silerdin "botko" degeniñer — mendey abışkanın kursağın caruuçu tamak bolot tura! Oo! Suran hanım sizlerin "yarma" dediği benim gibi ihtiyarın karnını yaracak yemek ya! PÇÇ/366, 367.

Suran menen da **teñtuş** adam boluçu. Suran ile de aynı yaşta insandı. PÇÇ/285.

2.1.2.3.3. İsim+fiil Yapısındaki Birleşik İsimler

Bir isim ve fiilin yanyana gelerek oluşturduğu birleşik isimlerdir. Bu isme de yine *Paydaga Çeçilgen Çatak* hikâyesinde rastlanmıştır.

Canıbarım özü da meni sagınıp kalgan körünöt: tüşüm otursam eteğimdi cıttagılap, tebeteyimdin töbösün tiştegilep, canımdan ketpeyt. *Hayvancığım kendisi de beni özlemiş herhâlde: İnip otursam ayağımı koklayarak, şapkamın tepesini ısırarak, yanımdan ayrılmıyor. PÇÇ/245, 246, 247.*

2.1.2.3.4. İkileme Kalıbındaki Birleşik İsimler

Birok, uşular aybanda bolso, özdörünün **ata-babaları** öskön Dondo kan tögülgön kırgın bolup catkanın sezişet beken, ıya? *Fakat bunlar hayvan da olsa kendi atalarının yetiştiği Don'da kırmızı kan döküldüğünü hissediyorlar mı? M/73, 74.*

Sonuç

Birleşik isimlere bakıldığında üç hikâyede de kullanımının az olduğu görülmüştür. Toplamda yedi tane birleşik isim kullanılmış olup bunların beşi sıfat tamlaması şeklinde, biri isim tamlaması diğeri de isim ve fiilin birleşmesiyle oluşmuştur. Birleşik isimlerin fazla kullanıldığı hikâye *Paydaga Çeçilgen Çatak* hikâyesidir.

2.2. Çekim Ekleri

Hem isimlere hem de fiillere gelen çekim ekleri, kelimelerin anlamında ve türünde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyen eklerdir. "Sözcüklerin kök ya da gövdelerine eklenerek onları çekime sokan, onların görevini cümledeki durumunu belirleyen ektir." (Gökçe, 2007: 315).

2.2.1. İsim Çekim Ekleri

Sadece isim soylu kelimelere eklenen çekim ekleri *Çokluk ekleri, İyelik Ekleri ve Hâl Ekleri* başlıkları altında incelenecektir.

2.2.1.1. Çokluk Ekleri (Köptük Müçölörö)

TT'de Aksan (1980: 96)'ın ifade ettiği gibi sadece +lar/+ler eki ile ile olan çoğulluk "Kırgız Türkçesinde ismin morfolojik çokluk şekli +LAr/+Lor ekiyle yapılır. Ünlüyle ve /r/, /y/ tonlu ünsüzleriyle biñn isimlere +lar/+ler, +lor/+lör; tonlu ünsüzle biten diğer isimlere +dar/+der, +dar/+der, +dor/+dör; tonsuzla biten isimlere +tar/+ter, +tor/+tör şekilleri eklenir. Ekin, yuvarlak ünlülü şeklleri Kırgızcadaki dudak uyumuna bağlı olarak oluşmuştur. /a/, /ı/, /u/ ünlüsü taşıyan isimlere ekin +lar, +dar, +tar şekli; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere +ler, +der, +ter, /o/ ünlüsü taşıyan isimlere +lor, +dor, +tor, /ö/ ve /ü/ ünlüsünü taşıyan isimlere ise +lör, +dör, +tör şekli getirilir." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 156)

Türkiye Türkçesinde +lar/+ler eki olan çoğul ekinin Kırgız Türkçesinde birçok çekli olduğu görülmektedir.

2.2.1.1.1. +lAr

Türkiye Türkçesinde kalın ünlerden sonra +lar, ince ünlülerden sonra +ler şeklinde gelen çokluk eki Kırgız Türkçesinde daha farklıdır. Öyle ki Başdaş ve Kutlu (2016: 65) "Çokluk eki, bu şekliyle düz (a, e, ı, i) ve kalın dar-yuvarlak (u) biten ya da son hecesinde bu ünlülerden biri bulunan ve akıcı *r, y* ünsüzleriyle biten isim tabanları üzerinde kullanır." der.

Al künü **kolhozçu+lar+**dın çoguluşu öttü. *O gün kolhozcuların toplantısı bitti. A/82.*

Subay+lar tentek kulun taylar erke. *Daha doğurmamış dişi atlar yaramaz, yavru taylar nazlıdır. M/23.*

Cılkıçı+lar birine biri dabış salışat. *Seyisler birbirine sesleniyor. M/153, 154.*

Kapıray eceke, — dedi erkek koburap: — uşunday tündö salgılaşkan **er+ler** kanday, bıya? *Eyvah abla, — dedi adam mırıldanarak: — böyle gecede savaşan erler nasıldır? Tam bu saatte ateşle vurulanlar var ya? Nasıl dersin? M/166, 167.*

2.2.1.1.2. +lor

"Çokluk eki, ileri düzeydeki dudak uyumuna bağlı olarak yuvarlak ünlü (o, ö, ü) ile biten ya da son hecesinde bu ünlülerden biri bulunan ve *r, y* akıcı ünsüzleriye biten tabanlar üzerinde +lor/+lör şeklini almıştır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 66).

Bıyakta uzun kızıl stoldu kurçay olturuşkan ökmöt **müçö+lör+**üçü! *Bu tarafta uzun kırmızı masanın etrafında oturan hükümet üyeleri! A/405, 406.*

Üy bolgondo da kayday **üy+lör!** *Ev de nasıl bir ev(ler)? A/280, 281.*

2.2.1.1.3. +DAr

"Kırgız yazı dilinde çokluk eki, aykırılaşma ve ünsüz uyumuna bağlı olarak tonlu ünsüzle biten düz ünlülü isim tabanları üzerinde +dar/+der, tonsuz

ünsüzle biten isimler üzerinde ise +tar/+ter biçimiyle kullanılır. (Başdaş ve Kutlu, 2016: 66)

Caşım cetimiştin cetisinde **bal+dar+**ım! *Yaşım yetmiş yedi yavrularım! A/340, 341.*

Men mensingen **cigit+ter+**iñdi da koldon alıp tegeretip ciberip, basıp ketüügö capayt. *Kendini yüksekte gören yiğitlerinizi de elinden tutup yürütmeye gücü yeter. A/243, 244.*

Keñeşmege bara catkan bizden başka **delegat+tar** da uşul vagondo. *Meclise giden bizden başka temsilciler de var bu vagonda. A/329, 330.*

2.2.1.1.4. +DOr

"Ek, son hecesinde yuvarlak ünlü (o, ö, ü) bukunduran ve *r, y* dışındaki tonlu ünsüzlerle biten isimler üzerinde, benzeşme/ aykırılaşmaya bağlı olarak *+dor/+dör* biçimiyle kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 66)

Siz saal çüyrüştödüñüz. "**Took+tor+**umdun kıgın kıştay şayır toptop aldı,, dediniz. *Siz biraz burnunuzu kıvırdınız. "Tavuklarımın gübrelerini kışın Şayır toplayıp aldı" dediniz. A/571, 572.*

Esepçinin sçyot uruşuna Borbuktun da Keldibektin da **köz+dör+**ü ileşpedi. *Muhasebecinin abaküsü saymasına Borbuk'un da Keldibek'in de gözleri yetişmedi. PÇÇ/208, 209.*

Sonuç

Kırgız Türkçesindeki bütün çokluk eklerinin örnekleri hikâyelerde kullanılmıştır.

Hikâyelerden alınan çokluk eklerini tablo hâlinde şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 6: Hikâyelerdeki çokluk eklerinin gösterimi.

Çokluk Eki	+lAr	+lOr	+Dar	+DOr
Son ses	a e ı i u r y	o ö ü r y	düz+ tonlu düz+tonsuz	yuv.+tonlu yuv.+tonsuz
Örnek	Cılkıçılar Erler Kolhozçular Subaylar	Müçölör Üylör	Baldar Cigitter Delagattar	Közdör Tooktor Ündör

2.2.1.2. İyelik Ekleri (Taandık Müçölörü)

İyelik ekleri isimlere gelip sahiplik bildirir. Ergin (2000: 129) bu ekleri *"İyelik* ismin kendisine tabi olan unsurlarla, kendisinin ilgili bulunduğu kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisidir. İyelik şekli bir bağlılık, bir aidiyet, bir mülkiyet gösterir." şeklinde tanımlar. Başdaş ve Kutlu (2016: 67) ise iyelik eklerinin, küçük ses farklılıkları dışında hemen bütün Türk lehçe ve ağızlarında ortak olduğunu söyler. Bu iyelik ekleri de Genel Türkçedekilerle aynıdır."

2.2.1.2.1. I. Teklik İyelik Eki (1. cekelik cak)

+(I)m/+(U)m

Apa+m baya ele çıgıp ketken , ―dep kız bala Adılbek brigadirge cool kaytardı.― *Annem daha demin çıktı diyerek kız çocuğu Adılbek başkana cevap verdi. A/47, 48.*

Men altı cıldan beri cılkı bagıp çalkı cabagım **çığı+m** bolgon emes Akmat **bala+m**. *Ben altı yıldır at besledim, bir tane tayım bile eksilmedi Akmat oğlum. PÇÇ/476, 477.*

Balam kelimesi inclenen üç hikâyede de on beş farklı yerde geçerek işlek bir şekilde kullanılmıştır.

Cok, men **özü+m** barıp, anın turguzgan sarayın öz **közü+m** menen körömün… *Hayır, ben kendim gidip onun yaptığı ahırı kendi gözlerimle göreceğim. PÇÇ/404, 405.*

2.2.1.2.2. II. Teklik İyelik Eki (II. Cekelik cak)

+(I)ñ/+(U) ñ

Birinci şahısta olduğu gibi ünlü ile biten isim tabanlarına + ñ, ünsüzle bitenlere ise uyuma göre *+ı ñ/+i ñ/+u ñ/+ü ñ* şekilleriyle eklenir. (Başdaş ve Kutlu, 2016: 68). Tarihî süreçte hep aynı şekilde gelmiştir.

Esi+ñe kelseñ, tegi! **—** dep Borbuk da kuçagın keñ caydı. *Ee, öyle yapsan! Kendine gelsen esas! diyerek Borbuk kucağını geniş açtı. PÇÇ/ 517, 518.*

2.2.1.2.3. III. Teklik İyelik Eki

+(s)I(n)/+(s)U(n)

"Üçüncü teklik şahıs iyelik eki, Genel Türkçede olduğu gibi ünsüzle biten isimlere, ünlü uyumu doğrultusunda *+ı/+i, +u/+ü;* ünlü ile bitenlere +sı/+si, +su/+sü biçimleriyle eklenir. Kendisinden sonra hâl eki gelmesi durumunda ise +sın+/+sin+, +sun/+sün+ şeklini alır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 68)

Men boykoosuzdan **söz(ü)+n** böldüm. Ben fark etmeden sözünü böldüm. A/13.

Süylögönçö şaşpay turuñuz? **—** dedi Adılbek **kol(u)+n** kötörö berip: Konuşana *kadar acele etmeyiniz? dedi Adılbek kolunu kaldırarak: A/119.*

Al emgek degende içken **aş+(ı)n** cerge koydu. *O iş dediğinde yediği yemeği yere koydu. Eltisi Şayır'ın yoluna düştü. A/475, 476.*

"Üçüncü şahıs iyelik eki, yükleme hâli ekinin /Ø/ olduğu belirli nesne durumundaki isimler üzerinde de *+(s)In/+ (s)Un* biçimiyle kullanılır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 69)

Eki cakka köz çaptırsam küzgü talaanın **bereke+ (s)in+e** köñlüm toyot. *İki tarafa bakınınca sonbahar tarlasının berketine gönlüm doyuyor. A/3, 4.*

2.2.1.2.4. I. Çokluk Şahıs İyelik Eki

+(I)bIz/+(U)bUz

"Kırgız yazı dilinde I . Çokluk şahıs iyelik eki, ünlü uyumu doğrultusunda *+(ı)bız/+ (i)biz/+ (u)buz/+(ü)büz* şekilleriyle kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 70). Türkiye Türkçesinde *b sesi* eriyerek +ız/+iz şekli kullanılır.

Başkarma+bız çıgıp et bışım bakıldar. *Başkanımız çıkıp et pişene kadar bağırarak konuşurdu. A/83.*

Mına oşondo cogoru caktan söz tiyse, uşul **oturgandarı+bız** uyat bolup kızararbız. *İşte o zaman yukarıdan laf atılsa, bu oturanlarımız rezil olup kızarız. PÇÇ/ 330, 331.*

Men brigadir bolsom, siler evenoboysuñar cooptuuluktu **bardıgı+bız** teñ seze turgan **kişiler+biz.** *Ben ekip başkanıysam sizler çalışanlarsınız. Sorumluluğu hepimiz de hissedecek insanlarız. PÇÇ/331, 332.*

2.2.1.2.5. II. Çokluk Şahıs İyelik Eki

Çokluk II. şahıs eki de II. teklik şahıs ekindeki gibi damak ñ'dir. "Kırgız Türkçesinde ikinci çokluk şahsın iyeliği için başlıca *+(I)ñIz/+(U) ñUz, +(I)ñAr/(U)* ñOr ekleri kullanılmaktadır."(Başdaş ve Kutlu, 2016: 70) KT"de TT'den farklı olarak *+(I)ñAr/(U)* şekli de kullanıldığı görülmektedir.

2.2.1.2.5.1. +(I)ñIz/+(U) ñUz

"Genel Türkçedeki şekille aynı olan ikinci şahıs iyelik eki, Kırgız yazı dilinde daha çok nezaket bildirir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 70). Öte taraftan nezaket bidirir gibi görünse de zaman zaman emir anlamı da kattığı olur.

Emnesi bolso da kezegi kelip şayır ceñe **özü+ñüz** söz alganıñbızda körö catarbız. Yenge *ne de olsa sırası gelince kendiniz konuşma hakkını aldığınızı da göreceğiz. A/393, 394.*

Al aytkanıñız da çın: kışında siz **murdu+ñuz+**du cooluk menen tumçulagan **ele+ñiz**… *O dediğiniz de doğru: Kışın siz burnunuzu başörtüyle kapatmıştınız. A/572, 573.*

2.2.1.2.5.2.+(I) ñAr/(U) ñOr

"İkinci teklik şahıs iyelik ekiyle çokluk ekinin birleşip kalıplaşması sonucu [+(I) ñ+lAr> +(I)ñlAr>+(I)ñAr] meydana gelmiştir. Bu birleşik ekin Kırgız yazı dilindeki ses düzenine bağlı olarak düz +(ı)ñar/+(i) ñer/+(u) ñar ve yuvarlak ülülü /+ñor/+(ü) ñör şekilleri kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 70)

Söz+üñör bolso aytıp kalgıla, baldarım! ―dep kartañ canındagılarga koburay beret. *Sözünüz varsa söyleyin şimdi, yavrularım! diyerek ihtiyar yanındakilere mırıldanır. A/356, 357.*

Cay barakat turganday bul cer **üy+üñör** emes! *Yavaş durun bu yer eviniz değil! A/290, 291.*

2.2.1.2.6. III.Çokluk Şahıs iyelik eki

+LArI(n)/+LOrU(n)

"Üçüncü çokluk şahıs iyeliği için genellikle ayn şahsın teklik biçimi *+(s)I(n)* kullanılır. Zamir ya da tamlayan unsurun ifade ettiği çokluk kavramı, aynı zamanda tamlanan unsurun da çokluğunu gösterir. Kırgız yazı dilinde çokluk eki (+LAr) pek işlek olmadığı için üçüncü şahsın çokluğu için de genellikle teklik şekil tercih edilmiştir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 70).

At, araba dayardap, şayırdın beş kündö toptogon semirtkiçterin kızılça cerine taşıtkan brigadir, özü çoguluşka kelerdin aldında ceñesinin emgegin taktap, emgek **kün+dörü(n)** eseptep akılına cattap algan. *At ve araba hazırlayıp Sayır'ın beş günde biriktirdiği gübrelerini pancar tarlasına taşıtan ekip başkanı, kendisi toplantıya gelmeden önce yengenin emek verdiği günlerini hesaplayıp emek günlerini aklına yazmıştı. A/ 212, 213, 214.*

Sonuç

Hikâyelerde III. çokluk iyelik dışında tümü işlek bir şekilde kullanılmıştır. Hikâyelerde kişi isimleriyle karşılıklı konuşmaların fazla olması da bunda etkili olmuştur. KT'de iyelik ekleri II. Çoğul iyelik dışında TT'deki gibi kullanılmıştır.

Tablo 7: İyelik ekleri.

Şahıslar	Teklik	Çokluk
Ⅰ. Şahıs	+(I)m +(U)m	+(I)bIz +(U)bUz
Ⅱ. Şahıs	+(I)ñ +(u)ñ	+(I)ñIz/+(U)ñUz +(I)ñaR/+(U)ñOr
ⅢŞahıs	+(s)I(n)	+LArI(n) +LOrU(n)

Kaynak: Cahit Başdaş ve Abdülmukaddes Kutlu (2016); "Kırgız Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi" Paradigma Akademi, İstanbul, s. 70.

2.2.1.3.Hâl Ekleri (cöndömö kategoriyası)

İsimlere gelen durum ekleri olarak da adlandırılan hâl ekleri ismin içinde bulunduğu durum hakkında bilgi verir. "*Hâl* ismin kendi dışında kalan kelimelerle münasebetini ifade eden gramer kategorisidir. İsimlerin, etrafındaki kelimelerle olan münasebetleri çeşit çeşit olduğu için birçok hâlleri vardır." (Ergin, 200:129).

2.2.1.3.1. Yalın Hâl (atooç cöndömösü)

İsmin hâl eklerinden birinin gelmediği ismin durumudur. Kasapoğlu Çengel (2017: 162) "İsmin yalın hâlinde diğer hâl ekleri kullanılmaz." der.

Apam baya ele çıgıp ketken, ―dep **kız** bala **Adılbek** brigadirge cool kaytardı *Annem daha demin çıktı, diyerek kız çocuğu Adılbek başkana cevap verdi A/47, 48.*

Al ilgerki **Nikolay** zamanında ele **şaar** kıdırıp, **at** çaap cürçü eken. *O daha eski Nikolay zamanında bile şehir dolaşıp, at kullanıyormuş. M/56, 57.*

Kaş kararıl kalgan kez ele. *Hava kararmıştı. PÇÇ/ 2.*

2.2.1.3.2.İlgi (Aitlik) Hâli Eki

Tamlayan eki de denilen bu ek tamlananın neye, kime ait olduğunu bildiren ektir. Gülensoy (2004: 121) bu ek için "Aitlik eki, bir nesneyi bağlı ve ait olduğu başka bir nesneye göre veya zaman ve yer içindeki durumuna işaret ederek belirtir." derken Başdaş ve Kutlu (2016: 72) "Diğer hâl ekleri genel olarak eklendiği isimle fiil arasında ilişki kurarken ilgi hâli eki, sadece ve her zaman

isimlerle ilgi kurar. Ek bu kullanılışıyla, temel fonksiyonları ismin fiile göre durumunu göstermek olan, diğer hâl eklerinden ayrılır. Ekin çeşitli ses olaylarına bağlı olarak ortaya çıkan değişken şekilleri kullanılmaktadır." demektedir.

2.2.1.3.2.1. +nIn/+nUn

İlgi hâli eki, Kırgız yazı dilinde ünlü ile biten isimler üzerinde *+nın/+nin/+nun/nün* biçimiyle kullanılır.

Kelindin **obo+nun+**a sürönçü ışkırık şıbızgıyt. *Gelininin sesine yardımcı, ıslık* çalıyor. M/95.

Bizdin üç cüz tütün eldin bütün tizmesi **uşu+nun** kolunda. *Bizim üç yüz ailenin bütün listesi bunun elinde. PÇÇ/96.*

2.2.1.3.2.2. +DIn/+DUn

Tükiye Türkçesinde bu şekli bulunmayan ilgi eki eki için Başdaş ve Kutlu (2016: 72) "İlgi hâli eki, Kırgız Türkçesinin ses düzenine bağlı olarak tonlu ünsüzle biten isim tabanları üzerinde +dın/+din+dun/dün, tonsuz ünsüzle bitenler üzerinde ise +tın/+tin/+tun/tün biçimiyle kullanılmaktadır." der.

Curt başkargan kadimki salabattuu **adam+dın** kebetesi bar özündö. *Yurt yöneten kocaman insanın görünüşü var kendisinde. A/222, 223.*

Alar+dın keregi emne! *Onların ne gereği var? A/503.*

2.2.1.3.2.3. +In/+Un

"Ek, zamirlerin teklik şekilleri üzerinde +ın+in/+un biçimiyle kullanılır." Başdaş ve Kutlu (2016: 72).

Oy, sen… **men+in** sözümdü ukpay koygonuñ az kelgensip, emi Akmatka kecirlenbeseñçi! *Ey sen benim laflarımı dinlemediğin azmış gibi, şimdi Akmat'la inatlaşma! M/80, 81.*

"Menin" zamiri üç hikâyede elli yerde geçerek ilgi ekinin en fazla kullanıldığı zamir olmuştur.

Sen+in zıyankeçtik oyundu partkomgo azır aytpasam, sakalıma ört ketsin! *Senin zararlı düşünceni parti komitesine şimdi anlatmazsam, sakalıma ateş düşsün! PÇÇ/446, 447.*

2.2.1.3.2.4.Ø

Bazı durumlarda bu ekin kullanılmadığı da olur. "İlgi hâli, Kırgız yazı dilinde Genel Türkçede olduğu gibi isimler üzerinde bazen eksizdir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 73).

Mintip **curt başı** bolgonum da kurusun! dep oşol azamat öz aybın özü seze koygonun kör. *Böyle yurt başı olacağıma hiç olmayayım!" diyerek o zaman kendi ayıbını kendisinin hissettiğini gör. A/173, 174.*

At, araba dayardap, şayırdın beş kündö toptogon semirtkiçterin kızılça cerine taşıtkan brigadir, özü çoguluşka kelerdin aldında ceñesinin emgegin taktap, **emgek kündörün** eseptep akılına cattap algan… *At ve araba hazırlayıp Sayır'ın beş günde biriktirdiği gübrelerini kırmızı pancar tarlasına taşıtan ekip başkanı, kendisi toplantıya gelmeden önce yengenin emek verdiği günlerini hesaplayıp aklına yazmıştı. A/212, 213, 214.*

2.2.1.3.3.Yükleme Hâli Eki (Tabış Cöndömösü)

Belirtme hâl eki olarak kabul gören bu ekin Kırgız Türkçesindeki kullanımıyla ilgili olarak Kasapoğlu Çengel (2017: 164) "Ünlüyle biten isimlere damak ve dudak uyumuna göre +nı/+ni, +nu/+nü; tonlu ünsüzle bitenlere +dı/di, +du/+dü; tonsuzla bitenlere ise +tı/+ti, +tu/+tü ekleri gelir." der.

2.2.1.3.3.1. +nI/+nU

Adılbek **maktoo+nu** kötörgön cigit. *Adılbek övgüyü kaldırabilen yiğittir. A/133.*

Bu **kişi+ni** kıynabañız aksakal… dedi. *Bu kişiyi zorlamayın aksakal, dedi A/378, 379.*

2.2.1.3.3.2. +DI/+DU

Tizeme kol **çemodan+dı** kırınan koyup algamın. *El valizimi dizlerimin üzerine koymuştum. A/2.*

Tursun ceñe da bir çamınıp alganda kayratı **taş+tı** talkan kılgan adam eken. *Tursun yenge de bir başladığında gayretiyle taşı un eden insanmış. A/474, 475.*

2.2.1.3.3.3. +I/+U

Türkiye Türkçesinde +ı/+i/+u/+ü şekli mevcutken ve tüm isimlere bu şekilde gelen ekin Kırgız Türkçesinde kullanımıyla ilgili Başdaş ve Kutlu (2016: 74) "Ek, zamirlerin teklik şekilleri üzerinde uyuma göre +ı/+i/+u/+ü biçimiyle kullanılır" der.

Başkarma da brigadir da biz özübüz bolobüz! ―Dep süylöp bara çatıp: „ Başkarmaga **men+i** şaylagıla? ―Dep kedeylerge karap aytıp da cibergen… *Müdür de ekip başkanı da biz kendimiz oluruz!" diye konuşurken başkan olarak beni seçin diye fakir insanlara bakıp söyleyivermişti. A/204, 205, 206.*

Co… co… Sen **mun+u** maga tuyundurgan coksuñ! *Hayır, hayır. Sen bunu bana anlatmamıştın! PÇÇ/170.*

2.2.1.3.3.4. Ø

"Yükleme hâli, tarihî metinlerde olduğu gibi Kırgız Türkçesinde de iyelik ekleri (özellikle üçüncü şahıs) üzerinde genellikle eksizdir" (Başdaş ve Kutlu, 2016: 74).

Köñül sergitken bul rakattı sezbesten **başın** tumçulap, **terin** cıttagan kişide ırıs bolot bele? *Gönül ferahlatan bu rahatlığı hissetmeden başını örtüp, terini koklayan insanda rızık olur muydu? A/557, 558, 559.*

Kol kötörtpöy, tizgin çoydurbay celdey lepildep taskak uruuda. *Kolunu kaldırmadan, dizgini çektirmeden ateş gibi hızlı hızlı yürümekteydiler. M/3, 4.*

2.2.1.3.4.Yönelme Hâli Eki (Barış Cöndömösü)

"Yönelme hâli *+GA/+GO; +A/+O* ekleriyle yapılır. Tonluyla biten isimlere *+ga/+ge, +go/gö;* tonsuzla biten isimlere ise +ka/+ke, eklenir. /a/, /ı/, /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +ga, +ka; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere *+ge, +ke*; /o/ ünlüsü taşıyanlara +go, +ko; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara +gö, +kö ekleri getirilir. Ekin, yuvarlak ünlülü şekillerinin gelişmesi, Kırgızcadaki dudak uyumu dolayısıyladır" (Kasapoğlu Çengel, 2017: 167).

2.2.1.3.4.1. +GA

Oova kagılayın brigat, **sa+ra** emitep eskertip koyolu: kiyin surat kelgende kaymagı kalın ceñeke suuga ozunup ketpesin! *Evet, sevgili başkan, sana şimdiden hatırlatalım sonra sulamaya gelince kaymağı kalın yengecik suya dalmasın! A/577, 578.*

Bizdin ceñebiz çarçı boyluu, **taş+ka** tiygen çagılganday çartıldap otton, suudan kayra tartpas kaypattuu adam. *Bizim yengemiz orta boylu taşa dokunan şimşek cart curt edip ateşten sudan çekinmez güçlü bir insandır. A/241, 242.*

2.2.1.3.4.2. +GO

Bular dale bayağı biylikterin bizge cürgüzgülörü bar! ―dep al özünön-özü koburap aldı da ordunan turup **orto+go** öttü. *Bunlar hâlâ eski yönetimi bize uygulamak istiyorlar! Diyerek kendi kendine söylendi ve yerinden kalkarak ortaya geçti. A/191, 192, 193.*

Esepçi Akmat **söz+gö** emi aralaşkısı kelip, cılkıçı abışkaga munu ayttı: *Muhasebeci Akmat lafa karışmak isteyerek şimdi yaşlı seyise bunu dedi: PÇÇ/124, 125.*

2.2.1.3.4.3. +A/+O

Türkiye Türkçesinde +a/+e şeklinde isimlere gelip yönelme anlamı veren ekin Kırgız Türkçesinde +a/+e biçiminin yanında +o/+ö biçimi de vardır. Bu da Kırgız Türkçesindeki genel olarak yuvarlaklaşmayla ilgilidir. "Yönelme hâli eki, iyelik ekleri üzerinde uyuma göre +a/+e, +o/+ö biçimiyle kullanılmaktadır. İyelik eki almış düz (a, e, ı, i) ve kalın dar- yuvarlak (u) ünlülü isim tabanlarına +a/+e olarak, yuvarlak ünlü bulunduran (u hariç) iyelik ekli tabanlara ise dudak uyumu gereği yuvarlaklaşarak +o, +ö biçimiyle eklenir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 76)

Aradan beş minuttay uvaktı ötköndön kiyin Suran. Konoktorunun aldına tastorkon caydı da **üstün+ö** bir çını kaymaktı salıp, sütkö köptürgön bir çoñ tabak taruunu buloolontup ortogo koydu. *Aradan beş dakika geçtikten sonra Suran, misafirlerinin önüne sofrayı yaydı ve üzerine bir kâse kaymağı koyup sütle pişirdiği darıyı buharlandırarak ortaya koydu. A/363, 364, 365.*

Anan **üyün+ö** barıp sıyın kör da cayın uk ceñeñdin! *Sonra evine varıp ağlamasını gör ve haberini dinle yengenin! A/459, 460.*

2.2.1.3.5.Bulunma Hâli Eki (Catış Cöndömö)

Türkiye Türkçesinde bulunma hâl eki olan +da'nın Kırgız Türkçesinde birçok farklı şekli bulunmaktadır. "Kırgız yazı dilinde bulunma hâli ekinin (+DA) ünlü ve ünsüz uyumları doğrultusunda, sekiz değişken şekli kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 77)

2.2.1.3.5.1. +DA

Bulunma hâli eki, bu şekliyle son hecesinde düz ünlü ve /u/ bulunan isim tabanları üzerinde kullanılır. Ek, ünlü ve ünsüz uyumuna göre ünlü ve tonlu ünsüzle biten tabanlara +de, +da ünsüzle bitenler üzerinde ise +te, +ta olarak eklenir" (Başdaş ve Kutlu, 2016: 77).

Birok **canın+da+**gı adam bayagısınan beter kamırabay olturup: *Fakat yanındaki adam deminkinden beter aldırış etmeden oturup: A/328, 329.*

Caşım cetimiştin **cetisin+de** baldarım! *Yaşım yetmiş yedi yavrularım! A/340, 341.*

Barakelde! Bul döönün sözü emes; şaanın sözü emes— **emgek+te** cürgön senin sözüñ; menin sözüm! *Bravo! Bu devin sözü değil; bu Şah'ın sözü değil— emekte olan senin sözün; benim sözümdür! A/355, 356.*

Oozunan söz çıkpay içten kekendi: "Şaşpa, carılıp ketsem da uşul **keñeşme+de** çıgıp bir süylöymün! "Yöneticinin *adaletsiz lafını duyarak çok sinirlenen Şayır, kızardı. Ağzından laf çıkarmayıp içinde kin besleyerek: "Acele etme, patlasam da bu mecliste çıkıp bir konuşacağım!" A/383, 384.*

Tak uşul **saat+ta** okko uçup catkandar da bargo? *Tam bu saatte ateşle vurulanlar var ya? M/167, 168.*

2.2.1.3.5.2. +DO

Kırgız Türkçesinde yuvarlaklaşmanın fazla olmasından dolayı bulunma hâl ekinin bu şekli de çok kullanılmıştır. "Kırgız yazı dilinde bulunma hâli eki, son hece ünlüsü yuvarlak olan (u hariç) isim tabanları üzerinde ses uyumu

doğrultusunda +do, +dö, +to, +tö şekilleriyle kullanılmaktadır." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 78).

Nöşör kuygan **kündör+dö,** *Sağanak yağdığı günlerde, M/195.*

Çöp başın sıdırıp cel cortot: kök taypak **törlör+dö** tolkun ötöt. *Otların başını sıyırıp kokluyor. Ot yayvan tepelerde dalgalanıyor M/31.*

Üy+dö olturgandar eşikten kirgen şakıldak katınga karaşıp, külüp aytıştı: *Evde oturanlar kapıdan girip şakırdayan kadına bakıp gülerek söylediler: PÇÇ/308, 309.*

2.2.1.3.6.Ayrılma Hâli Eki (Çığış cöndömösü)

Düz şekillerinin yanında yuvarlak şekilleri de bulunan ayrılma hâl eki için Kasapoğlu Çengel, (2017: 170) Ayrılma/çıkma hâli *+Dan/+Don* ekiyle ifade edildiğini, tonluyla biten isimlere d'li; tonsuzla biten isimlere ise t'li şekiller eklendiğini, /a/, /ı/, /u/ ünlüsü taşıyan isimlere *+dan, +tan*; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere *+den, +ten*; /o/ ünlüsü taşıyanlara *+don, +ton*; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara *+dön, +tön* ekleri getirildiğini, ekin yuvarlak ünlülü varyantlarının, Kırgızcada dudak uyumuna bağlı olarak geliştiğini söyler.

2.2.1.3.6.1. +DAn

An+dan beri cıldar öttü. *O günden bugüne yıllar geçti. A/206.*

Canıbarım özü da meni sagınıp kalgan körünöt: tüşüm otursam eteğimdi cıttagılap, tebeteyimdin töbösün tiştegilep, **canım+dan** ketpeyt. *Hayvancığım kendisi de beni özlemiş herhâlde: İnip otursam ayağımı koklayarak, şapkamın tepesini ısırarak, yanımdan ayrılmıyor. PÇÇ/245, 246, 247.*

2.2.1.3.6.2. +Don

Men mensingen cigitteriñdi da **kol+don** alıp tegeretip ciberip, basıp ketüügö capayt. *Kendini yüksekte gören yiğitlerinizi de elinden tutup yuvarlatıp yürüyüp gitmeye gücü yeter. A/243, 244.*

Oy altın ceñelerim, — dedi al, abısındardın aldında **köp+tön**-köp sılık bolup; — men sizderge bir çeti kadır bilgen kayim bolsom, bir çeti iş körsötkön brigadirmin… *Oy altın yengelerim! dedi o, eltilerin önünde çok saygılı olarak,*

ben sizlere bir taraftan kıymetli kayınbiraderiniz olurum, bir taraftan iş gösteren ekip başkanı. A/517, 518, 519.

Sen anı arabana koşup alıp, eki **kün+dön** kiyin omuroosun ketirip otursan, e? *Sen onu arabana bağlayıp iki günden sonra kuvvetini kullanırsın değil mi? PÇÇ/41, 42.*

2.2.1.3.6.3. +(n)An/+(n)ön

Türkiye Türkçesinde göremediğimiz bu ayrıl hâl eki çeşidi Kırgız Türkçesinde kulanılmaktadır. "Ayrılma hâli eki, üçüncü teklik şahıs iyelik eki üzerinde, uyuma göre +(n)an/+(n)en/+(n)nön değişken şekilleriyle kullanılmaktadır. Son hece ünlüsü düz ya da kalın-yuvarlak (o,ö) olan iyelik eki isim tabanlarına +(n)an/+(n)en biçimiyle, son hece ünlüsü ince-yuvarlak (ö,ü) olan iyelikli tabanlara ise +(n)ön olarak eklenmektedir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 80)

Oozu+(ñ)an küybö! **—** deşip, kelinder katkıra külüp, katuulay cürüp ketişti. *Söylediğine pişman olma! Deyip gelinler kahkaha atarak hızlıca yürüyüp gittiler. M/18, 19.*

Oova, **—** dedi emi brigadir üstömüröök söz aytıp, **—** cıldın **başı+(n)an** beri cılkı artında cürüp senin tapkan kündörüñ altı cüz elüü bolgon eken. *Evet, dedi. Şimdi daha büyük laf söyleyip ekip başkanı "sene başından beri atların peşinde olup senin çalıştığın günler altı yüz elli olmuştu." PÇÇ/100, 101, 102.*

A dele kudaydın kolundagı işta. Tooktun **kıgı+(n)an** çoñoygon kızılça, kudaydın kolunan çoñoyboy koymok bele… *O dahi Allah'ın elindeki iştir. Tavuğun gübresinden yetişen pancar Allah'ın elinden yetişmez mi… A/614, 615, 616.*

2.2.1.3.7.Vasıta Hâli Eki (Kural Cöndömö)

menen

Günümüz Türkçesinde ile edatı olan ve vasıta anlamı veren bu ek tarihi metinlerde ve Kırgız Türkçesinde bu şekilde kullanılmıştır. "Tarihî metinlerde başlıca +(I)n, birle, bilen gibi bağımlı ve bağımsız biçim birimlerle karşılanan

vasıta hâli, Kırgız yazı dilinde menen edatı ile ifade edilmektedir." (Başdaş ve Kutlu, 2016: 80)

Soorusunañ kök buu köörülöt, üstünö kiygeni surtrayka **menen** tıştaran içikçe, cakasına bubak turup kıroolonup algan... *Atının üzerinden mavi buhar yükseliyor, üstüne giydiği sur traykayla kaplanmış kürkün, yakasını kırağı tutmuş. Kışlaktan tam bırakmadan sokakta gezinerek:A/ 21, 22.*

Töböbüz **menen** cer kazıp catsak da cakpaybız! ―Senin töböñ **menen** cer kazgandagıñ! *Başımızla yer kazsak da yaranamıyoruz! Senin başınla yer kazdığın! der o zaman, başkan.A/98, 99.*

Çaar aygır colbors **menen** alışıptır. *Benekli aygır kaplan ile dövüşmüş. M/173.*

Kaş kararıl. Kalgan kez ele. Birine biri söz berbey bacıldagan eki atçan, kıştaktın çoñ köçösü ıldıy kara çabuul **menen** kele çatıştı. *Hava kararmıştı. Biri diğerini konuşturmayıp yüksek sesle konuşan iki atlı, kışlağın büyük caddesinden aşağı dörtnala hızla geliyordu. PÇÇ/2, 3.*

2.2.1.3.8.Eşitlik Hâli Eki (Salıştıruu Cöndömösü)

Tarihî eşitlik eki olan bugün de kullandığımız +ça/çe, Kırgız Türkçesinde de kulallınlır. Türkiye Türkçesinde cümleye; benzerlik, eşitlik ve daha birçok farklı anlam katan gibi edatı da Kırgız Türkçesinde kullanılan eşitlik ekidir. "Eşitlik hâli, Kırgızcada +çA/+çO ve +DAy/+Doy ekleriyle ifade edilir. +çA/çO ekinin yuvarlak ünlülü varyantları dudak uyumuna bağlı olarak gelişmiştir. /a/, /ı/, /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +ça; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere +çe; /o/ ünlüsü taşıyanlara +çö ekleri getirilir. Bu ekin Kırgızcada çekim eki olarak işlekliğinin azaldığı, daha çok bir yapım eki olarak kullanıldığı gözlenmektedir." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 173).

Al emi tigil adam **an+ça-mın+ça** kölökölöp da cürgüsü kelet... *Fakat öteki insan şöyle böyle gölgelenip de gezmek ister. A/254, 255.*

Oy, sen cılkıçı çal! Emne körüp enteñdediñ **mın+ça**? — dedi. *Ey, sen ihtiyar seyis ne gördün de bu kadar şaşırdın? PÇÇ/412, 413.*

O-o! Suran baybiçe silerdin “botko" degeniñer — **men+dey** abışkanın kursağın caruuçu tamak bolot tura! *Oo! Suran hanım sizlerin “yarma” dediğiniz benim gibi ihtiyarın karnını yaracak yemek ya! PÇÇ/366, 367.*

Bu eklerle birlikte “+çAllk/ +çOlUk; +çIlAp; ekleri de eşitlik ifade etmektedir.” (Kasapoğlu Çengel, 2017: 173).

Aradan bir çını çaydı **uurtagan+çalık** mezgil ötpöyt. *Aradan bir çini çayı içecek kadar zaman geçmez. A/594, 595.*

Ce **oşon+çoluk** ele dökürsüp ketmek bele? *Veya o kadar da kibirlenir miydi? A/297, 298.*

Anı baykap: „Kuday közümdü kaşaytkanda kündö minip cürgön atımdı **uşun+çalık** mal sınınan ketipip salgan ekemin da! *Onu fark edip: “Allah gözümü kör ettiği günde o kadar binip gezdiğim atımda hal bırakmamışım ya”! A/171, 172, 173.*

Anan özüñüz da bizdin **şayır+çılap** çalkalay tartıp vokzalga karay col tarta beresiz…*Sonra kendiniz de bizim Şayır gibi yapıp arkaya yaslanarak tren garının yolunu tutarsınız. A/436, 437.*

Sonuç

Hikâyelerde eşitlik ekinin hepsine rastlanmış olup işlek bir kullanıma sahip olmuştur. +çA eki TT’de de aynen kullanılmakta olan bir ektir.

2.2.1.3.9.Yön Gösterme Hâli Eki

Yön eklerinin ek olmaktan çıkıp Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış olarak kullanıldığı görülür. “Kırgız Türkçesinde de yön eklerinin çekim eki olmaktan uzaklaşarak kalıplaştığı görülmektedir.” (Kasapoğlu Çengel, 2017: 175).

Beregi aç kaykañday **beri** eñkeyip eki kelin bastırıp kelatat. *Beriki derin çukurdan bu tarafa aşağıya inerek iki gelin atını yürüterek geliyorlardı. M/35, 36.*

Mına oşondo **cogoru** caktan söz tiyse, uşul oturgandarıbız uyat bolup kızararbız. İşte o zaman yukarıdan laf atılsa, bu oturanlarımız rezil olup kızarız. PÇÇ/330, 331.

Kırgızcada yön gösterme hâli, kalıplaşmış örnekler dışında *karay, karata ve közdöy* gibi bazı edatlarla da yapılır (Kasapoğlu Çengel, 2017: 175).

Şayır "tıp" etkizip brigadirin dalıga kaktı da anı eerçitip selipogo **karay** bastı… *Şayır "tıp" ederek başkanının sırtına vurdu ve onun peşinden Selpo'ya doğru yürüdü. A/469, 470.*

Kolhozdun mekemesin **közdöy** baruçu köçögö buruluşup, burçtagı köpürödön ötö bergende gana cılkıçı kayra kekete baştadı: *Kolhozun binasına doğru gidilecek sokağa dönüp, ancak köşedeki köprüden geçince seyis yine iğneleyici konuşmaya başladı: PÇÇ/ 450, 451, 452.*

Sonuç

İlgi hâlinde +DIn/+DUn, yükleme hâlinde +DI/DU, yönelme hâlinde +gA/+gO, bulunma hâlinde DO, ayrılma hâlinde +DOn eki TT'den farklılık gösterir.

2.2.1.4.Soru Eki

Türkiye Türkçesinde -mI/mU olan soru eki Kırgız Türkçesinde "ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra *–bI, -bU*; tosuzlardan sonra *–pI, -pU*'dur. Soru eki şahıs eklerinden sonra kullanılır." (Buran ve Alkaya, 2004: 24).

Kırgızcada soru eki, daima birleşik yazılır ve sonda bulunur (Kasapoğlu Çengel, 2017: 176). Oysa bizde soru eki kendinden sonraki eklere birleşik, kendinden önceki sözcüklerde daima ayrı yazılır.

Kök uyduku emes+**pi?** *Mavi ineğin (yenge) değil mi? A/ 109.*

O bul köktön tilegen cerden tiygen ırıs emes+**pi?** *O bu gökten dilenen yerden alınan rızık değil mi? A/672, 673.*

Caskana bergen Adılbek azamat kırçañgı surdun üstünön kamgaktay[7] uçup ketpesin-**bi?** *Şaşakalan Adılbek uyuz kır atın üstünden kamgak otu gibi uçup gitmesi mi? A/169, 170.*

Saraydı oşol turguzsun dep-**bi**? *Ahırı o yapsın demiş mi? PÇÇ/ 396.*

[7] Kamış gibi yüksekçe bir ot; yonga iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı.

"Kırgızcada soru eki, *ele* ve *eken* sözleriyle birleşince ekin ünlüsü düşer: bele<-bı ele ve beken<-bı eken gibi" (Kasapoğlu Çengel, 2017: 176).

Bolboso tört cüz cılkıga da saray salınuuçu **bele?** *Yoksa dört yüz ata da ahır yapılır mı? PÇÇ/ 400, 401.*

Birok, uşular aybanda bolso, özdörünün ata-babaları öskön Dondo kan tögülgön kırgın bolup catkanın sezişet **beken**, ıya? *Fakat bunlar hayvan da olsa kendi atalarının yetiştiği Don'da kırmızı kan döküldüğünü hissediyorlar mı ya? M/73, 74.*

Sonuç

Kırgız Türkçesinde soru eki- *bI, -bU ve –pI, -pU* ekleri Türkiye Türkçesinden farklı olarak birleşik yazılır. "*ele" ve "eken"* sözcükleriyle birleşip beken ve bele olan soru sözcüklerinin de ayrı yazıldığı görülmüştür. Hikâyelerde soru sözcüklerinin daha çok anlamı pekiştirmek amaçlı

2.2. Zamirler (at atooçtor)

İsimlerin yerini tutan, onları temsil eden onların aldığı tüm ekleri alıp onların yaptığı her şeyi yapabilen sözcük türü olan zamir için Korkmaz (1992: 178) "İsimlerin yerini tutan isim soylu kelime türü" derken Delice, (2008: 31 "Cümlede varlıkların yerine kullanılan sözcükleri temsil etmek ve onların yerine kullanılmak üzere üretilmiş sözcüklerdir." der. Diğer taraftan Ergin, (2000: 163) ise isimlerle zamirin ayrımına giderek "Zamirler nesneleri temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir. İsim cinsinden kelimeler nesneleri karşılayan, onaların dildeki karşılıkları olan, onların adları durumunda bulunan kelimelerdir. Zamirler ise nesnelerin dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen kelimelerdir." şeklinde tanımlama yapar.

2.2.1. Şahıs Zamirleri (Caktama At Atooçtor)

Kişi isimlerini temsil eden zamirlerdir. "Kişilerin adları yerine kullanılan sözcüklere *kişi adılı* denir." (Gencan, 2001: 283)

Tablo 8: Kişi zamirleri.

Şahıslar	Teklik	Çokluk
1.	*Men*	*biz*
2.	*sen/siz*	*siler/ sizder*
3.	*al/an+*	*Alar*

Kaynak: Başdaş, Cahit ve Abdülmukaddes Kutlu (2016); *Kırgız Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi,* Paradigma Akademi, İstanbul, s. 149.

2.2.1.1.Teklik Birinci Şahıs Zamiri

Men boykoosuzdan sözün böldüm. *Ben fark etmeden sözünü böldüm. A/13.*

Aşıkpa, kaynım, **men** süylöp catkanda. Men, şayırdın açık ayrım, münözünö ıraazı boldum da cılmaya karap oozunan közümdü albay: *Acele etme, kaynım, ben konuşurken acele etme. Ben, Şayır'ın açık sözlü olmasına memnum oldum ve ona gülümseyerek bakıp konuşmasını dinledim: A/14, 15, 16.*

Teklik birinci şahıs zamiri hikâyelerde işlek olarak kullanılmıştır.

2.2.1.2.Teklik İkinci Şahıs Zamiri

Men mında! Sen caktan cılkı ketpesin. *Ben burdayım!* ***Sein*** *tarafından atlar gitmesin. M/ 154.*

Senin brigadirdigiñ maga kolko bolup berbes. *Senin ekip başkanlığın bana yâr olmaz. PÇÇ/ 33.*

Bolboso, **men** koondoy semirtip turgan attarımdı çetinen alıp, arabaga koşup, arıktatarıña korkutat ekensin go, **sen**! *Yoksa benim kavun gibi şişmanlattığım atları alıp arabaya bağlayıp zayıflatmakla korkutursun ya, sen! PÇÇ/ 37, 38.*

2.2.1.3.Teklik Üçüncü Şahıs Zamiri

Al köçödö sızdırıp baratıp, közünö brigadarga süylöp: ―O, Tursun ceñe turbañız! *O giderken sokakta rastladığına gelin diyordu, gözüne gözükenlere konuşarak: O, Tursun yenge durmayınız! A/28, 29.*

Al oşondoy, oñoy kodoo emes, Mişa Kandraşka. *O öyledir, kısa boylu Mişa Kandraşka az değil. M/ 55, 56.*

Al ilgerki Nikolay zamanında ele şaar kıdırıp, at çaap cürçü eken. *O daha eski Nikolay zamanında bile şehir dolaşıyor, at kullanıyormuş. M/ 56, 57.*

2.2.1.4.Çokluk Birinci Şahıs Zamiri

Biz faytondo eki kişi elek. *Biz faytonda iki kişiydik. A/2.*

Biz ele az tüşüm alıp kalgıbız kelbeyt! *Biz da az hasat almak istemiyoruz. A/491.*

Esepçi Akmat **biz** üçün kün, tün debey uşul özün olturbay koygon kak çıgaçka olturup, tarsıldatıp çotun urat. *Muhasebeci Akmat bizim için gece gündüz demeden işte senin oturmadığın bu sandalyeye oturup onu çatırdatarak hesap yapar: PÇÇ/ 107, 108.*

2.2.1.5.Çokluk İkinci Şahıs Zamiri

Al emi **sizder** kanteer ekensizder? *Şimdi sizler nasıl yapacaksınız? A/567, 568.*

Siz saal çüyrüştödüñüz. „ Tooktorumdun kıgın kıştay şayır toptop aldı„ dediniz. *Siz biraz burnunuzu kıvırdınız. "Tavuklarımın gübrelerini kışın Şayır toplayıp aldı" dediniz. A/ 571, 572.*

Pas, **siler**di tündö üyümö çakırıp keldim, tamak berebi **siler**ge, sabap ciberembi **silerdi —** özüm bilüüçü cumuş… *Doğru, geceyarısı sizi eve davet ettim, size yemek mi pişireceğim, sizi dövecek miyim kendi bileceğim iş... PPÇ/ 315, 316.*

2.2.1.6.Çokluk Üçüncü Şahıs Zamiri

Alar şıdır kelişip kolhoz başkarmasının mekemesine toktoy kalıştı. *Onlar doğruca kolhoz idaresinin dairesine giderek durakladılar. PÇÇ/ 17, 18.*

Alar şayır ceñe menen Tursun ceñenin kızılcasın aralap körüşöt. *Onlar Şayır yenge ve Tursun yengenin pancarını dolaşıp bakarlar. A/685, 686.*

Sonuç

Hikâyelerde şahıs zamirleri işlek olarak kullanılmıştır. 1. Tekil şahıs zamiri 271 yerde kullanılarak en fazla kullanılan şahıs zamiridir. 2. Teki şahıs zamiri

100, 3. Tekil şahıs zamiri 8, 1. Çoğul şahıs zamiri 37, 2. Çoğul şahıs zamiri 24, 3. Çoğul şahıs zamiri 9 yerde kullanılmıştır.

2.2.2.İşaret Zamirleri

İsimlerin yerini işaret yoluyla tutan zamirlerdir. Ergin, (2000: 273) "İşaret etmek, göstermek suretiyle nesneleri karşılayan kelimelerdir" der.

Tablo 9: İşaret zamirleri.

Teklik	**Çokluk**	**Türkiye Türkçesi**
bu(l)	*Bular*	*bu /bunlar*
uşul(l)	*Uşular*	*şu /şunlar*
Al	*Alar*	*o/onlar*
l(l)	*Oşolar*	*o/onlar*
Tigi(l)	*Tigiler*	*o/onlar*
Teetigi(l)	*Teetigiler*	*(işte) o/onlar*

Anı aytpaçı abısın. *Onu deme eltim. A/270, 271.*

Alardın corgosun sülküldötüp minse, külügün alçaktatıp cürsö caraşat. *Onun gibi at yavruları da her çeşit olur. PÇÇ/ 378, 379.*

Bular dale bayağı biylikterin bizge cürgüzgülörü bar! ―dep al özünön-özü koburap aldı da, ordunan turup ortogo öttü. *Bunlar hâlâ eski yönetimini bize uygulamak istiyorlar! Diyerek kendi kendine söylendi ve yerinden kalkarak ortaya geçti. A/ 191, 192, 193.*

Uşulardı aytkan abısındar kolomtonun başınan turbay olturuşkan...*Bunları söyleyen eltiler ateş yakılan yerden kalkmadan oturuyorlardı. A/91, 92.*

„Meyli! "deyt Adılbek azamat da, **tigiler**din içterin kuyguzup unun biyik çıgarat. *"Tamam!" der Adılbek yiğit de ötekileri kıskandırıp sesini yüksek çıkarır. A/197, 198.*

Sonuç

Hikâyelerde tespit edilen işaret zamirlerinden anı 22, alar 9, uşular 6, bular 5, oşolor 1 kez rastlanmıştır.

2.2.3. Belirsizlik Zamirleri

Hangi ismi tam olarak temsil ettiği belli olmayan zamirler için Ergin, (2000: 279) "Nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir." şeklinde tanımlarken Kasapoğlu Çengel, (2017: 192) "Canlı ve cansız varlıkları belirsiz bir şekilde karşılayan zamirlerdir. Kırgızcadaki belirsizlik zamirlerinin başlıcaları şunlardır: biröö "birisi", baarı "hepsi", kimdir biröö "birisi", bardıgı "hepsi", kimdir "kimse", ar kim "herkes", eköö "ikisi", eç kim "hiç kimse", ke biröösü "bazısı", beregi "beriki", eçteke "hiçbir şey", balanca "falanca", eç nerse "hiçbir şey", tükünçö "filanca"" diye Kırgız Türkçesindeki belirsizlik zamirlerini de açıklayarak zamiri tanımlamıştır.

Biröönükünö **biröö** kerek tüü cumuşu üçün kelbese, suuktan korup üydöp üygö kattarandar da azı. *Biri başka birinin evini gerekli olmadıkça soğuktan korkup ziyaret etmezdi. A/ 19, 20.*

Baarıñardı şayırdan ülgü alışka çakıramın! Hepinizi Sayır'ı örnek almaya davet ediyorum. A/ 235, 236.

Ar kim, ar kimder koburaşıp tamaşa aytıştı. *Herkes, herkesle şakalaştı. A/ 114.*

Adegende keliñderdin **biröö** gana ırdagan ele, emi eköö birdey ovon sözdü. *Başta gelinlerin biri şarkı söylemişti şimdi ise ikisi aynı anda söylediler. M/ 104.*

Mına bul kök ala şaytan **eç kim** menen keñeşpeyt… *İşte bu mavi benekli şeytan hiç kimseye danışmaz. PÇÇ/ 469, 470.*

Beregi aç kaykañday beri eñkeyip eki kelin bastırıp kelatat. *Beriki derin çukurdan bu tarafa aşağıya inerek iki gelin atını yürüterek geliyorlardı. M/ 35, 36.*

Attiñ seni ay! — dedi cılkıçı dagı oozun karmanıp, — tülkü cerge kirsin **eçteke** emes ele… üç colu üç bödönö bastım ele…*Eh, seni gidi ey! Dedi yılkıcı yine ağzını tutarak tilki yere girsin hiçbir şey değildi… üç kere bıldırcın yakalamıştım... PÇÇ/ 257, 258.*

2.2.4. Soru Zamirleri (Surama At Atooç)

"Nesneleri soru şeklinde temsil eden, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru hâlinde ifade eden, onları sormak için kullanılan zamirlerdir." (Ergin, 2000: 276). Soru zamirini anlamak için bu sözcüklerin yerine herhangi bir isim getirilebilir. Kırgız Türkçesindeki soru zamirlerini Kasapoğlu Çengel, (2017: 193) şu şekilde açıklar: kim "kim", kançoo "kaçı, ne kadarı", emne "ne", neçesi "kaçı, ne kadarı", kayısı "hangisi", neçöö "kaçı, ne kadarı", kancası "kaçı, ne kadarı".

Şayır ceñe azır gana "Siz **kim** bolosuz?" dep tigil kişiden cönün suraştı oylondu ele. *Şayır yenge şimdi "siz kimsiniz?" diyerek öteki insanı sormayı düşünmüştü. A/ 327, 328.*

Kim kurbu maga? Uşulbu! *Kim bana yakın arkadaş? Bu mu? PÇÇ/ 130.*

Oova deseñ abısın. Keñeşmesine barsa oşol ele bara bersin. Biz barıp **emne** kılat elek? *Evet, elti. Toplantıya gidecekse o gitsin, biz gidip ne yapacaktık? A/ 272, 273.*

2.2.5.Dönüşlülük Zamiri

Dönüşlülük zamiri çoğu kaynakta kişi zamirlerinin içerisine dahil edilse de aslında çoğu zaman kişi zamirleri ile kullanılıp onların anlamını kuvvetlendiren zamirlerdir. Ergin, (200: 272) "Bu zamirler asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların mânâ bakımından daha kuvvetlileri, katmerlileri olan şahıs zamirleridir. Dönüşlülük zamiri *kendi* kelimesidir." derken "Öznenin yaptığı eylemden yine kendisinin etkilenmesini sağlayan ardıldır" (Yıldız, Günay, 2014: 69) diyerek ardıl kelimesini kullanırlar. Başdaş ve Kutlu (2016: 193) ise "Kırgızcada dönüşlülük zamiri, öz kelimesidir. Bu zamir, şahıs zamirlerinin anlam bakımından daha kuvvetli şeklidir." diyerek Kırgızcadaki zamirleri açıklamıştır.

O **özüm** brigadirmin! **Özüm** silerdi çakırıp keldim. *Ey ben başkanım! Kendim sizi çağırmaya geldim. A/ 23.*

Özüm brigadirmin! **Özüm** çakırıp cürömün. *Kendim başkanım! Ben kendim davet ediyorum. A/ 29.*

A biröönün kay cagımdan çıgıp ketkenin **özüm** da baykay kaldım. *Bir tanesinin ise hangi taraftan çıkıp gittiğini kendim de fark edemedim. PÇÇ/ 262, 263.*

Sonuç

Hikâyelerde tespit edilebilen belirsizlik ve soru zamiri örnekleri verilmiştir. Dönüşlülük zamiri üç hikâyede de 28 yerde işlek bir şekilde kullanılmıştır.

2.3. Sıfatlar (sın atooçtor)

İsimleri diğer isimlerden ayırt etmeye yarayan onları renk, biçim, boyut, durum gibi yönlerden belirten sözcük türleridir. Günlük hayatta insanların gerek bilerek gerek de çok fark etmeden kullandıkları sözcük türlerinden biri olan isimler için Korkmaz, (1992: 132) "İsimleri niteleme, belirtme, gösterme gibi çeşitli yönlerden bidiren, sınırlayan kelime türü" derken Gülensoy, (2016:138) "Varlıkları vasıflandıran kelimelerdir." der. Delice, (2008: 41) ise sıfat nasıl oluştuğunu ve söz dizimini de açıklayan bir tanımlama yaparak "Sıfat, kendinden sonra gelen bir ismi niteleyen veya çeşitli açılardan belirten isimlerin dilbilgisindeki karşılığıdır. Mutlaka kendinden sonra gelen bir isme bağlanmak ve sıfat tamlamasını oluşturmak durumundadır." der.

2.3.1. Niteleme Sıfatları (sapattık sın atooçtor))

İsimleri nitelik, büyüklük, küçüklük, genişlik, darlık, renk gibi özellikler bakımından niteleyen sözcüklerdir. Delice, (2008: 41) "Bir sıfat tamlaması içinde bağlandığı ismin renk (beyaz, kara, pembe vb.), hacim (büyük, geniş, dar, ensiz vb.), nitelik (güzel, çirkin, iyi, kötü vb.) gibi değişik açılardan tamamlayıcısı olan sıfatlardır." derken Başdaş ve Kutlu (2016: 142) da Kırgız yazı dilinde pek çok renk adı ve nitelik bildiren isim soylu kelime niteleme sıfatı olarak kullanılmakatadır." diyerek Kırgızcadaki niteleme sıfatlarını açıklar.

Caşılça çetinde **ak** coolugun delbiretip ayal turat. *Yeşilliklerin arasında beyaz tülbendi dalgalanan bir bayan duruyordu A/, 6.*

Mañdayları kaşka; kuyruktarı solop, **ala** turk; **ak** şıyrak **—** don cılkısının tukumunan. *Alnı ala; kuyrukları kısa, ala toynaklı; ak baldırlı don atının cinsindendir. M/2,3.*

Yukarıda gördüğümüz ikinci cümledeki örneklerden hareketle şu söylenebilir: Kırgızcada niteleme sıfatlarının bazen isimlerden sonra kullanıldığı görülür. *Alnı ala/* ala alın, *kuyrukları kısa*/ kısa kuyruklu.

Köbü kaşka; köbü **ak** şıyrak, **sopol** kuyruk; tankı cal! bir nasilden tukumu öskön mal. *Çoğu ala; çoğu beyaz baldırlı, kısa kuyruklu; kısa yeleli! Aynı kan, aynı nesilden çoğalan cinstendir. M/ 27, 28.*

Uşul uşaktın kesepetinen **kara** topuraktuu semiz cerge tukum seep, tüşümdü az alıp keldik. *Bu dedikodu yüzünden kara toprağa tohum bıraktık ve hasat elde edindik. A/ 126, 127.*

Cal caşıl catçu kızılça talaası tañ ertenden kızıl-tazıl türgö toldu. *Yemyeşil yatan pancar tarlası sabah erkenden kırmızı renkle doldu. A/ 710, 711.*

Oşonduktan, al, el biyleşti ―atalaş ağası Orozaalının kırçañgı **sur** baytalın minip alıştan baştadı. *O sebeple, o, halkı yönetmeyi: ―Baba tarafından abisi Orozalı'nın boz atına binip almakla başladı. A/161, 162.*

Kızılça degendin kırsıgı **çoñ** ösümdük. *Pancar denen felaketi büyük bir bitkidir. A/ 124.*

Uluu, **kiçüü** agayındar! ―Dedi köpçülükkö. Ağalar *ve kardeşler" dedi kalabalığa. A/ 226.*

Saraydan çıgıp turgan **uzun** şırgıydın uçuna çılbırın ile salıp, atın asa baydap koydu da kamçısın süyröp üyün közdöy bastı. *Ahırdan sarkan uzun ağacın ucuna atın ipini asıp atını bağladı ve kamçısını çekerek eve doğru yürüdü. PÇÇ/ 281, 282.*

Kıska murun kızıl kelin sılay gana kamçılanıp koyup, tez-tez süylödü: *Kısa burunlu kırmızı gelin kamçılayıp hızlı hızlı konuştu: M/ 47, 48.*

Cakşı at düşmandı tuyagı menen taptap, mingen askerenin ömürün caktayt emespi? *İyi at düşmanı toynağı ile ezip binen askerin hayatını korur değil mi ey gidi? PÇÇ/ 387, 388.*

Sonuç

Hikâyeler niteleme sıfatı bakımından zengindir. Yazarın betimleme yapıp kişileri olsun atları ve çevreyi tasvir etmesinden dolayı niteleme sıfatları da hikâyelerde kendini göstermiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi KT'de niteleme sıfatlarının bazen isimlerden sonra geldiği görülür. Alnı ala/ ala alın, kuyrukları kısa/ kısa kuyruklu. Bunun yanında unvan sıfatı olan "Adılbek brigadir/Adılbek ekip başkanı" şeklindededir; oysa TT'de "Ekip Başkanı Adılbek" olur. Özel isimler kısmında da belirtilen "Şayır" ı ve onun yaptığı işler övülürken yazar niteleme sıfatlarına başvurmuştur. Niteleme sıfatlarının hikâyelerde kendini gösterdiği yerlerden biri de yazarın atları tasvir etmesidir. Boz, kır, yağız vb. at.

2.3.2. Belirtme Sıfatları

Genel olarak isimleri soru, sayı, işaret ya da belirsiz bir biçimde gösteren sıfatlardır. Delice, (2008: 42) "Bir sıfat tamlaması içinde bağlandığı ismi sayı, soru, gösterme, belirsizlik gibi değişik açılardan tamamlayan sıfatlardır" der.

2.3.2.1.İşaret (Gösterme) Sıfatları

Delice, (2008: 42) "Hem işaret hem de gösterme sıfatı şeklinde isimlendirilen bu sıfatlar, sıfat tamlaması içinde kendinden sonra gelen ismi gösterme ilgisiyle tamamlayan sıfatlardır." derken Kasapoğlu Çengel, (2017: 185) Kıgızcadaki işaret sıfatlarını şu şekilde açıklar: *bul, bu, uşul, uşu, oşol, oşo, al, tigil, tigi, tetigil, tetigi.*

Birok **bul** arada çoñ cal toruga mingen özü brigadir adam bul tamdan eç cool ala albadı. *Fakat bu arada büyük yeleli torusuna binen Adılbek başkan bu evden ses alamadı. A/ 44, 45.*

Bu akmak ekööbüz dele almustaktan beri aytışıp cürüp könüp kalıpbız. *Bu ahmak ikimiz de ezelden beri tartışmaya alışmışız. PÇÇ/ 508, 509.*

Bu teke sakal ekööbüzdö emnenin çatagı, Akmat balam? Dele — öz aldıñda mına men uvadamdı berdim! *Bu teke sakal ikimizde ne kavgası, Akmat oğlum? Senin önünde de söz verdim! PÇÇ/ 513, 514.*

Uşul kıştaktın tömönkü çetinde tört keregeden kürülgan capız boz tam turar ele. *Bu köyün ilerisinde dört köşeli alçak bir ev vardı. A/ 36, 37.*

Mintip curt başı bolgonum da kurusun! dep **oşol** azamat öz aybın özü seze koygonun kör. *Böyle yurt başı olacağıma hiç olmayayım!" diyerek o zaman kendi ayıbını kendisi hissettiğini gör. A/ 173, 1174.*

Al cagınan kam sanap koyboñuz. *O kısmı siz merak etmeyiniz. A/74, 75.*

Ceribiz caman emes, başkaruuçularcaman, ―dedi **tigil** burç cakta oturgan erkek ayal: *Yerimiz kötü değil başkanlar kötüdür dedi öteki köşe tarafta oturan adam sesli kadın: A/ 104, 105.*

Sonuç

Hikâyelerde işaret sıfatlarının işlek olarak kullanıldığı görülmüştür. *Oşo ve tigi* işaret sıfatlarına rastlanmamıştır. Hikâyelerde *al (o)* işaret sıfatı 84, *bu (bu)l* 68*, uşul (o)* 46, *oşol (o)* 23, *bu* 2*, uşu (o)* 1 kere kullanılmıştır.

2.3.2.2. Sayı Sıfatları (Eseptik San Atooç)

İsimleri sayı yoluyla belirten sıfatlarını Delice, (2008: 43) "Bu tür sıfatlar, sıfat tamlaması içinde kendinden sonra gelen ismi sayı kavramı ile tamamlayan sıfatlardır" diyerek tanımlar.

2.3.2.2.1.Asıl Sayı Sıfatları

İsimleri *bir, iki, üç…*Asıl sayı sıfatları, sıfat tamlaması içinde kendinden sonra gelen ismi sadece sayı kavramı ile tamamlayan sıfatlardır (Delice, 2008: 43).

Külük poezdi **eki** saatka cetkirbey bizdi Frunzege cetkiret. *Hızlı tren bizi iki saate varmadan Frunzeye götürür, dedi. A/ 325, 326.*

Biz **tört** saat erte cetebiz… *Biz dört saat önce ulaşırız…A/ 327.*

Adılbek **cıyırmaga** çıkkanda bekerge çıkkanı cok ko! *Adılbek yirmi yaşına girdiğinde boş adam olmadı ya! A/ 159, 160.*

"Eki miñ tört cüz" degen sandın atın uguşpasa, ançalık somdor koldoruna tüşüp körgön emes. *"İki bin dört yüz" diyen sayıyı duysa da o kadar somlar ellerine geçmemişti. A/ 749, 750.*

Kunduz ceñenin abışkası **altımış** caşta; öz caşı bıyıl **kırktın** segizine toldu. *Kunduz yengenin kocası altmış yaşında; kendisi bu yıl kırk sekize girdi. A/ 745, 746.*

2.3.2.2.2. Derecelendirme Sayı Sıfatları (İrettik San Atooç)

İsimlerin önüne gelip onları sıralandıran sıfatlardır. "Sıra sayı sıfatları, kendinden onra gelen ismi –IncI eki almış ve sıralama bildiren sayı isimleri ile tamamlayan sıfatlardır." (Delice, 2008: 44) Türkiye Türkçesinde bu şekilde olan sıra sayı sıfatları Kırgız Türkçesinde *c'li* değil *ç'li* şekliyle kullanılır. Kırgız Türkçesindeki sıralama sayı sıfatlarını Kasapoğlu Çengel, (2017: 186) "Asıl sayılara *+(I)nçI/+(U)nçU* ekinin getirilmesiyle yapılır: birinci, ekinci, üçüncü, törtünçü, beşinçi, altınçı, cetinçi, segizinçi, tokuzunçu, onuncu" şeklinde açıklar.

Birok al üstünön „köykölgön„ tonun tuşuruşkö çaması kele elekte ele, kolhozçulardın **birinçi** çoguluşu boldu. *Ama o üstündeki "süslü kürkünü" çıkartmaya fırsatı olmadan ilk toplantı başladı. A/186, 187.*

Apiy, abısın, ―dedi **ekinçi** biri tuuradan cirep: ―Menin emgek künüm kayda? *Ay, elti, ― dedi. İkinci birisi doğrudan sözünü keserek: ―Benim iş günlerim nerde, niçin bu kadar günlerim yazılmamış? A/266, 267.*

Al emi **üçünçü** agronom ar künü uşul cerde. *Fakat üçüncü ziraat müdürü her gün burda. A/692.*

2.3.2.2.3.Kesir Sayı Sıfatları

"Kesir sayı sıfatları da kendinden sonra gelen ismi –DA eki ve 'bir' sözcüğünü almış ve bölme bildiren sayı isimleri ile tamamlayan sıfatlardır." (Delice, 2008: 44) Türkiye Türkçesinde bu şekilde olan kesir sayı sıfatları Kırgızcada *+DAn/+DOn* çıkma hâli ekiyle yapılır:

Keptin tötösünö kelsek; ayal, erkek bolup cüz **carım** kişi kününö beş normodon atkarsak, çukul möönöttö çoñ saraydı turguzat ekenbiz. *Lafın kısası: kadın, adam olarak yüz yarım kişi günde beş saatten çalışsak, kısa vakitte büyük ahır inşa edermişiz. PÇÇ/ 333, 334, 335.*

Hikâyelerde kesir sayı sıfatı olarak dört farklı yerde sadece *yarım* sözcüğüne rastlanmıştır.

2.3.2.2.4.Üleştirme Sayı Sıfatları

Üleştirme sayı sıfatları, sıfat tamlaması içinde kendinden sonra gelen ismi –(ş)Ar eki almış ve paylaştırma bildiren sayı isimleri ile tamamlayan sıfatlardır (Delice, 2008: 44). "Kırgızcada bu sıfatlar, +DAn/+DOn çıkma hâli ekiyle yapılır: birden "birer", ekiden "ikişer", üçtön "üçer", eki cüzdön "iki yüzer", birden "birer birer"" (Kasapoğlu Çengel, 2017: 187)

Azır saat **ondon** on minüt ketti… maga uvakıt cetti… cüz elüü beş ayal, cüz cetimiş erkek… artta kalganı **ekiden**; aldıñkısı **cetiden**… orto esep menen ar bir kişi… **beşten** kundük normo! Şimdi saat onu on geçiyor. *Benim zamanım bitti. Yüz elli beş kadın yüz yetmiş erkek... Arkada kalanı ikişer öndekiler yedişer orta hesapla her bir kişi... beşer taneden günlük pay! PÇÇ/ 204, 205, 206.*

Sonuç

Hikâyelerde kesir sayı sıfatı hariç diğer tüm sayı sıfatlarının örneklerine birden fala yerde rastlanmıştır. Kesir sayı sıfatının işlek olamaması da metnin edebî oluşuyla ilgili olabilir.

2.3.2.3.Soru Sıfatları

Sıfatları bulmak için isimlere sorduğumuz soruların cümle içerisinde ismin önüne gelmesiyle oluşan sıfatlar için Delice, (2008: 42) "Sıfat tamlaması içinde kendinden sonra gelen ismi soru ilgisiyle tamamlayan sıfatlardır." der. "Kıgızcadaki soru sıfatlarının belli başlıları şunlardır: kaysı "hangi", kanday "nasıl", kança "ne kadar, kaç", nece "ne kadar, kaç", kançançı "kaçıncı", neçençi "kaçıncı", kancadan "kaç", emne "nasıl" vb." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 188).

Kaysı toru kaşkanı? *Hangi Toru atı? PÇÇ/84.*

Oy, sen **kaysı** sayasattı kozgop catasıñ, ıya? *Ey sen hangi siyasetten bahsediyorsun? PÇÇ/87, 88.*

Bizdin Adılbek brigadirdin münözü **kanday?** *Bizim Adılbek başkanın huyu nasıl? A/223, 224.*

Kança aldın abısın! **—** dep tiginden surayt. *Ne kadar aldın elti? diye ötekine sorar. A/ 735.*

Menin alganıma kolum toldu! — deyt tigi: — A özün **kança?** *Benim aldığım avuç dolusu! — der ötekisi— ya sen? A/736.*

2.3.2.4.Belirsizlik Sıfatları

"Bu tür sıfatlar, sıfat tamlaması içinde kendinden sonra gelen ismi kesin bir özelliği ile değil de belirsizlik özelliğiyle tamamlayan sıfatlardır (Delice, 2008: 43).

Nesneleri belirsiz olarak gösteren sıfatlardır. Kırgız yazı dilinde başlıca şu belirsizlik sıfatları kullanılmaktadır: ar: her, ar kaysı: her, asa: fazla, biraz: biraz, eç: hiç, kee bir: bazı, kem: az, eksik, kıyla: hayli, köp: çok, özgö: başka.

Aylanası mal baspagan, adam caşap turbaganday **ar** dayım bopboz turuçu. *Etrafında inek gezmeyen, insan yaşamayan yer gibi her daim eski bir evdi. A/ 37, 38.*

Saraydan çıgıp turgan uzun şırgıydın uçuna çılbırın ile salıp, atın **asa** baydap koydu da kamçısın süyröp üyün közdöy bastı. *Ahırdan sarkan uzun ağacın ucuna atın ipini asıp atını bağladı ve kamçısını çekerek eve doğru yürüdü. PÇÇ/ 281, 282.*

Birok bul arada çoñ cal toruga mingen özü brigadir adam bul tamdan **eç** cool ala albadı. *Fakat bu arada Çon yeleli torusuna binen Adılbek başkan evden hiç ses alamadı. A/ 44, 45*

Kee bir evenolordo cap cakşınakay ele ösüp catkan kızılçalardı şoroptoybuz dep kese çaap taştarandar boluştu. Munu **kee bir** adamdar bilbey iştese, keebiröölör atayı ele kara inet. *Bazı tarlalarda büyüyen pancarların bile bile keserek yok edenler de oldu. Bunu bazı insanlar bilmeyerek yaptılarsa da bazıları da kötü niyetle yaptılar. A/ 127, 128, 129.*

Kıñk- mıñk etpey kızıp iştese, **kıyla** cumuştu bir pasta bütürsö, er cigit too omkorup koygondoy balbay bolot! dep, bul sözdü siz aytuuçu eleñizgo Boke, dedi brigadirge, al. *Mırın kırın etmeden canı gönülden çalışılırsa bir sürü işi kısa zamanda bitirirse er yiğit dağı devirmiş pehlivan gibi olur, diye siz derdiniz ya Boke dedi o ekip başkanına. PÇÇ/ 184, 185, 186.*

Uşunçalık **köp** el oltursa da uçup cürgön calgız çımından kanatının küüsü ugulat *O kadar çok kişi otursa da yalnız uçan sineğin kanadının nağmeleri duyulur. A/336, 337.*

Cıldın bardık mezgilinde emgektenip **köp** tüşüm aluu üçün küröşüübüz kerek. *Yılın bütün mevsiminde emek verip çok hasat almak için çabalamamız lazım. A/422, 423.*

Sonuç

Hikâylerde belirsizlik sıfatlarının örnekleri tespit edilmiş olup *ar kaysı, biraz, özgö* belirsizlik sıfatları bulunamamıştır. En çok kullanılan belirsizlik sıfatı 21 farklı yerde kullanılarak *ar* olmuştur. Hikâyelerde *köp* 14, *kee bir* 3, *kem* 2, *asa* 1 kere kullanılmıştır.

2.4. Zarflar (taktooçtor)

Zarf türü denince akla ilk olarak fiiller gelse de zarflar için Korkmaz, (1992: 178) "Fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer, yön gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türü" der. Kasapoğlu Çengel (2017: 194) de "Zarflar zaman, yer, tarz ve miktar isimleri olup kelime gruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın anlamını belirleme, sınırlama ve daraltma özelliğine sahiptirler" şeklinde tanımlar.

2.4.1. Tarz\Durum Zarfları (sın-sıpat bışıktagıç taktooç)

Fiili durum olarak belirten zarflardır. Delice, (2008: 51) "Sınırlandırıcısı olduğu sözcüklere kesinlik, durum, tarz, benzerlik, sıklık ve nasıllık gibi anlamlar katan zarflardır." Kırgız Türkçesindeki zarfları Başdaş ve Kutlu (2016: 148) "Fiilin bildirdiği iş ya da hareketin tarzını, niteliğini gösteren zarflardır" şeklinde tanımlar.

Anda, şayır ayıptuu bolup abısınga **akırın** cool kaytarat: ―Kürgöñüzdü buzbayın… *O zaman da Şayır mahçup olarak yavaşça eltisine cevap verdi: ―Kümesinizi bozmayayım… A/60, 61.*

Caman kabın koltuguna kısıp alıp çıgıp bara çatıp: "Suuka çıkpay üydö **tim** oturgula" dedi bizge. *Kötü çuvalını kolunun altına kısıp giderken: "Soğuğa çıkmadan sessizce evde oturunuz" başka da bir laf demedi. A/ 49, 50, 51.*

Oy altın ceñelerim! — dedi Adılbek da emi **aran** söz kezerin alıp: — Oşol cerdi kalıstık menen bölüştürgönçö aşıkpagıla. *Oy altın yengelerim! dedi Adılbek de şimdi zorla söz sırasını alarak: — O yeri adaletli paylaşana kadar acele etmeyiniz. A/ 529, 530.*

Cakşı süylödüñüz. *Güzel konuştunuz! A/431.*

Abışkası ordunan **elpek** turdu: *Kocası yerinden hafifçe kalktı: A/776.*

Çüröktöy kerilgen kara cal torunun mañdayındagı teñkedey kaşkasın Keldibek **kayra-kayra** sıladı. *Güzel olan siyah yeleli torunun alnındaki demir para kadar olan beneğini Keldibek tekrar tekrar sıvazladı. PÇÇ/ 529, 530.*

Cılkı bolso da teep ottoor, küngöy kara catpasa koy, eçkige **kıyın** boloo, üy çarıktık muruntugun uçbay basıp küröndü cıttap kalar. *At olsa da teperek otlanır, güneşli taraf kara toprak olarak kalmazsa koyun, keçilere zor olur herhâlde, inekçik burnuna takılan ipini sarkıtarak kar kümesini koklamaya başlar. PÇÇ/329, 330.*

Mınday kelip olturuñuz Keke. *Böyle gelip oturunuz Keke. A/75.*

2.4.2.Zaman Zarfları (mezgil bışıktagıç taktooç)

Fiilleri zaman bakımından belirten zarflar Kırgız Türkçesinde Kasapoğlu Çengel, (2017: 195) *Kaçan* "ne zaman", *kaçantan beri* "ne zamandan beri", *kaysı kezde* "hangi zamanda", *kaçanga çeyin* "ne zamana kadar", *nebak* "ne vakit" sorularının cevabını oluşturur

Küzündö, men da ar biriñen alp uul kütöm. *Sonbaharda, ben de, her birinden alp oğul bekleyeceğim. A/ 586.*

Bu cümledeki kullanımdan hareketle *küzündö* sözcüğü Türkiye Türkçesinden daha farklı bir kullanıma sahiptir. TT'de *güzde* denilirken KT'de *küzündö* şeklinde kullanıldığı görülür.

Emi andan cıldızduu katın cok. *Şimdi ondan sevimli kadın yok. A/ 479, 480.*

Oova, kagılayın ceñe, — dedi kızıl toru abısın: — **Kışında** al katındın bizdin kürkögö kap kötörüp kelgenin körüp, murdumu tumçulagan elem. *Evet sevgili yenge, dedi kırmızı elti: — Kışın o kadının bizim kafese torbayla geldiğini görüp burnumu kapatmıştım. A/482, 483, 484.*

Keñeşme **keçee** cabıldı. *Meclis dün kapandı. A/432.*

Keçinde çabıktan kaytıp üyünö keleri menen kayın enesine bir tiyip caşın tögüp ciberdi: *Akşam çapadan dönüp evine gelir gelmez kayınvalidesine bir uğrayıp içini dökerek ağlamaya başladı: A/649, 650.*

Beş kün, beş tündön beri cılkıda bolgon abışkası **bügün** üydö tünöörün bilgen soñ, kempiri da balpıldap kubanıp kalgan boluçu. *Beş gün beş geceden beri yılkıyı besleyen ihtiyarın bugün evde geceleyeceğini öğrendikten sonra koca karısı da kekeleyerek sevinmişti. PÇÇ/ 232, 233.*

Erteñ kızıl kapçıgay bolso, otubuz betke çıgat. *Yarın kırmızı geçit ise, otlarımız yüzümüze çıkar. M/141, 142.*

Sen cılkıçı bolsoñ — bakkan cılkıñdı bil! Toru kaşkanı **erteñ** arabaga koşomun! — dedi biri. *Sen seyissen beslediğin atı bil! Yarın akıtmalı Toru atı arabaya bağlayacağım dedi birisi. PÇÇ/3, 4.*

Ötkön cılı ayıl çarba vıstavkasına katıştı. *Geçen sene köy ziraat fuarına katıldı. A/798, 799.*

Mından kiyin silerdi eceke gana dep cürö turgan boldum. *Bundan sonra size sadece ablacığım diyeceğim. M/ 68.*

Oy sen, brigadir! Ceti **tündö** uşunça eldi çakırıp alıp, ce soygon koyuñ körünböyt, ce askan kazanıñ cok. *Ey sen ekip başkanı! Gece yarısında bu kadar halkı çağırdın ne kestiği koyunun görünüyo ne de ateşe attığın tenceren görünüyor. PÇÇ/296, 297.*

Bıyıl malga töl koşuldu, mal saraylarga batpayt. *Bu sene hayvanlara döl eklendi, hayvanlar ahıra sığmaz. PÇÇ/333.*

Bıyıl soguş cılında beelerime kulun taştatıp, elge da kempirime da cüzü kara bolgum kelbeyt…*Bu sene savaş yılında dişi atlarımda düşüklük yaşatarak, halka da kocakarıma da yüzümü kara çıkarmak istemiyorum. PÇÇ/477, 478, 479.*

Anın üstünö abısındarda kanday: **erteli keç** anı tamaşalap külö turgan da boluştu. *Onun üstüne eltilerde nasıl sabahtan akşama kadar ona şaka yapıp gülecek oldular. A/633, 634.*

Sonuç

Hikâyeler durum zarfı bakımından işlek bir kullanıma sahiptir. Hikâyelerin üçünde de kişiler ve olaylar bir hareketlilik içinde verilmiş bunlar da zarflarla sağlanmıştır. Bunun yanında zaman ifadelerinin de oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir. Bunlar da daha çok zaman zarflarıyla verilmiştir. Kırgız Türkçesinde zaman ifadeleriyle ilgili göze çarpan bir özellik de keçinde/akşam, kışında/kışta, küzündö/güzde ifadelerinde de görüldüğü üzere zaman ifadelerinin sonuna +de/+da bulunma hâl ekinin gelmesidir.

2.4.3. Yer-yön Zarfları (orun bışıktagıç taktooç)

Yer-yön bakımından fiileri nitelendiren zarflardır. Kırgızcada sayısı fazla olmayan "yer zarflarının başlıcaları şunlardır: *arı narı* "öte", *öydö* "yukarı", *beri* "beri", *cogoru* "yukarı", *içkeri* "içeri", *tömön* "aşağı", *ıldıy* "aşağı", *tışka* "dışarı", *anda* "ora", *ilgeri* "ileri", *mında* "bura"" (Kasapoğlu Çengel, 2017: 195).

Esepçi Akmat ordunan **öydö t**urdu da: *Muhasebeci Akmat ayağa kalktı ve: PÇÇ/467, 468.*

O, şayır ceñe, **beri** çık! Men brigadirmin, özüm keldim. **Beri** çık! ―dedi. *Ey, Şayır yenge beri çık! Ben başkanım, kendim geldim. Beri çık! ―dedi. A/43, 44.*

Arabadan arabaga col tiybey, kürkürögön üç tonnalık zor maşinalar kızılça talaasında **öydö-tömön** çabiyakeydey kattadı. *Arabalar yola sığmayıp, gürleyen üç tonluk büyük arabalar pancar tarlasında aşağı yukarı kırlangıç gibi gitti geldi. A/712, 713.*

Burda kullanılan *aşağı yukarı* yer yön zarfı *yukarı aşağı* şeklinde kullanılmıştır. TT'de kullanımı tam tersidir.

Üzöngülörün kagılıştırıp eki abışka çoñ köçö **ıldıy** taskak urduruştu. *Üzengilerini çarpıştırarak iki ihtiyar büyük caddeden aşağı atlarını yürüttüler. PÇÇ/449.*

Oy, brigadirim barsıñbı, tegi! İşiñ **ilgeri** bolsun, özündün. *Oo başkanım nerelerdesin sen asıl? Kolay gelsin sana. A/452, 453.*

Basıp, kete albaybız — dedi Orozbak çoçugan kişiçe karay kalıp, — bizdi mında senin kocoyunuñ çakırgan. *Yürüyerek gidemeyiz dedi Orozbak. Korkan insan gibi bakıp, — Bizi buraya senin kocan çağırdı o büyük insan. PÇÇ/290, 291.*

Sonuç

Hikâyelerdeki yer-yön zarflarının kullanıldığı görülür. *Beri* sözcüğü iki yerde yer-yön zarfı olarak kullanılmıştır. *Ildıy* 4, *ilgeri* 3, *mında* 2, *öydö-tömön* 1 yerde kullanılmıştır. *öydö-tömön/yukarı aşağı* yer yön zarfının KT'de TT'deki gibi aaşağı yukarı şeklinde kullanılmadığı görülmüştür. Ar-narı, içkeri, tışka yer yön zarflarına rastlanmamıştır.

2.4.4.Miktar Zarfları (San-ölçöm bışıktagıç taktooç)

Bunlar; kendisi gibi zarfların, sıfatların, fiillerin önüne gelip, miktar ve derece bildiren zarflardır. Kasapoğlu Çengel, (2017: 198) KT'deki zarflar için "'"*kança, nece, kançalap, neçelep, kançalık* sorularına cevaz verirler. Az "az", az-azdan "azar azar", bir-birden "birer birer", az-maz "biraz", saal "azıcık, biraz", anca-mança "azıcık, biraz", eñ "en", dalay "pek çok", köp "çok", köp-köptön "çokça", ayabay "pek-çok", abdan "çok", ötö "çok", dagı "daha".

Aldındagı mingenin **ayabay**, aydıldan ayılga artıgıraak kıdırıp cibergenin kör. Altındaki bindiğine fazla dikkat etmeden köyden köye gezdiğini gör. A/165.

Toru kaşkanı arbaga ber, **dagı** kireşeñ **köp** bolot! *Toru atı arabaya ver kârın daha da çok olacak! PÇÇ/67, 68.*

Üçüncü künü **abdan** bolgon (anan kantip ubarabolbosun?) Kunduz ceñe abışkasına katuu uruştu: *Üç gün çok zahmet eden (nasıl da zahmet etmesin?) Kunduz yenge kocasına çok kızdı: A/773, 774.*

Uşul uşaktın kesepetinen kara topuraktuu semiz cerge tukum seep, tüşümdü **az** alıp keldik. *Bu dedikodu yüzünden kara toprağa tohum bıraktık ve hasat elde edindik. A/126, 127.*

Biz şayırga cerdin **saal** naçarın berdik. *Biz Şayır'a yerin biraz kötüsünü verdik. A/570, 571.*

Aytoor, uşul cumşak orunga oturgandan bizdin şayırdın mañdayı da **eñ** ele carık! *Diyeceğim şu ki bu yumuşak yere oturduktan sonra bizim Şayır'ın morali daha da yükseldi. A/ 318, 319.*

Bizdin kızdardanda **dalay** kıyındar çıkçu… *Bizim kızlardan bir sürü güçlüler çıkardı. A/ 588, 589.*

Külkülörü too cañırtıp eki kelin **ötö** çıgıştı. *İki gelinin gülüşmeleri dağı yankılatıp gelip geçti. M/16.*

Sonuç

Hikâyelerde miktar zarflarının işlek olarak kullanıldığı görülmüştür. Az-azdan, bir-birden, az-maz, anca-mança, köp-köptön, abdan zarflarına rastlanmamıştır.

2.4.5.Soru Zarfları

Soru yolluyla zarfları bulduran sözcüklerdir. Delice, (2008: 52) zarfları "Fiil, fiilimsi, sıfat, isim ve kendi cinsinden zarfları soru anlamı taşıyan sözcüklerle sınırlandıran sözcüklerdir." Şeklinde tanımlarken Kasapoğlu Çengel, (2017: 199) "fiilin anlamını soru bakımından etkiler" der ve Kırgızcadaki soru zarflarını şöyle açıklar: *emne; emnege, nege* "niçin", *emnelikten* "niçin", *kaçan* "ne zaman", *kaçantan beri* "ne zamandan beri", *kaysı kezde* "ne zaman", *kaydan* "nasıl, nereden", *kanca* "ne kadar, kaç", *nece* "ne kadar, kaç", *kançalap; neçelep* "ne kadar ne süreyle", *kançalık* "ne kadar".

Kaçan, kazılgan kızılcalar taşılıp bütköndö Adılbek brigadir öz iliminin kıldattıgın carıyaladı. *Ne zaman kazılan pancarları taşıdı o zaman Adılbek ekip başkanı kendi bilgisinin dikkatli olduğunu bildirdi. A/ 714, 715.*

Bizdin mık çegerler kaymaktuularga cerdin semizin bölüp koyuptur, **nebak** ele? *Bizim çivi çekenler kaymağı olanlara toprağın güzel yerinden ne vakit ayırmış? A/499.*

Emne üçün keñeşpeyt! *Niçin danışmayacakmış? PÇÇ/399.*

Tegi senin açuuñ **emnege** keldi? *Asıl sen ne için kızıyorsun? PÇÇ/133.*

Degi uşul kırsıktı **kaydan** degideybi, çirkin? *Hiç bu felaket nereden geldi der mi? A/365, 366.*

Kaymagıbız coktor **kanca** iştesek da katarılıp kalabız*! Kaymağımız olmayanlar ne kadar çalışsak da düşeriz. A/106, 107.*

Kündün meerimdüü nuruna çağılışa kalıp alda **nece** kubulgan caşıl meykinge köz uyaltıp karap turup Tursun ceñe emgegine tañdanat: *Güneşin sıcak nuruyla parlayıp bir sürü renkten renge giren yeşil düzlüğe gözü kamaşarak bakan Tursun yenge emeğine hayret ediyor: A/625, 626.*

Birok başkalardın tüşümü **kançalık** zor bolbosun şayır ceñege cetken cok-av! *Fakat başkalarının haşladığı ne kadar çok olmasın Şayır yengeye denk gelen yok yav! A/677, 678.*

Sonuç

Hikâyede 32 yerde kullanılarak en işlek *emne* soru zarfı. Kaçan ve kaydan 6 kez, kanca, nece, kançalık 1 kez kullanılmıştır.

2.5. Edat (candooç)

Kendi başlarına bir anlam ifade etmeyen, kullanıldıkları cümlelere araç, zaman, amaç, zaman gibi farklı anlamlar katan isim soylu sözcüklerdir. Ergin (1995: 339), edatlar için vazifeli kelimeler der. Hata isimler ve fiillerin mânâlı edatların ise vazifeli kelimeler olduğu belirtir. Çünkü onlar cümlede bir görev için bulunurlar.

2.5.1. Çekim Edatları

2.5.1.1. boyu “boyu”

Biz “caman”deçü elek, körsö sakaday **boyu** sarı altın tura! **—** dedi Tursun şayırdı maktap: *Biz "kötü" derdik, meğerse aşık kemiği kadar boyu sarı altın imiş! dedi Tursun Şayır'ı överek: A/476, 477.*

2.5.1.2.boyunça “göre”

Al üçün horma **boyunça** eseptegende ceñemdin emgek kitepçesine 250 emgek kün cazıldı. *Onun için kurallara göre yengenin iş kitabına 250 iş günü yazıldı. A/231, 232.*

Egerde Akmat çatak bolso, oşonço köp tizmeni aralaştırıp ciberse, sen abışka kökala tekedey bolup cılkıñdın artında cürgön **boyunça** cogolup keter elen… *Eğer Akmat kavgacı olmasaydı listeyi o kadar çok karıştırsaydı sen ihtiyar beyaz ala teke gibi olup atlarının peşinde yürüdüğün halde kaybolur giderdin. PÇÇ/97,98, 99.*

2.5.1.3. cönündö “hakkında, konusunda”

Biz mol tüşümgö kanday col menen ee boluu **cönündö** keñeşmek elek. *Biz bol mahsule ne şekilde sahip olunacağı hakkında nasıl konuşacağız? A/116.*

Beş kündön beri öz başınan ötkörgön okuyalardan calgız gana Toru kaşka **cönündö** brigadir Borbuk menen çataktaşkanın aytkanı cok. *Beş günden beri kendi başından geçen olaylardan sadece ekip başkanı Toru at hakkında Borbuk ile tartıştığını anlatmadı. A/266, 267, 268.*

2.5.1.4. dep “diye, için”

Oşol kadırıñardı bilgile da menin kişilerim tüp kötörü barıp bergile! **—dep,** al öz kişilerin çakırıp cürdü. *Ey ben başkanım! Kendim sizi çağırmaya geldim. Kıymetinizi biliniz ve benim insanlarım hepiniz oraya gidiniz! diye, halkı davet etti: A/24, 25.*

Al emes suyoltpay taştagandarıbız da bolgon! **—dep** brigadirdi caktadı. *Bilakis seyrekleştirmeden bıraktığımız da oldu! — diye başkanı destekledi. A/131.*

Çana boldu, balam, sara, **—dep** erkektin tebeteyin közünö türtüp tüşürdü. *İyi oldu sana oğlum, diye erkeğin şapkasına vurarak gözüne indirdi.M/13, 14.*

Bu edat 120'den fazla yerde kullanılmıştır. Hikâyelerdeki edatlar içerisinde en fazla kullanılan edattır denilebilir.

2.5.1.5. menen "ile"

Soorusunañ kök buu köörülöt, üstünö kiygeni surtrayka **menen** tıştaran içikçe, cakasına bubak turup kıroolonup algan. *Atının üzerinden gök buhar yükseliyor, üstüne giydiği sur trayka ile kaplanmış kürkün yakasını kırağı tutmuş. A/21, 22.*

Çaar aygır colbors **menen** alışıptır. *Benekli aygır kaplan ile dövüşmüş. M/173.*

Birine biri söz berbey bacıldagan eki atçan, kıştaktın çoñ köçösü ıldıy kara çabuul **menen** kele çatıştı. *Biri diğerini konuşturmayıp yüksek sesle konuşan iki atlı, kışlağın büyük caddesinden aşağı dörtnala hızla geliyordu. PÇÇ/2, 3.*

Bu edat *dep* edatından sonra hikâyelerde 90 yerde ku fazla yerde kullanılmıştır. Hikâyelerdeki edatlar içerisinde ikinci olarak en fazla kullanılan edattır denilebilir.

Menen edatı "Teklik -siz zamiri dışında- ve işaret zamirleri, önce yükleme hâli ekini, daha sonra mene edatını alırlar: *meni menen* "benimle", *seni menen* "seninle", *anı menen* "onunla", *munu menen* "bununla", *oşonu menen* "şununla"." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 325).

Cen bul caydı **meni menen** emgek kün talaşkanıñday körüp cürösüñ go*! Sen burayı benimle iş gününü tartıştığın gibi görüyorsun herhâlde! A/371, 372.*

Seni menen partkomdun aldında gana süylöşömün deymin! *Seninle parti komitesi başkanının yanında konuşacağım diyorum! PÇÇ/ 454, 455.*

2.5.1.6. sayın "her"

Cakşı östü. Mıktı brigadir boldu! "degen küñküldöönü kulagı ukkan **sayın** tamagın casanıp, cañı içikçesinin cakasın kiyin silkip korozdonup aldı da: *İyi*

yetişti. En iyi ekip başkanı oldu!" denen konuşmaları duydukça sesini düzeltip sonra yeni kürklü gocuğunun yakasını silkerek gururlandı ve: A/224, 225, 226.

2.5.1.7. sıyaktuu "gibi"

"Bu edatlar, benzerlik ve gibilik ifade eder. + DAy/+DOy ve +çA/+çO hâlİ ekiyle aynı işlevde kullanılır." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 327).

Brigadir dele biz **sıyaktuu** adam balası! Ekip başkanı da bizim gibi insanoğlu! A/521, 522.

2.5.1.8. üçün "için"

Türkiye Türkçesinde amaç ve sebep bildiren *için* edatı Kırgız Türkçesinde de aynı şekildedir. *Dep* ve *menen* edatından sonra en fazla kullanılan üçüncü edattır.

Al **üçün,** keñeşmenin keçki olturuşu açılsa. *Onun için Meclis'in akşamki kısmı açılsa. A/396.*

Kögörgön kök; köykölgön çöp, duñkuygön taş; dümüröygön arça baarısı kim **üçün** ekenin bilesiñbiz? *Mavi olan gökyüzü; salınan otlar, büyük taşlar; kabaran çamların hepsi kim için biliyor musun? Git, çabuk çkar atları! M/80, 81.*

2.5.2.Yükleme hâliyle bağlanan edatlar (tabış cöndömösündögü sözdör menen aykaşuuçu candooçtor)

2.5.2.1. közdöy, közdöp "doğru"

Kolhozdun mekemesin **közdöy** baruçu köçögö buruluşup, burçtagı köpürödön ötö bergende gana cılkıçı kayra kekete baştadı: *Kolhozun binasına doğru gidilecek sokağa dönüp, köşedeki köprüden geçince seyis yine iğneleyici konuşmaya başladı: PÇÇ/450, 451, 452.*

2.5.3. Yönelme hâliyle bağlanan edatlar (barış cöndömösündögü sözdör menen aykaşuuçu candooçtor)

2.5.3.1. caraşa "uygun, göre"

Arakettin berekesin ar bir adam öz siñirgen emgegine **caraşa** karmadı: *Hareketin bereketini her bir insan kendisi verdiği emeğine göre aldı: A/726, 727.*

2.5.3.2. çeyin “kadar”

Tör kaptagan kalıñ cılkı enesinen kulununa **çeyin**; subayınan tayına **çeyin** kula ceerde *Başköşeyi kaplayan atların hepsi annesinden yavrusuna kadar; doğurmamış dişi atından tayına kadar hepsi koyu yerde... M/26, 27.*

2.5.3.3. deyre; deyin “kadar”

Aga **deyre** aytanın degen akılımdı ukkula. *Ona kadar diyeceğim öğüdü dinleyin. A/531.*

Deyin edatına hikâyelerde rastlanmamıştır; ancak bu edat TT’de hâla bazı yörelerde kullanılmaktadır.

2.5.3.4. karaganda “göre”

Brigadirge karaganda, cılkıçı abışka şaşmaraak ele. *Ekip başkanına göre seyis yaşlı adam aceleciydi. PÇÇ/56.*

2.5.3.5. karay “doğru”

Brigadir borbuk atınan top etip tüştü da çılbırın taştay salıp, mekemege **karay** cügürdü. *Ekip başkanı Borbuk atından “top” diyerek indi ve yularını bırakarak daireye doğru koştu. PÇÇ/18, 19.*

2.5.3.6. okşoş “benzer, gibi”

Üçöönün teñ mingenderi koyondon **okşoş** kula ceerde. *Üçünün de bindikleri üçüz gibi birbirine benzeyen koyu renkli atlardı. M/2.*

2.5.4. Çıkma hâliyle bağlanan edatlar (çıgış cöndömösündögü sözdör menen aykaşuuçu candooçtor)

2.5.4.1. arı “öte, sonra”

Türkiye Türkçesinde +den beri şeklinde kullanılan edat KT’de de ayrılma hâl ekiyle birlikte kullanılır.

Egerde mın**dan arı** Borbuk akem menen çataktaşpay cüzsöñüz, makul, anda Toru kaşkanı da koşobuz. *Eğer bundan sonra Borbuk abim ile kavga etmezseniz, tamam, o zaman benekli Toru atı da ekleriz. PÇÇ/ 505, 506.*

2.5.4.2. başka "başka"

Keñeşmege bara catkan bizden **başka** delegattar da uşul vagondo. *Meclise giden bizden başka temsilciler de var bu vagonda. A/329, 330.*

Andan **başka** da kep bolcu bele? *Ondan başka da laf mı olur? PÇÇ/319, 320.*

2.5.4.3. baştap "itibaren"

Cıldızduu adam şayırdı oşol katardagı bölmöçögö **baştap** keldi da: *Sevimli adam Şayır'ı o sırada odaya getirdi ve: A/309.*

2.5.4.4. beri "beri"

Beş kündön **beri** toptogon semirtgiçterdi bir cerge taşıymın. *Beş günden beri topladığım gübreyi buraya taşıyacağım. A/71.*

Bayatan **beri** oyun salıp cürgön tentektep da con cakka tikçiye karap koyup, kayradan ermektep çöpüzüüdö. *Deminden beri oyun yapıp gezen yaramazlar da dağın sırt tarafına dimdik bakıp, tekrar avunarak ot koparmakta. M/135, 136.*

2.5.4.5. bötön "başka"

Emi andagısınan **bötön.** *Şimdi o zamankisinden farklıdır. A/222.*

2.5.4.5. kiyin "sonra"

Zaman anlamı veren edattır.

Camgırdan **kiyin** nımduu celargı betimdi aymalayt. *Yağmurdan sonra nemli biz rüzgâr yüzüme esiyordu. A/3.*

Andan **kiyin** kamçı çabıştık. *Ondan sonra kamçı vurmada yarıştık. PÇÇ/509, 510.*

2.5.4.6. körö "göre"

Adılbek brigadir bayagasınan **körö** kötörüdö tüştü. *Adılbek başkan deminkisine göre daha dik durmaya başladı. A/132, 133.*

2.5.4.7. murun "önce"

Adam, şayır torgoydon **murun** uçat… *Adam, Şayır tarla kuşundan önce uçar. A/592.*

Kasapoğlu Çengel (2017: 334), bu edatın zaman bidirdiğini, çıkma hâl eki olmadan da kullanıldığını söyler. Hikâyede de bu şekilde kullanım mevcuttur.

Bul eköö teñ **murun** abısındarı tenine albaagan "caman" ceñeler boluşçu. *Bu ikisini de önceden eltileri dengine saymadığı "kötü" yengeler idi. A/718.*

2.5.4.8. soñ "sonra"

Menin baybiçemdin alganı bir coolukka tolgon **soñ** emgekke dabaa cok bolgon tura!.. *Benim hanımımın aldığı bir tülbente dolduktan sonra emeğe dava yoktur doğrusu!.. A/764, 765.*

2.4.4.9. tartıp "itibaren"

Al olturar zamat kolun sunup caltıragan cez tutkanı **tartıp** koydu ele —kişi boyu bolgon çoñ küzgü cark etip kaydan caydan payda bolo kaldı. *O oturur oturmaz elini uzatıp demir kapı kolunu çekmişti ki insan boyu kadar büyük ayna parlayıp nedendir ortaya çıkakaldı. A/312, 313.*

2.5.4.10. ulam "dolayı"

Ulam kün ötkön sayın tigil şayır menen Tursundardın kızılcaları közgö körünüp, oozgo alındı. *Gün geçtikçe; yaprağını yayıp, dibi köklendikçe Şayır ile Tursunların öteki pancarları göze görünüp konuşuldu. A/631, 632.*

2.5.5. Pekiştirme edatları (küçötmö candooç)

Kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonlarına gelerek onları önceki veya sonraki kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan, aynı zamanda bu bağlama görevleri yanında sonuna geldiği dil birliklerine dikkati çekme, pekiştirme, belirtme işlevi katan edatlardır. (Kasapoğlu Çengel, 2017: 336) TT'de mI/mİ soru edatı aynı zamanda bazı cümlelerde pekiştirme anlamı kattığı için pekiştirme edatı olarak alınmaktadır. KK'de ise mI/mİ dışında pek çok pekiştirme edatı olarak alınan sözcük vardır.

2.5.5.1. bolso “ise”

Sözüñör **bolso** aytıp kalgıla, baldarım! ―dep kartañ canındagılarga koburay beret. *Söyleyeceğiniz varsa söyleyin şimdi, yavrularım! diyerek ihtiyar yanındakilere mırıldanır. A/356, 357.*

Bokem brigadir **bolso** da üzöngülöş öskön sizdin kurbuñuz… *Elbette, Bokem sizin arkadaşınız. PÇÇ/129, 130.*

Bul kurbu **bolso** maga çoñduk kılıp kelebi? *Bu arkadaş ise bana büyüklük eder mi? PÇÇ/131, 132.*

2.5.5.2. da “da de”

Kasapoğlu Çengel (2017: 337) bu edatın *de* şeklinin olmadığını, daima bu şekilde kullanıldığı söyler. Ancak incelenen hikâyelerde iki yerde *de* şekli karşımıza çıkmıştır. Başdaş ve Kutlu (2016: 167) ise böyle bir bilgi vermemiştir.

Özünön özü “caşım cetimiştin cetisinde”dep maktanıp oturgan adamga şayır ceñe **de** calt karap alıp: *Kendi kendine " Yaşım yetmiş yedide" diyerek övünüp oturan adama Şayır yenge de dönüp bakarak: A/350, 351.*

Te oydogu eski tamga capşırıp koyo tursambını oylop cakşı ele kötörüp basstımda, kesip bolup ketpesin **de** porto coldon kayra keldim. *Ta aklımdaki eski dama saklaya dursam diye düşünüp iyice elime alıp yürüdüm de ziyan olmasın diye yarı yoldan geri döndüm. A/781, 782.*

Atıñ **da** Adılbek ― işin da adıl! *Adın gibi işin de adil! A/513.*

Uşunday **da** tartip, uşunday **da** saltanat bolot eken e? “dep öz aldınça kübüröy beret. *Allah’ım! Böyle de tertip, böyle de saltanat olurmuş ya? diyerek içinden mırıldanır. A/338, 339.*

Bayatan beri oyun salıp cürgön tentektep **da** con cakka tikçiye karap koyup, kayradan ermektep çöpüzüüdö. *Deminden beri oyun yapıp gezen yaramazlar da dağın sırt tarafına dimdik bakıp, tekrar avutarak ot koparmakta. M/135, 136.*

*“da” e*datı hikâyelerde 348 yerde kullanılarak işlek bir kullanıma sahip olmuştur.

2.5.5.3. dagı “da de, dahi, bile”

Cılkıçı esepçiden **dagı** suradı: *Seyis muhasebeciye yine sordu: PÇÇ/61.*

Koyçu, eneke. Meni **dagı** şıldıñga kaltırasız” dep kelnin uruşsa da, kempir: *"Bırak, anneciğim. Beni yine gülünç duruma düşüreceksin" diye gelini kızsa da kocakarı: A/660, 661.*

2.5.5.4. dele, dale “da, de”

Bu akmak ekööbüz **dele** almustaktan beri aytışıp cürüp könüp kalıpbız. *Bu ahmak ikimiz de ezelden beri tartışmaya alışmışız. PÇÇ/508, 509.*

Brigadir **dele** biz sıyaktuu adam balası! *Ekip başkanı da bizim gibi insanoğlu! A/521, 522.*

2.5.5.5. eken “ki, acaba”

Bu edat, soru cümlelerinde şüphe ve tereddüt bildirmektedir. (Kasapoğlu Çengel, 2017: 338)

Şayır ceñe dese ele siler bizdin ceñeni ceñit münöz adam **eken** dep tüşünbögülö. *Şayır yenge desek hemen siz bizim Şayır yengeyi güçsüz insan sanmayınız. A/239, 240.*

Colbors ölüp, özü arañ turgan **eken** go. *Sürüsü sağ benekli aygır yok. M/180.*

2.5.5.6. ele “da, de, daha, sadece, öylesine”

Aytkanınday **ele** keçki saat altıdan bir minuga da keç kalbay keñeşme açıldı. *Dediği gibi de saat altıya bir dakika bile geç kalmadan meclis açıldı. A/335.*

Maga işenbeseñizder aytmay **ele** koyunuzdar **—** dep murtun sılap, külüñdöp koydu. *Bana güvenmiyorsanız anlatmayınız, diyerek bıyığını sıvayıp, gülümsedi. PÇÇ/468, 469.*

Bu edat da 78 farklı yerde görülerek işlek kullanılan edatlardan biri olmuştur.

2.5.5.7. beken "mi ki, mi acaba?"

eken edatının soru ekiyle birleşmiş şeklidir. Soru ekinin yer aldığı cümlelerde ekin sonuna gelerek sorunun anlamını pekştirmekte, şüphe anlamı vermektedir.

O bali! Söz emes **beken** Akmatım! — dep cılkıçı Keldibek öz aldınça koburadı. *O yaşa! Söz değil mi Akmat'ım! diye Keldibek seyis kendince mırıldandı. PÇÇ/180,181.*

Bu edat tüm hikâyelerde sadece bir yerde kullnılmıştır.

2.5.5.8. belem "mi ki, mi acaba?"

Teñgenin köbü da adamdın tınçın alat **belem**? *Paranın çoğu da insanın huzurunu bozar mıydı? A/783.*

2.5.5.9. ee

"Bu edat da sorunun anlamını kuvvetlendirir." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 341).

Kür, cayloo, kürkürögön semiz cer, arpadan küçtüü çöp ottop **ee** calañ dürkürögön semizder degendey kalın ceerde cılkı örttöy kızarıp, doñuz sırtının kızıl otunda ıñgıranat. *Gür, yayla, gürüldeyen verimli toprak, arpadan güçlü otu otlayıp yalnız gümbürdeyen şişmanlar dediğimiz gibi otlu yerde atlar ateş gibi kızarıp domuz sırtının kırmızı ateşinde yavaşça inliyor. M/ 19, 20, 21.*

Kana emi mol tüşümgö **ee** bolot ekenbiz? *şimdi bol mahsule nerede sahip olacakmışız? A/118.*

2.5.5.10. gana "sadece, yalnız"

Kasapoğlu Çengel (2017: 341) bu edatın son derece işlek olarak kullanıldığı ve sınırlandırma bildirdiğini söyler.

Oova, kaynım, söz kezegin men süylöp catkanımda ugup **gana** otura ber!—dedi da, şayır sözün uzarttı. *Evet, kaynım, ben konuşurken otur! dedi ve Şayır sadece beni dinle, diyerek sözüne devam ettiA/17, 18.*

Kolhoz başkarmasının mekemesinde sçyottu çak-çak urup, esepçi Akmat **gana** olturgan. *Kolhoz idaresinde sadece muhasebeci Akmat abaküsü çak çak vurarak oturuyordu. PÇÇ/17, 18.*

2.5.5.11. go "herhâlde"

"Sonuna geldiği unsura soru anlamıyla birlikte şüphe ifadesi katar. Ayrıca, bazı cümlelerde anlatılan düşünceyi tasdikler." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 342).

Çettep baratkan **go** şaytan! *Kenarından yürüyor ya şeytan! M/187, 188.*

O, baykuş brigadirim, — dedi Orozbak bakıldap, — botkosun berip çıgarıp ciberet **go** degen elem. *Eh, fukara ekip başkanım, dedi Orozbak sesli konuşarak, yemini verip dışarı çıkarır diye düşünmüştüm. PÇÇ/336, 337.*

Bu edat üç hikâyeden sadece ikisinde birer tane kullanılmıştır.

2.5.5.12. ıya "ha, ya"

"ee edatıyla aynı işlevi yüklenir. Cümle sonunda virgülsüz, cümle başında virgüllü kullanılır." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 342)

Boyok cagıngan kimdi kördün, **ıya?** *Makyaj yapan kimi gördün, ya? A/646, 647.*

Iya, kazan as! *Ya, tencere koy! PÇÇ/293.*

Cümleye soruyla birlikte kesinlik anlamı kattığı görülür.

Sonuç

Hikâyelerde edatlar işlek olarak kullanılmıştır. Beş başlık altında incelenmiş ve bu başlıkların tümüyle ilgili örenk tespit edilebilmiştir. İlk başlık olan yalın hâlle bağlanan *arkıluu 'ile, sayesinde'*, *boydon 'gibi, olarak'*, *boyu 'boyu'*, *ilgeri 'önce'*, *katarı 'olarak'*, *katarında'olarak'*, *öñdüü 'gibi'*, *sıma 'gibi'l, sıñarı 'gibi'*, *tuuraluu 'hakkında, konusunda';* yönelme hâliyle bağlanan *karata 'göre'*, *karay 'doğru'*, *tiyeşelüü 'ait';* çıkma hâliyle bağlanan edatlardan *tışkarı 'başka, hariç';* pekiştirme *ee ıya 'ya'*, *beym 'acaba'* edatlarına hikâyelerde rastlanmamıştır. Kasapoğlu Çengel (2017)'in tasnifi örnek alınmış ve Kırgız Türkçesinde edatların Türkiye Türkçesindeki bazı bağlaçlara karşılık geldiği görülmüştür. Örneğin dele,

dale/da, de edat olarak alınmıştır. Hatta bazı ünlemlerin (*ıya "ha, ya")* de edatların içinde yer aldığı görülür. Edatların içinde 120 yerde kullanılarak en işleği *dep* olmuştur. Ondan sonra da *menen* edatı ikinci sıradadır.

2.6. Bağlaç (baylantalar)

Sözcükleri, cümleleri ya da iki yargıyı birbirine bağlayan, bunlar arasında çeşitli anlam ilgileri kuran bağlaçlar için Kasapoğlu Çengel (2017: 311) "bağlandıkları iki kelime veya yargıdan önce veyahut sonra tekrarlanarak da kullanılırlar."

2.6.1. Sıralama Bağlaçları (baylanıştırgıç baylamtalar)

Kelimeleri, kelime gruplarını ya da cümleleri birbirine bağlayan bağlaçlardır.

2.6.1.1. cana "ve"

Akmat emi sçyotun çak-çak urup turup, — elüü cügön, elüü celdik, elüü terdik, elüü basmayıl **cana** elüü eeri dayar bolot! *Akmat şimdi abaküsünü çak çak hesaplayarak, - elli gem, elli örtü, elli falan ve elli eyer hazır olacak! PÇÇ/ 493, 494, 495.*

2.6.1.2. menen "ile"

Ulam kün ötkön sayın tigil şayır **menen** Tursundardın kızılcaları közgö körünüp, oozgo alındı. Gün geçtikçe; yaprağını yayıp, dibi köklendikçe Şayır ile Tursunların öteki pancarları göze görünüp konuşuldu. A/631, 632.

2.6.1.3. da "ve"

Oşol kadırıñardı bilgile **da** menin kişilerim tüp kötörü barıp bergile! —Dep , al öz kişilerin çakırıp cürdü. *Kıymetinizi biliniz ve benim insanlarım hepiniz oraya gidiniz! deyip, halkı davet etti: A/24, 25.*

Kasapoğlu Çengel (2017: 312) bu edatın aslında sona gelip kuvvetlendirme fonksiyonunda kullanıldığını fakat bazı örneklerde "ve" anlamında kullanıldığı belirtir. Yukarıdaki cümle de bu durumu örneklendirmektedir.

2.6.2. Denkleştirme Bağlaçları (acıratkıç baylamtalar)

2.6.2.1. ce "veya, ya da"

Ay cigit! — dedi sabırın ketirgen sarı abısın: — Sen özüñdü maktamak beleñ, ce bizge akıl aytmak beleñ*? Hey yiğit! dedi sabrını kaybeden sarışın elti: —Sen kendini mi övecektin veya bize akıl mı verecektin? A/519, 520.*

2.6.3. Karşılaştırma Bağlaçları (acırat baylamtalar)

2.6.3.1. ce… ce… "ya…ya…"

Birden faza sözcüğü birbirine bağlayan edatlardır.

Ceti tündö uşunça eldi çakırıp alıp, **ce** soygon koyuñ körünböyt, **ce** askan kazanıñ cok. *Gece yarısında bu kadar halkı çağırdın ya kestiğin koyun da gözükmüyor ateşe koyulan tenceren de gözükmüyor. PÇÇ/296, 297.*

2.6.3.2. da… da… "da… da…. /de… de…"

Carayt azamat! — Tursun ceñeñ **da** Kunduz ceñeñ **da** oşol cıldan beri kolhozdo belgilüü kişilerden. *Aferin ona! Tursun yengen de Kunduz yengen de o yıllardan beri kolhozda ünlü insanlar. A/799, 800.*

Uşunday **da** tartip, uşunday **da** saltanat bolot eken e? "dep öz aldınça kübüröy beret. *Böyle de düzen, böyle de varlık olurmuş ya? diyerek içinden mırıldanır. A/338, 339.*

Bu şekilde kullanılan bağlaçlar 6 yerde kullanılmıştır. *...da* bağlaçlarının bu kullanım dışında yalın olarak kullanıldığı örnekler hikâyede daha çoktur.

2.6.3.3. emes "değil"

"İsimlerin ve bazı kiplerin olumsuz çekiminde kullanılan *emes* aynı zamanda bağlama ve kuvvetlendirme işlevine sahiptir." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 314).

Başkalar **emes** canatan zalga batpay oturgan başkarma da sözdü özü süylögöndöy daldaktadı. *Başkaları değil demin salona sığmadan oturan yönetici de konuşmayı kendisi yapmış gibi heyecanlandı. A/429, 430.*

2.6.3.4. meyli… meyli… "ister…ister"

Kasapoğlu Çengel (2017: 314) bu bağlacın çoğunlukla kelimeleri bağladığını ve konuşma dilinde kullanılıp çok işlek olmadığını belirtir.

Meyli burganaktap kar tüşsün, **meyli** udurgup boroşo uçsun, baytaldarımdın caldarı cıgılbay, kısıraktarım suuktu suuk bilbey, dañ salıp kıştan çıguuçu! *İster kar yağsın ister o yana bu yana tipi savursun genç dişi atlarımın yeleleri yığılmadan, kısraklarım soğuk bilmeden, kıştan çıkarlardı! PÇÇ/ 424, 425, 426.*

2.6.3.5. ne… ne… "ne… ne…"

Ne özü **ne** abışkası uşul caşka kelgençe mınday şumduktu körüşpögön. *Ne kendisi ne ihtiyar kocası bu yaşa kadar böyle parayı görmemişti. A/746, 747.*

2.6.4. Cümle Başı Bağlaçları (bagındırma baylamtalar)

2.6.4.1. a tügül "hatta"

Al tügül Adılbek brigadir özü karmaşa ketip, dink etip özü cıgılıp kalat. *Hatta Adılbek ekip başkanı kendisi onunla kavga etse pat diye kendisi yıkılıp kalır. A/244, 245.*

2.6.4.2. al emi "fakat"

Al emi sizder kanteer ekensizder? Şimdi sizler nasıl yapacaksınız? A/567, 568.

Al emi ceñeleri moymolcup kaymagın aldıga koyso, brigadir al kaymaktı cep attanat. *Fakat pancarın kökü kaymak ile yetişmez. Onun için yengeler, sizlerin yapması gereken çoktur. A/582, 583.*

2.6.4.3. ce "yoksa"

Ce orustun, ukrayındın kızdarı törögön alp, kırgız kızının kolunan kelbeyt beken! *Yoksa Rus'un, Ukrayna kızlarının doğurduğu alp, Kırgız kızının elinden gelmez mi? A/586, 587.*

2.6.4.4. birok "fakat"

Arçanı aralay çapkan tentekterge tikçiye karayt, **birok** özü alarçılap kuyruğun sırtına alıp, tanoonu deldektetip, adırañdaşka köñülsüz. *Çamları*

dolanarak koşturan taylara dik dik bakıyor, fakat kendisi onlar gibi kuyruğunu sırtına almaya, burun deliğini kımıldatmaya, neşelenmeye gönlü yoktu. M/ 89, 90, 91.

2.6.4.5. eger; egerde "eğer, şayet"

Eger Adılbek çın kalıstıgın azır aytpasa, abısındardan birdi körörün sezdi. *Eğer Adılbek şimdi gerçekten adaletli konuşmazsa, eltilerden biri zarar göreceğini hissetti. A/515, 516.*

Egerde Akmat çatak bolso, oşonço köp tizmeni aralaştırıp ciberse, sen abışka kökala tekedey bolup cılkıñdın artında cürgön boyunça cog+ol-up keter elen… *Eğer Akmat kavgacı olmasaydı o kadar çok listeyi karıştırsaydı sen ihtiyar beyaz ala teke gibi olup atlarının peşinde yürüdüğün halde kaybolur giderdin. PÇÇ/97, 98, 99.*

Kasapoğlu Çengel' (2017: 318)'in de belirttiği gibi bunlar cümle başına gelir. Şart ifade eder veya şartı kuvvetlendirir.

2.6.4.6. körsö "meğer"

Biz "caman" deçü elek, **körsö** sakaday boyu sarı altın tura! ― dedi Tursun şayırdı maktap: ―Emgegi menen curtka taanılıp catat. Taalayın tezekten aytıp koygon tura **körsö?** Biz "kötü" derdik, meğerse aşık kemiği kadar boyu sarı altın imiş! dedi Tursun Şayır'ı överek: ―Emeği ile yurda ün salıyor. Talihini gübreden bulacağını yazmış meğerse! A/476, 477.

2.6.4.7. oşentse da "böyle olsa da, buna rağmen"

Oşentse da al kuymaktı cep tügötüp, kuurmanı içip bütürgödön kiyin çeçinip töşögünö catarında, ―o! asker atı toru kaşkanı men beret bekemin, dep öz aldınça küñküldöp aldı. *Öyle yapsa da o böreği bitirip sütlü çayını içip bitirdikten sonra üstünü çıkarıp yatağına yatacağı zaman, O! asker atı Toru kaşkayı ben verecek miyim, diyerek mırıldandı. PÇÇ/ 269,270,271.*

2.6.4.8. oşonduktan "bu yüzden"

Oşonduktan, al esepçiden ozunup suradı: ― *Al millionuñ emnenin sanı, Akay? O nedenle, o muhasebeciye heyecanla sordu: ― O milyon da ne Akay? PÇÇ/56, 57.*

2.6.4.9. oşon üçün, oşol üçün "bu yüzden"

Oşon üçün men erkimce boloyun dep alardı erte kaysap aldım "dep Adılbek oozun kuvartıp katkırıp koyuuçu. *O yüzden ben de ailemden erken ayrıldım" diye Adılbek kahkaha atardı A/ 139, 140, 141.*

Sonuç

Hikâyelerde sıralama bağlaçları eksiksiz olarak kullanılmıştır. Denkleştirme bağlaçlarından *caki 'veya, ya da'*; karşılaştırma bağlaçalarından *arı…arı… 'hem…hem', tügül 'değil';* cümle başı bağlaçlardan andıktan 'bu yüzden', antkeni 'çünkü', antken (i) menen 'ancak', ce bolboso 'yoksa', balkim 'belki', degen menen 'bununla beraber', demek 'demek', lekin 'lakin, fakat' oşondoy bolsso da 'böyle olduğu hâlde, buna rağmen', oşogo karabaştan 'buna rağmen', oşonu menen katar/ oşonu menen birge 'bununla beraber', nege deseñ/ emne üçün deseñ, nege değende 'çünkü', oşol sebeptüü 'bu yüzden', sebebi 'sebebi, çünkü', uşundan ulam 'bundan dolayı' bağlaçlarına rastlanmamıştır. Bazı bağlaçların hem edat hem de bağlaç olarak kullanıldığı görülür. Bunlardan ilki *menen* sözcüğüdür. Bu sözcük *ve* yerine kullanılıyorsa (Ulam kün ötkön sayın tigil şayır **menen** Tursundardın kızılcaları közgö körünüp, oozgo alındı. Gün geçtikçe; yaprağını yayıp, dibi köklendikçe Şayır ile Tursunların öteki pancarları göze görünüp konuşuldu. A/630, 631.) bağlaç; *ile* anlamında kullanılıyorsa (Torgoy **menen** birge oygonup, tez kiyinip, ser-gek basıp emgek talaşında cürgöñüzdör. Turgay ile aynı uyanıp, çabuk giyinip, dinç yürüyüp emek tarlasında dolaşsanız. A/484, 485) edattır. Bir diğeri *da* sözcüğüdür. Bu sözcük *de, da* anlamında kullanılıyorsa (Atıñ da Adılbek işin da adıl! Adın gibi işin de adil! A/448.) Kırgız Türkçesinde edat görevinde; *ve* anlamındaysa (Oşol kadırıñardı bilgile **da** menin kişilerim tüp kötörü barıp bergile! ―Dep, al öz kişilerin çakırıp cürdü. Kıymetinizi biliniz ve benim insanlarım hepiniz oraya gidiniz! deyip, halkı davet etti: A/21, 22.) bağlaç görevindedir. Türkiye Türkçesinde de/da bağlaç olarak kullanılırken görüldüğü üzere burda tam tersidir. Bu sözcüğün de şeklinin olmadığını Kasapoğlu Çengel (2017: 337) söyler. Ancak hikâyede de'li kullanımına iki yerde rastlanmıştır. (A/305, 306, A/681, 682)

Türkiye Türkçesindeki *ama, fakat, yalnız* bağlaçlarının yerine KT'de *birok* ve *al emi* kullanılır. KT'de değil bağlaç görevinde olduğu örnekler (A/375, 376)

verilmiştir. KT'de da…da… ve ne… ne… bağlaçlarının TT'deki kullanıldığı görülmüştür.

2.7. Ünlem (sırdık söz)

Şaşkınlık, korku, telaş, acıma ve sevinç gibi duyguları etkili ve kısa olarak bildiren kelime türüdür. Kasapoğlu Çengel (2017) ünlemleri ayrı bir başlık altında ve ayrıntılı incelerken Başdaş ve Kutlu (2016) ünlemleri edat olarak almıştır. Bununla birlikte Kasapoğlu Çengel (2017: 347) soru ünlemleri için "soru için kullanılan edatlardır" der. Genel olarak ünlemler ikiye ayrılır. Bunlar Deny (201: 630)'in deyimiyle dokunaklı/duygu ve çağrılı/ seslenme ünlemleridir.

2.7.1. Duygu Ünlemleri

2.7.1.1. a, aa "aa"

"Bu ünlem şaşkınlık, hayret ve korku bildirir." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 343).

A, degende: „Menin inim da kişi bolup kaldı. Curt aralap cüröt "dep kubanıp koyup cürdü. *A, dediğimizde:" Benim kardeşim de adam oldu yurt dolaşıyor" diye seviniyordu. A/162, 163.*

2.7.1.2. Oy "oy, vay"

"Memnuniyetsizlik, acı ve ızdırap bildirir" (Kasapoğlu Çengel, 2017: 343).

Oy beçaralar! Berki üç ayal katar tizilip, al kartañdan közdörün albayt. *Ey biçareler! beriki üç kadın sırayla dizilip o yaşlıdan gözlerini alamıyor. A/306, 307.*

2.7.1.3. ay "vay"

Ay Torgun, — dedi bir colu şayır aga: — brigatka kaymagıñdı köbüröök berip koysoñ kerek. Ey Torgun, — dedi bir kere Şayır ona: — ekip başkanına kaymağını fazla vermişsin galiba. *A/634, 635.*

Oy edatı gibi bu edat da memnuniyetsizlik ifade eder.

2.7.1.4. o "ah"

Türkiye Türkçesindeki gibi acı ve üzüntü ifade eden edattır.

O erkeğim, korkkon özün bolbo, ünüñ kargıldanat. *O erkeğim, korkan kendin olmayasın, sesin titriyor.M/157, 158.*

2.7.2. Seslenme ünlemleri

Kasapoğlu Çengel (2017: 345) bu edatların cümle başında kullanıldığını, duygu ve heyecan bildirmeyip sadece seslenme vasıtası olarak kullanıldıklarını belirtir.

2.7.2.1. a "hey"

A karaganda munun betinde adam basmak tursun; biröö kir kolun tiygizbeyt belem. *Bırak bunun yüzüne ayak basmayı biri kir elini dokundurmaz. A/284, 285.*

2.7.2.2. ay "hey"

Ay cigit! — dedi sabırın ketirgen sarı abısın: — Sen özüñdü maktamak beleñ, ce bizge akıl aytmak beleñ? *Hey yiğit! dedi sabrını kaybeden sarışın elti: —Sen kendini mi övecektin veya bize akıl mı verecektin? A/519, 520.*

2.7.2.3. e "ey, hey"

E Adılbek can, — dedi abışka; — üç kündön beri oşol teñgelerdin ubarası. *Ey Adılbek can, dedi ihtiyar; üç gündür o paranın telaşı. A/786, 787.*

2.7.2.4. o "hey"

O ceñeme ardak, maga atak! — dep koyup Çoñ cal torunu celdirge kızılça ayantının baş ayağında cüröt. *Hey yengeme takdir, bana şan şöhret! diyerek büyük yeleli atını koşturup, pancar tarlasının başucunda dolaşıyor. A/680, 681.*

2.7.2.5. oy "oy, vay"

Oy berekelüü ceñeler? — dedi eelikken abısındarga çoñ cal torusun alçaktatıp atayı karp-kurp colukkan Adılbek: Oy, bereketli yengeler! dedi coşan eltilere büyük yeleli atını bilerek yavaşlatıp rastlayan Adılbek: A/505, 506, 507.

Oy Rakış, toktop turcu, —dedi erkek çıkanaktay boyu eerde kodoñ etip: Vay Rakış, dur lütfen, dedi adam bir karış boynuyla zıplayarak: M/68, 69.

2.7.3. Gösterme ünlemleri

"Kırgızcada birini veya bir şeyi göstermek için mına, mınakey ve tee edatları kullanılır. Söz konusu edatlar cümle başında kullanılır." (Kasapoğlu Çengel, 2017: 346)

2.7.3.1. mına "işte"

Mına adamdık eren degen! **Mına** emgekti süyüü degen! *Bu demek erklik demek! İşte bu işini sevmek demek! — deyiverdi. A/65, 66.*

Adılbek brigadir da: **—Mına** brigadirinin keneşin ugat degen! Adılbek başkan da: İşte başkanın tavsiyesini dinlemek demektir! A/67, 68.

2.7.4. Sorma ünlemleri

2.7.4.1. kana "hani"

Kana ceñeler, cürüñüzdör. *Hani yengeler, yürüyünüz. A/ 708.*

2.7.5. Cevap ünlemleri

Bu ünlemler, tek başına anlamları olan sözlerdir.

2.7.5.1. ooba "evet"

Oova, abısın bir ele kişi Mariya Demçenko bolmok bele? *Evet, elti sadece bir kişi mi Mariya Demçenko olacak? A/504.*

Oova, caşı altımışta, kebetesi bala. *Evet, altmış yaşında, görünüşü çocuk. M/52.*

Gramer kitaplarında ve sözlüklerde *ooba* şeklinde olan bu kelime Tögölbay Sıdıkbekov'un incelenen hikâyelerde "*oova"* şeklindedir.

2.7.5.2. cok "yok, hayır"

Cok Keres canım, bul Mizatropton emes. *Hayır Keres canım, bu Mizantrop'tan değil. M/44, 45.*

2.7.5.3. albette "elbette"

Albette, andayga adal emgek col beriçü bele? *Elbette, öyle olmak için helâl emek yol verir mi? A/256.*

2.7.5.4. makul "makul, tamam"

Ökmötçülör emne aytarın bilbeymin — dedi cılkıçı bakıldap, — men **makul** emesmin al sarayga... *Hükümetçilerin ne diyeceğini bilmiyorum, dedi seyis sesli konuşup, ben razı değilim o ahıra. PÇÇ/471, 472, 473.*

Sadece tek bir yerde kullanılmıştır.

2.7.5.5. carayt "doğru, uygun"

Carayt ceñe, —dedi kökürögün sorup maktana: —Men özüm taşıtamın. *Tamam yenge, dedi göğsüne vurup övünerek: —ben kendim taşıtacağım. A/71, 72.*

Carayt azamat! — Tursun ceñeñ da Kunduz ceñeñ da oşol cıldan beri kolhozdo belgilüü kişilerden. *Aferin ona! Tursun yengen de Kunduz yengen de o yıllardan beri kolhozda ünlü insanlar. A/799, 800.*

2.7.5.6. balkim "belki"

Balkim, abısındar baş koşso, uşaktaganıda şayır bolor? *Belki eltiler birleşse, dedikodusu da Şayır olur? A/616.*

Akmattı Toru kaşkaga mingizip koysok, cılkımı sençelik baga albas, **balkim**? *Akmat'ı Toru Kaşka'ya bindirirsek atları senin kadar besleyemez belki. PÇÇ/94, 95.*

Sonuç

Hikâyelerde ünlemlerin çok sık kullanıldığı görülür. Seslenme ünlemlerinden olan *a* "a" 31 farklı yerde kullanılarak en çok kullanılan ünlem olmuştur. Yine seslenme ünlemlerinden olan *oy 'vay'* 19, *o 'ah'* 9, *ay 'vay'* 4; seslenme ünlemlerinden *e 'ey, hey' 2*; gösterme ünlemlerinden olan *mına 'işte'* 18; soru ünlemlerinden *kana 'hani'* 4; cevap ünlemlerinden *cok* 'yok'10, *albette* 'elbette' 6, *balkim 'belki'* 6, *carayt 'doğru, uygun'* 5, *ooba 'evet'* 4, *makul 'makul, tamam'* 3 farklı yerde kullanılmıştır. Hikâyelerde gösterme ünlemlerinden olan *mınakey 'işte', tee 'ta'; cevap ünlemlerinden ariyne 'elbette', sözsüz 'şüphesiz, elbette', ıras 'doğru', durus 'doğru', mümkün 'mümkün, olur'* ünlemlerine rastlanmamıştır. Bunun yanında bazı ünlemleri birden fazla ünlem çeşidi içinde

kullanıldığı görülür. *İ, ii ünlemi 'aa'* duygu ünlemi; *i, ii 'hey'* seslenme ünlemi bu duruma örnek verilebilir. Sonuç olarak ünlemler hikâyelerde işlek olarak kullanılmış, duygular ünlemler aracılığıyla verilmiştir.

3. METİN VE AKTARMA

3.1. Kiril Harfli Metin

3.1.1.АБЫСЫНДАР

1.

Биз файтондо эки кишн элек. Тиземе кол чемоданды кырынан коюпалгамын. Жамгырдан кийин нымдуу желаргы бетимди аймалайт. Көңүлүм сергектенет. Эки жакка көз чаптырсам күзгү талаанын берекесине көнлүм тоёт. Араба айдап, санат жеткис кызылча чөмөлөсүн аралап ташып жүргөн, айры сузуп, арабага кызылча ыргыткан кишилер көз алдыда. Жашылча четинде ак жоолугун делбиретип аял турат. Алыстан созулган келин үнү эмгек талаасын көшүлтүп баратат. — Ой, кайным! —дейт Шайыр жеңем мага—адамдын атагын чыгарган адал эмгек тура. Женең эмнелерди көрбөгөн жеңең эле? Баштан өткөргөндөрдү айтпай ок коёюн. Өткөндү бирден терип сүйлөшкө менде тил жетишпейт. Сүйлөп бергеним менен да эрикпей угуп алышка кайним, сенин да увактың тар көрүнөт. Мына, бизднн колхоздун жерине келдик. Те, башкы боз үйдөн төмөнкү түз —үч бригаданын аянты. Бир бригаданын жери посёлканын үстү жагында. Мен байкоосуздан сөзүн бөлдүм. — Олдо, кайним ай! —деди Шайыр, мага, — шашма жайың бар көрүнөт. Ашыкпа, кайним, мен сүйлөп жатканда. Мен, Шайырдын ачык-айрым мүнөзүнө ыраазы болдум да, жылмая карап оозунан көзүмдү албай: — Кечириниз, жеңе? Эми сөзүңүздү бузбаймын, — дедим. — Оова, кайним, сөз кезегин мен сүйлөп жатканымда угуп гана отура бер! — деди да, Шайыр сөзүн узартты.

1936-жылдын январы. Чыкыроон аяз чытырап кирген буурадай чнлденин зиркилдеп турган кези. Бирөөнүкүнө бирөө керектүү жумушу үчүн келбесе, сууктан коркуп үйдөн үйгө каттагандар да аз. Адылбек бригадир. Мингени Чоң жал тору. Соорусунан көк буу көтөрүлөт, үстүнө кийгени сур трайка менен тыштаган ичикче, жакасына бубак туруп кыроолонуп алган. Кыштактан там калтырбай кыдыра: (s.3)

— О өзүм бригадирмин! Өзүм силерди чакырып келдим. Ошол кадырыңарды билгиле да, менин кишилерим түп көтөрө барып бергиле! —

деп, ал өз кишилерин чакырып жүрдү. Анда үйдүн ээси жооп кайтарып: — Жарайт, бригадир баатыр! Баралы. Баралы — десе;

— и, жараиттан мурун, — деит лдылоек оригадир, кар чацдата баратып артына кылчая: —менин чогулушума аялдар келиши шарт. Өзүңүз калсаңыз да, аялыныз барсын! О, аялыңыз калбасын! — О, Кундуз жеңе келиңиз? — дейт. Ал көчөдө сыздырып баратып, көзүнө уруна калгандарга сүйлөп: —О, Турсун жеңе турбаңыз! Өзүм бригадирмин! Өзүм чакырып жүрөмүн. Чакырыктан калбаңыз! Азыр барсаңыз азыр жакшы сөздүн үстүндө болосуз. Азыр барбасаңыз, экинчи кайрылып өзүмдүн чогулушума сизди алып кетеримди — колуңузда кармап, оозуңузда ууртап отурган ашыңыздай көрүңүз! Болуңуздар, жүрүңүздөр! — Минтип жүргөн бригадир бизди үйгө тим олтургузуп койбойт. Ой, абысын, эртелеп бара берели? —деген үндү Адылбек бригадирдин кулагы угуп калат. Өзүнө өзү кубанат да: — Оова, калтырбаймын! Өзүм бригадирмин, өзүм келдим. Жалкоону тим жаткызбаймын! Кежирди чогулушума алып кетемин! Тез жүрүңүздөр! Ушул кыштактын төмөнкү четинде төрт керегеден курулган жапыз боз там турар эле. Айланасы мал баспаган, адам жашап турбагандай ар дайым бопбоз туручу. Жалгыз гана төбөсүндө сороюп көрүнгөн жалгыз морунан эртеликеч түтүн булачу. Ийиндин оозундай оюлуп кагаз чапталган күн жаккы бетиндеги оюк ал тамдын терезеси го. Түнкүсүн ал оюктан араң бүлбүлдөгөн жарык шооласы көрүнүчү. Адылбек бригадир минип жүргөн Чоң жал торусун энтиктире келип, ошол боз тамдын терезесинин тушуна тура калды. Эки үзөнгүсүн тең теминип, үч ирет ээр үстүнөн көтөрүлүп койду. Анан камчысын бүктөй кармап өз этегин өзү тарс чапты да, ат үстүпөн энкейе берип табыштады: — О, Шайыр жеңе, бери чык! Мен бригадирмин, өзүм келдим. Бери чык! — деди. Бирок бул арада Чон жал торуга минген өзү бригадир адам бул тамдан эч жооп ала албады. — О, Шайыр жеңе! —деди үнүн бек-бек чыгарып табыштап; —үйдө болсоңуз тез чыгып келиңиз! Оюкка чапталган кагаздын тешигинен жалжылдаган жалгыз көз көрүнө калды да: — Апам бая эле чыгып кеткен, — деп кыз бала Адылбек бригадирге жооп кайтарды. — Бая эле чыгып кеткен? — Оова. — Кайда кеткенин айткан жок беле? (s.4)

— Айткан жок. Жаман кабын колтугуна кысып алып чыгып бара жатып: „Суукка чыкпай үйдө тнм отургула" деди бизге. Башка эч кеп айтканы жок. — Эмесе айтып кой, энеңе! —деди Адылбек өз этегин өзү тарс-тарс уруп туруп: —бригадир өзү сени чакырып келди де! Чогулушу бар экен, келбей калбасын деди де! Өзүм издеп таап аламын. Таппай калсам антып койгун, кагылайын. Эгерде барбай койсо, өзүм бригадирмин, өзүм кайра келемин да алып кетемин!

Шайыр жеңе бул кезде жумушта: сарайдан сарайды кыдырып малдын тезегин уйуп, куркөдөн к^ркөгө кирип тооктун кыгын жыйып эмгектенип жүрдү. Өзүн таза санаган абысын аны көргөндө күңкүл сүйлөйт: — Саксайган байкуш ий! Өзүнө ылайыктуу кесипти ылгап алган тура! Деги тоогумдун кыгын алсаң ал! Күркөмдү бузуп кетпе! Конок жыгачтарды түшүрүп салба! Анда, Шайыр айыптуу болуп абысынга акырын жооп кайтарат: — Күркөңүздү бузбайын... Жыгачтары түшсө өзүм оңдоп коёмун. „Мурду да жыт албайт белем? Кантип чыдап жүрөт кудай?" деп тнгил кызыл бет абысын ансайын мурдун тумчулайг. Бирок, Шайыр жеңе иштеп жүргөн кесибин абдан сүйүп алган. Кызыл абысыи, анын иштеп жүргөн кесибине алыстан мурдун тумчуласа, Шайыр алтын алгансып гана өз кесибинин үстүндө жайбаракат жүрөт. — Азаматсың Шайыр жеңем! Мына адамдык эрк дегенГ Мына эмгекти сүйүү деген! — деп жиберди кайдан-жайдан, Чоң жал торусун энтиктирип келип калган Адылбек бригадир да: — мына, бригадиринин кеңешин угат деген! Баса! Агрономдун курсунан бекер окудуңуз беле? Жыйып жүргөнүңүз кык эмес эле — сары алтын. Ушундай эмгектенсеңнз эле Мария Демченко болосуз! Баятан өз кесибинин гана артында жүргөн Шайыр: — Мени Мария Демченко болсун десең, — деди бригадиринен талап кылып: — мага ат, араба бер. Беш күндөн бери гоптогон семирткичтерди бир жерге ташыймын. — Жарайт жеңе, — деди көкүрөгүн согуп мактана: —мен өзүм ташытамын. Өзүм бригадирмин, сиздин эмгегиңизди жыйынтыктап, эмгек күндөрүңүздү өзүм тактаймын! — Өз эмгегимди тактатмайынча мен да тынбаймын, бригаднрим. — Ал жагынан кам санап койбоңуз. — Өткөн жылдарда биздин мээнеттин убайын ким көрүп кеткендигин иликтеп таппай калучубуз. (s.5)

— Кадырыңыз жан болсун жеңе. — Мендейлердин мейнетин өз атыңа каттап алып стакан болом дебе? — Анда өзүмдү төбөгө муштаган болбоймунбу, жеңе! — Качан болсо да тилимден табуучу элем. Айтканымды жаман көрбөй, ат, араба бер, бригадирим. — Жок, Шайыр жеңе, бул айтканыңызга эки эли казы байладым. — Семиришти коё туруп ат. Араба бер? — Ат, арабадаяр дедим го! Азыр менин чогулушума жүрүңүз? Сизди мактаймын! —деп Адылбек азамат көңүлүнө кир сактаган жок.

2.

Ал күнү колхозчулардын чогулушу өттү. — Көрбөй жүргөн чогулуш беле? Башкармабыз чыгып эг бышым бакылдар. Көп алалы, кызылчаны! Мол алалы, дээр. Анысына, мен үйдө отуруп эле кол көтөрүп беремин. — Оова, кагылайын абысын? Катын киши чогулуш деп делпилдеп жүрөрбү? Же, анда барганда муштумду чоң түйүп алып, кеп айтып чыга албасак. Оозун бууган торпоктой томсоруп отуруп кайра келет экенбиз. Барса жанагы... Энреңдеген Шайыр барсын. Чогулуш деген жерге ир алды делпилдейт. „Менин эмгек күнүмдү кыскартып койдуңар! Силер жемекей, силер ичмекей!" деп абийирге карабай колхоздун чоңдору менен жаакташып жатканын көрөсүң. — Эми кепеден-кепени кыдырып тооктун кыгын жыйгыч болуп алыптыр, адам! Ушуларды айткан абысындар коломтонун башынан турбай олтурушкан. Бирок, Адылбек бригадир Чон жал торуну энтиктирип, кайра-кайра келе берип аларды да чогулушуна алып келди. Элдик көптүгүнөн тизе бүгүлбөйт. Бөлмө тардык келди. А карабастан башкарма сүйлөп чыгып жанакы аялдар айткандай эле, эт бышымдай уважтыны алды. Ал, бир катар колхозчуларды мактап айтып зоболосун көтөрдү. Айрым жалкоолорду тартынбай жемеледи. Бул кезде шыкалган көпчүлүккө кыймыл аралап, кээбирөөлөр алдыртан күңкүлдөйт. — Башкарма бизди эле көрөт... — Төбөбүз менен жер казып жатсак да жакпайбыз! — Сенин төбөң менен жер казгандагың! —дейт анда, башкарма бакылдап тиге: — гектарынан сексен центнер түшүм алганыңбы? Агрономдук илимди туура колдонгондуктун аркасында Мария Демченко быйылку жылы ар гектардан 500 центнерден түшүм алды. Мына ошону айтыш керек, чын (s.6)

Эмгекти сүйгөн ак ниет деп. Же, биздин жерибиздин топурагы жаман бекен? — Жерибиз жаман эмес, башкаруучулар жаман, — деди тигил бурч жакта отурган эркек үндүү аял: —Каймак берген женесинин эмгек күнүн үч эсе көбөйтүп коюп жүргөн бригадирлер да жок эмес! Каймагыбыз жоктор канча иштесек да кантарылып калабыз! — Турсун женемдин айтканы туура! —деп калды бул арадэ бирөөнүн чыйылдаган үнү: — Бардык айып каймачта, кызылчанын түшүмүн төмөндөтүп жаткан да—кызыл уйдун каймагы? — Көк уйдуку эмеспи! — Менин каймагым өзүмдөн артпайт! Артса да каймакка баралап бригаттан күн албаймын! — деп чыкты тигил эркек үндү аял. — Ой, журт! —деди бул арада Адылбек: — Биз бул чогулушка кайсы табактын каймагы калың турарын текшергени келген жокпуз... — Ал милдетти сен эле ал! Бригадир эмессиңби! —деди жанагы чыйылдаган үн. Эл оозунан күлкү чыкты. Ар ким, ар кимдер кобурашып тамаша айтышты. — Өзүм бригадирмин, өзүм сүйлөймүн! —деди Адылбек күлгөндөргө кошулуп күлө сүйлөп сөзүн жөнөтүп: — Биз мол түшүмгө кандай жол менен ээ болуу жөнүндө кенешмек элек. Бирок, кызылча десе эле Убуке карыячылап кызыл уйдун каймагын сүйлөөчүлөр чыгышты... — Кана эми мол түшүмгө ээ болот экенбиз? Сен сүйлөп жиберчи! — Сүйлөгөнчө шашпай турунуз? —деди Адылбек колуи көтөрө берип: —Биздин колхоз кызылча айдай баштаганына мына эки жыл болот. Эки жылдан бери мактаган звенонуи кишилери 200 центнерге араң жеткирди. Болбосо элүү центнер түшүм албай калган колхозчуларыбыз да болушту. Анын себеби, биринчиден — көпчүлүк колхозчулар үчүн кызылчаны айдап, асыроо жаңы иш болсо, экинчиден — көз көрүнөө кара ниеттик иштешип: „Кызылча дегендин кырсыгы чоң өсүмдүк. Бул бизге күл азык болуп бербейт. Мунун уругу жайылган сайын ак нандан ажырайбыз дечүлөр ачык айтып жүрүшөт. Ушул ушактын кесепетинен кара топуруктуу семиз жерге тукум сээп, түшүмдү аз алып келдик. Кээ бир звенолордо жап жакшынакай эле өсүп жаткан кызылчаларды шороптойбуз деп кесе чаап таштагандар болушту. Муну кээ бир адамдар билбей иштесе, кээ бирөөлөр атайы эле кара ниет — кастык менен иштешти. Баятадан жымжырт отурушкан эл арасынан бирөө тамагын жасанып: — Бул айткандарындын жалганы жок. Ал эмес суюлтпай таштагандарыбыз да болгон! —деп бригадирди жактады. (s.7)

Эл ичинен, өзүнүн айткандарын жактай баштаганга Адылбек бригадир баягысынан көрө көтөрүлө түштү. Анткени — Адылбек мактоону көтөргөн жигит. Ал өзүнө мактоо келтирер ишин ого бетер тез орундатыш үчүн тим эле жанын сабап жиберет. Өскөн тарбиясына, мүнөзүнө карай, ар адамда өзүнчө өнөкөт кыял болотко! Биздин Адылбек бул кыялды өз мүнөзүнөн же өскөн тарбиясынан тапкан чыгар. Аны ылгап отурушка бизде увакыт аз. Эскертип айта кете турган жалгыз ооз кабар — алда болсо, биз кеп кылган азаматтын өмүрүнө байланышат. Адылбек ата, энеден эрте айрылган. „Аталуу, эвелүү бала эркинче болбойт экен. Ошон үчүн мен эркимче болоюн деп аларды эрте кайсап алдым* деп Адылбек оозун кубартып каткырып коюучу. Анын эркинче болгондогусу: Орозаалы деген аталаш агасынын колунда калыш менен башталат. Орозаалы болсо эки кулагы укпаган жашы жетимиштин үчүнө келген адам. Колундагы малы: жылкыдан кырчаңгы сур байталы, уйдан картаң күрөң уй. Күрөң байкуш болсо элдин уйларындай буртасы калың, желини толтура мал эмес. Бир мүйүзү сынык, бир бөйрөгү бөксө. Аны да Орозаалы өзү саайт. Жалгаган күнү жарым чыны сүталат, жалгабаган күнү калжайып куру калат. — Ата, энесин эрте жутуп алган соң Адылбек да. Эркиндикти" толук пайдаланбай калсынбы! Бир үйдүн казанынын кулагында жеке өзү гана чардайт... Агасы саап келген сүттү казанга шакылдатып кайнатамын десе да өз эрки. Эми, ал эркинче: — яСыз жерге олтурба. Өтүгүңдү түз бас! —деген жылуу сөздү укпастан Адылбек дегенибиз кыштын кытыраган күрткүсүн кызыл шыйрак болуп кечип жүрүп чоңойгон азаматко! Кез-кез шайтан болуп бутуна чарык илинсе; бутунун баштары ысып-күйүп от болуп кетип, чарыкты чечип ыргытканча ашыгычу. Анда да: „Кой, бутуңду чечпе! Кийип ал, өзү эле кенип кетет”, — деп акыл айтары жок. Өз таалайына карт келген ушул „рахатыңда" бат эле эр жетип жигит болуп чыга келди. Жигит болуп чыга келбегенде: „Садагасы Адылбегим күз тогузга толот...' деп колуна муштумдай кант карматып коюп, төрдүн башында эркелетип отуруучу ата; „Ой берекем!" деп маңдайынан сылап олтуруучу эне болбогон соң увакытты бекерге кетирип жүрсүнбү? Ары бери караганча болбой өзү эле жыйырмага чыгып ала койду. Адылбек жыйырмага чыкканда бекерге чыкканы жок ко! Ал казан кармаш тепкичинен секирип, „эл бийлеп, журт башы" болмокто. Ошондуктан, ал, эл бийлешти — аталаш агасы Орозаалынын кырчаңгы сур

байталын минип алыштан баштады. Орозаалы абышка да канетсин? А, дегенде: „Менин иним да киши болуп калды. Журт аралап жүрөт" деп кубанып (s.8)

коюп жүрдү. Адылбек азаматтын мүнөзү кандай? Абышканын ал кубанычын угуп алып ого бетер дөкүрсүнө түшкөн экен. Алдындагы мингенин аябай, айылдан айылга артыгыраак кыдырып жибергенин көр. Бир күнү эле, баягы кырчаңгы сурга дагы минип алып кетип бара жатса: — Сени эл сурап мыкты болуп жүрөт десем, түтүн улап, жалгыз кырчангы байталымды боруктуруп жүргөнүңэмнең? — деп, бакылдап Орозаалы кургуру бакан ала чуркап келип тартып өттү. Жаскана берген Адылбек азамат кырчаңгы сурдун үстүнөн камгактай учуп кетпесинби? Боз ала болуп топуракка аралаш туралбай жатып караса, байталы кургур кабыргасы саналып, бутун серппей туруп калыптыр. Аны байкап: „Кудай көзүмдү кашайтканда күндө минип жүргөн атымды ушунчалык мал сынынан кетирип салган экемин да! Орозаалы байкуштун ачууланары да эп тура? Минтип журт башы болгонум да курусун!- деп ошол замат өз айбын өзү сезе койгоиун көр. Ошол күндөн тартып кырчаңгы сурду минип айыл кыдырып „журт башы* болушту Адылбек да таштады. Өмүр өтпөй карап турсунбу? Ал аңгыча болбой арадан жылдар чубуруп өттү. Адылбек азыр салабаттуу киши болгондой. Үстүнө кийгени „көйкөлгөн" сары тон. Кээ бирөөлөр: Адылбектин кийгени куур тон деп коюшат. Алар кой терисин таанышпаган кызык кишилер да! Тери кезиндеги кабыкка күйүп калганы болбосо, Адылбек өзү кийип алып басып баратса, тонунун куудуруна кубанат. Гигил мамыда байлануу турган жылкы да эки кулагын кайчылаштырып, кошкурупкошкуруп алат. Бирок, .Тон жылуусун ээси билет* деген макал бекеринен айтылган эмес чыгар. Адылбек да өз тонунун жылуулугун өзү жакшы билди. Билгендиги ушул өз жонунан түшүрбөй туура беш жыл удаа кийди. Алтынчы жылда да ушул тон менен узатат беле! Адылбек эл алды болуп колд хозгсох&£ШЦДеп кайран тондон ажырап, өмүрүндө биринчи иреттрайкеден кыргызча тигилген чепкен кийгенин көргүлө! Бирок ал үстүнөн „көйкөлгөн" тонун түшүрүшкө чамасы келе электе эле, колхозчулардын биринчи чогулушу болду. А кезде колхозго уурданып өткөн ар кандай адамдар да бар. Алартим колхозчу болууну каалабайт —

атка минип, журтту бийлешти көксөп, алдыртан өз көмөчтөрүнө күл тартып чыгышпасынбы. Бирок, Адылбек азамат өз тонунун ичинде бейкут отуруп калган жок. Ал, тигил шумдардын айыптарын байкай койду: — Ой оңбогон шылуундар! Булар дале баягы бийликтерин бизге жүргүзгүлөрү бар! —деп ал өзүнөн-өзү кобурап алды да, ордунан туруп ортого өттү. Эки этекти артына кетирип, өз тонуна түгөй келген тери шымынын чөнтөгүнө эки колду салып койду. Анан ары-бери басып туруп сөзүн (s.9)

Сүйлөдү. Эл арасынан бырс-бырс күлкү чыкты: „Этегин куудуратып... эки колду чөнтөккө салып коюшун көргүлө... деген күбүрлөр угулду. Ал күбүрөгөндөр сөзсүз, Адылбекке кас адамдар. Мейли!" дейт Адылбек азамат да, тигилердин ичтерин күйгүзүп үнүн бийик чыгарат. Эки этегнн атайы куудуратат... — Алар күлүшсө мен мактанып сүйлөй берипмин. Көрсө, мени шылдындап жатышкан тура. Эми ойлосом уяламын деп Адылбек кийин айтып жүрөт. Ошентсе да ал чогулушта өз мойнундагы милдетин аткарды. Ал, баягы жылы „журт башы' боломун деп агасынын кырчацгы сур байталын боруктурганына караганда; бул жолу кадимки кадыр эсе кишидей боз тондуу кедейлердин атынан сүйлөп чыкты: — Колхоз биздин чарба! Эски шылуундарга колхоз чарбасын бийлетпейбиз. Башкарма да, бригадир да биз өзүбүз болобуз! — деп сүйлөп бара жатып: Башкармага мени шайлагыла?'—деп кедейлерге карап айтып да жиберген... Андан бери жылдар өттү. Адылбек да тилегине жетип, өзү бригадир болду. Чоң жал торуну минип алат. Чон жал торуну минбегенде кадамды кере басып өндүрүш үстүндө жүрөт. Колунан келген ишти бүтүрүштөн баш тартпайт. Акылы чечкен сөзүн бирөөгө угузуп, а, билген кеңешин бериштен эринбейт. — Шайыр жеңе, сизге билген акылымды ушул баштан айтып кобюн. Семирткич заттарды топтосоңуз бизден чыккан Мария Демченко болосуз! — деген. Шайыр жеңе да бригадирдин айткан акылын укту. Ат, араба даярдап, Шайырдын беш күндө топтогон семирткичтерин кызылча жерине ташыткан бригадир, өзү чогулушка келердин алдында жеңесинин эмгегин тактап, эмгек күндөрүн эсептеп акылына жаттап алган. Азыр ал, Шайырдын ийгилигин көпчүлүккө угузуп, кээде чукугандай кеп таап акылдуу сүйлөп, отурган көпчүлүктү кубандырып да коёт. Кээде күйгүлүктүү сөздү баштап күлкү да чыгарат. Бирок азыркы күлгөндөр аиы

шылдыңдабайт. Кайра чын ниеттеринде ага ыраазы болушуп: — О, кайран бригадирим1 Таңдайынан чаң чыгарып жатпайбы? — Барыдан да өзүм бригадирмин деп келншине ыразымын. — Колхоз а деп уюшулганда чогулушта чыгып сүйлөгөнү эсиңиздеби? — О... ,29-жылдагы десениз! Көптүн ортосуна чыгып эки колун шымынын чөнтөгүнө салып коюп, ары-бери, басып турса тонунун этеги куудур-куудур эткени али кулагымда... — Эми андагысынан бөтөн. Журт башкарган кадимки салабаттуу адамдын кебетеси бар өзүндө. (s.10)

— Биздин Адылбек бригадирдин мүнөзү кандай? „Жакшы өстү. Мыкты бригадир болду! деген күңкүлдөөнү кулагы уккан сайын тамагын жасанып, жаңы ичикчесинин жакасын кийин силкип короздонуп алды да: — Улуу, кичүү агайындар! —деди көпчүлүккө. Ал бир аз мукактана түштү да, сөзүн жөнөттү: — Менин бригадамда иштеген Шайыр жеңемди сиздер да билесиздер. Албетте, жашырар сыры да жок: Шайыр жесир, турмушунда начар болучу. Бирок ал эмгекти сүйдү. Кыргыздан чыккан Демченко Марня боломун деп белсенди. Ушул баштан семирткич заттарды топтоого киришти. Беш күн ичинде .15 центнер тоок кыгын жыйды. Ал үчүн норма боюнча эсептегенде жеңемдин эмгек китепчесине 250 эмгек күн жазылды. Мындайча айтканда ар күнүнө элүүдөн норма аткарды. Мына улуу, кичүү агайындар. Бул эмгекти сүйүү деген болот. Бул күжүрмөндүк даңк деген болот! Менин бригадамда иштеген жеңемдин бул ийгилиги үчүн, мен өз аялым эгиз эркек төрөгөндөй кубанамын. Баарыңарды Шайырдан үлгү алышка чакырамын! — Мен, — деди бригадир үнүнүн барынча салып: — Кыргызстандын кызыл борборунда өтө турган кызылчачылардын биринчи кеңешмесине, биздин колхоздон Шайыр жеңемдин өкүл болуп барышын талап кыламын! Аны кубаттаган үндөр туш тыштан угулду: — Жарайсың бригадирим! — Азаматсың эски куур тондун ээси!

3.

' Шайыр жеңе десе эле силер биздин жеңени жеңит мүнөз адам экен деп түшүнбөгүлө. Биздин жеңебиз ыгы жок ишке чарпылчу кайдигер жан эмес. Биздин жеңебиз чарчы бойлуу, ташка тийген чагылгандай чартылдап оттон, суудан кайра тартпас кайраттуу адам. Тилинде сөзү, билегинде күчү бар, —

Мен менсинген жигиттериңди да колдон алып тегеретип жиберип, басып кетүүгө жарайт. Ал түгүл Адылбек бригадир өзү кармаша кетип, диңк этип өзү жыгылып калат. Гопуракка будаланып уятынан араң турат. Эки көзүнөн эмгек оту балбылдап, Шайыр жеңе ага карап шак-шак күлөт. Ошои үчүн, Адылбек бригадир экөөбүз женебиздн Шайыр дейбиз. Ошентсе да, — айылдагы кээ бир абысындар биздин жеңени жаман көрүшөт. Чынын айтсак Шайырдын эмгек кылганын алар көрө алышпайт. Эрикпесеңиздер, абысындардын кыял-жоругун тымызын байкап көргүлө: бардык абысын ичинен да, тышынан да коёндой окшош, күн нурундай тегиз болушпайт тура. Биз жалкоону жаман көрүп, күжүр мөндү мактасак (s.11), алда кнмдер анын тескерисинче күжүрмөндү жамандап, жалкоону мактайт экен. Эгерде сиз андай абысындын сырын байкасаңыз, анда күлкүдөн качып кутула албас элеңиз! Үстүндөгү эски чапанды шарт чечип таштагандай — кербездикти адаттан алып ыргытыш керек да. Ал эми тигил адам анча-мынча көлөкөлөп да жүргүсү келет. Күжүрмөн атка да консом дейт. Албетте, андайга адал эмгек жол беричү беле! бКалкоо абысын өзү тек көлөкөдө олтуруп: — Ий, үксөйгөн байкуш... Өзүнө жараштырып ылгап алган кесибин көргүлө журт, —деп Шайырды жамандачу. ' Бирок, бүгүнкү чогулушта ошол „үксөйгөн байкуш" өз эмгеги менен журтка катуу таанылганын тигил абысын сезди окшойт, мостоё түштү да, тек кубанган болуп Шайырды жактап койду: — Байкуштун багы ачылды. Жесир болду, жетим бакты. Жашынан жакшылык бетин көрбөй келаткан байкуштун таалайын колхоз ачты... V Шайырдын ийгилигине көралбастык кылып: А аңкылдаган катындын мунусу эмгек эмес эле үшүгөн картөшкө! дечү абысындын ичи бүгүн ого бетер өрттөндү. Чогулуш аяктары менен эле мындай чыгып алып: — Ээнбаш өскөн байкуш… — деди кызыл бет абысыны Шайырды сырттан кекетип: — Эркектерди көзүнө илбей, шакылдап сүйлөп чыкканын кантейин. — Апий, абысын, — деди экинчи бири туурадан жиреп: — „Менин эмгек күнүм кайда? Эмне үчүн мынча күнүм жазылбай калган?" деп башкарманы баш кылып, жакалап калганын кантейин. Апий, бетим десеңер! Жылкысы тескери жайылып, ити май жебей жаткансып деле өзүнүн көөнү куунак. Кээде боз балдарды дегдеңдеткенин көрүп өзүң уяласың... — Аны айтпачы абысын. Жанакы чогулушта. Мен 15 центнер семирткич тог. Тодум" деп тооктун кыгын жыйгандыгына мактанган катында кайсы бет. — Оова десең

абысын. Кеңешмесине барса ошол эле бара берсин. Биз барып эмне кылат элек? Абысындардын айткандарын угуп биздин Шайыр ызаланып келаткан. — Ой, Шайыр жеңе ай! — деди Адылбек бригадир жете келип: —сенин ишиңди көралбаган абысындар эмне десе ошону айтышсын. Аларга жооп издеп терикпе! Алар баркыңды кийин түшүнүшөт. Сен азыр поездге олтур да Фрунзеге тез жөнө! Бригадир өзү станцияга бирге келди. Билетин алышып берип, узатып вагонго кошо кирди да: — Бар эми жеңе, жакшы барып кел? —деп анын колун кысты. Биздин Шайыр ушул жашка келгенче поезд деген кызык. унаага минип жол жүрүп көргөн жан эмес. Кызык (s.12) эмегенде эмне? Эшиктен-эшик, үйдөн-үй. Үй болгондо да кандай үйлөр! Терезелери кош кабат калыц айнектен. Ого бетер көркөм бүйүрмө жибек тарткычтар делбирейт. Керегелери муздан жылтыраган кызыл жыгач. Таман астында узатасынан салынган килемчелер. Алардын түрү— түрдөй, гүлү — гүлдөй жапжаңы. Гим эле өз ээси муну, бапестеп сактап тургандай. А караганда мунун бетинде адам басмак турсун; бирөө кир колун тийгизбейт белем. Шайыр жеңе да килемченин четин басып токтой калды. Кап десеңиз! Эгерде бутта галош болсо, чечип колуна кармап алат эле да, анан килемчени чебердеп басмак. Өз оюнча болгондой Шайыр жеңе жалгыз бекен? Арт жактан күшүлдөп келаткандар да бар. Анан калса, ушул жолоочулар да кызык калкко. Опойтуп таңылчак көтөргөнү аз келгенсип, өздөрү да ашыгып алышат. — Ой, алдыңкылар жол бергиле! — Жай баракат тургандай бул жер үйүңөр эмес! —дешип адамды өз эркине коюшпайт. Ал аңгычакты болбой жылдыздуу бир адам: — Баса бериңиз, биздин орунубуз — экинчи купеде, — деп калды Шайырга. Атаганат десеңиз? Ушундайда жол көрсөтүп, жылуу сүйлөгөн эле адам бөтөнчө жылдыздуу болуп кетет тура. — Жүрө бериңиз, — деп жанагы адам өзү алдыга өттү. Шайыр жеңе килемчелерди тартынбай баскан сайын таман алдынан сүйкүмдүү сезим козголуп—бүтүн денесине бөтөнчө бир рахат таратып баратат. Рахат сезген киши эки жагын каранбас болуппу? Же ошончолук эле дөкүрсүп кетмек беле? Биздин Шайыр да улам бир бөлмөнүн эшигинин алдынан өткөн сайын жалт карап алат. Кээсинде эки эркек, эки аял. Эзелден ушул бөлмөчөдө турмуш өткөргөндөй. Үстү баштары жеңил, кенен жайылып бажырап жыргап отурушат... Бирокадам болсо эле күлө бербейт экен. Кийинки бөлмөчөдө үч аял, алардын катарын жалгыз чал ээлептир. Чалды силер кандай чал дейсиздер. Аябаган кызык чал

го! Бетти карасаңыздар толтура. Мурунду көрсөңүздөр жарым килограмм картөшкөдөй. Мурутун көрсөңүздөр күзгү тулаңдай болуп, оозду каптап алган. Кабагы жети күнү жааган күндөн бүркөө. Өзү болсо, эки жагына көңүл салып койбостон туздаган бадыраңды тутамдай кармап күрсүлдөтүүдө. Ой бечаралар! Берки үч аял катар тизилип, ал картаңдан көздөрүн албайт. Баарыдан кызыгы — алардын, тигил картаңдан уялып отургандарын же „Колундагы бадыраңдан кийин бул адам кантээр экен?" деп чочулап отурушканын билбейсиздер. Жылдыздуу адам Шайырды ошол катардагы бөлмөчөгө баштап келди да: —Сиздин жайыңыз алдыңкысы. Фрунзе жакын болсо да билетти жумшак вагондон алдык. Поезд жөнө (s.13)

Рүнө үч мннута увакыт калды. Көнүлүнүздү өстүрө бериңиз эми — деди. Ал олтурар замат колун сунуп жалтыраган жез тутканы тартып койду эле — киши бою болгон чоң күзгү жарк этип кайдан жайдан пайда боло калды. Чочуп кеткен Шайыр:, Апей, бул кайдан..деп айтып жибере жаздады да, катарындагы адамды күзгүдөн көрүп кызарып кетти. Бир аз бой токтотуп алган соң ээгин көтөрүп, жоолугун оңдонуп койду. Анан бир тынымга шүк отурду да, тизесинен колун алып маңдайын сылагылады. Эмгек сүйгөн адамдын маңдайы ар дайым жарык келет. Кээде таалай конорун алдан сезгендей жаркырап кететко. Айтоор, ушул жумшак орунга отургандан биздин Шайырдын маңдайы да эң эле жарык! Ал аңгыча болбой ачуу-ачуу чаныра ышкырып, паровоз ордунан козголду. А дегенде ал жай кыймылдаган. Улам катуулап, эми Шайырдын акылын айран кылды. Ал жумшак орунда термелип, терезеге караса: эзелки козголбой жатчу Ала-Тоо тулкусу аңкилдек атып, жер бети чарк айланып көчүп тургандай көрүндү. А дегенде таңдана калган Шайыр жеңе бир пастан кийин өзү түшкөн „унаасынын" дүбүртү жер жүзүн чарк айландырганына кубана баштады. Оюндагысын сезгендей жанындагы адам жылмая карады: — Күлүк поезд эки саатка жеткирбей бизди Фрунзеге жеткирет. Кечки саат алтыда, өкмөт үйүндө, колхозчулардын кенешмеси ачылат. Биз төрт саат эрте жетебиз... Шайыр жеңе азыр гана „Сиз ким болосуз? - деи тигил кишиден жөнүн сурашты ойлонду эле. Бирок жанындагы адам баягысынан бетер камырабай олтуруп: — Кеңешмеге бара жаткан бизден башка делегаттар да ушул вагондо. Фрунзеге жеткенде бардыгыбыз чогуу түшөбүз. Балким, бизди

тосуп алуучулар да болор? —деди. Жанындагы кишинин ким экенин жаңы тааныган Шайыр: Ай, шашкандык ай,"—деди өз ичинен мурункусунан беш бетер кызарып,— „жадаса ушул шашкандык да адамды акылынан адаштырып коёт экен? Бул адам райкомдун катчысы тура. Баса деймин да!”

4.

Айтканындай эле кечкисаат алтыдан бир минута да кеч калбай кеңешме ачылды. Өкмөт Үйү... Заңгыраган чоң зал. Ушунчалык көп эл олтурса да учуп жүргөн жалгыз чымындын канатынын күүсү угулат. Бирөөлөр тамагын кычыштырып келген жөтөлүн эптеп тыйып олтурса; бирөөлөр: „Барбардыгер! Ушундай да тартип, ушундай да салтанат болот экен э?" деп өз алдынча күбүрөй берет. (s.14)

Биздин Шайырдын катарына бир карыя адам олтуруп калыптыр. Ал баятан бери токтолбой кобурайт: — Жашым жетимиштин жетисинде балдарым! Мындай сонун жайды биринчи көрүшүм. Молдолор бейишти сонун деп макташат. Он эки сонун болсо да ак сарайга арзыбас дейм. Ой, баракелде ай, баракелде ай! Сонун кептер болуп жатат. Эки кулагынар менен бирдей угуп калгыла? Журттун камын ойлоп мынчалык адил мийзамды жараткан өкмөт кишилерине рахмат! Теги ушул адамдыи: „Жашым жетимиштин жетисинде* дегени укмуш. Маңдайы күндөй жарык, эки бети нурданат тим эле. Кылдаттап санап отуруп да сакалынан беш-он тал ак таппас элең... Тигил трибунада сүйлөгөн чечендин айтканын кубаттап: — Баракелде, туура айтасың балам! —деди картаң. — Кырк күндүк мырзачылыкты, бир күндүк бакырчылык жеңет. Дөөлөткө энсебей, мээнетти көздө! Мына, быйыл жашым жетимиштин жетисинде!.. Өзүнөн өзү „жашым жетимиштин жетисинде" деп мактанып отурган адамга Шайыр жеңе да жалт карап алып: Кобураган кишим сен мактансаң быйыл кырктын кырындасың" деп айтып жибере жаздады. Алдыртадан байкаса теги өзү соо киши эместей: кыраан бүркүт көздөнөт. Чын эле жетимиш жети жылдан бери жер үстүндө жүргөнүнө күбөө өңдөнүп терең карайт. Оозунан чыккан сөзү укмуш: — Баракелде! Бул дөөнүн сөзү эмес; шаанын сөзүэмес— эмгекте жүргөн сенин сөзүң; менин сөзүм! Кезеги келгенде айтылбаган сөздүн атасы өлөт. Сөзүңөр болсо айтып калгыла, балдарым! —деп картаң жанындагыларга

кобурай берет. Анын кобуру биздин Шайырдын да делебесин козгоду. Айтоор, эмнеси экенин билбейсиңер:» Сен да сүйлө!" деп көзгө көрүнбөгөн касиет өзүн эки колтукка түрткүлөгөндөй сезип, жүрөгү алып учат. Баса, мындай жайда кандай адам чын сырын айтуудан тартынат? Коңгуроо шылдыраткан тартибиңди ким байкасын, бир маалда ордунан тура калып, биздин Шайыр колун көтөрдү: — Мен сөз сүйлөөнү каалаймын! Мага сөз бериңиз жолдош аксакал! Кеңешмени башкарып, президиумда олтурган төрага мурутунан жылмая ордунан турду да: — Сөз берилет; фамилияңызды айтып коюнуз? —деди. — Менин памилиям: Шайыр жене десеңер эле болот жолдош аксакал!... Мен өзүм, тигил кызылчачы Мария Демченко болсом деймин... Кичипейилдик менен жай сүйлөп, төрага, Шайыр жеңеге сөз, ага өз кезеги менен берилерин түшүндүрдү. Деги ушул кырсыкты кайдан дегидейби, чиркин? Шайыр жеңе — Азыр менин атымды айтат. Эми мен сүйлөймүн" деп (s.15) кезек күтүп отурганында, төрага ордунан туруп, делегаттарга баяндады: — Кеңешмебиздин зртең мененки олтурушу жабык. Азыр түшкү тамакка чыгасыздар. Биздин Шайыр маанайы пас боло түшүп, төбөсү ылдый муздак суу тийгендей бүт денеси муздай түштү да: „Кап... мындай жерде мендейлерге сөз жетпейт тура!' деп өз ичинен өкүндү. Ал аз келгенсип, кеңешмеден чыгар менен башкармасы кекетти: — Сен бул жайды мени менен эмгек күн талашканындай көрүп жүрөсүң го! Бул жер — Өкмөт Үйү! Бул өтүп жаткан экөөбүз оозго келгенди сүйлөп чыккандай биздин үй эмес! Башкармасы кадимкидей ачууланып алган. Аны көрүп Шайыр жеңе ого бетер чоочуп калды. Азыр башкарманын оюн териштиришке бизде да увакыт аз. Балким, ал Шайыр сүйлөй албайт. Кокус күңгөй тескейди айтып тантып кетсе уяты мага деп сактанар башкарма. Вагондо бирге келген адам өзү Шайыр жеңени колтуктап алды да: — Жакшы сүйлөңүз. Эмгектеги жеңишиңизди, тажрийбаңызды айтыңыз, — дей, баштады. — Бу кишини кыйнабаңыз аксакал...—деди башкарма эмнегедир тайсалдап: —Мында эмненин тажрийбасы? Бул аял Фрунзени да биринчи көрүшү, пивону да биринчи ичиши. Саал кызып алыптыр... Мен сүйлөймүн деп мастыгы менен айтат... Мында кара таштын сөзүбү... Жөн эле ээликкени да... Башкарманын адилетсиз кебин угуп, ызасы шакардай кайнаган Шайыр кызарып татарды. Оозунан сөз чыкпай ичтен кекенди: „Шашпа, жарылып кетсем да ушул кенешмеде чыгып бир сүйлөймүн!" —

Андай эмес жолдош, сиз каталашасыз! —деди секретарь, башкармага тике жооп берип: —Бул киши сүйлөйт. Балким, сиз бул кишини кеп таап айталбайт деп сактанарсыз. Чечендик чындыктын өзүндө. Тилди канча безеткен менен жел сөз — жел сөз. Ишинен ийгилик көрсөткөн кишинин айтар кеби да балбан! Бул киши сүйлөшү керек! Кыскасын айтсак, түшкү тамакка баратып да, түшкү тамакта отурганда да, тамактанып кайтып келатып да жолдош секретарь биздин Шайырды жанынан чыгарган жок: кандай сүйлөөнүн тартибин баяндай берди. Мейли, биз ар качан чындыкты гана айтабыз да. Эмесе, тигил адамыңдын айтканы Шайыр жеңенин бышына баткысы жок. Жакшы эле назарын бөлөт. Кулагы укканды төкпөй чачпай мээсине түйүп калсам дейт. Айтоор, ким билет? Эмнеси болсо да кезеги келип Шайыр жеңе өзүңүз сөз алганыңызда көрө жатарбыз. (s.16)

Тамак да кандай ичилди? Топтоп баскан делегаттар өзара эмнелерди талкуулап баратышат. Алар менен Шайыр жеңенин иши жок. Ал үчүн, кеңешменин кечки олтурушу ачылса. Ал сөз алса. Ал сүйлөсө... Мына, ар бири — айдын толтурасындай болуп электрлер да балбылдады. Мына, кенешменин кечки олтурушу да ачылды. Тигине, төрага ордунан созулуп туруп, кагазына бир карап, делегаттарга бир карап: — Сөз кызылчачы колхоздон келген делегатка Шайыр жеңеге берилет — деди. Ана, биздин Шайырды көргүңүздөр келсе, трибунага караңыздар! Кең залда жык толгон журт, Шайырдан көздөрүн алышпайт! Шайыр жеңе ордунан кандай турганын да, трибунага кандай келип жеткенин да, а деп сөзүн эмне менен баштаганын да өзү сезбей калды... Саамай чачы дирилдеп, эки бети алоолонот. Зал дегенди карасаң төрт бурчуна көзү жетпейт. Калк деген бык-бык. Жайнаган эле көздөр. Кыскасы дүйнө эмне болуп жаткандыгы Шайыр жеңеге тамаша. Ал эле дейсиздерби? Быякта узун кызыл столду курчай олтурушкан өкмөт мүчөлөрүчү! Тим эле ар бири — сал! Ар бири — лөк. Назарларын бир эле кишиге буруп калышкан. Киши болгондо да, кандай кишиге? Өзү аял — өзү Шайыр жеңе! Эмесе Шайыр жеңе да ушул минутада өз мойнундагы жооптуулукту мыкты сезди. — Мен... делегат жолдоштор! — деди Шайыр эми жүрөгүн токтотуп, ойлонуп сөзүн улап... — Жолдош делегаттар! —деди кадимки чечендерче токтоо, кебин салмак менен жөнөтүп: —Биз, колхозчулар, түшүмдү мол алыш үчүн агрономдук илимди

колдонушубуз керек. Семирткич заттарды жетиштүү пайдаланышыбыз тийиш! — Шайыр жеңе керектүү сөздөрдү айтты. Ал а деп сөзүн баштаган кезиндегисиндей эмес, азыр оозунан чыккан сөздөрү тизмектүү. Айткандары кадимки агрономдун айтар кеңеши: — Көп түшүмгө ээ болуш үчүн жерди терең айдаш керек. Кызылча суу менен кызылча. Көп сугарып, жакшы суюлта билиш керек. Суюлткан учурда — өсүмдүктүн аралыгы 18 сантиметрден жакын болбосун! Башындагы жоолугун оңдочудай болуп, маңдайын бир-эки ирет сылагылап алды да: — Жолдош делегаттар! Руксат этсеңер, („Азыр тантыйт" деп тигил олтурган башкарманын жүрөгү дүрсүлдөдү) мен өз ишимдин ийгилигинен бир-эки сөз айтайын... — Руксат... — Айта бериңиз! —деген кубаттоолор Шайырдын сөзүн коштоду. (s.17)

— Биз колхозчулар, — деди сынмыктана түшүп Шайыр! — Жылдын бардык мезгилинде эмгектенип көп түшүм алуу үчүн күрөшүүбүз керек. Маселен, мен беш күн ичинде 15 центнер гоок кыгын топтоп, 250 эмгек күнгө ээ болдум. Жеке ушул ийгилигим менен чектелбейм. Мен ушул кенешмеде олтурган аксакал, көк сакал акелер снздерге кыргыздан чыккан стакан Мария Демченко боломун деп ант берип кетем! — Мына сөз деген! — Жаша келиним! —деген үндөр чыкты. Алакандар чабылса кенен зал кадимки ак зоодой жаңырды. Баса! Ким Шайырдын айткандарын кубаттабасын! Башкалар эмес жанатан залга батпан отурган башкарма да сөздү өзү сүйлөгөндөй далдактады. Секретарь эми Шайыр жеңенин колун бекем кысып күлүп туруп айтты: — Жакшы сүйлөдүңүз. Сизден мен мынчалыкты күткөн эмес элем!

5.

Кеңешме кечээ жабылды. Бүгүн Шайыр жеңе машинаны машинага салып, өзү кошо отуруп вокзалга келди. Ой тобой э! Машинага кантип машинаны батырды экен” деп сиздер таң калбай эле коюңуздар. Ал кымбат иш эмес; өндүрүштө таанылып, ударник болгула: „Зингер” деген машинаны сыйлыкка аласыздар да, „ЗИС" деген машинага батырасыздар. Анан өзүңүз да биздин Шайырчылап чалкалай тартып вокзалга карай жол тарта бересиз... Азыр Шайыр ошентип келатат. Жеке эле машина бекен? Эки жанын ысытып

алтын акча батпай, Шайыр колхозуна жетишке ашыкты: Менин келгенимди көрүп, алган сыйлыгыма абысындарым да кубанар" деп ойлоду. Бирок, абысындардын да аркандайы бар да. — Адал эмгеги, бечара Шайырдын таалайын ачты. — Оова, кагылайын. Кырк күндүк мырзачылыктан бир күндүк бакырчылык өтөт деген ушул! —дешип көбү кубанса да, азынын кайра ичи өрттөндү: — Ой абысын, баягы Шайыртезек жыйнадым деп мактанып, сыйланып келиптир — деп биринчиси эбиресе; — Оова, кагылайынабысын. Түшүмдүжалгыз мен алчумун деп ээлигиптир, — деп экинчиси жебирейт. Абысындардын бул жебириштери менен, эми Шайыр жеңенин иши да жок. Анын издегени Адылбек деген өз бригадири. Ал бригадиринин аты эсине түшсө, эки жанын ысыткан алтын сомдорду чубап чыккысы келет. Анан калса Адылбек да кызык бригадвр го. Ушундайда өзү бир жолукса не болот? (s.18)

— Жолукпасаң жолукпа, мен үчүн сенн табыш кымыз жутуштан арзан жумуш. Алыс кетсең семирткичтердин камын көрүп жүргөндүрсүң, — деди да бригадирин өзү издеп чыкты. Бул кезде Адылбек таң азандан бери туура беш арабалатып, өзүнө тийиштүү кызылча жерине самирткичтерди чачтырып, талаада жүргөн. Шайыр өз бригадирине алыстан учурашты: — Ой, бригадирим барсынбы, теги! Ишиң илгери болсун, өзүндүн. Адылбек саржан салгандай Шайырга каршы арыштады да: — Ола-а... Жакшы келдиңизби? Сиз менен болсун жене! — Жай олтур да жеңеңдин алын сура, — деди Шайыр бригадири менен колду бек-бек кысышып; — жеңе өмүрүндө көрбөгөндү көрдү. Өкмөт кишилерине убадасыч катуу берди. Жандак кезимде жакырчылыгыма дабаа жок эле. Бүгүн эмгегимдин берекеси эки жанымды ысытып келди... Күтүүгө чама жок: азыр жеңеңди ээрчи. Сельпого баралык. Сомдордун бир тобуна актан алсын; бир тобуна эттен алсын жеңең. Анан үйүнө барып сыйын көр да, жайын ук жеңеңдин! — Жарайт жеңе, — деди Адылбек бригадир да, жеңесин кубаттап; — барса баралы селпого. Бирок, акты коюп атылас шайы алалык. Эмгек жеңемди дайындуу киши кылды. Сиздикине эми райком да келет, агроном да келет. Эмгек ээси жеңемдин үйү кадыркеч, меймандарды жаркырап күтсүн! Арак сунсаңыз эркиниз, патефон да ойнолуп турсун! — Жок... өз бригадириме чоң стакан жуткурмайынча эки жаиым суур эмес. — Сыйлыкка алган

сомдор ошондой ысык болот. — Аны билсең жыйырмасынын башына суу куялык. — Жок, жеңе, сизге патефон алалык... — Аны да уккан жеңең: мыктылап жуубаса патефонунда каргылдана берет деген. — Бара көрөлү сельпого, жеңе. — Барса, бара көрөлү! — Жүрүңүз эмесе? — Жүрсө жүрөлү! Шайыр „тып" эткизип бригадирин далыга какты да аны ээрчитип сельпого карай басты... Кийинки бир-эки ай ичинде, Шайырдын колхозу кагаз бетине жазылып, тарих жүзүнө каларлык ийгиликтерге ээ болду. Колхозду ийгиликке жеткирген, албетте, адам эмгеги го! Ушинтип, Шайыр жеңе, эмгеги менен журтка тааныла чыккан соң, анын даңкы өндүрүштө бирге иштешкен абысындарды катуу намыстантты. Артыкча, абысындардын ичинен ашкере кайраттуу Турсун жеңе болду. (s.19)

Турсун жеңе да, бир чамынып алганда кайраты ташты талкан кылган адам экен. Ал эмгек дегенде ичкен ашын жерге койду. Абысын Шайырдын жолуна түштү. — Биз „жаман" дечү элек, көрсө сакадай бою сары алтын тура! —деди Турсун Шайырды мактап: — Эмгеги менен журтка тааныльп жатат. — Таалайын тезектен айтып койгон тура көрсө? — Күркөдөн күркөдө жүргөн кезинде үксүйүп жаман көрүнчү эле... — А байкуш десең абысын. — Эми андан жылдыздуу катын жок. Эмгек адамга жылдыз берет тура көрсө? — Айтканың чын абысын, — деди Турсун жеңе бир аз өкүнгөнсүп: — Шайырдын ийгилигин көргөндөн бери эки көзүм умачтай ачылып, эмгектин баркына түшүндүм. — Оова, кагылайын жеңе, — деди кызыл тору абысын: —Кышында ал катындын биздин күркөгө кап көтөрүп келгенин көрүп, мурдуму тумчулаган элем. Көрсө, ал алтын жыйнап жүрүчү тура. — Шайырды киши кылган жанагы Адылбек бригадири. — Жүрү абысын. Кеч калсак да намыстаналы! Жалаң гана семирткичтерди даярдоодо алтымыш абысын стахановчу болушту. Албетте, абысындардын эрегиши айттан кызык тамашалуу болот тура? — Алдастабай эле кой абысын! Деле сени алдыма чыгарсам апамды көрбөй калайын! — деп бири айтса; — Ээликпей эле кой абысын! Деле сенин алдыңа чыкпасам эримдин койнуна жатпай калайын! —деп бири карганат. Абысындар атаанчыл болгону бригадирлердин уйкусу бөлүндү. — Силер, каймак берген катындын көңүлүнө карап кетпегиле. Үстүбүздө мийзам бар. — Биз эле аз түшүм алып калгыбыз келбейт! Башкарма, бригадирлер аны билип койгула! — дешет да

абысындар аларды чылбырдан алышат. Байкуш бригадирлер да кантишсин? Жакшы көргөн бир жеңеси сыйлагысы келип, алдына каймак койсо, аттана качмак беле. — Теги өзүн кадыр билги асылкечсиң, ушундай! — деп ал жеңесин мактап коюп, нанга илип жесе — эмнеси бар экен? Ушул эле абысындар орунсуз жерде да каймактын кебин козгомой адаттары бар. Кээде райкомдун көзүнчө айтып жи берип, бригадирин кызартып коёт. Анан калса — ушул кай мактын кеби звено, звеного жер бөлөрдө артыгыраак сүйлөндү: — Мен уктум! —деди кызыл тору абысын ээ-жаа бербей: — Биздин мык чегерлер каймактууларга жердин семизин бөлүп коюптур, небак эле?!(s.20)

— Койсо коюшсун! — дедн узун бойлуу абысын колун көккө шилтеп: — Кемисия түздүрөбүз: кайра бөлдүрөбүз. Бөлүшпөсүнчү, жанагы каймагы калыңдардын табагына улагымды ойнотом, мен! — Башкарма, бригадир ишти тымызын бүтүрүп, чиренип жатышкандыр... — Алардын кереги эмне! Агрономго барабыз... — Оова, абысын бир эле киши Мария Демченко болмок беле? Баарыбыз болобуз! Жерди калыс бөлүшсүн! — Бөлүшпөсүнчү... көрбөгөндү көрсөтөбүз... — Ой берекелүү женелер? — деди ээликкен абысындарга Чоң жал торусун алчактатып атайы карп-курп жолуккан Адылбек: — Чатагыңар эмне, өзүм бригадирмин, өзүм калыстык айтам! Алдастап шашып алган абысындар кеп айталбай мукактанат. Сөздөн кыймыл күч: бир экөө Чоң жал торуну чылбырдан алышты. Калгандары колдорун туш тушка шилтегилей беришти: — Каймагы калың келин жердин семизин алмак болуптур... — Ал эмне деген кеп! — Баса, өзүң бригадирсиң, өзүн калыстык айт? — Биздин каймагыбыз жука турса кадырыбыз калың... — Жеңелериң сенин эле оозуңа карап калдык? — Айтсаң акылыңды тез айт... — Атың да Адылбек — ишиң да адыл! — Сенден укпаган акылды жерден укмак белек? Абысындар аважаарып Адылбекти аябай шаштырышты. Эгер Адылбек чын калыстыгын азыр айтпаса, абысындардан бирди көрөрүн сезди. Тымызын мурутунан жылмайып, ээрден көчүгүн көтөрүп, көтөрүп койду да: — Ой алтын жеңелерим, — дедиал, абысындардын алдында көптөн-көп сылык болуп; — мен сиздерге бир чети кадыр билген кайни болсом, бир чети иш көрсөткөн бригадирмин... — Ай жигит! — деди сабырын кетнрген сары абысын: — Сен өзүңдү мактамак

белең, же бизге акыл айтмак белең? — Ой катын!—деди кызыл тору абысын тигээ кыйкырып: — Акылын айтканча адыраңдабай күтө турсаң экен! Бригадир деле биз сыяктуу адам баласы! Анын жанын минтип төрт чарчы кыла берсек... акылынан адаштырып жиберебиз. — Акылынан адаша турган киши бригат болбосун! — Апей ботом, өзүбүз шайлап койсок болбойбу анан... — Сен талабын талашпай эле кой бригаттын, окшош биздей элесиң... — А, абысыным бышш! Сенин чырайыңдын кызылы бизге түшүм болуп бербейт. — Алда абысыным а! Саада бышш! Сенин боюндун узуну бизге да түшүм болуп мербейт! — Болду эми талашпагыла! Баарыбыздын тилегибиз тең эле мол түшүм. (s.21)

— Лндай болсо жердн калыстык менен бөлүшсүн! Абысындардын дуусу бир аз басаңдай түштү эле. — Ой алтын жеңелерим! — деди Адылбек да, эми аран сөз кезегин алып: — Ошол жерди калыстык менен бөлүштүргөнчө ашыкпагыла. Менин тилегим да силер айтьан мол түшүм! Ага дейре айтайын деген акылымды уккула. Абисын аңдышса: айылдан ынтымак кетет; абысын атаандашса: айылга береке кирет. Шайыр жеңеге атаандашып семирткич топтоодо стахановчу болдуңуздар. Эми мол түшүмгө ээ болуш да колдон келет. Бирок түшүм жеке эле жердин семиздигинен же тегиздигинен келбейт, жерди иштетүүдөн, өсүмдүктү асыроодон болот! Абысындардын баштары кыймылдап, ооздору кобурап кетти: — Жерден болсо... ал жерде иштейбиз. — Өсүмдүктү асыраса, асырашты да билип калдык. — Жылда кызылчаны түшүнбөй жүрчүбүз. Түшүнө баштадык. — Артык акыл баш жарат... — Кепти узартпайлык... — Кеңешти кыскартып, ишти баштайлык. — Эмгексиз иш бүтпөйт, иш — кезек күтпөнт бригадирим. — Бул айтканыңыз нускоолу сөз, Турсун жеңе... — Менин звеномо жер кесип бер да, нусканы ишимдей көр, бригадирим. Бол! Жыл бизди күтпөйт. Топурак катып кетмек болду. Абысындар, Турсун жеңенин кебин кубаттап, күлкүгө чалышты: — Болсо бол, бригадир, жыл учуру күтпөйт... — Жыл, жыл! Чоң жал айгырын минип, келиндерге имериле бере турган бригат эмес! — Айткан акылыңа ракмат! — Эми атыңдын жалына мактанбай, жерди кемисия чыгарып калыс бөлдүргүлө! — Агроном келет, кемисияда чыгат: жер калыстык менен бөлүнөт! —деди Адылбек ат үстүнөн абысындарга бакылдап: — Теги силерди ушунча атаанчыл кылган менин Шайыр жеңеме

ракмат! Менин досум Сергей бай айткандай: Балапанды күзүндө санайбыз! Андан көрө каймактын калынын текшергенди коюп: жайлай ак ниет эмгектенгилечи, жеңелер! Суу кенири, жер колхоздуку — биздики!

6.

Анан калса Шайыр жене быйыл бөтөнчө сонун жеңе болду го. Сонун болду десе эле, кыр мурун, бото көз сулуу жеңе боло калган экен деп шашып кетпегиле. Сонупдук жеке эле сырткы ырайда эмес экендигин силер да талашпассыздар деймин. (s.22)

Андай болсо Шайыр жеңенин сонундугу такыр башка. Ал сонундукту баштарда уйку менен коштошту. Кандай дейсиздер? Ага Шайыр өзү да ыраазы... Торгой менен бирге ойгонуп, тез кийинип, сергек басып эмгек талаасында жүрсөңүздөр. Чыгыштан таң агарса; асмандан жылдыз тараса, төбөндө торгой сайраса; түздө трактор күркүрөсө. О бул сонундук эмей эмне! Көңүл сергиткен бул ракатты сезбестен башын тумчулап, терин жыттаган кишиде ырыс болот беле! Аны ылгап кайран увакытты бошко кетирбей аңгемени, биге тааныш абысындардан баштайлы. Абысындар атаанчыл булушса казанда май кайнайт тура' деген лакап тарады. Анын жөнү мындай: звено, звено боюнча аялдарга жер аянттары бекилер замат Адылбек өз бригадасындагы абысындардын чогулушун өткөрдү: — Кадырдуу жеңелер! — деди Адылбек абысындарга. — Кызыл тору кыз бойго жетер; кызыл тору кыздын да күйөсү келер дегендей: аграном да жүрдү, сиздерге, жер аянты калыстык менен да бекилди. Кызыл тору кыз алп уул төрөп күйөөсүнө жакты. Андан төрөлгөн алп, калмактан келген карадөөнү өлтүрүп, кыргыздын кыйырын сактады деген кеп бар... Ал эми сиздер кантээр экенсиздер? Жерди болсо бекитип бердик. Бириңе семиз, бириңе аңыз болгону жок: тептегиз бекилди. Тигил Шайыр Фрунзени көрдү. Кенешмедеи акыл үйрөнүп келди дединиздер. Биз Шайырга жердин саал начарын бердик. Кызыл тору жене! —деди Адылбек четирээк жакта олтурган абысынга бурулуп. — Сиз саал чүйрүштөдүңүз. „Тооторумдун кыгын кыштай Шайыр топтоп алды" дединиз. Ал айтканыңыз да чын: кышында сиз мурдуңузду жоолук менен тумчулаган элеңиз... Ал мырзачылыгыныз үчүн сизге, дайым, суу аз жеткен жалды берсек болот эле.

Дале болсо калыстык эттик: сизге жердин дыңырагын бекиттик. Айтоор, жер жактан таарынчыңар болбос... Абысындар туш туштан кубатташты: — Жер жагы калыстык болду. — Эми айдоо да тегиз болсун Адылбек жан. — Оова кагылайын бригат, сага эмитеп эскертип коёлу: кнйин сугат келгенде каймагы калың жеңеке сууга озунуп кетпесин! — Оңбогон келиндер, теги ушул каймактын кебин унуткулачы, — деп Турсун жеңе ыргыштады. Тигил кызыл бет болтойгон келин ансайын анардай кызарды... — Эми жерден таарынчынар болбос, жеңелер, — деп эчтемени укпаган кишидей Адылбек бригадир сөзүн улантты; — Оова, айдоону да терең жүргүзөбүз. Сууну да ченеп беребиз. Ал эми жеңелери моймолжуп каймагын алдыга койсо, бригадир ал каймакты жеп аттанат. Бирок кызылча тамыры каймакка семирбейт. Ал үчүн жеңелер, сиздердин сиңнрер эмгегиңер көп. Кыскасын айтканда өзүм бригадирмин, өзүм (s.23) сиздердин ишиңердин четинен кетпейм: кызыл тору эжебиз алп уул төрөп журт бакчу экен. Күзүндө, мен да, ар бириңен алп уул күтөм. Же орустун, украйындын кыздары төрөгөн алп, кыргыз кызынын колунан келбейт бекен! — Адам, Адылбекжан туура айтасың! —деп Турсун жеңе ыргып турду. — Биздин кыздарданда далай кыйындар чыкчу... Ак ниет менен эле эмгектенсе: Мария Демченко болбоско эмне! Ай абысындар, украйындын алп төрөгөн ошол кызына атаандаштык биз эмесе! Ушу чогулуш өткөндөн бери абысындар артыкча атаанчыл. — Адам, Шайыр торгойдон мурун учат... — Оова, абысын... Таттуу уйкуга талашкан көзүмдү зордоп ачсам: терезе шоола бербейт—үй ичи али караңгы. „Ай балам, бүгүн менден эрте кеткен эч кимин жоктурсун" дейм. Төшөктөн ыргып турам. Арадан бир чыны чайды ууртаганчалык мезгил өтпөйт. Кетменди ийинге салып, кызылча кайдасын деп кедеңдеп жөнөп калам... Мен да жетем: төбөңдөн торгой да сайрайт. Үнү угулат, өзү көрүнбөйт... Ай, Шайыржан бүгүн менден калгандырсың деп анын жери жакка карасам: ал бая эле кетмен согуп, жал кырдап жүрөт. Балакет баскыр, деле кызылча жеринде түнөйбү дейм. Жакшы эле эрте турам: „Ой, сен! Түш көрдүңбү, ыя! Түндөн кайда желигесиң?" деп кээде эрим урушат: „Ушу сенин кызылча талаасына катып коюп жүргөн эриң болсо керек? Шегим бар... деп. Эримдин ал урушуда кулагымдын сыртынан кетет. Жакшы эле эрте турдумго деп жөнөп калам кедендеп. Карасам: дале Шайыр менден эрте келет. Атаанчыл абысындар тигинтип безилдешет. А биздин Шайыр өз

ишин билет. Өзүнө бекилген аянтка келичү арыкты куду жал жаткандай кырдап койду. Мейли эки кулак суу салынсын, бул арыктан теминип агат. Жер аянтынын уруттуу башталышына кең кесири чөнөктөр курду. Андан кызылча жерине сууну тегиз жайылтар арыктардын тарамы бар. ^Чөнөктүн өзүнө болсо, чачкандан калган семирткичтен төктү. Анан өстөндөн сууну ченеп буруп, чөнөктөгү семирткичти атайы жасалган аты жыгач менен эзип турду. Семирткич эзилип, суу киргил тартып тигил арыктар менен кызылча жерине тегиз жетти. Ар бир өсүмдүккө жем тараттьі. А дегенде бул жорук абысындарга терс болуп көрүндү. — Апий, бетим... Шайырга атаандашсак эмн тооктун кыгын мыжыгат экенбиз го?!—деп баягы болтойгон кызыл тору келин эбиреди: — Шумдуктан шумдук чыгарып... Деги ушул агрономдор да укмуштуу эл экен. Андай экен: арзан жол менен эле атбашындай кызылча өндүрүү жолун табышпайбы! — А келиним, —деп койду кемпир. —Ана дейт, мына дейт. А деле кудайдын колундагы ишта. Тооктун кыгынан чонойгон кызылча, кудайдын колунан чоңойбой коймок беле... (s.24)

Балким, абысындар баш кошсо, ушактаганыда Шайыр болор? Бирок, биздин Шайырдын аны мененда иши жок. Тек эртеден кечке кетменин дүбүрттөтүп кызылча жериндеги өз ишин билет. Өсүмдүктүн кичинекей жалбырагы эки айрылып кылтайып; жерден араң көрүнгөндөн тартып ал кызылча жеринде. Суюлтуп, түбүн жумшартып, маалы менен сугарып; айтоор, жерден кылтайган кезинен тартып; „кызылча бечараны кулагынан чоюуда." — Эмгектенген адам эртедир, кечтир ийгиликтин чокусунда олтурат! —деп тигил бригадир Адылбек айткандай жеке Шайыр эмес Турсун жеңе да, лепилдеп жорткоп жумшак желге жоолугунун учун делбиретип, өзү асыраган кызылча талаасын карап турса: жүрөгү толкуйт. Калың жалбырак көк-жашыл тартып, түрдөнө берет. Күндүн мээримдүү нуруна чагылыша калып алда нече кубулган жашыл мейкинге көз уялтып карап туруп Турсун жеңе эмгегине таңданат: — Пай, пай... Көз тийбесин... Былтыр эмне ушундай иштебедим энен э? Ошентсе да, абысындар тегиз ийгиликке жете алган жок. Кызылчанын азыркы өнүмүнөн баалаганда алдыда Шайыр. Экинчи орунда 'Гурсун жеңе. Калгандары улам сүйрү куймулчактай берип: бир звенонун начары тигил кызыл тору болтойгон келин. Ал деле эрте туруп иштегенсийт бечара. Кызылчасынын өнүмү анча эмес. Улам күн өткөн

сайын; өсүмдүк жалбырагын далбайтып, түптөнүп тамырлаган сайын тигил Шайыр менен Турсундардын кызылчалары көзгө көрүнүп, оозго алынды. Кызыл тору келинчектин асыраганы шүдүйүп жупуну тартты. Ага кызыл келин абдан ызалуу. Анын үстүнө абысындарда кандай: эртели кеч аны тамашалап күлө турган да болушту. — Ай 'Горгун, — деди бир жолу Шайыр ага: —бригатка каймагыңды көбүрөөк берип койсоң керек. Кызылчаң ошого таарынып калган го... Бирок Шайырдын тамашасын кызыл келин көтөрө алган жок. Көрсө, сиркеси суу көтөрбөй араң турган экен: — Ай, аңкылдаба! —деди салган жерден ал: —Сенчилеп намысымды төгүп салып, кыштай көрүнгөн короодон кык терген эмесмин мен! Кызыл тору келиндин орой кебине Шайыр күлүп жооп берди: — А сен эмне кык тербедиң? Же бетимдин кызылы эле түшүм болуп берет дедиң беле? Күлүп айтылган сөз күчтүү тиет белем, Шайырдын кеби тигинин сөөгүн сыздатты: — Ай, катын, аңкылдаба?!—деди ал кетменин ийинге салз коюп. — Бетимдин кызылы менен ишиң канча... Элдин бетин коюп, өз этегиңди бүрүп ал! Шайыр катуурак күлдү: (s.25)

— Менин кызылчаларыма карачы, жалбыректарын делдейтишет: „Бизди баккан кишиге, күзүндө ондон шайы көйнөк кийгизебиз" дешет. А сеники канетет: бир сүйкөр боСктукка жетер эмес... — Ай, катын?!—деп кызыл келин бөйрөгүн таяна калды. ЪоЫ жагынган кимди көрдүн, ыя? Кудай берген кызылым... — Оова, күзүндө кызылчаныда кудайдан сурап аласын го... Шайыр айтышты токтотуп кете берди. Кызыл келин далайга жаагын жанып, өз алдынча буркан-шаркан түштү. Кечинде чабыктан кайтып үйүнө келери менен кайын энесине бир тийип жашын төгүп жиберди: — Маа ушул кепти угузган силерсинер... деди келин шолоктоп: — Силердин тилинерди аламын деп куру калып олтурам. — Эмне болду, балам? —деп сурады эчтемеге түшүнө албай кемпир бечара: —Эмне сөз уктуң? — Кык сепкен жердин кызылчасы макрөө бүтөт деп... Мына бугүн Шайырдан артта калдым... — Ботом, ыйлабачы? —деди кемпир, келинин сооротуп. — Күзгө бир топ барго... Кудай билет, кимиңердики кем болорун... — Кудай, кудай»'! Кудайы жок эле: өзү көрүнүп турат! — Ок! Ал эмнеси экен! Келме келтир, ичиңен. Эртеси кайын энеси кызылча талаасына кошо чыгышты. Чыкканда кемпир байкуш кетмен чабышмак беле. Келип көрсө, рас эле келини

иштеген жердин кызылчасы алдаганча начар экен, кемпир алда нече божурап кудайга сыйынды. Арыктын жээгине кемеге ойду. От жактырып, казан асты. Койчу, энеке. Мени дагы шылдыңга калтырасыз- деп келини урушса да, кемпир: „Мен эч кимге шек бербейм, балам. Чабыгынды чаба бер. Бригат сураса, мен келиниме тамак даярдап жатам деп коём. Ким менен кимднн иши бар... Кызылчандын өнүмү рас эле кем тура... Кудайга жалынып койгондун зыяны жок, балам. Мен жакты карабай чабыгыңды чаба бер! Өз ишенимине берилген байкуш кемпир май сызгырып жети токоч баабедин атап, кызылчанын өнүмүн кудайдан тиледи... Анеткенде да кызыл тору келиндин кызылчасы мактоо ала алган жок. Кайра, Адылбек бригадир жеңесин тамашалап: „Абысындар атаанчыл болушса, казанда май кайнайт деген лакап чыгарды...

7.

Шайыр жеңе кыштай топтогон семирткичтерди пайдаланган. Күткөнү жениш. Анын кызылчасын көргөн сайын кызыл тору келиндин ичи туз ууртагандай ачышат. Анан кантип ачышпасын? Жалбыректары көк жашылданып, ар бир кызылчасы ат башындай өнгөн. (s.26)

Лнысы аз келгенсип Чон жал торуну алчактатып бастырган Адылбек Шайырдын кызылчасын алыстан мактай келет: — О бул көктөн тилеген жерден тийген ырыс эмеспи? ЫРыс болгондо да эл ырысы го? Бале, бале! Шайыр жеңемдин бир кызылчасы менин Чоң жал торумдун башындай! Баса.бул ырыска малынышты— кайсы абысын күсөбөсүн? Каидай намысы жок абысын атаандашпай тим калсын? Намыстанышты. Атаандашып эмгектеништи. Көбү зор ийгиликке жетишип: мол түшүмгө ээ! Бирок башкалардын түшүмү канчалык зор болбосун Шайыр женеге жеткен жок-ав! Жалгыз гана 'Гурсун жеңе чамаалаш. О! Артыкча эки абысында береке кең. Маңдайлары жарык. Адылбек бригадирде да кубаныч чон. — О жеңеме ардак, мага атак! —деп коюп Чоң жал торуну желдирте кызылча аянтынын баш аягында жүрөт. Анан кантип Адылбек бригадирге атак болбосун? Күн өткөн сайын күлүк машинаны ызылдатып агрономдор жетип келет. Колтугунда салмактуу партфелдер... Биринчиси: — Фрунзеденмин! Сиздердин колхоздон чыккан белгилүү кишилердин өстүргөн

кызылчасынын түшүмүн билмекмин! — деп жотосун дүгдүйтсө; Экинчиси: — Мен Москваданмын! —деп көз айнегин көтөрөт. Алар Шайыр жеңе менен Турсун жеңенин кызылчасын аралап көрүшөт. Биринчиси кылдаттыгын билгизгиси келип жотосун дүгдүйтө түшүп: — Мен жаңылмак эмесмин—дейт Адылбек бригадирге. — Шайырдын алары миң бир жүз центнер, а Турсүндүку бплгп миң элүү! Экинчиси да кылдаттыгын билгизишке көз айнегин көтөрө түшүп: — Мен жаңылмак эмесмин! —дейт Адылбек бригадирге. — Так эсептегенде жолдош Шайырдын алары мннэки ЖУЗ дентнер, жолдош Турсундуку миң бир жүз! Алар милдеттерин аткарышат да жөнөп кетишет. Алми үчүнчү агроном ар күнү ушул жерде. „Шайтан арабасына' минип алып, кайдан-жайдан жетип келгенин көрөсүң да, а бул өзүбүздүн МТСтен келди деп барк албай коёсуң. Барк албаганын менен бул да өзүнчө намыскөй чал. Бул да өз илиминин кылдаттыгын билгизгиси келип: — Шайыр жеңеңдин кызылчасы миң бир жүз жетимиш беш центнер түшүм берет да, а Турсун жеңендики болсо миң жетимңщ беш! —дейт Адылбекке. Анан Галса, кызыл тору келин айткандай ушул агроном дегендер да кызык калк болушат тура? „Боёкчу, бобкчу десе, (s.27) сакалын боёйт” дегендей; билет, билет десе эле али топурактын астындагы кызылчанын салмагын айтышат! Же алардын айта салышкан эсептерине ишенип тим калгандай сиздер Адылбек бригадирди көнүл кош адам деп турасыздарбы? Адылбек да өз илиминин кылдаттыгын билгиси келип буйруп койду: — Өзүм бригадир, өзүм уюштурамын: —эн алды Шайыр жеңем менен Турсун жеңемдин кызылчасы казылат. Тазалап, бир четтеи машинага салдырып зоотко жөнөтө беремин. Мына ошондон кийин женелерим гектарынан канча түшүм алды сиздерге таптак айтам! Бале! Адылбек бригадирдин илими да кылдат-ав чнркин!

Эртеси күнү эле жеңелерине келип: — Сөзгө төп бол, убадага бек бол дечү мении Орозаалы абам өлө элегинде — деди Адылбек: —мен айткан убадама бек турам. Кана женелер, жүрүңүздөр. Бүгүн кызылчанын казуусун баштайбыз! Атаанчыл абысындарды көргүңөр келсе, мына кызылча казыла баштады — биздин талаага жүргүлө. Жап жашыл жатчу кызылча талаасы таң эртенден кызыл-тазыл түргө толду. Ырдаган бозой ыры, күлгөн келин күлкүсү тынчтыкты толкутту. Арабадан арабага жол тийбей, күркүрөгөн үч

тонналык зор машиналар кызылча талаасында өйдө-төмөн чабиякейдей каттады. Бригадирдин көрсөтүүсү боюнча ал машиналар заводго тынымсыз кызылча ташыды. Качан, казылган кызылчалар ташылып бүткөндө Адылбек бригадир өз илиминин кылдаттыгын жарыялады. — Жолдош колхозчулар, —деди ал, түшүмгө арналган салтанаттуу чогулушта сөз сүйлөп: —биздин колхоздон да белгилүү кишилер чыгышты. Алар: Шайыр жене менен Турсун жеңе! Бул экөө тең мурун абысындары теңине албаган. Жаман жеңелер болушчу. Эми анеткен абысындары булардын соңунда калышты. — Мен, — деди Адылбек саал дөкүрсүнө сүйлөп: —жеңелеримди ашык мактабай ийгиликтерин сиздерге угузайын. Биринчиси — өзүңүздөргө дайын Шайыр жене. Бул киши өзү асыраган жеринен — миң бир жүз элүү центнер кызылча берди! Жана андан кирген кирешени биз тактап чыкканда, нак — жыйырма беш мин сомго айланды! — Ал эми, — деди бригадир алакан чабылып бүткөндө сөзүн жөнөтүп: —Турсун жеңе асыраган жердин түшүмү миң бир жүз центнер болду! Андан бизге келген кирешеси нак жыйырма төрт миң сомдон ашып кетти! (s.28)

...Арадан туура үч күн өткөндө эмгек бөлүндү. Аракеттин берекесин ар бир адам өз сиңирген эмгегнне жараша кармады: бири мандайын булоолонтуп, миң сомду санаса, кээ бнрөө — беш сомдук көк чолоктон беш-онду ушалай кармап отурат. Анан кантет? Өзүнүн жылы бою келтирген мээнети ошончо да! О! Биздин эки жеңеде алтын акча деген толо: Шайырдын алганы 3500; Турсундуку 3000 сом. Санап, санап бул акчалардын санатына жетиш кыйын. Колдор калтырайт тим эле; маңдайынан көк буу көтөрүлөт. Адылбек да алган акчасынын санатына жете албай жатып, жеңелерине кулө бакты: — О, женелер! бул биздин акча санашыбыздын башталышы только! авансабыз гана бул! Атаанчыл абысындардын күнү тууду: өздөрү алтын сомдорду тутамдан жүрөт да: — Канча алдың абысын! —деп тигинден сурайт. — Менин алганыма колум толду! —дейт тиги: —А өзүң канча? — Менин алганымды сураба! дейт ал, колун алыска шилтеп. — Эримдин койнуна жатпай турган болуп калдым... — И, чоң Маскөөгө кетесиңби? — Эрим алып кийгизбеген күлүштөн кийем! — Күлүш чапандан мурун бир патипон алып, артистин Заарын үйүмө жыйнайм! — Бейлиңерди кең салгыла абысындар: адал эмгек менен мунара тургузсакта болот тура! — Шайыр

менен Турсун жеткирбей кетишти... — Теги бизден көп алганыбыз ким болду? Сураша-сураша келишкенде башка абысындардын ичинен көп алган Кундуз жеңе болду. А кишинин санаган сомдору Шайыр менен Турсундун алгэнына аз эле жетпейт. Ишенбесеңиздер санап көрүңүздөрчү? Алтын акчадан туура 2400 сом! Жаздай, өзү асыраган кызылчаларынын жалбырактары Кундуз жеңенин көзүнө эми жалбырак эмес эле червон! Червон болуп төбөсүндө себелеп тургандай. Анан канетсин. Кундуз женeнин абышкасы алтымыш жашта; өз жашы быйыл кырктын сегизине толду. Не өзү, не абышкасы ушул жашка келгенче мындай шумдукту көрүшпөгөн. Ал тургай абышкасы акча кармагандан чочуган момун адам. Базарга да өзү барбай, көбүнчө байбичесин жиберичү. Азыр болсо, экөө биригип колдоруна жүз, эки жүз тенгенин башын кармаган чыгар. Эки миң төрт жүз" деген сандын атын угушпаса, анчалык сомдор колдоруна түшүп көргөн эмес. — О кагылайын абысындар! — деди Кундуз жене көйнөгүнө сыйбай: —Мынча көп сомдорду алпарганымда, абышкам үйгө олтурбай коёт деп чочуйм! Батырарга жай табылбас... Анан канетсин: Кундуз жеңе алган сомдорун бир жоолукка орогондо тим эле аттын башындай түйүнчөк болду. Түйүн (s.29) чөктү каруусунун үстүнө койсо, тим эле бала көтөргөндөй? Быйылкы жумушту жалгыз өзү бүтүргөндөй, Кундуз жеңе абышкасына мактанып келди. Өз үйүндө тынч оокатта олтурган абышкасы Кундуздан сурады: — Түйүнчөгүн эмне түйүнчөк, байбиче? — Теңге! Алда эмнеден шексингендей абышкасы таңдана карады: — Эмне болгон теңге? — И, жайлай иштеген аракетимдин берекеси. Авансага алганым бул! — Канча бар? — Эки миң төрт жүз... — Эки миң төрт жүз! — абышкасы ишенгиси келбей колун сунду: —Койчу... Кызылча ороп келгенсиң го... — Ишенбесең санап көр! —деди Турсун жеңе абышкасына кырданып: —сен өмүрүңдө көрбөгөн теңгени, мына, мен бир жайда таап койдум! Ал саа да иш табылды абышкам. Мен тапкан акчага ээ бол, эми! — Бале, бале! — деди абышкасы түйүнчөктү алдына жазып, үч сомдук, беш сомдуктардын таңылчагын кармалап: —Менин байбичемдин алганы бир жоолукка толгон соң эмгекке дабаа жок болгон тура!.. Кой, бай болгур. Мунуңду өзүң катып ал. — Абышкасы ордунан элпек турду: — Мынча теңгени калтырсак мен үйгө турбаймын. — Анан кайда катабыз? — деди Кундуз. — Кайда алпарсан анда алпар, —деди абышкасы хөшөрүп: — мен мынча миңге ээ боло албайм.

Өзүң сактап ал, бай болгур. Ошентип абышкасы акчаны албай, Кундуз жеңе туура үч күндөн бери убара. Кызылча казса, түйүнчөгүн балача көтөрүн, кызылча казган жерине ала барат... Кокустан, зор машина келип, кызылчасын заводго алып кете турган болсо, жүктөлгөн кызылчанын үстүнө өзү олтуруп алат да, түйүнчөгүн жанына жаткызып коёт. Үчүнчү күнү абдан убара болгон (анан кантип убара болбосун?) Кундуз жеңе абышкасына катуу урушту: — Ушул сомдоруңдан убараны тарттым да абышка. Эми өзүң катпасаң кайра банкеге өткөздүрүп берем, — деп Кундуз жеңе түйүнчөктү абышкасына тапшырды. Өзү жер жүзүиө келгени кой оозунан чөп алып койбогон момун бечара түйүнчөктү кемпиринен өткөзүп аларын алып, кайда батырардын айласын таппай кечке убара болсо болобу... Кечинде, Кундуз жеңе кызылчадан келгенинде: — Түйүнчөгүңдү эмне кылдың абышкам? — деди. Канетсин бечара абышка, чекесин ааpчып абдан эле чарчап отуруп: — Ошол түйүнчөгуңдүн убарасын көп тарттым кечке... 'Те ойдогу эски тамга жапшырып коё турсамбыны ойлоп жакшы (s.30) эле көтөрүп бастымда, кесир болуп кетпесин деп орто жолдон кайра келдим. Тенгенин көбү да адамдын тынчын алат белем? Адылбекке кенешип, теңгенди өзүң катчы, бай болгур? — депмомун абышка колун сыртка шилтеп компуюп койду. Короого ат дүбүрдү келип, бир аздан кийин үйгө Адылбек кирди. — Кундуз жеңе, акчага эмне алмак болдуңуз? —деди. — Э Адылбек жан, — дедиабышка; —үчкүндөнбери ошол теңгелердин убарасы. Коёрго жер табылбайт. Теги өзүң өткөрүп алып, конторго сактатчы... — Алып жүрүңүз. Өзүм бригадир, өзүм коёрго жер таап берем: айылдык почтонун алдында сактык кассанын бөлүмү ачылган. Ошондо өткөрүңүз. Он жылга койсоңузда эркиңиз. Кайра, төл кошулуп турат сомдоруңузга! — Деле, төлүнө ыраазыбыз, — деди Кундуз жеңенин абышкасы компуюп: —Теңгебизди эле сактап бергени олжо, бизге. Теги ошол кассаңа салдырып койчу, Адылбекжан?

— Андан бери беш жыл өттү. Жылдан жылга биздин колхоздун өркөнү өсүүдө. Өткөн жылы колхоз боюнча киреше: 995000 сомго жеткен. Быйылкы жылы биздин колхоз миллионер болот, — деди Шайыр жене. Мен Шайырдын кебин үнсүз баш ийкеп кубаттадым. — Ошондой кайним — деди Шайыр мени карабай сүйлөп: — Адылбек бригадир болсо азыр ушул

жерде айылдык советтин председатели. — О, ал чоңойгон экен го! — Оова жергиликтүү өкмөт. Өткөн жылы айыл чарба выставкасына катышты. — Жарайт азамат! — Турсун жеңең да, Кундуз жеңеңда ошол жылдан бери колхоздо белгилүү кншнлерден. Турмуштарында көп өзгөрүүлөр бар: кирген үйлөрү үч бөлмөлүү. Облустун башкы агрономундай кенен турушат... Шайыр жакасын силкип, оңдонуп олтурду да дагы бир сөз айтууга эптенди. Күздүн коңур жели бетибизге леп-леп уруп; биз файтондотермелип кете бердик.

3.1.2. МУЗДАКТА

1.

Булар үчөө. Үчөөнүн тен мннгендерн коёндон окшош кула жээрде. Мандайлары кашка; куйруктары сопол, ала туяк; ак шыйрак — дон жылкысынын тукумунан. Кол көтөртпөй, тизгнн чойдурбай желдей лепилдеп таскак урууда. Кырс этип таш урунтпай, бырс этип чан учпай кундуздай жылтылдаган донуз сырты жоноюл кайкалап жатат. Жондун салкын жели бетке уруп, ирмеген сайын көздөн жашты ыргытат. Жээрде аргымакка минген ортодогу чыканактай эркек: — Ой, катындар... тарта жүрсөк кантет! —деп тизгинин жыя кармай бергенде, анын сол жагында катар келе жаткан кара тору келин эки үзөнгүсүн тен тээп, ээр үстүнө тура калып карагаттай көздөрүн бадырайта карап: — Ким, катындарың! Биздин ат — Ракыя! —деп камчысын үйрө көтөрүп, эркекти жон талаштыра салып калды. Эркек чыканактай боюн кодоң эттирип Ракыя жакка бурула карарында, анын оң жагында келе жаткан чолок мурун кызыл келин камчысын бүктөй кармап: — Чала болду, балам, сага, —деп эркектин тебетейин көзүнө түртүп түшүрдү. — Билип жүр, балам! Биздин ат — Керес! Тоголонуп түшкөн тебетей аргымактын тизесине урунуп, алды жакка топтой ыргыды. Күлкүлөрү тоо жаныртып эки келин өтө чыгышты. Ээликкен атынын тизгинин араң жыйып, эркек тебетейин алышка бурулду. — Ой эркек, эңемин деп шоруң катпасын! — Аргымак талпагынды ташка жаят. — Экинчи байкап сүйлө. — Оозуңан күйбө! — дешип келиндер каткыра күлүп, катуулай жүрүп кетишти. Күр, жайлоо, күркүрөгөн семиз жер, арпадан күчтүү чөп оттоп ээ жалаң дүркүрөгөн семиздер дегендей калың жээрде жылкы өрттөй кызарып, доңуз сыртынын кызыл отунда ынгыранат. Кулун эмизген бээлер ана куттуу үйдүн салабаттуу байбичесиндей пейил күтүнүп; бир калыпта токтоо жайылат. Субайлар тентек; кулун тайлар эрке. Кээси жөргөмүштүн башын ирмегилеп, оттоор-оттомоксон; кээси кашкасын жаркыра (s.32) тыпалды жагына тнкчнйе карап, кыдыра басса тамаша издеп сайран күткөн боз баладай эрке. Кээси куйругун сырткасалып адыраңдап чапса, оюну канбастан эки таноосу дердеңдейт.

2.

Төр каптаган калың жылкы энесинен кулунуна чейин; субайынан тайына чейин кула жээрде. Көбү кашка; көбү ак шыйрак, сопол куйрук; тайкы жал! бир кан — бир насилден тукуму өскөн мал. Ал түгүл ушул тоону да жаңы жайыттап келгендей: дүмүрөйгөн таш, дүмпүйгөн арчаларды элире карайт. Кошкурук атып селтен этет. Кулагын тикчийтип алыска одураят. Чөп башын сыдырып жел жортот: көк тайпак төрлөрдө толкун өтөт. Зор канаттарын созуп жиберип, те бийик чоколокто калдайып жору айланат. Кандайдыр таш копшолуп, — көк жалама зоокалар „чаң" этип оштоно кетет. Тентек жээрде кызгылт таноосун делдендетип ансайын кошкурук атат. Кылт берип чукул бурула кетсе: соору жүнү күнгө чагылышып жылтылдай берет. Береги ач кайкаңдан бери эңкейип эки келин бастырып келатат. Экөө өз ара бажылдашса, — эки райондун элиндей. Көңүлдөрү жай. Алчактата бастырып, айланага карашат. Үзөнгүнү бош теминип, ээр үстүндө эр жигиттей эркин олтурушат. Аванын суюктугу таасир этип, беттери лептүү. Эзелден бир жүргөндөй ынак, бир өскөндөй курбу. Бири карагаттай көздөрүн ойноктотуп: — Айтчы Керес жаным, көгөргөн көк; көйкөлгөн чөп, дүнкүйгөн таш; дүмүрөйгөн арча баарысы ким үчүн? —десе; Экинчиси ага-жооп бербестен жайылган жылкыдан алыс камчысын көтөрө: — О Мизантроп, Мизантрович! — деп четтен кошкурган тептек жээрдени эркелетет. Тентек жээрде да ага эркелегендей элтең этип кулактарын кайчылаштыра коёт. Кара тору келин чунаңдаган жээрдеге карап: — Жок Керес жаным, бул Мизатроптон эмес. Забавник тентектен. Ошоп үчүн уруша кетичүдөй чунаңдап турбайбы. Көрсөң, үтүрөңдөшүн көрсөн. Мунун чоң атасы Зефир — кандай тентек болгон. Азыр ал сарайдан чыкпай карап турат. Кыска мурун кызыл келин сылай гана камчыланып коюп, тез-тез сүйлөдү: — Азыр анын ал кыялы жок. Тоодой болуп эринип турат. Бир кезде миң жылкыдан чыккан айгырдын тентеги эле, карылык аны калжайТып таштады. Кара тору келин көздөрүн бажырайтып жылмая күлдү да: — Аны Кандрашка тазаласа өркөчүнө колу жетпей калат экен, —деди. — Миша Кандрашкаң илгерки жикейби? (s.33)

— Оова, жашы алтымышта, кебетеси бала. Жыланач жүрөт; булчуңдары таштай бөлөк. Анык кызык адам: Чыракты жандырып коёт, китепти бетине

кармап айгырдын жанында чалкасынан жатат. Окуп жатат деп келсең — уктаи жаткан болот, ой кызык...-—деп биздин начконь күлөт. — Ал ошондой, оной кодоо эмес, Миша Кандрашка. — Ал илгерки Николай заманында эле шаар кыдырып, ат чаап жүрчү экен. — Кудай урсун де, жер каймактаганда атка үйрөнгөн неме десең. — О, туура кырк жыл... Бизде ал заяпкердин жардамчысы да болгон. Үстүнө чымын консо дирилдеген азоолорду үйрөтүүчү. Жайылып жаткан калың жылкынын четин имере кайрып, өз ара эрмектешкен келиндерге эркек жете келип, эки тизгинин тен жыя кармады эле, аргымак укуруктай мойнун койкоңдото басты. Келиндер ага утурулап айтышты: — Ой эркегим, кандай экенсин! — Таанып жүр, бизди. Аргымактын үстүнөн калпактай алып таштап коёбуз, сизди. Эркек да келиндерге катуу каяша айта албай жалтактай берди. Артыкча кара көз келинге жалт карап алып: — Ой, кагылайын Ракыя, чебердесең боло? Камчың жонума туруп калды, эмдигиче ачышып келатат — деди. Бирок, кара көз анын жонунун ачышканына кейибестсн, каткыра күлүп табалап калды: — Я! Менин атым Ракыя беле? Унутпассың, эми. — Унуткус болдум... Мындан кийин силерди эжеке гана деп жүрө турган болдум. — Айтканың чын болсо, бар, жылкынын тигил четин имер. — Ой Ракыш, токтоп турчу, —деди эркек чыканактай бою ээрде кодоң этип: —сен мени жон талаштыра чапканыңда көзүмө от чагылышып кетти. Бир кеп оюма кылт түштү... Береги Дон деген жерде кызыл кыргын кан агып жатат ко? Мына бул жээрде жылкы ошол жактан келген мал эмеспи? Мына Алатоодо доңуз сырты төрүндө күчтүү чөбүн оттоп, жүнүн кырчып ыңгыранат. Бирок, ушулар айбанда болсо, өздөрүнүн ата-бабалары өскөн Дондо кан төгүлгөн кыргын болуп жатканын сезишет бекен, ыя! Айткылачы? Эркек таап айткан кебине машыркай калды эле. Келин ага буйруп койду; — Сезсин, сезбесин, Дондун жылкысын аман өстүрүүгө биз милдеттүү, эркегим. Бар, тигил четин тез имер. Көрдүнбү, Кызыл-Омпол сенин тебетейиңдей кара булут кийди башына. Күн өрттөй кызарып чыккан болучу. Балким, жаан келер; тоо башы мөндүрлөр. Жылкы чыгып бийикке капталсаг учканы болор. Бөксө жайытка түшүрөлүк, бар тез кайыр! (s34)

Эркек, жээрде аргымактын башын буруп, шагылды этектеп жайылган жылкы жакка жөнөй бергенннде келин артынан айтып калды: — Көгөргөн

көк; көйкөлгөн чөп, дүнкүйгөн таш; дүмүрөйгөн арча баарысы ким үчүн экенин билесинби? Бар, тсз имер жылкыны.!

3.

Беттн аймалап сыдырым жортту. Ава салкын тартып бойго жеңилдик берди. Келиндер да экөө эки бөлүнө бастырышып, четтей жайылган субайларды жайыт отуна имерип бек-бек унчугушат. Сыбызгыган ышкырыктар төрдөн чыккан жаңырыкка кошулат. Таш копшолгондой болот. Шагыл аралап өр таяна оттогон субайлар „быр" бышкырып алат да, башын чайкап, тик ылдый оюн салып, калың жылкы бөксө жайытка каран агылып баратат. Тентек кулундар оюну канбаган баладай адырандап көк тайпактын дүмпүйгөн арчаларын аралай чабат. Береги жээрде тайды карагыла, чертип жиберсе бырс этип жарылып кетчүдөй бөрсөйөт. Арчаны аралаи чапкан тентектерге тикчие карайт, бирок өзү аларчылап куйругун сыртына алып, таноону делдектетип, адыраңдашка көңүлсүз. Тек гана тоопуктуу баланын пейилин күткөндөй бөрсөйүп, бээлердин арасында. Созолоно чыккан келин обону: теребелдин мемиреген тынчтыгын баскандай болду. Шагылдуу чоколокторго менменсине зыңгырап, Муздактын төрлөрү чалкая керилет. Күңгөй, тескей көшүлүүдө. Жондун сонун гүлдөрү баш ийкешип теңселүүдө. Келиндин обонуна сүрөнчү ышкырык шыбызгыйт. — Оойт десеңчи, эжеке! — деген жылкычынын үнү коштоп коёт. Келин обону сүйгөнгө арналган. Сүйгөн алыста. Эл четинде, жоо бетинде; ат жалынан кан аккан казатта жүргөн кези. Бул мукам обон анын кулагына жетпес. Бирок, овон созгон келиндин оттуу көздөрү күлүңдөп, нурдуу жүзү жайнап көз алдында турар. Анан береги белести, берекелүү төрдү, ыңгыранган көп жылкыны эсине түшүрөр. Муздак сыдырым бетин аймалан жорткондой болор. Айыл көчүп, мал өскөн жер; өрдөк учуп, куу сүзгөн көл, көз алдында мелтирер. Ошондо сүйгөнүнүн овону да кулагына угулар. Баатыр жоокер каардуу жылмайып, душманды кароолго алып: — Мекеним үчүн! —деп маша басар. Адегенде келиндердин бирөө гана ырдаган эле, эми экөө бирдей овон созду. Биринин үнү коңур; овону салмак меиен кайрылат, сөзү так. Биринин үнү коңгуроодой ичке, кайруусу тез, кез-кез кубулжута созсо сезимге тийип, жүрөктү тыз дедирет. Бирок алар менен • жылкы айдашкан азамат овонго толкуп келатса да: (s.35)

— Оойт десен, эжекелер! —дегенден башкага арзып кете алган жок. Жылкы чубап өткөн эки арчанын ортосуна келгенде кара көз келин эркекке катардаша берди. Көздөрүн күлүңдөтүп кадала карап:

Ажалдуу кийик жолугат Аскадан адис мергенге, Чабыттан шумкар сорунат, Адырдан суусар көргөндө.

Айым тууса онунан, Тосуп чыгып жолунан, Асылармын мойнуна Менин

Ардагым эсен келгенде...

деп, овонун кубулжутуп барып, ат үстүнөн бой таштап, эркектин мойнуна колун арта салып, аны өзүнө бекем кысып алды. Чыканактай болгон байкуш неме: — Ой...жаным эжеке, башымдын сөөгү кычырап кетти... деп жалынып жиберди. Келин колтугун бошотуп, ээрге түзөлүп олтурду да, каткыра күлдү. Анан камчысын алдына сундура кармап, тетири бетке карап оюн салып бараткан жылкыларга көрсөтүп: — Чап, тез! Башка иш колуңан келер эмес, жылкынын алдын бөксөгө тос! — деди.

4.

Кызыл-Омполдун башына жыйналган тебетейдей кара булут бат эле калдая түштү. Күңгөй-тескейдин ак кардуу аскаларына булут самсаалап түнөрө баштады. Ааламга күлгөн күндүн көзү дайынын таптырбай кара булуттун аркасына жашынды. Жылт-жылт чыбырчыктап кубулуп туруучу көл бети көлөкө жамынып, эки тоонун ортосунда мелтиреди. Кыбыладан жел чыгып, кандайдыр бир жылуулук мемиреди. Жон жак шуулдап: жанагы жылкы жаткан төрлөр агарып калды. Чылбыр, тизгинди бош коюп, аргымагын откозуп турган эркек жон жакка чочугандай карап: — Капырай, эжекелер... добул! Жылкыны бөксөгө түшүргөндүгүбүз олуячылык болгон экен! Шуулдашын тыңшагыла? Сөздү кыскартканда жаман жоо бул. Корккonум бар... карганын канатын кыйратканын көргөмүн. Жылкыны чыныртат болучу, бир жерде тура албайт болучу... Калың жылкы бөксө жайыттын түзөңүндө ыңгырана жайылып калды. Баятан бери оюн салып жүргөн тентектер да жон жакка тикчие карап коюп, кайрадан эрмектеп чөп үзүүдө. (s.36)

Баягы ырчы келин бөктөргөсүндөгү суулугун бүркөнө кийип алган. Сырт кебетесин көргөн, аны аял деп айтар эместей. Алп мүчөсү ат үстүндө залыят. Ээрде олтурушу кыт куйгандай бекем. Тоодой болгон жээрде аргымактын жалына энкее таш өбөктү салып сүйлөп коёт. — Күн куралып калды, көрөрсүнөр, түнү менен нөшөр куят. Кирпик кагууну унуткула! Кардап кетсе... жылкы ыктап тескей ооса. Эртең кызыл капчыгай болсо, отубуз бетке чыгат. Эркек да чыканактай боюна узун келген суулугун бутунун башына түшүрө кийип алган. — Кой андай болбойт, — деди дөкүрсүп, келинге; — чоң жээрде, ала туяк жээрде, жылкынын төрөсү ошол эки бээ. Ошол экөө басса, башка жылкы да басат, ал экөө баспаса башкаларда баспайт. Мен ал эки бээни баскан табышынан билемин. Бышкырган бышкырыгынан тааныймын. Сөздү кыскартканда, ушул жылкылардагы камбар ата — ошол экөө. Дыбырап жамгыр келди. Күндүн кандай батканы билинбестен, түн кирип, көзгө сайса көрүнбөй кетти. Келиндердин бүркөнгөн суулуктары гана тынымсыз дыбыроодо. Мингендери жамгырга соорусун салып, ыктай калат. Чыйрыккан ат ооздугун шылдырата берет. Баласына ачууланган байбичени эске салып, бээ. Каң" этет. Кантсе да, бая, күн жылууда тынбай ойногон кулуну эми жаанга чыдабай энесинин колтугуна башын катып жатса керек. Чагылган жарк эткенде гана жайыт өлчөсү алаканда боло калат да, кайра түн түшөт. Жылкычылар бирине бири дабыш салышат. — Кайдасың Керес! — Мен мында! Сен жактан жылкы кетпесин. — Жаанга соору салып калды көрүнөт. Кетпес. Менин үнүмдү ула! Эркек да бир жактан добуш чыгарат: — Ала туяк азырынча козголо элек. Корксоңор мени тапкыла! Келиндердин бири күлүп, бири тигил жигитти тамашалайт: — О эркегим, корккон өзүң болбо, үнүң каргылданат. — О.… мен эркек! Катын эмес... — Кандай, кандай? — Мени тапкыла, жомок угасыңар... Илгери Жолборс чаар деген айгыр болгон экен. Жолборс чаардын үйүрүн жылкычы кайтаруучу эмес экен... Асман тең жарылып кеткендей так төбөдөн чатыр-чутур эте түштү да, күркүрөгөн доош жерди титиретип жибергендей болду. Теребел жап жарык боло калып бир заматта кайра түнөрдү. Жамгырдын дабыры баягыдан күчөй түштү. Алдында минген аргымак селтен этип бир орунда титиреп тура калды эле. Жаңы баштаган „жомогу” оозунан түшүп, жылкычы ичинен күбүрөп келме келтирип жиберди. (s37)

Жакындан унчуккан Ракыя: — Ой, чаар айгыр, жомогун кана! Чагылгандын эпкининен соо калдыңбы. Өзүң? — деп күлдү. — Капырай эжеке, —деди эркек кобурап: — ушундай түндө салгылашкан эрлер кандай, ыя? Так ушул саатта окко учуп жаткандар да барго? Кандай дейсиң, ыя? — Оова, ушул саатта душманды өлтүрүп жаткандар да көп. Ал сен жомогуңду жөнөт. — Бали, ошолор, аныкэр да, ыя... Ошентип чаар айгырдын үйүрүн кайтарган жылкычы болучу эмес экен. Чаар айгыр өзүн өзү тосуп, карышкыр келсе, чапчып таштап, ууру келсе, атынан тиштеп ыргытып жиберип жүрө берчү экен жаныбар. Койчу, сөздү кыскартканда: түндөрдүн биринде чаар айгырдын үйүрүнө жолборс чааптыр. Чаар айгыр жолборс менен алышыптыр. Койчу, сөздү кыскартканда эртеси ээси издеп келсе, төрдө эшилип жойкун калган. Үйүрү аман чаар айгыр жок. Түшкөн жойкунду улап ээси да издеп келиптир. Чөпкө тамган кан бар. Келсе, найза бою жардын түбүндө чаар айгыр теңселип араң турат дейт. Ээрди жырылып, соорусунун териси шалбырап, сары суу менен кан бүт боюнан тамчылап, тытылбаган териси жок. Оозунан кан кетип жаныида жолборс өлүп жатат дент. Койчу, сөздү кыскартканда, жаныбар, чаар айгыр жолборс менен алышып келатып, жардан учуп кеткен экен го. Жолборс өлүп, өзү араң турган экен го. Келиндер да жылкынын зоболосун көтөрүп мактап калышты: — Кыргыздын жылкысынан нечендер чыккан. — Жолборс эмес, жоон топ ууруга тай алдырбай үйрүн ийрип алган айгырлар да болгон. — Илгери биздин элдин, Кер-чунак деген айгыры карышкырдын көкжалын чайнаптыр. — Пай, пай —деди жигит үнү каргылдана чыгып: — ошондой айгырларды жоого минсе, сөздү кыскартканда, жоону тепсеп кетпейби, ыя? Жылкычылар кеп кызыгына кирип калышкан эле. Бээ окуранып, безилдеп кулун кишинеп жиберди. Жылкычы чочуп кетти: — Кокуй, эжекелер, кишинеген чоң жээрденин кулуну! — Четтеп бараткан го шайтан! — Карышкыр чаптыбы, деймин? Үчөө бирдей дабыш салышып, кулундун үнү чыккан жакка жөнөй беришти. Үндөрү угулат, өздөрү көздөп кайым —түнөргөн караңгылык оп тарткандай болду. Эки келин, чыканактай бнр эркек аттан түшпөй танды атырышты. Мына! Жаздын күнү жаш баладай деген кеп. Түнү бою чорголоп нөшөр куйса да, күн чыкканда токумдай булут көрүнбөйт. (s.38)

Шүүдүрүмдүү көк ырацдан күн чубактап чатырай жайылган калын жылкынын четин имере кайрып келин да овон чыгарып эрмектеп баратты:

Нөшөр куйгвн күндөрдө,

Ай карангы түндөрдө,

Өзүн бакчу жылкыга

Ашыгын болду кузетчу.

Тан атканча жамгыр жаап,

Бир тынбастан дабырап,

Айдалыма суу өтту.

Жумшак жаздык, ак шейшеп,

Уктап жатчу мамырап,

Таттуу уйку жанга ракат,

Сагынам жылуу төшөкту.

Агын суудай шаркырап,

Ак албарстан жаркырап,

Кайратжыйып боюна

Лушманынды женсенчи,

Ардагым, жоокер, келсенчи

3.1.3. ПАЙДАГА ЧЕЧИЛГЕН ЧАТАК

1.

Каш карарыл калган кез эле. Бнрнне бири сөз бербен бажылдаган эки атчан, кыштактын чоң көчөсу ылдый кара чабуул менен келе жатышты. — Сен жылкычы болсоң — баккан жылкыңды бил! Тору кашканы эртең арабага кошомун! —деди бири. — Сен бригат болсоң, малга талатпай чөбүңдү жыйдыр! Тору кашканы ким берет экен? — деди экинчиси кошо айтышып. — Алам дедим, аламын! — Бербеймин дедим, бербенмин! Экөөнүн үзөнгүлөрү кагыша. Кетти. — Аламын тору кашканы! Арабага кошуп чөп тарттырамын! — Бербеймин тору кашканы! Таптап туруп майрамда чабамын! — Тигини тыякта ата мекендик согуш жүрүп жатса, сен майрам майрамдап, ат чапкың келет, ээ? — Тигини, баса! Согуш жүрүп жатат деп сен майрамды майрамдатпагың келген экен го? Экөө бирдей чоң көчөнүн ортосуна токтой калышып, биринин атын бири омуроолото кетти да, баягыдан бетер кыштакты жаныртышты: — Ушул сөздөрүңдү төкпөй чачпай башкармага айтып барбасам эле сакалыма өрт кетсин! — Айтсаң айт... А сенин сөздөрүңдү төкпөн чачпай парткомго айтып барбасам, менин сакалыма өрт кетсин! — Мунун мыйзамчысын көр ой. — Бригада эмес кишинин мийзамдан четте калганын кайдан көрдүң сен? Үзөнгүлөрү кагыша түштү да, чоң көчө ылдый экөө бирдей таскак урдурду.

Алар шыдыр келишип колхоз башкармасынын мекемесине токтой калышты. Бригадир Борбук атынан топ этип түштү да, чылбырын таштай салып, мекемеге карай жүгүрдү. Жылкычы Келдибек да атынан ыргып түшүп, чылбырын таштай салып, тигинин артынан жөнөдү. (s.40)

Колхоз башкармасынын мекемесннде счётту чак-чак уруп, эсепчи Акмат гана олтурган. Ал, карс ачылган эшик жакка жалт караймын деп, счётту жанылып уруп алды да: — Аттиң Боке, келиниз... — дей берди. Бригадир Бодбук он босогодо тура калып: — Башкарма кайда кетти, балам? — деп сурады. Эсепчи Акмат назарын счётуна бөлүп, жай баракат жооп берди. — Башкарма... жолдош... кетти... Жылкычы Келщбек сол босогодо тура калып: — А парткомчу? — деп сурады. Эсепчи Акмат калыбын жазбай ага да: — А Кеке келиниз, партком жолдош да... Эки абышка сөз айтыштан батыналбай

турган кишилерче бирине бири жалт-жалт каранып, экөө бирдей өкүндү: — Кап аксакалдын жоктугун көрчү... Эсепчи Акмат чыгарган сандарды кагаз бетине жазды да: — Кана канрадан бир текшерелик — деп тигилерге назар салбай счбтун ургулай баштады. Он босогодо турган бригадир бул арада унчуга алган жок, тек кейигендигин билгизип, өкүнүчтө калгандай болду. Сол босогодо турган жылкычы айткан сөзү үстөм боло турган кишиче, өз алдынча кобурап жатты. — Шашпассын балам, мени жылкычысынтат көрүнөсүң. Сенин бригадирдигин мага колко болуп бербес. Мына алты жыл болду, жылкы баккандыгыма. Элүү-алтымыш бээ колумда кулундайт жылыга. Жалкы жабагы чыгымга учурап көрө элек. Не алты жылдан бери колумдагы малга суук кол аралабады. Менин баккан жылкым арык болсо, башкарман экөөн мени коркутарсынар. Болбосо, мен коондой семиртип турган аттарымды четинен алып, арабага кошуп, арыктатарына коркутат экенсин го, сен! Бул сөздөр жанына батып кетти көрүнөт, бригадир аны одурая карап алды да: — Болду эми ошончо эле...—деди. — Болбосо кыларынды айтчы!—деди жылкычы ого бетер көктүгүн карматып, — мен жүз жылкынын ичинен ТОРУ кашканы эркелетип баксам... Сен аны арабана кошуп алып, эки күндөн кийин омуроосун кетирип отурсаң, э? Бригадир Борбуктун да жаны куйкаланып кетти көрүнөт: — Ой, сен байкап сүйлө! — деди одурайып: —менин арабага коштурган аттарымдын омуроосу кеткенин качан көрдүң сен? Унчукпай койсо көбүрүп баратасында. Азыр согуш убактысы билсең! Эркеле деп Тору кашкаңды арабага кошпой коб албайбыз. Саздагы үймөктү базга үйдүрүш керек, үрөндүк буудайды кампага ташытыш керек, тактай зоотунан алыиган алтымыш куба тактайды тарттырып, сарайды жаптырыш керек; кала берсе ата мекендик согушта сен экөөбүздүн (s.41) жыргалыбыз үчүн күрөшүп жатышкан Кызыл Армияга жардамга бөлүнгөн жүз токсон центнер эгинди пунктка жеткизип төгүш керек. Мына ушулардын бардыгы ат, арабанын күчү менен бүтөт, билсен! Жылкычы Келдибек сөз таба албай калган кишиче бир аз жоошункурап: — Э, керек болсо... ташыт, төктүр, анын бардыгы бригадирдин милдети — деди. Бул арада эсепчи Акмат да өзүнүн тактап чыгарып алган сандарына толук раазыланып, счётуна карап койду да: — Туура бир миллион жүз миң! — деди. Экөө бирдей эсепчиге карашты. — Туура бир миллион жүз миң—деди эсепчи. Бригадирге караганда, жылкычы абышка шашмараак эле.

Ошондуктан, ал эсепчиден озунуп сурады: — Ал миллионуң эмненин саны, Акай? — Эмненин дейсизби, Кеке! — Жылкы^а тийиштүү эмеспи? — Оова, Кеке. Бул биздии колхоздун 41-жылкы кирешеси: акчага чакканда туура бир миллион жүз миң сом болду. — Миллион деген канча, кыргызча айтканда? — Он жүз миң — бир сан! — Лан, пай... бай эле болгон экенбиз... — Байбыз Кеке, байбыз... Жылкычы эсепчиден дагы сурады: — Эми ошол бир сан акчадан жалаң жылкыдан келген кирешени айталар бекенсин, Акай? — Айталбагандачы! —деп эсепчи күлүмсүрөп счётун шакшак ура баштады. — Канча экен? Эсепчи өз алдынча кобурап бир катар сандарды кошту да: — Жылкыдан келген киреше. Туура үч жүз оң миң сом... Жылкычы абышка көтөрүлө түшүп мактанып: — Ой бригадир, уктуңбу, эсепчинин чотун? Жылкыдан келген киреше туура үч жүз он миң сом акча дейт. — Оова, уктум — деди бригадир, — Тору кашканы арабага бер, дагы кирешең көп болот! Ишенбесең, Акмат калыс. Сурап көр. — Ыя! — деди Келдибек кызуулап, — Акматты калыстыкка кармагандай бозонун сөзүн баштап келген кимди көрдүң сен! Эсепчи Акмат жазы алаканы менен жылкычыны ийинге таптап койду да: — Кекем туура айтат — деди жайдаары болуп, — теги айтыш эмнеден чыкты, орундукка жай олтуруп сүйлөп бериңизчи, кана? Бригадир Борбук Акматтын көрсөткөн орундуктарынын бирине барып отурду. Жылкычы да орундукка олтурушка (s.42)

козголду эле, бирок бригадирдин озунун кеткенин керүн ызалана түштү. Акмат, ага бош орундукту көрсөттү: — Мындай келип олтурунуз Кеке. Жылкычы Келдибек бүктөй кармап алган камчысын сундуруп: — Мына бул бригадир олтурсун, чоң эмеспи? Ушул эле бурч ылайык бизге, — деп кежирлигин карматып бурчка барып жалп отурду. Эсепчи Акмат жылкычынын жоругуна аргасыз күлдү. Бригадир орундукка чалкалай берип, эмгекте бышыккан жазы алаканы менен жоон санынын үстүн, тапв дедире бир чапты да, жылкычыга одурая карап айтты: — Ой, сен... менин сөзүмдү укпай койгонуң аз келгенсип, эмн Акматка кежирленбесеңчи! Акмат жаш болсо да жолу улуу азамат... — Баса, сен Акматты өзүңө кошпо! —деди Келдибекөз кезегин кетирбей. — Кошпосо тору кашканы арабага бербейм дегенинди Акматтан жашырат экенсиң го? — Кайсы тору кашканы? Сен менин ачуума көп-көп тие берчү болбо... — Бах! Жолборстун ачуусу ай! —

Тору кашканы арабага дейт. Кеп саясат туурасында болгонун унутуп койдуңбу? Жылкычынын кебине бригадир түшүнө албай, эки алаканын жая берип сурады: — Ой, сен кайсы саясатты козгоп жатасың, ыя? — Азыр согуш маалы, көрүнгөн жерде желпине бергендей тынччылык жок. Акмат деле большевик. Биздин колхоздун ишеничтүү эсепчиси. Бардык эсеп чот ушунун колунда. — Бригадир Борбук столдун үстүндө жаткан счётко сөөмөйүн сайып көрсөтүп, сөзүн улады, — тигине, биздин колхоздун быйылкы берген бир миллион жүз миң сом кирешесин чотуна уруп коюп карап олтурат. Акмат бузуку болсо, эч болбогондо ушул акчанын он минин жеп алса, сен экөөбүз мунун айыбын ача алат белек? Жылкычы Келдибек бул арада унчуга алган жок. — Рас, — деди Борбук өз сөзүн өзү кубаттап, — ар ким өз ишинде баатыр. Акматты Тору кашкага мингизип койсок,, жылкыны сенчелик бага албас, балким? Мына, столунда олтуруп, чотун урса жарашып калат. Биздин үч жүз түтүн элдин бүтүн тизмеси ушунун колунда. Эгерде Акмат чатак болсо, ошончо көп тизмени аралаштырып жиберсе, сен абышка көкала текедей болуп жылкыңдын артында жүргөн боюнча жоголуп кетер элең... Жылкычы Келдибек эмне айтаарын билбестен, жакасын карманып, кобурай берди: — Кудая тобо! (s.43)

— Оова, — деди эми бригадир үстөмүрөөк сөз айтып, — жылдын башынан бери жылкы артында жүрүп сенин тапкан күндөрүн алты жүз элүү болгон экен. Акмат ишенимсиз болсо „Кеке” деп, сени кара күчкө далыга чаап койсо, көк ала теке баштанып отура берет элен. „Сиздин тапкан күнүнүз туура беш жүз болду" деп коюп, нары жагынан жүз элүүнү Акмат өзүнө сиңирип кетсе, аны сен кайдан билип жаттың эле? Борбукка Келдибек одурая карады да, бул арада да эч сөз таап айталган жок. — Билип кой балам, —деди бригадир абышка, баягысынан бетер үстөм сүйлөп, — эсепчи Акмат биз үчүн күн, түн дебей ушул өзүң олтурбай койгон как жыгачка олтуруп, тарсылдатып чотун урат: жанды тактайт, малды тактайт; эгинди тактайт, күндү тактайт; жүндү тактайт, тыйынды тактайт; жылкыны тактайт! Мунун баары чот эмес. Биздин эл быйыл бир күнүнө беш кил, беш жүз граммдан эгин, үч сом, жыйырма беш тыйындан акча алышты. Акмат бузук болсо „Кеке, сиз беш килден эгин алат экенсиз" деп сени кара күчкө далыга чаап кобт эле, көк ала теке баштанып, сен олтуруп алат элең. Акмат жегич

болсо сенин беш жүз граммдан данынды өз кабына салдырып кобт болучу... — Э-э! —деди Акмат. — „Эрдин ишин эл билет”, — деген макал бар. Мен эр болбосом да эл үчүн адал эмгек сиңирген кишимин. Менин ишимдн силер сынайсыңар, силер текшересиңер. А мен болсом адилеттик эмгек кылууга милдеттүүмүн, акелер! Жылкычы абышка чыдап тура алган жок. — Ой, сен... Унчукпай койсо түтөп баратасың да. Байкап сүйлө! —деди бурчтан тура калып ал, — Акматты жегич деп ким айтты сага? Сен мнтип сүйлөп ортобузга от жакчу болбо! — Бул от жаккандык эмес, сөздүн тамсили билсен! — Сөздүн тамсили мындай болбойт, бул мени эсепчиге жек көрүндү кылайын дегениң билсен! — Кой эми — деди бригадир, — алчыланбай ок койгун, Акматты тоотпой койгон да өзүңсүн... Ачууга жендирген Келдибек кеп айта албай калтаарый түштү. Эсепчи Акмат сөзгө эми аралашкысы келип, жылкычы абышкага муну айтты: — Ой, жарыктык, — деди Акмат ага, — теңтушуңуздун тамаша сөзүнө да ызаланасызбы... — Кайсы теңтуш? —деди жылкычы абышка одурайып, — ким менин теңтушум? Ушул көк ала шайтан мага тентуш болобу! Бул бригадир—актип, а мен болсом карапайым жылкычымын! — Кеп анда эмес жарыктык, — деди Акмат жайдаары, — Бокем бригадир болсо да үзөнгүлөш өскөн сиздин курбуңуз... (s.44)

Жылкычы абышка одурая түшүп: — Ким курбу мага? Ушулбу! — Албетте, Бокем сизднн курбуңуз... — Бул курбу болсо мага чоңдук кылып келеби? — Ой сен, кандай чоңдукту айтасың? — деди Борбук. Жылкычы абышка ага жалт карап: — Унутуп калдыңбы бат эле? — Теги сенин ачууң эмнеге келди? Эске салчы, жүйөлөшөлүк? — Бокем, жөндү айтат, таарынчыңызды айтыңызчы, эми? — деди Акмат да. Жылкычы Келдибек сөзгө жыгылган кишиче бир топко унчукпай отуруп, санай баштады: — Арабага Тору кашканы алам дедиң — бир! Алмустактан бери майрамдап келе жаткан майрамды майрамдалбайт дедиң — эки! Кызыл аскер жоого минсе жарачу күлүк тору кашканы арабага бербегеним чын. Кептип жүйөсүн укпай туруп, мени бузуку деп атадын — үч! Бул үч өкүмдүгүң менин ачуумду келтиреби жокпу, ыя! Сен мага анык замандаш экенсиң чыныңды айтчы, кана? Бригадир абышка орундугу менен артына кетенчиктеп отурду да: — Ботом сен, жылкы бакпай калп үйрөнүп жүрсөң керек, — деди кезек бербей

бажылдап. — Арабага тору кашканы аламын деп айтканым ырас; аларым да чын! Ал эми кайсы жерде майрам болбойт деп айттым? Качан сени „бузуксуң" деп жамандадым? Кайра сен — „көк ала шайтан, зыянкеч" деп, мени адам катарынан чыгарбадынбы? Келдибек ордунан учуп турду да, Борбуктун так бет маңдайына келип бакылдады: — Мойнуңдагы милдетиңди унутуп таштап... анык калпты жаттап жүргөн сен көрүнөсүң. Тору кашка аскер аты — арабага кошсоң омуроосу кетет деп айтканым ырас. Ал эми сени кайсы жерде зыянкечсиң дедим мен? — И, и! — деди Борбук сөз кармаган кишиче кубанып, — мына, эми! Өз оозуңдан чыккан сөзүңдү өзүң танмак болдуңбу? Жылкычы абышка жакасын карманып, башын чайкады: — Астапырылда! Алтымыш жашка келгенче оозумдан чыккан сөзүмдү танып көргөн жан эмесмин. — Ыя! —деди бригадир абышка да короздонуп, — алты мышка келгенче сөзүн танып жүргөн кимди көрдүң сен? — И, и! —деди эми Келдибек сөз кармаган кишиче кубанып: — Танбасаң майрам болбойт деген сөзүңдү кайра айтчы, кана? Бригадир абышка чочуп кетти: — Мен сага майрам болбойт деп качан айттым? — Айттың! Жана чоң көчөнүн башына келгенде, айттьж! — Ой сен, токточу! (s.45)

— Мына токтодум! — Тору кашканы майрамда чабам дебединби сен? — Оова, дедим мен! — Быйыл согуш, күлүк таптап чабышка увакыт жок дебедимби, мен? — Оова, дединг сен! — Жылдагыдай бозону кордоп таштап, боз балдар тамашаны баштап... — Оова, дединг... — Үч күн, төрт күн бекер чардап жатышка увакыт жок... — Оова, жок... — Быйылкы майрамды эмгек менен өткөрөбүз: келген киреше согушка жумшалат. Эркек, аял дебей өмдүрүшкө чыгышат... — Оова, чыгат... — Ат, араба калбай чегилип... — Оова чегилип... — Майрамды өндүрүш үстүндө өткөрөбүз — дебедимби мен? — Оова... кандай, кандай? — Майрамды өндүрүш үстүндө... — Жо, жо... — деп жылкычы абышка башын чайкап жиберди, — сен буларды мага айтып туюндурган эмессиң. Тору кашканы алам дедим, аламын"—деп кана өкүм кылган болучусуң. — Жо... Мен туюндурганча... — Жо сен мага өкүм тнйдиң. Эгерде сен согуштун пайдасына десең — анда мен бир тору кашканы гана эмес, өзүм күзөтүп жүргөн жылкыны да түп көтөрө өндүрүш үстүнө айдап келет болучумун, чырагым! Жо... жо... Сен муну мага

туюндурган жоксуң! Баятан бери эки абышканы жүйөлөштүрүп коюп, угуп отурган эсепчи Акмат: — О-оо жарыктыктар! — деп күлдү. Экөө бирдей анын оозуна карашты. — Туура, туура! Сиздердин айтышыңыздардын саясий маанисы бар экен. Жылкычы мактанып ордунан козголуп койду. Эсепчи Акмат да чечендик көрсөтчүдөй болуп, ары бери басып коюп, сөзүн жөнөттү: — Туура айтасыңар карыялар, жылдагыдай тынччылык заман эмес. Ата мекендик согуш жүрүп жатат... Эми бригадир да ордунан козголуп, жылкычыга карап койду. — Чечендикти жыйыштырып, сөздү кыскартып айтканда, биздин элдин эңкейген карысынан тартып, эс тарткан баласынан өйдө иштеген иштери, жумшаган күчтөрү — босогодон аттап кирген жоону төргө чыгарбай өлтүрүш үчүн жиберген кез... (s.46)

— О, бали! Сөз эмес бекен Акматым! —деп жылкычы Келдибек өз алдынча кобурады. Эсепчи Акмат ары бери баскан калыбында тамагын жасанып алды да, сөзүн жөнөттү: — Женишти биздин иштеги ийгилик да чечишет. „Кежектешмей болбойт, кежирликке жол жок! так айтып, таамай иштеп; кыска мөөнөттө узун ишти бүтүрүш керек, кынк-мынк этпей кызып иштесе, кыйла жумушту бир паста бүтүрсө, эр жигит тоо омкоруп койгондой балбан болот! деп, бул сөздү сиз айтуучу эленизго Боке, деди бригадирге, ал. Борбук башын ийкектетип кубаттап койду: — Оова, оова! Бул сөздөрүмдү эми да айтып жүрөмүн Акматым. Эмгекте балбан болсо, азаматтын маңдайы жарык болот... Эсепчи Акмат бригадир абышканын ийнин таптап туруп, сөзүн жөнөттү: — Эмесе, сиздин маңдайда жарык болсун: майрамдын урматына сарайды бүтүртүңүз. Жылчыксыз бүтүн болсун, жел өтпөс жылуу болсун. Төбөсү бийик; таманы тегиз; төрү жарык: акырлары терен болсун... Жылкычы абышка камчысын сундуруп, жарыша сүйлөдү: — Дагы бир сунуш: аскер аты — Тору кашканы менден талашканын койсун! — Оова. — деп Акмат эми жылкычы абышканын өзүнө бурулду: — „Бакпаса мал кетет. Союш тукумун түгөтөт. Заяпкери жарашса, чобур — күлүк болот; жаман бакса күлүк — жилик болот!" деп сиз өзүңүз айтуучу элеңиз... Жылкычы абышка да шашып кетип, башын ийкеңдетти: — Оова, оова! Бул сөзүмдү жылкычылардын арасында бүгүн да айтамын! — Эмесе, алты жылдан бери биздин колхоздун жылкысы сиздин колдо кулундап өсүп жатат. Ал үчүн сизге ракмат! Сиздин эмгек эсте. Бул үчүн бизге ракмат! Ьирок, быйыл

согуш. Армияга чара туяк ат керек. Айгырыныз семиз турсун, бээлерибиз эгиз кулундасын. — Бээ эгиз кулундабайт, тегиз кулундайт: ошону эгиз деп коюшат. Быйыл бээлеримди тегиз кулундатамын... Жылкычы абышканын бул сөзүнө, бригадир көзүнөн жаш чыгара күлдү: — Ошол эле... кулундарың асый болуп толгондо арабага ат аячу болбо! Эсепчи Акмат столунун жанына келип тура калып, счбтун шак-шак уруп: — Азыр саат ондон он минут кетти... мага увакыт жетти... жүз элүү беш аял, жүз жетимиш эркек... артта калганы экиден; алдыңкысы жетиден... орто эсеп менен ар бир киши... бештен күндүк нормо! Демек, аял эркек болуп —үч жүз онтогуз адам, иште жалкоолук, албетте, жаман... Бардыгы бүтүрөт; бир күндө: 1630 эмгек! (s.47)

Эсепчинин счбт урушуна Борбуктун да, Келдибектин да көздөрү илешпеди. Артыкча жылкычы абышка эсепчинин оозуна бир карайт, колуна бир карайт. Акмат ансайын счбтун тез-тез уруп шакылдатты: — Эки күндө толот — 3260 нормо! Андан кирпич колдо, тактай ойдо... саманга кырк беш, сарайга мин беш... Ошондо жүз жарым адам керек. Эсепчи Акмат счётун урганды токтотуп, бригадир Борбукка түшүндүрдү: — Счётко урдум, так £сеп кылдым: жүз жарым адамыңыз эртен азандан даяр болушса, орто эсеп менен ар бири күнүнө бештен норма аткарса, эки күндө кең сарайды бүтүрүп кетншмек болду. Бригадир абышканын эки таноосу делдее түштү да: — Э, сонун болду Акматым! — деди. Эми мага эмне айтар экен? дегенсип, жылкычы ордунан козголуп, тамагын жасады. Акмат жылкычынын алсырынбиле койгонсуп: — Кеке кеп угуңуз! — деди счётун чакылдатып ура баштап: тубары —сексен, субайы — токсон, ат бар —жүз он, кулундары семиз, айгырлары — сегиз, мал тукум көп, жорго — төрт! Жылкычы абышка чыдап тура албай: — Тору кашканы жеке эсепте балам, — деди. — Оова, Кеке, Тору кашка бөтөн. —Акмат счётун чакылдатты: — саман таманга; сулу аттарга... боз чөп беш жүз; саз чөбү үч. Кара сулу тогуз, бардыгы болот — он жети миң центнер. Ошондо сиз, жылкыны кырк эки күн жайыттан баксаңыз, бардык колдогу мал кыштан семиз чыгат. Жылкычы абышканын эки таноосу делдее түштү да: — Э, сонун болот анда, Акматым—деди. Акмат жайдаары күлүп, абышкаларга айтты: — Кана, эмесе, карыялар, экөөңүздөр тең биздин колхоздун буурул сакал кадырлуу адамдары болосуздар, экинчи чатакташып келбес үчүн кол беришкиле!

Бригадир абышка да каркылдап күлүп туруп: — Ушул са эрегиштим эле... эми болбос, болбос, —деп жылкычынын колун бек-бек кысты. Жылкычы абышка да каркылдап күлүп туруп: — Ушул саада мен эрегиштим эле... эми болбос, болбос, — деп бригадирдин колун катуу кысты.

2.

Беш күн, беш түндөн бери жылкыда болгон абышкасы бүгүн үйдө түнөөрүн билген сон, кемпири да балпылдап кубанып калган болучу. Илбериңки камынып, меч жагып, казан асып коюп, торко электен ун өткөрүп жиберди. Анан үкөгүн (s.48) ачып ич майга тийбей, какшып калган казанга куйруктун үч жагынан бир куймактык май тууралы. Үч жумуртка жарып, бир чыныдан көбүрөөк сүткө ундан себелеп, чалмакей чалып куймак куя баштады. Айгырын жайдактап, тизгиндин эки жагын тең тартып ыйык жалга кантарып коюп, үзөнгүлөрүн дың-дың кагылыштырып, ээр токумун көтөрүп, Келдибек эшиктен кирди. Ал кучагындагы ээр токумду оң капшытка койду да, жадырап казанга карап туруп: — О-о, биздин байбиче куймак куюпжиберген тура! —деди кемпирине. Кемпири да тиктей карап, баласын эркелеткенсип кобурап койду: — О, божураган жыргалым, тигини! Күйкөдөй болуп турган кебетесинен... жай олтуруп куймагыңдан жечи эми, куурмаңдан иче койчу кана? Беш күндөн бери талаага түнөп куруп калдыңго, өзүң. — Беш күндөн бери айгырымды минип жүрдүм! — деди Келдибек кемпирине мактанып, — Жаныбарым өзү да мени сагынып калган көрүнөт: түшүп отурсам этегимди жыттагылап, тебетейимдин төбөсүн тиштегилеп, жанымдан кетпейт. Мени коркутайын дейт окшойт. Минип алып бастырсам, башын алчактатып, эки кулагын кайчылаштыра коюп, элтенселтең этип жүрөт. — Эми айгырыңдын кебин токтот, — деди кемпири — ысыгында куймагыңды жеп, куурмаңды ич! Талаага түнөп жүрүп куруп калдың го. Куймакты каттай сугунуп, куурмадан ууртап, жай олтуруп. Келдибек жылкыда жүрүп көргөндөрүн сүйлөй олтурду. Терс сайдан түлкү качканын айтты. — Кап! —деди жылкычы оозун карманып, — эгер алдымда тору кашка болуп, түлкү түздөн качкан болсо, эки аттатпай жетип, ат үстүнөн эле эңип кетпейт белем... Дагы эки, үч түлкү алсам эле, байбичем сага бир ичикке өңүр болуп калбайт беле. Кап! Аттиң сени ай, ээ! Байбичеси да балпылдап кубанып койду: — О түлкү ичик деген тилегиңден болоюн...

Түлкүндүн да кебин бүтүр. Куймагың муздап кетмек болду. — Аттиң сени ай! — деди жылкычы дагы оозун карманып, — түлкү жерге кирсин эчтеке эмес эле... үч жолу үч бөдөнө бастым эле... Келдибек сөзүн бүтүрбөй эки жагына каранып калды. Байбичеси сабырсыздык менен сурай берди; — Ал баскан бөдөнөлөрүң кайда? — Бөдөнөлөр дейсиңби... — Оова? — Аттиң сени ай! —деди жылкычы дагы оозун карманып, — бирин бастым эле колтугумдан чыгып кетти. Бири этегимди (s.49)

астынан. А бирөөнүн кай жагымдан чыгып кеткенин өзүм да байкай албай калдым. Кантти-кантпеди ушул эки бутумдун арасынан кетти окшойт. — Болду эми, божурагым. Бөдөнөндүнда кебин бүтүр — деп байбичеси көздөрүн жылтыратып күлүп койду. — Көргөн билгендерин төкпөй-чачпай сүйлөп бергенден кийин Келдибек айтарга сөз таппай олтурду. Беш күндөн бери өз башынан өткөргөн окуялардан жалгыз гана Тору кашка жөнүндө бригадир Борбук менен чатакташканын айтканы жок. Эгерде, аны айтса, .Өкмөтчүлөргө тил тийгизбей жүр дебедим беле"... деп байбичеси урушат болучу. Ошентсе да, ал куймакты жеп түгөтүп, куурманы ичип бүтүргөндөн кийин чечинип төшөгүнө жатарында, — о! аскер аты тору кашканы мен берет бекемин, деп өз алдынча күнкүлдөп алды. Абышкасынын күнкүлүн кулагы чала калган байбичеси яаны кимге?" деп сураганынча болбой эмнегедир алагдыланып унутуп койду.

3.

Борбук атына таскак урдура көчөдөн көчөнү дабырттатып, улам бир короого токтой калып, дарбазаны такылдатып, керектүү адамдарды чакырып жүрдү: — О, Орозбак, үйдө болсоң чык бери? Арадан минут өткөндө эшик кычыр ачылат да, күшүлдөп • үйдөн бирөө чыгат: — Борбуксунбу, ой сен? Жети түндө эмне кылып жүрөсүн? — Азыр биздикине келе кой. Кеп бар... — Эмне кеп? Ушул жерден эле айтпайсынбы? — Бол, кечикпе! Бригадир абышка башка сөзгө келбестен, атын моюнга шарт бир чапты да карангыга житти. Ал кыштакты аралап жумушун бүтүргөидөн кийин, көчөнү дабырттатып таскакурдурган боюнча өз үйүнө келип түштү. Сарайдан чыгып турган узун шыргыйдын учуна чылбырын иле салып, атын аса байлап койду да, камчысын сүйрөп үйүн көздөй басты. Чакырылган адамдардын алды,

бригадирдин үйүнө эчак келишсе да, өздөрүн эмнеге чакырганын билбей олтурушту. Келгендерден Орозбак Борбуктун өзү менен да, анын байбичеси Суран менен да тентуш адам болучу. — Э, Суран—деди ал, тентушсунуп, — сенин абышкаң үйдөн аттанганда соо аттанды беле. Теги? — И, эмне экен? Соо эле аттанган. — Баса, баарыбызды чакырып коюп, өзү эмдигиче жок. Увакыт бул болду, уйкубуздан калдык. Сенин бырышкан кабагыңды карап эле олтура беребизби, эми? — Карабасаң кете кой акем үйүңө. (s.50)

— Э кантип кетемин? — Ордундан туруп алып, эшикти карай бассаң эле кетесин. Олтургандар күлүп калышты. — Басып кете албайбыз — деди Орозбак чочуган кишиче карай калып, — бизди мында сенин кожоюнуң чакырган. Ал чон киши. Андан көрөкчө ордуңдан тур да, казан ас. — Ыя, казан ас! — Эмне, жактырбай калдынбы? Эч болбосо казаныңды карап олтуралы. — Сенин олтурганыңа ким куштар мында? Айтыш ушул жерге келгенде, эшик ачылып, үйгө Борбук кирди. Суран менен кежилдешип олтурган Орозбак сөздү эшиктен кирген үй ээсине жөнөттү: — Ой сен, бригадир! Жети түндө ушунча элди чакырып алып, же сойгон коюң көрүнбөйт, же аскан казанын жок. Сен бизди эмне кылмакчысың? Айта койчу, кана! Же кемпириң күтпөйт, азыр чыгып кеткиле!" деп көчүк бастырбай кубалап олтурат. Бригадир абышка камчысын мыкка илип коюп, үстүндөгү ичигин чечип жатып, жайбаракат айтты: — Э, кадыры өтпөгөн кнши ушинтип куугунтук жейт да... Сен жогуңда үйүңө барсам Асыл ардактап күтүп алат мени. Олтургандардын баары сөзгө аралашып: — Баса, Бокем туурасын айтат, Суран жеңеме сиздин кадырыңыз өткөн эмес ко, — деп күлдү. — Бол байбичем — деди Борбук күлө карап, — увакыт аз, бачым кыймылдап казан ас: жетише алсаң куурма кайнатып, куймак куюп жибер, жетишпесең — он кишиге өлчөп ботко борпулдат... Бул учурда эшик шарт ачылып, эшиктен шакылдак катып көрүндү: — Ой, бригадир акем! — дей берди ал, босогону аттабай жатып шакылдап, — түн ортосунда чакыртып алып бизге бересиң боткоңбу? Астырсаң каадалуу казан астыр! Үйдө олтургандар эшиктен кирген шакылдак катынга карашып, күлүп айтышты: — Э, шакылдак жеңе! — Кел... — Бокемдин сөзү сизге кайдан угулду? — Уктум — деди шакылдаккатын, —мен сөздү уккум келсе, сырттан угам. Орозбакка жага бербей калды окшойт: — И, меннн шакылдак келинимдин

кулагы төртөө. Үйдөн сүнлөгөн бригадириңдин сөзү эмес, кеңсаларда олтуруп башкарманын айтканын талаада жүрүп угат. Баса, сен бригадир •бизди жети түндө үйүңө чакырып келип ботко бермек белең? Бирок Борбук да тигил айтышкандарга кезек бербей бакылдады: (s.51)

— Рас, силерди түндө үйүмө чакырып келдим, тамак беремби силерге, сабап жиберемби силерди — өзүм билүүчү жумуш... — Ботом келин, бригадир эмне дейт? — деди Орозбак шакылдак катынга, — кезегин өткөрбөй кеп тапчы буга. — Эмне кеп аке? — деди шакылдак катын тозо сүйлөп, — бригадир акем ботко берсе, татып көрөлүк, сабап жиберсе, союлун көтөрөлүк. Андан башка да кеп болчу беле? Отургандар кыраан каткы күлүштү. — Эми кантесиң Орозбак, менин шакылдак келиним кептин туурасын айтып таштады го, — деди Борбук. Орозбак сөз таап айта албай, бакдеайып койду. — Бол, байбичем! — деп, бригадир кемпирин шаштырып койду да, олтургандарга бурулду, — кана эмесе, агайиндерим. Байбиченин боткосу келгенчекти бош уактан пайдаланып кеңешип, бүтүрөр бир иш болуп калды. Назар салып кеп уксаңар эми мен кеңешимди айтайын. Орозбак сөзгө аралашып: — Э, бригадирим жаңы маселең тууп калган көрүнөт, айта бер, кулак сенде, — деди. — Кеңешим төтө, — деди бригадир компуя калып сөзүн жөнөтүп, —кылычын алып кыш келатат. Сууну күбүр каптап, жайытты кар басар кез. Териси жукарып мал арыктайт. Жылкы болсо да тээп оттоор, күнгөй кара жатпаса кой, эчкиге кыйын болоор, уй жарыктык мурунтугун чубай басып күрөндү жыттап калар. Мына ошондо жогору жактан сөз тийсе, ушул отургандарыбыз уят болуп кызарарбыз. Мен бригадир болсом, силер звеновойсуңар. Жооптуулукту бардыгыбыз тең сезе турган кишилербиз. Быйыл малга төл кошулду, мал сарайларга батпайт. Кептин төтөсүнө келсек: аял, эркек болуп жүз жарым киши күнүнө беш нормодон аткарсак, чукул мөөнөттө чоң сарайды тургузат экенбиз. Увакыт согуш маалы! Ишибизде бул ыкчамдык болбосо, малыбыз жандакта калып, өзүбүз уят болорубуз анык. — О, байкуш бригадирим, — деди Орозбак бакылдап, — боткосун берип чыгарып жиберет го деген элем. Керектүү кенешиң бар беле, көрсө! Көп сөз ишти бузат, ардактуу жумуш мал асыроо. Өзүм ичикке оронуп тердеп жүрсөм да, аяздазиркиреген малды көрсөм үшүп кетем. Бригадирим кеңешиңди кубаттаймын. Орозбактын сөзүн шакылдак

катын жөнөтүп калды: — Бригадирдин бул кеңешин баарыбыз тең эле кубаттайбыз! — Оова, — дешти олтургандар да бир ооздон — кубаттаар кепти кубатташ керек. — Бокемдин бул кенеши керектүү кенеш! — Менин Бокеме суроом бар? — Айт, сурооңду? (s.52)

— Колдон келер кара жумуш кеп эмес. Элүү киши бир чыксак эңшерип салабыз. Биздин колдон келбей турган: мык, тактай. Ушулардын жетиши кандай? — Мык кемчнл — деди бригадир түшүндүрүп; — зооттогу алтымыш кубаны тартып алсак, тактай ашып да калат. Башка материалдар кол менен бүтөт, көп болсо онбеш-жыйырма устундук шыргый керек. — О, шыргыйды коюңузчу, дешти звеновойлор туш-туш жактан жаалап, — шыргый колдон келе турган жумуш эмеспи. — Алты унаа менен үч жнгитти бөлүп койсок, камсыз кылат алар. — Андан көрөкчө курал жабдыктар камдалса! — Жолдош звеновойлор — деди Борбук тигилердин назарын буруп, —кепти айтса чыга берет. Кеңеш ушул: барды иштетебиз, жокту табабыз, вакыт согуштуку — бүтпөгөндү күч менен бүтүрөбүз! Мен жанакы жылкычы абышкаңар менен айтышып калдым. Э, көк ала шайтан. Жылкыны бир өзү баккандай дөкүрсүнөт, ботом! „Арабага ат жетишпей жатат, ат бер* десем, — „аскер аты* деп Тору кашканы кашайын бербей койгону! — О, согушка жалгыз өзү жардам берүүчүдөй болгон байкуш, —деди шакылдак катын туурадан. — Оова, келиним, —деди бригадир сөзүн улантып, — ал көк ала шайтан атына мактанса, кана, согуштун пайдасына деп тез уакта төрт жүз жылкылык сарайды бүтүрөлүкчү! — Э, болуптур! —деди Орозбак бакылдап, — сарайын бүтөт, партком менен башкармага, бригадирим, рапыртыңды чийип бере берсен да болот! Болуптур, түнү менен киришелик. О, Суран боткоңду алып кел бери. Бригадир өзү баш болуп, үйдө отурган звеновойлор Орозбактын сөзүнө күлүштү. Арадан беш минуттай уакты өткөндөн кинин Суран, конокторунун алдына тасторкон жайды да, үстүнө бир чыны каймакты салып, сүткө көптүргөн бир чоң табак тарууну булоолонтуп ортого койду. Орозбак эки алаканын жайып жиберип берекелүү табакка карап: — О-о! Суран байбиче силердин. Ботко дегениңер— мендей абышканын курсагын жаруучу тамак болот тура! Оова! Оова! Мындай „ботко" көп болсун! Оп, быссымылда!.. Башкалар да Орозбактын айтканына жылмайыша, берекелүү табакка кол узатышты.

4.

Ж ылкычы Келдибек үч күндөн бери жылкыда болду. Ал кара күңгөйдүн этегине калың жылкыны каптатып чыгат. Дө (s.53) бөнүн үстүндө атчан туруп алып, ышкырып жылкыларды башкарып, жүргөн жылкычыларга унчугат: — О! Болду, бери келгиле. Лрадан бир аз увакыт өткөндөн кийин, тигил жактан да, бул жактан да жылкычылар аттарын энтиктирише, дөбөдө турган Келдибектнн жанына жетип келишти. — О, Кеке эмнеге чакырдыныз? — Кеп бар! — Эмне кеп? — Ботом! Береги бригат Борбук мага чонсунат. — Э, кандайча Кеке? — Аскер аты тору кашканы арабага кошом дейт. Ал неме карыган теке сакалданып алып, кетменин көтөрүп эгинчиликтнн артында жүрүп, малдын кадырын билбей калган көрүнөт. Ал бригад, мен жылкычы! менин милдетимди ал аткара албайт. Аныкын мен... Анын сыңарындай жылкы баласында да ар кандайы болот. Алардын жоргосун сүлкүлдөтүп минсе, күлүгүн алчактатып жүрсө жарашат. Ал эми тигил биздин күрөң айгырдай балбан жылкылар арабага ылайык! Тору кашкага каамыт кийгизе турган атпы? Калбыр өпкө, жез билек, карабайыр казан ат деген тору кашкалар эмеспи, чиркин! Тору кашкадай аттарды, соотун жалтыратып, кылычын кыңгыратып шер минсе жарашат. — Бул мал кадырын билгендигиңиз, Кеке. — Баса Тору кашкага жылкы тенелеби. — Ананчы, Бозгунчум, — деди абышка да көтөрүлө түшүп, — баиыркы болсо Манас минет эле Тору кашканы. Эми болсо, Семен Будённыйга жарашчу ат! Береги пашис биз менен согуш жүргүзүп жатат. Танкеси бар дейт анын. Аптаматы бар дейт анын. Бирок Тору кашкадай аттары бар дегенди кулагым укканы жок. Жакшы ат душманды туягы менен таптап, минген аскеринин өмүрүн сактайт эмеспи, чиркин. Карыган теке сакалданган береги абышка аны билгиси жок. Мен Тору кашканы бербей койгондон кийин ызасына келсе керек, эми жүздөн ашык киши менен сарай салдырып жатат дейт. Бир жылкычы сөзгө аралашып абышканын сөзүн тактап койду; — О, Кеке, Борбук аке сарайын кечээ эле тургузуп бүтүрдү... — О, койчу! — Мен өз көзүм менен көрдүм. Жүз киши катышкан экен. Бир топ күндө төрт жүз жылкы батарлык сарайды тургузуп коюшту. — Ыя! — деп, жылкычы абышка чочуп кетти: —төрт жүз жылкылык дейсиңби? — Оова, Кеке. (s.54)

— Ой, ал неменин жылкымда эмне иши бар экен, ыя! — Башкарма менен партком чечим чыгарып, Бокеме тапшырышыптыр. — Сарайды ошол тургузсун депби? — Оова, Кеке. — Мына кызык — деди абышка ызаланып, —жылкыны баккан жылкычыга кенешпестен турушуп булардын кылган иштерин көр! — Анын эмнееин кеңешмек эле, жарыктык? — деди жылкычылардын бири күлө багып. — Эмне үчүн кеңешпейт! — деди абышка, баягысынан бетер ачууланып, — карыган теке сакалданып алып, ал бригадириңер мага арам ою бар! Болбосо төрт жүз жылкыга да сарай салынуучу беле? Бирин бири ичке тээп, бээлерди кулун таштасын дегени ал. — Балким, сарайдын ичин бөлүп-бөлүп коюшкан чыгар — деди экинчи жылкычы. Келдибек кабагын муштумдай кылып түйүп, кирпиктерин түксүйтүп, бир азга унчукпай туруп айтты: — Жок, мен өзүм барып, анын тургузган сарайын өз көзүм менен көрөмүн... Колхоздун жылкысын колума өткөрүп алганыма алты жай өттү. Жалкы жабагы зыян болгон эмес. Минген атын моюнга шарт бир салып, жөнөй берип: — О, мен кеттим. Жылкыга сак болгула! —деди жылкычыларга. Кара чабуул менен ашыга келаткан Келдибек Борбукту алыстан көрдү да, аны атайылап утурлай бастырды. Зор милдетти аткарган Борбуктун көңүлү ачык, маңдайы жарык эле. Алдынан чоң жолукса тамаша айтып, бала жолукса эркелетип, кубанычы койнуна батпай жүргөн кезеги болучу. Эми тигил жактан ашыга келаткан жылкычы курбусун көрүп: Бизде да чоң жеңиш бар, достум' — деп айтышка утурлай бастырган жөнү да ошол болду. Жакын келип калган Келдибекке, ал: — Ой, сен жылкычы чал! Эмне көрүп энтеңдедиң мынча? — деди Борбукту тигил жактан келе жатып көргөнүндө эле жылкычы абышканын ачуусу мурдунун учуна чыгып, кыжыры кайнай түшкөн эле. Эми анын үстүнө тигинин „ой жылкычы чал, деп унчугушу ого бетер жанын күйгүзүп жиберди көрүнөт, көк ала сакалын көкүрөгүнө жайкалтып, жылкычы жагалдана берди: — Э, баса, ой сен бригад чал!.. Билдик сенин чоң экендигиңди! Сени биз эки теше жерге сарай салдырып бүттү деп уктук!.. — Чын угупсун, — деди бригад ойлонуп турбастан жоон бере берип, — тигил жакта согуш жүрүп жатканда, табияг каарына алып кыш катуу болсо, сенин багып жүргөн жылкы (s.55) ларың бурганактан жайдак калбасын кокус деп сарай салдырып койдук! — Ыя! —деди жылкычы баягысынан бетер ызаланып, — ченин баккан жылкыларың дейт тура! Мен жылкыны өз колума алып баккандан бери алты

кышты өткөрдүм... Качан сен жылкы багышып берчү элен мага! Мейли. Бурганактап кар түшсүн, мейли удургуп борошо учсун, байталдарымдын жалдары жыгылбай, кысырактарым суукту суук билбей, дан салып кыштан чыгуучу! Сенин эриккенде тургузган сарайың мага колко эмес. Мен жылкымды сенин сарайыңсыз элекыштан чыгарамын! „Сенин эриккенде" деген жемесине Борбуктун ызасы ачынып эриндери бүлкүлдөп, сакаллары бириндеп кетти да, теминип чыкты. — О, сен, чебердеп сүйлө! Эриккенден сарай салган кимди көрдүн, ыя! — Ой, сен, баса!..— деди жылкычы Келдибек да теминип, — а жылкысын жайдак калтырып, боруктуруп жүргөн кимди көрдүн, ыя! — Сарай тургузуу — эриккендин иши экен го! — А, жылкыны жайытка бакса, — буюгуп калат экен го! Жарыктык камбар ата — желден бүткөн мал билсең!.. — Желден бүткөн деп сен колхоздун малын бороондо калтырайын деген экенсиң го, ыя? — О, бузук шайтандын сөзүн көр, айткан! — Баса зыянкеч шайтандын оюн көр ойлогон! — Шашпа сен... Менин сарайыма кышта жылкыьы киргизбегениңди көрөрмүн, мен. — Баса, шашпа сен!.. Баккан жылкымды сенин сарайыңа камап салып чыдап олтуручу киши мен эмесмин! — Эмне дейсин, сен? — Кара күңгөйдүн бетегеси белден деймин. Беш жүз эмес, беш миң жылкы кыштай тээп оттосо чети оюлбайт деймин. Сенин сарайына менин жылкым камалбайт, деймин! Бригадир абышка да кезегин кетирбей темине чамынды: — Кар калың жааса, деймин! Жылкы тээп оттой албай калса, деймин! Алакайыр күч алса, сенин жылкыларың менин сарайыма келбегенде кайда барат, деймин! — Зыянкечсиң! — деди Келдибек бакырып, — сен менин баккан жылкымдын семиз жүргөнүн көрө албай, кыштын катуусун тилейт экенсиң го! — Бузуксуң! — деди Борбук тигинин сөзүн укпай кыйкырып, — сен менин тургузган ак сарайымды көрө албай, жылкыцды талаага багам дейт экенсиң го! — Сенин зыянкечтик оюңду парткомго азыр айтпасам, сакалыма өрт кетсин) — А сенин бузукулук оюңду мен да азыр башкармага айтпасам, менин сакалыма да өрт кетсин! (s.56)

— Жүр кеңсаларга! — Жүрсөң жүр! Үзөнгүлөрүн кагылыштырып эки абышка чоң көчө ылдый таскак урдурушту. Эки, үч квартал өткөнчө экөө бирдей үнсүз түнөрө келишти. Колхоздун мекемесин көздөй баручу көчөгө бурулушуп, бурчтагы көпүрөдөн өтө бергенде гана жылкычы кайра кекете

баштады: — Сени элеби... ашыкпа, балам. Мен бул жолу парткомдон башка киши менен сүйлөшпөймүн. Бригадир да чыйрала түшүп, айтып калды: — А мени сен башка кишиге арызданат деп турасыңбы! — Төрт жүз жылкы бир сарайга батат деп ким айтты, сага? — Ой сен, менин салдырган сарайымды көрдүңбү, теги? — Көрбөсөм да билемин, менин бээлериме кулун салдырайын дейснң! — Ой сен, эмне дейсиң? — Сени менен парткомдун алдында гана сүйлөшөмүн деймин! Бул жолу колхоздун мекемесинде счётун чак-чак уруп эсепчи Акмат жалгыз олтурган эле. Ал, эшик шарт ачылганда, бирин бири жөөлөшө кирген Борбук менен Келдибекти көрө койду да: — О о келгнле, келгиле, ардактуу акелер! — деди. Бирок тигил экөө тең жоопко келишпестен, эсепчи Акмат-тан жарыша сурашты: — Партком кайда? — Башкарма кайда? Эсепчи Акмат аларга ошол замат жооп бербестен, маалкатып счётун ургулады. — Шашпассың... Мени зыянкеч дегениң үчүн далан жерге барып келерсиң, балам! — деди Борбук. — О, сен ким элең ошончо! Бригадамын дегениң го? — деди Келдибек. Айтыш ушул жерге келгенде эсепчи Акмат счётун уруп олтуруп өзүнөн өзү. Бырс" күлдү: — О, жарыктыктарым, партком менен башкармада эмне жумушуңуздар бар эле? Кебиңер болсо, айта бергиле мага эле? Жылкычы Келдибек тамагын кырып, үнүн жоош чыгарып: — Акай, мага парткомдун өзү керек эле, — деди. Бригадир Борбук да тамагын жасап: — Оова, Акай." Бизге аксакалдар керек! — деди. Эсепчи Акмат ордунан өйдө турду да: — Мага ишенбесеңиздер айтпай эле коюнуздар—деп мурутун сылап, күлүңдөп койду. — Ок! Сага кантип ишенбейин? деди жылкычы чочуп. — Мына бул көк ала шайтан эч ким менен кеңешпейт... Өз билгенинче эки теше жерге сарай салдырыптыр деп уктум. (s.57)

— Салдырды, — деп койду Акмат да. — Өкмөтчүлөр эмне айтарын бнлбеймнн — деди жылкычы бакылдап, — мен макул эмесмин ал сарайга... — Кош, себебин айтынызчы? — Себеби дегенде... мен баккан жылкы ээн басып, эркин оттогон мал. Жылкы жаныбар күрөндү жыттап көнгөн мурду сасык уй эмес, — желден бүткөн мал! Үзөнгүдөн кар түшсүн — тээп оттоп, сыртта жүрүп эркинге көнгөн мал. Камап койсо, тиштешет, тебишет, кагышат, чайнашат. Мен алты жылдан бери жылкы багып жалкы жабагым чыгым болгон эмес Акмат балам. Быныл согуш жылында бээлериме кулун

таштатып, элге да, кемпириме да жүзү кара болгум келбейт... — Ой сен... — деди бригадир сабырсызданып Келдибекке, — бээлерине кулун салдырганы жаткан ким? — Сен! — деди жылкычы корс этип. — Тобо, тобо! Бул эмне дейт, ыя? — Төрт жүз жылкыны бир сарайга камаганында бээлеримдин кулун салбасына тил кат бересинби? — Ой, сен кутурсаң керек, — деп бригадир ордунан ыр. Гып турду, — төрт жүз жылкыны бир сарайга камамак болгон ким экен, ыя? — Сен экенсиң! — Шашпаңыздар — деди эсепчи Акмат, айтышкандарга, — партком менен башкарма райкомго кетишти. Экөө бирдей өзгөрүлө түшүп, жарыша сурашты: — Райкомго эмнеге? — Так сиздердин чатакты чечишке. — Биздин... эмне чатак? — Сиздердин ушул чатак—деди Акмат салмак менен айтып: — бириңиз жылкычы экенсиз; бириңиздер бригадир экенсиз, бириңиз жылкы багып, жакшы ат өстүрдүңүз; бириңиз—бригадир болуп, жылкы сарай салдырдыныз; бириниз жылкыдан көп миң сом киреше бердиңиз; бириңиз эгинден мол түшүм түшүрүп, сарайдан он миң сом үнөмдөп калдыныз... Келдибек эсепчини ийинден тарткылады. — Ой сен, Акмат! Биздин кайсы чатак? — Райком, райисполком экөө бирдей келишмек. Бул иш менин кабарымда: сиздин жылкыдан элүү күлүк, биздин сарайга багылат, — деди Акматэми счбтун чак-чак уруптуруп, — элүү жүгөн, элүү желдик, элүү тердик, элүү басмайыл жана элүү ээри даяр болот! Мунун бардыгы да ошол аттарга керек. Эсепчи колун алыстан имерип сөзүн жөнөттү: — Зор Маскөөнү баатырдык менен коргоп жатышкан 8гвардиялык дивизиянын командованиесине биздин колхозчулардын атынан төмөнкүчө кат жазабыз: —„Маскөөнүн каарман коргоочуларына! Тияншандын бир өтөгүн жердеп турган биз (s.58) дин “Береке” колхозунун колхозчулары сиздер үчүн элүү күлүктү бөлүп чыгардык. Ал элүү күлүктү ушул кезде биздин кары бригадирибиз Борбук акенин салдырган сарайында, биздин малга сырдаш кары жылкычыбыз Келдибек акебиз багып турат. Биздин күлүктөрдүн туягы курч качканды куткарбас, калбыр өпкө — жез билек кара байыр казан аттар!" Акматтын бул сөздөрүн укканда жылкычынын муундары эрип, көзүнө чолок башы келди. Ал Акматтын колун бек-бек кармап туруп: — Акматым, оозуңдан согулайын Акматым! Ошондо элүү биринчи Тору кашка болсун, деймин! —деди. Акмат күлүп: — Эгерде мындан ары Борбук акем менен чатакташпай жүрсөңүз, макул, анда Тору кашканы да кошобуз. —

Макул, — деди жылкычы абышка, — карыган теке сакалданган ушул акмак экөөбүздө эмненин чатагы. Айып этпе, Акай? Бу акмак экөөбүз деле алмустактан бери айтышып жүрүп көнүп калыпбыз. Жети жашка чыкканыбызча чүкө талаштык. Андан кийин камчы чабыштык. Кыз кубалашып, бир күйөөлөштүк. Торпоктон көкпөрү тартышып; кырдан бөрү чабыштык... үркүндө бир үрктүк. Бирге тешелеп чөп чаап, кулактарга малайда болуп жүрдүк... — Ал эмес. Экөөбүз колхозго да бир күнү өткөнбүз — деди Борбук. — Оова! — деди Келдибек алакан жая: — бу теке сакал экөөбүздө эмненин чатагы, Акмат балам? Деле — өз алдында мына мен убадамды бердим! Жылкычы абышка бригадир абышкага бурулуп кучагын кен жайды да: — Келчи, акмагым кучагыма! Мындан ары экөөбүз айтышпай, тартышпай жүрөлүк деп антташып коёлук! — Э, ошентсең! Эсиңе келсең.теги! — деп Борбук да кучагын кең жайды. Эки курдаш бирин бири бек-бек кучакташып, ажырашты

Келдибек ошол аттангандан шыдыр жылкыга келди. Калың жылкы өрттөй чачырак конур күңгөйдүн бетин бербейт. Баятан кырда соройгон жылкычы мырза, азыр капталдай бастырды. Жылыга өзүндөй тору ала кулун туучу багалчак бээ коктунун таманында чатырдай болуп көрүндү. Андан берки топ субайдын четинде Тору кашка оттоп турган экен. АЛ башын көтөрүп, эки кулагын камыштай кылып, кашкасын жаркыратты. Жакын келген Келдибекке эркелегенсип, окуранып койду. Атайы келген Келдибек Тору кашканы көкүлдөн сылап, эркелетип турду: (s.59)

— Бар эми жаиыбарым... Кулун кезинде сени карышкыр тартты, жаны асыйында сен илбирсти чапчыдын. Эми асыйын төрткө толгондо элүү күлүктү баштап Кызыл Армиянын карамагына бермак болдуң! Октон жалтанба, аңгектен мүдүрүлүп калба! Кыргыздын мендей жылкычысын уят кылба, жаныбарым! Борбук акмак сарай тургузду! Эртеңден тартып сен ошондо багыласың! Чүрөктөй керилген кара жал торунун маңдайындагы теңкедей кашкасын Келдибек кайра-кайра сылады.

3.2. Latin Harfli Metinler

2.2.1. Abısındar

Biz faytondo eki kişi elek. Tizeme kol çemodandı kırınan koyup algamın. Camgırdan kiyin nımduu celargı betimdi aymalayt. Köñülüm sergektenet. Eki caka köz çaptırsam küzgü talaanın berekesine köñlüm toyot. Araba aydap, canat cetkis kızılça çömölösün aralap taşıp çürgön, ayrı suzup, arabaya kızılça ırgıtkan kişiler köz aldıda. Caşılça çetinde ak coolugun delbiretip ayal turat. Alıstan sozulgan kelin ünü emgek tapaasın köşültüp baratat. — Oy, kaynım! —Deyt şayır ceñem maga —adamdın atagın çıgargan adal emgek tura. Ceñeñ emnelerdi körbögön ceñeñ ele? Baştan ötkör göndördü aytpay ok koyoyun. Ötköndü birden terip süyleşkö mende til cetişpeyt. Süylöp bergenin menen da erikley ugup alışka kaynım, senin da uvaktıñ tar körünöt. Mına, bizdin kolhozun cerine keldik. Te, başkı boz üyden tömönkü tüz _uç brigadanın ayantı. Bir brigadanın ceri posyolkanın üstü cagında. Men boykoosuzdan sözün böldüm. —Oldu, kaynım ay! —Dedi şayıp, maga, —Şaşma cayıñbar körünöt. Aşıkpa, kaynım, men süylöp catkanda. Men, şayırdın açık ayrım, münözünö ıraazı boldum da cılmaya karap oozunan közümdü albay: —Keçipiniz, cene? Emi sözüñüzdü buzbaymın, —dedim. —Oova, kaynım, söz kezegin men süylöp catkanımda ugup gana otura ber! —dedi da şayır sözün uzarttı.1936- Cıldın yanvarı. Çıkıroon ayaz çıtırap kirgen büüraday çildenin zirkildep turgan kezi. Biröönükünö biröö kerek tüü cumuşu üçün kelbese, suuktan korup üydöp üygö kattarandar da azı. Adılbek brigadir. Mingeni çoñ cal toru. Soorusunañ kök buu köörülöt, üstünö kiygeni surtrayka menen tıştaran içikçe, cakasına bubak turup kıroolonup algan. Kıştaktan tam kaltırbay kıdıra: (s.3) — O özüm brigadirmin! Özüm silerdi çakırıp keldim. Oşol kadırıñardı bilgile da menin kişilerim tüp kötörü barıp bergile! —Dep, al öz kişilerin çakırıp cürdü. Anda üydün eesi cool kaytarıp: —Carayt, brigadir baatır: Baralı, baralı —Dese: —O, carayttan mürün, —Deyt Adılbek brigadi, kar kelişi şart. Özüñüz kalsanız da ayalıñız barsın! O, ayalıñız kalbasın! —O, kunduz ceñe keliñiz? —Deyt. Al köçödö sızdırıp baratıp, közünö brigadarga süylöp: —O, Tursun ceñe turbañız! Özüm brigadirmin! Özüm çakırıp cürömün. Çakırıktan sözdün üstündö bolosuz. Azır barbasanız, ekinçi kayrılıp özümdün çoguluşuma sizdi alıp keterim di —koluñuzda karmap, oozuñuzda uugtap oturgan aşınızday körünüz! Bolunuzdar, cürüñüzdör! —Mintip cürgön brigadir bizdi üygö tim

olturguzup koyboyt. Oy, abısın, ertelep bara bereli? ―Degen ündü Adılbek brigadirdin kulağı ugup kalat. Özünö özü kubanat da: ―Oova, kaltırbaymın! Özüm brigadirmin, özüm keldim. Calkoonu tim catkızbaymın! Keçirdi çoguluşuma alıp ketemin! Tez cürüñüzdör! Uşul kıştaktın tömönkü çetinde tört keregeden kürülgan capız boz tam turar ele. Aylanası mal baspagan, adam caşap turbaganday ar dayım bopboz turuçu. Calgız gana töbösündö soroyup körüngön calgız morunan ertelikeç tütün bulaçu. İyindin oozunday oyulup karaz çaptalgan kün cakkı şoolası körünüçü. Adılbek brigadir minip cürgön çoñ cal torusun entikre kelip, oşol boz tamdın terezesinin tuşuna tura kaldı. Eki üzöngüsün teñ teminip, üç iret eer üstünön kötörölüp koydu. Anan kamçısın büktöy karmap öz etegin özü tars çaptı da at üstünön enkeye berip tabıştadı: ―O, şayır ceñe, beri çık! Men brigadirmin, özüm keldim. Beri çık! ―Dedi.Birok bul arada çoñ cal toruga mingen özü brigadir adam bul tamdan eç cool ala albadı. ―O, şayır ceñe! _deyt ünün bek-bek çıgarıp tabıştap; _üydö bolsonuz tez çıgıp keliniz! Oyukka captalgan kagazdın teşiginen calcıldaran calgız köz körünö kaldı da: ―Apam baya ele çıgıp ketken, ―dep kız bala Adılbek brigadirge cool kaytardı. ―Baya ele çıgıp ketken? ―Oova. ―Kayda ketkenin aytkan cok bele? (s.4) ―Aytkan cok. Caman kabın koltuguna kısıp alıp çıgıp bara çatıp: „Suuka çıkpay üydö tim oturgula” dedi bizge. Başka eç kep aytkanı cok.

―Emece aytıp koy, eneñe! ―Deyt Adılbek öz etegin özü taps taps urup turup: ―Brigadir özü seni çakırıp keldi de! Çoguluşu bar eken, kelbey kalbasın deyt de! Özüm izdep taap alamın. Tappay kalsam aytıp koygun, kagılayın. Egerde barbay koyso, özüm brigadirmin, özüm kayra kelemin da alıp ketemin! Şayıp ceñe bul kezde cumuşta: saraydan saraydı kılırıp maldın tezegin üyüp, kürködön kürkögö kırıp tooktun kığın cıyıp emgektenip cürdü. Özün taza sanagan abısın anı körgöndö küñkül süylöyt: ―Saksaygan baykuş iy! Özünö ılayıktuu kesipti ılgap algan tura! Degi toogumdun kıgın alsañ al! Kürgöm büzüp ketpe! Konok cıgaçtardı tüşürüp salba! Anda, şayır ayıptuu bolup abısınga akırın cool kaytarat: ―Kürgöñüzdü buzbayın… Cıgaçtarı tüşse özüm oñdop koyumun. “Murdu da cıt albayt belem? Kantıp çıdam cüret kuday” dep tigil kızıl bet abısın ansayın murdun tumçulayt. Birok, şayır ceñe iştep cürgön kesibin abdan cüyüp algan. Kızıl abısın, anın iştep cürgön kesibine alıstan murdun tumçulasa, şayır altın algansıp gana öz kesibinin üstündö caybarakat cüröt. ―Azamatsıñ şayır ceñem! Mına adamdık eren degen! Mına emgekti süyüü degen! Dep ciberdi kaydan kaydan çol cal

torusun entiktirip kelip kalgan Adılbek brigadir da: ―Mına brigadirinin keneşin ugat degen! Basa! Agranomdun kursunan beker okudunuz bele? Cıyıp cürgönüñüz kık emes ele ―Sarı altın. Uşunday emgekteseñiz ele Mariya Demçenko bolsun deseñ, ―dedi brigadirinen talap kılıp: ―Maga at, araba ber. Beş kündön beri toptogon semirtgiçterdi bir cerge taşıymın. ―Carayt ceñe, ―dedi kökürögün sorup maktana: ―Men özüm taşıtamın. Özüm brigadirmin, sizdin emgegenizdi, cıyıntıktap, emgek kündörünüzdü özüm taktaymın! ―Öz emgegimdi taktatmayınça men da tınbaymın, brigadirim. ―Al cagınan kam sanap koyboñuz. ―Ötkön cıldarda bizdin meenettin ubayın kim körüp ketkendigin iliktep tappay kaluçubuz. (s.5) ―Kadırıñız can bolsun ceñe. ―Mendeyderdin meynetin öz atıña kattap alıp stakan bolom debe? ―Anda özümdü töbögö muştagan bolboymunbu, ceñe! ―Kaçan bolso da tilimden tabuuçu elem. Aytkanımdı caman körböy, at, araba, ber, brigadirim. ―Cok şayır ceñe, bul aytkanıñızga eki eli kazı bayladım. ―Semirişti koyu turup at, araba ber? ―At, araba dayar dedim go! Azır menin çoguluşuma curuñuz? Sizdi maktaymın! ―dep Adılbek azamat köñülünö kir saktaran cok. Al künü kolhozçulardın çoguluşu öttü. ―Körböy cürgön çoguluş bele? Başkarmabız çıgıp et bışım bakıldar. Köp alalı, kızılçanı! Mol alalı, deer. Anısına, men üydö oturup ele kol kötörüp beremin. ―Oova kagılayın abısın? Katın kişi çoguluş dep delpildep cürörbü? Ce, anda barganda muştumdu çoñ tüyüp alıp, kep aytıp çığa albasak. Oozun buugan torpoktoy tomsorup oturup kayra kelet ekenbiz. Barsa canagı… Enreñdegen şayır barsın. Çoguluş degen cerge ir aldı delpideyt. „Menin emgek künümdü kıskartıp koyduñar! Siler cemekey, siler içmekey! “dep abiyirge karabay kolhozdun çondoru menen caaktaşıp catkanıñ körösüñ.―Emi kepeden kepeni kıdırıp tooktun kıgıç bolup alıptır, adam! Uşulardı aytkan abısındar kolomtonun başınan turbay olturuşkan. Birok, Adılbek brigadir çoñ cal torunu entiktrip, kayra kayra kele berip alardı da çoguluşuna alıp keldi. Eldin köptügönünön tize bügülböyt. Bölmö tardık keldi. A karabastan başkarma cüylöp çıgıp canakı ayaldar aytkanday ele, et bışımday uvaktını aldı. Al, bir katar kolhozçulardı maktap aytıp zobolosun kötördü. Ayrım calkoolordu tartınbay cemeledi. Bul kezde şıkalgan köpçülükkö kıymıl aralap, kee biröölöp aldırtan küñküldöyt. ―Başkarma bizdi ele köröt…―Töböbüz menen cer kazıp catsak da cakpaybız! ―Senin töböñ menen cer kazgandagıñ! ―deyt anda, başkarma bakıldap tige: ―Gektarınan seksen tsentner tüşüm alganıñbı? Agranomduk ilimdi tuura koldongonduktun arkasında

Mariya Demçenko bıyılkı cılı ar gektardan 500 tsentnerden tüşüm aldı. Mına oşunu aytış kerek, çın (s.6) emgektin süygön ak niyet dep. Ce, bizdin ceribizdin topuragı caman beken?

—Ceribiz caman emes, başkaruuçularcaman, —dedi tigil burç cakta oturgan erkek ayal: —Kaymak bergen ceñesinin emgek künün üç ece köböytüp koyup cürgön brigadirler da cok emes! Kaymagıbız coktor kanca iştesek da katarılıp kalabız! —Tursun ceñemdin aytkanı tuura! —Dep kaldı bul arada biröönün çıyıldagan ünü: —Bardık ayıp kaymakta, kızılcanın tüşümün tömöndötüp catkan da _Kızıl uydun kaymağı? —Kök uyduku emespi? —Menin kaymagım özümdön artpay! Artsa da kaymakka baralap brigattan kün albaymın! — dep çıktı tigil erkek ündü ayal. —Oy, cürt! —dedi bul arada Adılbek: — Biz bul çoguluşka kaysı tabaktın kaymagı kalıñ turarın tekşergeni kelgen cokpuz…—Al mildetti cen ele al! Brigadir emessiñbi! — Dedi canagı çıyıldagan ün. El oozunan külkü çıktı. Ar kim, ar kimder koburaşıp tamaşa aytıştı. —Özüm brigadirmin, özüm süylöymün! —dedi Adılbek külgöndörgö koşulup külö süylöp sözün cönötüp: —Biz mol tüşümgö kanday col menen ee boluu cönündö keñeşmek elek. Birok, kızılca dese ele ubuke karıyaçılap kızıl uydun kaymagın süylööçülör çıgıştı…—Kana emi mol tüşümgö ee bolot ekenbiz? Sen süylöp ciberçi! —Süylögönçö şaşpay turuñuz? _dedi Adılbek kolun kötörö berip: —Bizdin kolhoz kızılça ayday baştaganına mına eki cıl bolot. Eki cıldan beri maktaran evenonun kişileri 200 tsentnerge arañcetkirdi. Bolboso elüü tsentner tüşüm albay kalgan kolhozçularıbız da boluştu. Anın sebebi, birinçiden —Köpçülük kolhozçular üçün kızılçanı aydap, asıroo cañı iş bolso, ekinçiden —Köz körünöö kara niyettik işteşip: “Kızılça degendin kırsıgı çoñ ösümdük. Bul bizge kül azık bolup berbeyt. Munun urugu cayılgan cayın ak nandan acıraybız” deçülör açık aytıp cürüşöt. Uşul uşaktın kesepetinen kara topuraktuu semiz cerge tukum seep, tüşümdü az alıp keldik. Kee bir evenolordo cap cakşınakay ele ösüp catkan kızılçalardı şoroptoybuz dep kese çaap taştarandar boluştu. Munu kee bir adamdar bilbey iştese, keebiröölör atayı ele kara inet —Kastık menen işteşti. Bayatadan cımcırt oturuşkan el arasınan biröö tamagın casanıp: —Bul aytkandarından calganı cok. Al emes suyoltpay taştagandarıbız da bolgon! —dep brigadirdi caktadı. (s.7) El içinen, özünün aytkandarın caktay baştaranga Adılbek brigadir bayagasınan körö kötörüdö tüştü. Aytkeni—Adılbek maktoonu kötörgön cigit. Al özünö maktoo keltirer işin ogo beter tez orundatış uçun tim ele cahın sabap ciberet.

Öskön tarbiyasına, münözünö kapay, ar adamda özünçö önököt kıyal bolotko! Bizdin Adılbek bul kıyaldı öz münözünön ce öskön tarbiyasınan tapkan çıgar. Anı ılgap oturuşka bizde uvakıt az. Eskertip ayta kete turgan calgız ooz kabar—alda bols, biz kep kılgan azamattın özürünö baylanışat. Adılbek ata, eneden erte ayrılgan. „Ataluu, enelüü bala erkince bolboyt eken. Oşon üçün men erkimce boloyun dep alardı erte kaysap aldım "dep Adılbek oozun kuvartıp katkırıp koyuuçu. Anın erkince bolgondorusu: Orozaalı degen atalaş ağasının kolunda kalış menen baştalat. Oro zaalı bolso eki kulagı ukpagan caşı cetimiştin üçünö kelgen adam. Kolundagı malı: cılkıdan kırçañgı sur baytalı, uydan kaptañ küröñ üy. Küröñ baykuş bolso eldin uylarınday burtası kalıñ, celinin toltura mal emes. Bir müyüzü sınık, bir böyrögü böksö. Anı da Orozaalı özü sayt. Calgagan künü carım çını sutalat, calgabaran künü kalcayıp kuru kalat. —Ata, enesin erte cutup algan soñ Adılbek da "erkindikti" toluk paydalanbay kalsınbı! Bir üydün kazanının kulagında ceke özü gana çardayt… Arası saap kelgen süttü kazanga şakıldatıp kaynatamın dese da öz erki. Emi, al erkince: — „Sız cerge olturba. Ötürüñdü tüz bas "— Degen cıluu sözdü ukpastan Adılbek degenibiz kıştın kıtıragan kürtküsün kızıl şıygak bolup keçip cürüp çoñoygon azamatko! Kez-kez şaytan bolup butuna çarık ilinse; butunu baştarı ısıp-küyüp ot bolup ketip, çarıktı çeçip ırgıtkança aşıgıçu. Anda da: „ Koy, butuñdu çeçne! Kiyip al, özü ele keñip ketet ", — Dep akıl aytarı cok. Öz taalayına kart kelgen uşul „rahatında "bat ele er cetip cigit bolup çıga keldi. Cigit bolup çıga kelbegende: „Sadagası Adılbegim küz toguzga tolot… "dep koluna muştumday kant karmatıp koyup, tördün başında ekeletip oturuçuu ata; "Oybegekem!" dep mandayınan sılap olturuuçu ene bolbogon soñ uvakıttı bekerge ketipip cürsünbü? Arı beri karagança bolboy özü ele cıyırmaga çıgıp ala koydu. Adılbek cıyırmaga çıkkanda bekerge çıkkanı cok ko! Al kazan karmaş tepkiçinen sekirip, „el biyleşti, curt başı" bolmokto. Oşonduktan, al, el biyleşti —atalaş ağası Orozaalının kırçañgı sur baytalın minip alıştan baştadı. Orozaalı abışka da kanetsin? A, degende: „Menin inim da kişi bolup kaldı. Curt aralap cüröt "dep kubanıp (s.8) koyup cürdü. Adılbek azamattın münözü kanday? Abışkanın al kubanıçın ugup ogo beter dökürsünö tüşkön eken. Aldındagı mingenin ayabay, aydıldan ayılga artıgıraak kıdırıp cibergenin kör. Bir künü ele, bayağı kırçañgı surga dagı minip alıp ketip bara catca: — Ceni el surap mıktı bolup cüröt desem, tütün ulap, calgız kırçañgı baytalımdı borukturdu cürgönüñ emneñ? — dep, bakıldap Orozaalı kurguru bakan ala çurkap kelip taptıp

öttü. Caskana bergen Adılbek azamat kırçañgı surdun üstünön kamgaktay uçup ketpesinbi? Boz ala bolup topurakka aralaş turalbay çatıp karasa, baytalı kurgur kabırgası sanalıp, butun serppey turup kalıptır. Anı baykap: „Kuday közümdü kaşaytkanda kündö minip cürgön atımdı uşunçalık mal sınınan ketipip salgan ekemin da! Orozalı baykuştun açuulanargı da ep tura? Mintip curt başı bolgonum da kurusun! "dep oşol azamat öz aybın özü seze koygonun kör.Oşol kündön tartıp kıtçangı surdu minin ayıl kıdırıp „ curt başı" boluştu Adılbek da taştadı.Ömür ötpöy karap tursunbu? Al añgıça bolboy aradan cıldar çuburup öttü. Adılbek azır salabattuu kişi bolgondoy. Üstünö kiygeni „köykölgön "sarı ton. Kee biröölör: „Adılbektin kiygeni kuur ton" dep koyuşat. Alar koy terisin taanışpagan kızık kişiler da! Teri kezindegi kabıkka küyüp kalganı bolboso, Adılbek özü kiyip alıp basıp baratsa, tonunun kuuduruna kubanat. Tigil mamıda baylanuuturgan cılkı da eki kulagın kayçılaştırıp, koşkurup-koşkurup alat. Birok, „Ton cıluusun eesi bilet" degen makal bekerinen aytılgan emes çıgar. Adılbek da öz tonunun cıluulugun özü cakşı bildi. Bilgendigi uşul öz conunan tüşürböy tuura beş cıl udaa kiydi. Altınçı cılda da uşul ton menen uzatat bele! Adılbek el aldı bolup kolhozgo ötömün dep kayran tondon acırap, ömüründö birinci iret traykeden kırgızça tirilgen çepken kiygenin körgülö! Birok al üstünön „köykölgön„ tonun tuşuruşkö çaması kele elekte ele, kolhozçulardın birinçi çoguluşu boldu. A kezde kolhozgo uurdanıp ötkön ar kanday adamdar da bar. Alar tim kolhozçu boluunu kaalabayt —atka minip, curttu biyleşti köksöp, aldırtan öz kömöçtörünö kül tartıp çırışpasınbı. Birok, Adılbek azamat öz tonunun içinde beyküt oturup kalgan cok. Al, tigil şumdardın ayıptarın baykay koydu: — Oy oñbogon şıluundar! Bular dale bayağı biylikterin bizge cürgüzgülörü bar! —dep al özünön-özü koburap aldı da ordunan turup ortogo öttü. Eki etekti artına ketirip, öz tonuna tügöy kelgen teri şımının çöntögünö eki koldu saldu saıp koydu. Anan arı-beri basıp turup sözün (s.9) süylödü. El arasınan birs-birs külkü çıktı: „Etegin kuuduratıp… Eki koldu çöntökkö salıp koyuşun körgülö… "degen kuburlör uguldu. Al kuburögöndör sözzsüz, Adılbekke kas adamdar. "Meyli!" deyt Adılbek azamat da tigilerdin içterin kuyguzup unun biyik çıgarat. Eki etegin atayı kuuduratat…— Alar kuluşsö men maktanıp süylöy beripmin. Körsö, meni şıldıñdap catışkan tura. Emi oylosom uyalamın dep Adılbek kiyin aytıp cüröt. Oşentse da al çogulduşta öz moynundagı mildetin atkardı. Al, bayağı cılı „curt başı "bolomun dep agasının kırçañgı sur baytalın borukturganına kararanda; bul colu kadimki kadır ese kişidey boz tonduu

kedeylerdin atınan süylöp çıktı: ―Kolhoz bizdin çarba! Eski şıluundarga kolhoz çapbasın biyletpeybiz. Başkarma da brigadir da biz özübüz bolobüz! ―Dep süylöp bara çatıp: „ Başkarmaga meni şaylagıla? ―Dep kedeylerge karap aytıp da cibergen…Andan beri cıldar öttü. Adılbek da tilegine cetip, özü brigadir boldu. Çoñ cal torunu minip alat. Çoñ cal torunu minbegende kadamdı kere basıp öndürüş üstündö cüröt. Kolunan kelgen işti bütürüştön baş tartpayt. Akılı çeçken sözün biröögö uguzup, a, bilgen keneşin berişten erinbeyt. ―Şayır ceñe, sizge bilgen akılımdı uşul baştan aytıp koyeyu. Semirtikiç zattardı toptosoñuz bizden çıkkan Mariya Demçenko bolosuz! ― degen. Şayır ceñe da brigadirdin aytkan akılın uktu. At, araba dayardap, şayırdın beş kündö toptogon semirtkiçterin kızılça cerine taşıtkan brigadir, özü çoguluşka kelerdin aldında ceñesinin emgegin taktap, emgek kündörün eseptep akılına cattap algan. Azır al, şayırdın iygiligin köpçülükkö uguzup, keede çukuganday kep taap akılduu süylöp, oturgan köpçülüktü kubandırıp da koyot. Keede küygülüktüü sözdü baştap külkü da çıgarat. Birok azırkı külgöndör anı şıldıñdabayt. Kayra çın niyettrinde aga ıraazı boluşup: ―O, kayran brigadirim! Tañdayınan çañ çıgarıp catpaybı? ―Barıdan da özüm brigadirmin dep kelişine ırazımın. ―Kolhoz a dep uyuşuganda çoguluşta çıgıp süylögönü esinizdebi? ―O… 29-cıldagı deseñiz! Köptün ortosuna çıgıp eki kolun şımının çöntöünö salıp koyup, arı-beri, basıp tursa tonunun eteği kuudur-kuudur etkeni ali kulağımda…― Emi andagısınan bötön. Curt başkargan kadimki salabattuu adamdın kebetesi bar özündö. (s.10) ― Bizdin Adılbek brigadirdin münözü kanday? „Cakşı östü. Mıktı brigadir boldu! “degen küñküldöönü kulagı ukkan sayın tamagın casanıp, cañı içikçesinin cakasın kiyin silkip korozdonup aldı da:― Uluu, kiçüü agayındar! ―Dedi köpçülükkö. Al bir az mukaktana tüştü da sözün cönöttü: ―Menin brigadamda iştegen şayır ceñemdi sizder da bilesizder. Albette, caşırar sırı da cok: Şayır cesir, turmuşunda naçar boluçu. Birok al emgekti süydü. Kırgızdan çıkkan Demçenko Mariya bolomun dep belsendi. Uşul baştan semirtkiç zattardı toptoogo kirişti. Beş kün içinde 15 tsentner took kıgın cıydı. Al üçün horma boyunça eseptegende ceñemdin emgek kitepçesine 250 emgek kün cazıldı. Mındayça aytkanda ar kününö elüüdön norma atkardı. Mına uluu, kiçüü agayındar. Bul emgekti süyüü degen bolot. Bul kücürmöndük dañk degen bolot! Menin brigadamda iştegen ceñemdin bul iygiligi üçün, men öz ayalım egiz erkek törögöndöy kubanamın. Baarıñardı şayırdan ülgü alışka çakıramın! Men, ―Dedi brigadir üçünün barınca salıp: ―Kırgızstandın kızıl

borborunda ötö turgan kızılçaçılardın birinçi keñeşmesine, bizdin kolhozdon şayır ceñemdin ökül bolup barışın talap kılamın! Anı kubattagan ündör tuş tıştan uguldu:—Caraysıñ brigadirim!Azamatsıñ eski kuur tondun eesi!Şayır ceñe dese ele siler bizdin ceñeni ceñit münöz adam eken dep tüşünbögülö. Bizdin ceñebiz ıgı cok işke çarpılçu kaydiger can emes. Bizdin ceñebiz çarçı boyluu, taşka tiygen çagılganday çartıldap otton, suudan kayra tartpas kaypattuu adam. Tilinde sözü, bileğinde küçü bar. Men mensingen cigitteriñdi da koldon alıp tegeretip ciberip, basıp ketüügö capayt. Al tügül Adılbek brigadir özü karmaşa ketip, dink etip özü cıgılıp kalat. Topurakka budalanıp uyatınan arañ turat. Eki közünön emgek otu balbrıldap, şayır ceñe aga karap şak-şak külöt. Oşon üçün, Adılbek brigadir ekööbüz ceñebizdi şayır deybiz. Oşentse da —ayıldagı kee bir abısındar bizdin ceñeni caman körüşöt. Çının aytsak şayırdın emgek kılganın alar körö alışpayt. Erikpeseñizder, abısındardın kıyal-corugun tımızın baykap körgülö: Badık abısın içinen da tışınan da koyondoy okşoş, kün nurunday tegiz boluşpayt tura. Biz calkoonu caman körüp, kücür (s.11) möndü maktasak, alda kimder anın teskerisinçe kücürmöndü camandap, calkoonu maktayt eken. Egerde siz anday abısındın sırın baykasañız, anda külküdön kaçıp kutula albas eleñiz! Ustündögü eski çapandı şart çeçip taştaranday — kerbezdikti adattan alıp ırgıtış kerek da. Al emi tigil adam anca-mınça kölökölöp da cürgüsü kelet. Kücürmön atka da konsom deyt. Albette, andayga adal emgek col beriçü bele? Calkoo abısın özü tek kölöködö olturup: —İy, üksöygön bsykuş… Özünö caraştırıp ılgap algan kesibin körgülö curt, — dep şayırdı camandaçu. Birok, bügünkü çoguluşta oşol „Üksöygön baykuş "öz emgegi menen curtka katuu taanılganın tigil abısın sezdi okşoyt, mostoye tüştü da tek kubangan bolup şayırdı caktap koydu: — Baykuştun bagı açıldı. Cesir boldu, cetim baktı. Caşınan cakşılık betin körböy kelatkan baykuştun taalayın kolhoz açtı…Şayırdın iygiligine köralbastıkkılıp: "A añkıldagan katındın munusu emgek emes ele uşugön kaptöşkö!" deçü abısından içi bügün ogo beter örttönü. Çoguluş ayaktarı menen ele mınday çıgıp alıp: —Eenbaş öskön baykuş…—dedi kızıl bet abısını şayırdı sırttan keketip: —Erkekterdi közünö ilbey, şakıldap süylöp çıkkanın kanteyin. —Apiy, abısın, —dedi ekinçi biri tuuradan cirep: —„Menin emgek künüm kayda? Emne üçün mınça künüm cazılbay kalgan? "dep başkarmanı baş kılıp, cakalap kalganın kanteyin. Apiy, betim deseñer! Cılkısı teskeri cayılıp, iti may cebey catkansıp dele özünün köönü kuunak. Keede boz baldardı derdeñdetkenin körüp özün uyalasıñ…—Anı aytpaçı

abısın. Canakı çoguluşta “Men 15 sentner semirtkiç toptodum” dep tooktun kıgın cıygandıgına maktangan katında kaysı bet. —Oova deseñ abısın. Keñeşmesine barsa oşol ele bara bersin. Biz barıp eemne kılat elek? Abısındardın aytkandarın ugup bizdin şayır ızalanıp kelatkan. —Oy, şayır ceñe ay! —dedi Adılbek brigadir cete kelip: —senin işiñdi köralbagan abısındar emne dese oşonu aytışsın. Alarga cool izdeo tepikpe! Alar barkındı kiyin tüşünüşöt. Sen azır poezdge oltur da Frunzege tez cönö! Brigadir özü stantiyaga birge keldi. Biletin alışıp berip, uzatıp vagongo koşo kirdi da: —Bar emi ceñe, cakşı barıp kel? — dep anın kolun kıstı. Bizdin şayır uşul caşka kelgençe poyezd degen kızık “unaaga” minin col cürüp körgön cal emes. Kızık (s.12) emegende emne? Eşikten-eşik, üydön-üy. Üy bolgondo da kayday üylör! Terezeleri koş kabat kalıñ aynekten. Ogo beter körköm büyürmö cibek tartkıçtar delbireyt. Keregeleri muzday cıltırıgan kızıl cıgaç. Taman astında uzatasınan salıngan kilemçeler. Alardın turu — türdöy, gulu—güldöy capcañı. Tim ele öz eesi munu, bapestep saktap turganday. A karaganda munun betinde adam basmak tursun; biröö kir kolun tiygizbeyt belem. Şayır ceñe da kilemçenin çetin basıp toktoy kaldı. Kap deseñiz! Egerde butta galoş bolso, çeçip koluna karmap alat ele da, anan kilemçeni çeberdep basmak. Öz oyunça bolgondoy şayır ceñe calgız beken? Art caktan küşüldöp kelatkandar da bar. Anan kalsa, uşul colooçular da kızık kalkko. Opoytup tañılçak kötörgönü az kelgensip, özdörü da aşıgıp alışat. — Oy, aldıñkılar col bergile! —Cay barakat turganday bul cer üyüñör emes! —deşip adamdı öz erkine koyuşpayt. Al añgıçaktı bolboy cıldızduu bir adam: —Basa beriñiz, bizdin orunubuz —ekinçi küpede, —dep kaldı şayırga. Ataganat deseñiz? Uşundayda col körsötüp, cıluu süylögön ele adam bötönçö cıldızduu bolup ketet tura. —Cürö beriñiz, —dep canagı adam özü aldıga öttü. Şayır ceñe kilemçelerdi tartınbay baskan sayın taman aldınan süykümdüü sezim kozgolup —bütün denesine bötönçö bir rahat taratıp baratat. Pahat sezgen kişi eki cagın karanbas boluppu? Ce oşonçoluk ele dökürsüp ketmek bele? Bizdin şayır da ulam bir bölmönün eşiginin aldınan ötkön sayın calt karap alat. Keesinde eki erkek, eki ayal. Ezelden uşul bölmöçödö turmuş ötkörgöndöy. Üstü baştarı ceñil, kenen cayılıp bacırap cırgap oturuşat… birokadam bolso ele külö berbeyt eken. Kiyinki bölmöçödö uç ayal, alardın kataın calgız çal eeleptir. Çaldı siler kanday çal deysizder. Ayabagan kızık çal eeleptir. Çaldı siler kanday çal deysizder. Ayabagan kızık çal go! Betti karasañızdar toltura. Murundu körsöñüzdör küzgü tulañday bolup, oozdu kaptap algan. Kabargı ceti künü caagan

kündön bürköö. Özü bolso, eki cagına köñül salıp koyboston tüzdagan badıpañdı tutamday karmap kürsüldötüüdö. Oy beçaralar! Berki üç ayal katar tizilip, al kartañdan közdörün albayt. Baarıdan kızıgı —kartañdan uyalıp oturgandarın ce „Kolundagı badırañdan kiyin bul adam kanteer eken? “dep çoçulap oturuşkanın bilbeysizder.Cıldızduu adam şayırdı oşol katardagı bölmöçögö baştap keldi da: —Sizdin cayınız aldıñkısı. Frunze cakın bolso da biletti cumşak vagondon aldık. Poyezd cönö (s.13) rünö uç minuta uvakıt kaldı. Köñülüñüzdü östürö beriñiz emi —dedi. Al olturar zamat kolun sunup caltıragan cez tutkanı tartıp koydu ele —kişi boyu bolgon çoñ küzgü cark etip kaydan caydan payda bolo kaldı. Çoçup ketken Şayır: „Apey, bul kaydan… “dep aytıp cibere cazdadı da katarındagı adamdı küzgüdön körüp kızarıp ketti. Biraz boy toktotup algan soñ eegin kötörüp, coologun oñdonun koydu. Anan bir tınımga şük oturdu da tizesinen kolun alıp mañdayın sılagıladı. Emgek süygön adamdın mandayı ar dayım carık kelet. Keede taalay konorun aldan sezgendey carkırap ketetko. Aytoor, uşul cumşak orunga oturgandan bizdin şayırdın mañdayı da eñ ele carık! Al añgıça bolboy açuu-açuu çañıra ışkırıp, paroboz ordunan kozgoldu. A degende al cay kımıldagan. Ulam katuulap, emi şayırdın akılın ayran kıldı. Al cumşak orunda termelip, terezege karasa: Ezelki kozgolboy catçu Ala-Too tulkusu añkildek atıp, cer beti çark aydanıp köçüp turganday köründü. A degende tañdana kalgan şayır ceñe bir pastan kiyin özü tüşkön “unaasının” dübürtü cer cüzün çark aylandır ganına kubana baştadı. Oyundagısın sezgendey canındagı adam cılmaya karadı: Külük poezdi eki saatka cetkirbey bizdi Frunzege cetkiret. Keçki saat altıda, ökmöt üyündö, kolhozçulardın keñeşmesi açılat. Biz tört saat erte cetebiz…Şayır ceñe azır gana „Siz kim bolosuz? “dep tigil kişiden cönün suraştı oylondu ele.Birok canındagı adam bayagısınan beter kamırabay olturup:—Keñeşmege bara catkan bizden başka delegattar da uşul vagondo. Frunzege cetkende bardıgıbız çoguu tüşöbüz. Balkim, bizdi tosup aluuçular da bolor? —dedi. “Ay, şaşkandık ay, “—dedi öz içinen murunkusunan beş beter kızarıp, —”Cadasa uşul şaşkandık da adamdı akılınan adaştırıp koyot eken? Bul adam raykomdun katçısı tura. Basa deymin da! “

Aytkanınday ele keçki saat altıdan bir minuga da keç kalbay keñeşme açıldı. Ökmöt üyü…Zañgıragan çoñ zal. Uşunçalık köp el oltursa da uçup cürgön calgız çımındın kanatının küüsü ugulat. Biröölör tamagın kıçıştırıp kelgen cötölün eptep tıyıp oltursa; biröölör: „Barbaıger! Uşunday da tartip, uşunday da saltanat bolot

eken e? “dep öz aldınça kübüröy beret. (s.14) Bizdin şayırdın katarına bir karıya adam olturup kalıptır. Al bayatan beri toktolboy koburayt: ―Caşım cetimiştin cetisinde baldarım! Mınday sonun caydı birinçi körüşüm. Moldolor beyişti sonun dep maktaşat. On eki sonun bolso da ak sarayga arzıbas deym. Oy, barakelde ay, barakelde ay! Sonun kepter bolup catat. Eki kulagıñar menen birdey ugup kalgıla? Curtttun kamın oylop mınçalık adil miyzamdı caratkan ökmöt kişilerine pahmat! Tegi uşul adamdın: „ Caşım cetimiştin cetisinde “degeni ukmuş. Mañdayı kündöy carık, eki beti nurdanat tim ele. Kıldattap sanap oturup da sakalınan beş-on tal ak tappas eleñ…Tigil tribunada süylögön çeçendin aytkanın kubattap: ―Barakelde, tuura aytasıñ balam! ―dedi kaptañ. ―Kırk kündük mırzaçılıktı, bir kündük bakırçılık ceñet. Döölötkö eñsebey, meenetti közdö! Mına, bıyıl caşım cetimiştin cetisinde!..Özünön özü „caşım cetimiştin cetisinde “dep maktanıp oturgan adamga şayır ceñe de calt karap alıp: „Koburagan kişim sen maktansañ bıyıl kırktın kırındasıñ “dep aytıp cibere cazdadı. Aldırtadan baykasa tegi özü soo kişi emestey: Kıraan bürküt közdönöt. Çın ele cetimiş ceti cıldan beri cer üstündö cürgönünö küböö öñdönüp tereñ karayt. Oozunan çıkkan ukmuş: ― Barakelde! Bul döönün sözü emes; şaanın sözü emes― emgekte cürgön senin sözüñ; menin sözüm! Kezegi kelgende aytılbagan sözdün atası ölöt. Sözüñör bolso aytıp kalgıla, baldarım! ―dep kartañ canındagılarga koburay beret. Anın koburu bizdin şayırdın da delebesin kozgodu. Aytoor, emnesi ekenin bilbeysiñer: “Sen da süylö!” Dep közgö körünbögön kasnet özün eki koltukka türtkülögöndöy sezip, cürögü alıp uçat. Basa, mınday cayda kanday adam çın sırın atuudan tartınat? Koñguroo şıldıratkan tartibiñdi kim baykasın, bir maalda ordunan tura kalıp, bizdin şayır kolun kötördü: ―Söz berilet; familyanızdı aytıp koyunuz? ―dedi. ―Menin pamiliyam: Şayır ceñe deseñer ele bolot coldoş aksakal!.. Men özüm, tigil kızılçaçı Mariya Demçenko bolsom deymin…Kiçipeyildik menen cay süylöp, töraga, şayır ceñege söz, aga öz kezegi menen berilerin tüşündürdü. Degi uşul kırsıktı kaydan degideybi, çirkin? Şayır ceñe ―„Azır menin atımdı aytat. Emi men süylöymün “dep (s.15) kezek kütüp oturganında, töraga ordunan turup, delegattarga bayandadı: ― Keñeşmebizdin erteñ menenki bolo tüşüp, töbösü ıldıy muzdak suu tiygendey büt denesi muzday tüştü da: “Kap… mınday cerde mendeylerge söz cetpeyt tura!” dep öz içinen ökündü. Al az kelgensip, keneşmeden çıgar menen başkarması keketti: ―Cen bul caydı meni menen emgek kün talaşkanıñday körüp cürösüñ go! Bul cer ―Ökmöt üyü! Bul ötüp catkan

ekööbüz oozgo kelgendi süylöp çıkkanday bizdin üy emes! Başkarması kadimkidey açuulanıp algan. Anı körüp şayır ceñe ogo beter çooçup kaldı. Azır başkarmanın oyun teriştirişke bizde da uvakıt az. Al şayır süylöy albayt. Kokus küñköy teskeydi aytıp tantıp ketse uyatı maga dep saktanar başkarma. Vagondo bizge kelgen adam özü şayır ceñeni koltuktap aldı da: ―Cakşı süylöñüz. Emgektegi ceñişiñizdi, tacriybañızdı aytıñız, ―dey, baştadı. ―Bu kişini kıynabañız aksakal… ―dedi başkarma emnegenir taysaldap: ―Mında emnenin tacriybası? Bul ayal frunzeni da birinçi körüşü, pivonu da birinçi içişi. Saal kızıp alıptır… Men süylöymün dep mastıgı menen aytat… Mında kara taştın sözübü… Cen ele eelikkeni da…Başkarmanın adiletsiz kebin ugup, ızası şakarday kaynagan şayır kızarıp tatardı. Oozunan söz çıkpay içten kekendi: „Şaşpa, carılıp ketsem da uşul keñeşmede çıgıp bir süylöymün! “―Anday emes coldoş, siz katalaşasız! ―dedi sekretagı, başkarmaga tike cool berip: ―Bul kişi süylöyt. Balkim, siz bul kişini kep taap aytalbayt dep saktanarız. Çeçendik çındıktın özündö. Tildi kança bezetken menen cel söz ― cel söz. İşinen iygilik köörsötkön kişinin aytar kebi da balban! Bul kişi süylöşü kerek! Kıskanın aytsak, tüşkü tamakka baratıp da tüşkü tamakta oturganda da tamaktanıp kaytıp kelatıp da coldoş sekretarı bizdin şayırdı canınan çıgargan cok: Kanday süylöönün tartibi bayanday berdi. Meyli, biz ar kaçan çındıktı gana aytabız da. Emese, tigil adamından aytkanı şayır ceñenin bışına batkısı cok. Cakşı ele nazarın bölöt. Kulagı ukkandı tökpöy çaçpay meesine tüyüp kalsam deyt. Aytoor, kim bilet? Emnesi bolso da kezegi kelip şayır ceñe özüñüz söz alganıñbızda körö catarbız. (s.16) Tamak da kanday içildi? Toptop baskan delegattar öz ara emnelerdi talkuulap baratışat. Alar menen şayır ceñenin işi cok. Al üçün, keñeşmenin keçki olturuşu açılsa. Al söz alsa. Al süylösö…Mına, ar biri ―aydın tolturasınday bolup elektrler da balbıldadı. Tigine, töraga ordunan sozulup turup, kagazına bir karap, delegattarga bir karap: ―Söz kızılçaçı kolhozdon kelgen delegatka şayır ceñege berilet ―dedi. Ana, bizdin şayırdı körgüñüzdör kelse, tribunaga karañızdar! Keñ zalda cık tolgon curt, şayırdan közdörün alışpayt! Şayır ceñe ordunan kanday turganın da tribunaga kanday kelip cetkenin da a dep sözün emne menen baştaganın da özü sezbey kaldı…Saamay çaçı dirildep, eki beti aloolonot. Zal degendi karasan tört burçuna közü cetpeyt. Kalk degen bık-bık. Caynagan ele közdör. Kıskası düynö emne bolup catkandıgı şayır ceñege tamaşa. Al ele deysizderbi? Bıyakta uzun kızıl stoldu kurçay olturuşkan ökmöt müçölörüçü! Tim ele ar biri ―sal! Ar biri―dek.

Hazarların bir ele kişige burup kalışkan. Kişi bolgondo da kanday kişige? Özü ayal— özü şayır ceñe! Emese şayır ceñe da uşul minutada öz moynundagı cooptuuluktu mıktı sezdi. —Men… Delegat coldoştor! —dedi şayır emi cürögün toktotup, oylonup sözün ulap…—Coldoş delegattar! —dedi kadimki çeçenderçe toktoo, kebin salmak menen cönötüp: —Biz, kolhozçular, tüşümdü mol alış üçün agronomduk ilimdi koldonuşubuz kerek. Semirtkiç zattardı cetiştüü paydalanışıbız tiyiş! — şayır ceñe kerektüü sözdördü ayttı. Al a dep sözün baştagan kezindegisindey emes, azır oozunan çıkkan sözdörü tizmektüü. Aytkandagı kadimki agronomdun aytar keneşi: —Köp tüşümgö ee boluş üçün cerdi teren aydaş kerek. Kızılça suu menen kızılça. Köp sugarıp, cakşı suyulta biliş kerek. Suyultkan uçurda —ösümdüktün aralıgı 18 santimetrden cakın bolbosun! Başındagı coolugun oñdoçuday bolup, mandayın bir-eki iret sılagılap aldı da: —Coldoş delegattar! Ruksat etseñer, (“Azır tantıyt” dep tigil olturgan başkarmanın cürögü dürsüldödü) men öz işimdin iygiliginen bir-eki söz aytayın…—Ruksat…—Anta beriñiz! —degen kubattoolor şayırdın sözün koştodu. (s.17) —Biz kolhozçular, —dedi sıymıktana tüşüp şayır! —cıldın bardık mezgilinde emgektenip köp tüşüm aluu üçün küröşüübüz kerek. Maselen, men beş kün içinde 15 tentnep took kıgın toptop, 250 emgek küngö ee boldum. Cene uşul iygiligim menen çektelbeym. Men uşul keñeşmede olturgan aksakal, kök sakal akeler sizderge kırgızdan çıkkan stakan Mariya Demçenko bolomun dep ant berip ketem! —Mına söz degen! —Caşa kelinim! —degen ündör çıktı. Alakandar çabılsa kenen zal kadimki ak zoodoy cañırdı. Basa! Kim şayırdın aytkandarın kubattabasın! Başkalar emes canatan zalga batpay oturgan başkarma da sözdü özü süylögöndöy daldaktadı. Sekretarı emi şayır ceñenin kolun bekem kısıp külüp turup ayttı: —Cakşı süylödüñüz. Sizden men mınçalıktı kütkön emes elem! Keñeşme keçee cabıldı. Bügün şayır ceñe maşinanı maşinaga salıp, özü koşo oturup vokzalga keldi. „Oy toboy e! Maşinaga kantip maşinanı batırdı eken “dep sizder tañ kalbay ele koyuñuzdar. Al kımbat iş emes; öndürüştö taaılıp, udarnik bolgula: “Zinger” degen maşinanı sıylıkka alasızdar da “ZİS “degen maşinaga batırasızdar. Anan özüñüz da bizdin şayırçılap çalkalay tartıp vokzalga karay col tarta beresiz…Azır şayır oşentip kelatatCeke ele maşina beken? Eki canın ısıtıp altın akça batpay, şayır kolhozuna cetişke aşıktı: „Menin kelgenimdi körüp, algan sıylıgıma abısındarım da kubanar “dep oylodu. Birok, abısındardın da arkandayı bar da. —Adal emgegi, beçara şayırdın taalayın açtı. —Oova, kagılayın. Kırk

kündük mırzaçılıktan bir kündük bakırçılık ötöt degen uşul! —deşip köbü kubansa da azının kayra içi örttöndü: —Oy abısın, bayağı şayır tezek cıynadım dep maktanıp, sıylanıp keliptir —dep birincisi ebirise; —Oova, kagılayın abısın, tüşümdü calgız men alçumun dep eeligiptir, —dep ekincisi cebireyt. Abısındardın bul cebirişteri menen, emi şayır ceñenin işi da cok. Anın izdegeni Adılbek degen öz brigadiri. Al brigadirinin atı esine tüşsö, eki canın ısıtkan altın somdordu çubap çıkkısı kelet. Anan kalsa Adılbek da kızık brigadir somdordu çubap çıkkısı kelet. Anan kalsa Adılbek da kızık brigadir o. Uşundayda özü bir coluksa ne bolot? (s.18) —Colukpasañ colukpa, men üçün seni tabış kımız cutuştan arzan cumuş. Alıs ketsen semirtkiçterdin kamın körüp cürgöndürsün, —dedi da brigadirin özü izdep çıktı. Bul kezde Adılbek tañ azandan beri tuura beş arabalatıp, özünö tiyiştüü kızılça cerine samirtkiçterdi çaçtırıp, talaada cürgön. —Oy, brigadirim barsıñbı, tegi! İşiñ ilgeri bolsun, özündünAdılbek sarcan salganday şayırga karşı arıştadı da: —Ola-a… Cakşı keldiñizbi? Siz menen bolsun ceñe! —Cay oltur da ceñeñdin alın sura, —dedi şayır brigadiri menen koldu bek-bek kısışıp; —Ceñe ömüründö körbögöndü kördü. Ökmöt kişilerine ubadasın katuu berdi. Caydak kezimde cakırçılıgıma dabaa cok ele. Bügün emgegimdin berekesi eki canımdı ısıtıp keldi… Kütüügö çama cok: azır ceñendi eerçi. Selibogo baralık. Somdordun bir tobuna aktan alsın; bir tobuna etten alsın ceñeñ. Anan üyünö barıp sıyın kör da cayın uk ceñeñdin! — Carayt ceñe, —dedi Adılbek brigadir da ceñesin kubattap; —barsa baralı selpogo. Birok, aktı koyup atılas şayı alalık. Emgek ceñemdi dayınduu kişi kıldı. Sizdikine emi raykom da kelet, agronom da kelet. Emgek eesi ceñemdin üyü kaldırkeç, meymandardı carkırap kütsün! Arak sünsañız erkiniz, patefon da oynolup tursun!— Cok… Öz brigadirime çon stakan curtkurmayınça eki canım suur emes.— Sıylıkka algan somdor oşondoy ısık bolot.— Anı bilseñ cıyırmasının başına suu kuyalık.— Cok, ceñe, sizge patefon alalık…— Anı da ukkan ceñen: mıktılap cuubasa patefonuñda kargıldana beret degen.— Bara körölü selipogo, ceñe.—Barsa, bara körölü!— Cürüñüz emese?— Cürsö cürölü!Şayır „tıp“ etkizip brigadirin dalıga kaktı da anı eerçitip selipogo karay bastı…Kiyinki bir-eki ay içinde, şayırdın kolhozu kagaz betine cazılıp, tarih cüzünö kalarlık iygilikterge ee boldu. Kolhozdu iygilikke cetkirgen, albette, adam emgegi go! Uşintip, şayır ceñe, emgegi menen curtka taanıla çıkkan soñ anın dañkı öndürüştö birge işteşken abısındardı katuu namıstanttı. Artıkça, abısındardın içinen aşkere kaypattuu tursun ceñe boldu. (s.19) Tursun ceñe da bir çamınıp

alganda kayratı taştı talkan kılgan adam eken. Al emgek degende içken aşın cerge koydu. Abısın şayırdın coluna tüştü. — Biz "caman" deçü elek, körsö sakaday boyu sarı altın tura! — dedi Tursun şayırdı maktap: —Emgegi menen curtka taanılıp catat. — Taalayın tezekten aytıp koygon tura körsö? — Kürködön kürködö cürgön kezinde üksüyüp caman körünçü ele…— A baykuş deseñ abısın. — Emi andan cıldızduu katın cok. Emgek adamga cıldız beret tura körsö? — Aytkanıñ çın abısı, — dedi Tursun ceñe bir az ökünгönsüp: — Şayırdın iygiligin körgöndön beri eki közüm umaçtay açıldıp, emgektin barkına tüşündüm. —Oova, kagılayın ceñe, — dedi kızıl toru abısın: — Kışında al katındın bizdin kürkögö kap kötörüp kelgenin körüp, murdumu tumçulagan elem. Körsö, al altın cınap cürüçü tura. — Şayırdı kişi kılgan canagı Adılbek brigadiri. — Cürü abısın. Keç kalsak da namıstanalı! Calañ gana semirtkiçterdi dayardoodo altımış abısın stahanovçu boluştu. Albette, abısındardın eregişi ayttap kızık tamaşaluu bolot tura? — Aldastabay ele koy abısın! Dele seni aldıma çıgarsam apamdı körböy kalayın! — dep biri karganat. Abısındar ataançıl bolgonu brigadirlerdin uykusu bölündü. — Siler, kaymak bergen katındın köñülünö karap ketperile. Üstübüzdö miyzam bar. — Biz ele az tüşüm alıp kalgıbız kelbeyt! Başkarma, brigadirler anı bilip koygula! — deşet da abısındar alardı çılbırdan alışat. Baykuş brigadirler da kantişsin? Cakşı körgön bir ceñesi sıylagısı kelip, aldına kaymak koyso, attana kaçmak bele. — Tegi özün kadır bilgi asılkeçsiñ, uşunday! — dep al ceñesin maktap koyup, nanga ilip cese — emnesi bar eken? Uşul ele abısındar orunsuz cerde da kaymaktın kebin kozgomoy adattarı bar. Keede raykomdun közünçö aytıp ci berip, brigadirin kızartıp koyot. Anan kalsa — uşul kay maktın kebi eveno, evenogo cer bölördö artıgıraak süylöndü: — Men uktum! — dedi kızıl toru abısın ee-caa berbey: — Bizdin mık çegerler kaymaktuularga cerdin semizin bölüp koyuptur, nebak ele! (s.20) — Koyso koyuşsun! — dedi uzun boyluu abısın kolun kökkö şiltep: — Kemisiya tüzdüröbüz: kayra böldüröbüz. Bölüşpösünçü, canagı kaymagı kalındardın tabarına ulargımdı oynotom, men! — Başkarma, brigadir işti tımızın bütürüp, çirenip catışkandır…— Alardın keregi emne! Agronomgo barabız…— Oova, abısın bir ele kişi Mariya Demçenko bolmok bele? Barıbız bolobuz! Cerdi kalıs bölüşsün! — Bölüşpösünçü… körbögöndü körsötöbüz…— Oy berekelüü ceñeler? — dedi eelikken abısındarga çoñ cal torusun alçaktatıp atayı karp-kurp colukkan Adılbek: — Çatagıñar emne, özüm brigadirmin, özüm kalıştık aytam! Aldastap şaşıp algan abısındar kep aytalbay

mukaktanat. Sözdön kıymıl küç: bir eköö Çoñ cal torunu çılbırdan alıştı. Kalgandarı koldorun tuş tuşka şiltegiley berişti: — Kaymagı kalın kelin cerdin semizin almak boluptur…— Al emne degen kep?!— Basa, özün brigadirsiñ, özün kalıştık ayt? — Bizdin kaymagıbız cuka tursa kadırıbız kalın…— Ceñeleriñ senin ele oozuña karap kaldık? — Aytsañ akılındı tez ayt…—Atıñ da Adılbek — işin da adıl!— Sendeñ ukpagan akıldı cerden ukmak belek?Abısındar avacaarıp Adılbekti ayabay şaştırıştı. Eger Adılbek çın kalıstıgın azır aytpasa, abısındardan birdi körörün sezdi. Tımızın murutunan cılmayıp, eerden köçügün kötörüp, kötörüp koydu da: — Oy altın ceñelerim, — dedi al, abısındardın aldında köptön-köp sılık bolup; — men sizderge bir çeti kadır bilgen kayim bolsom, bir çeti iş körsötkön brigadirmin… — Ay cigit! — dedi sabırın ketirgen sarı abısın: — Sen özüñdü maktamak beleñ, ce bizge akıl aytmak beleñ? — Oy katın! — dedi kızıl toru abısın tizgee kıykırıp: — Akılın aytkança adırañdabay kütö tursañ eken! Brigadir dele biz sıyaktuu adam balası! Anın canın mintip tört çarçı kıla bersek… akılınan adaştırıp ciberebiz. — Akılınan adaşa turgan kişi brigat bolbosun! — Aney botom, özübüz şaylap koysok bolboybu anan…— Sen talabız talaşpay ele koy brigattın, okşoş bizdey elesiñ…— A, abısınım bışş! Senin çırayıñdın kızılı bizge tüşüm bolup berbeyt. — Alda abısınım a! Saada bışş! Senin boyundun uzunu bizge da tüşüm bolup merbeyt! — Boldu emi talaşpagıla! Barıbızdın tilegibiz teñ ele mol tüşüm. (s.21) — Anday bolso cerdi kalıştık menen bölüşsün! Abısındardın duusu bir az basañday tüştü ele. — Oy altın ceñelerim! — dedi Adılbek da emi aran söz kezerin alıp: — Oşol cerdi kalıstık menen bölüştürgönçö aşıkpagıla. Menin tilegim da siler aytkan mol tüşüm! Aga deyre aytanın degen akılımdı ukkula. Abısın añdışsa: ayıldan ıntımak ketet; abısın ataandaşsa: ayılga bereke kiret. Şayır ceñege ataandaşıp semirtkiç toptoodo stahanovçu bolduñuzdar. Emi mol tüşümgö ee boluş da koldon kelet. Birok tüşüm ceke ele cerdin semizdiginen ce tegizdiginen kelbeyt, cerdi iştetüüdön, ösümdüktü asıroodon bolot! Abısındardın baştagı kıymıldap, oozddoru koburap ketti: — Cerden bolso… al cerde işteybiz. —Ösümdüktü asırasa, asıraştı da bilip kaldık. —Cılda kızılcanı tüşünböy cürçübüz. Tüşünö baştadık. — Artık akıl baş carat…— Kepti uzartpaylık…— Keñeşti kıskartıp, işti baştaylık. — Emgeksiz iş bütpöyt, iş — kezek kütpöyt brigadirim. — Bul aytkanıñız nuskoolu söz, Tursun ceñe…— Menin evenomo cer kesip ber da nuskanı işimden kör, brigadirim. Bol! Cıl bizdi kütpöyt. Topurak katıp ketmek boldu. Abısındar, Tursun ceñenin kebin kubattap,

külkügö çalıştı: — Bolso bol, brigadir, cıl kütpöyt…— Cıl, cıl! Çoñ cal aygırın minip, kelinderge imerile bere turgan brigat emes?!— Aytkan akılıña pakmat! — Emi atıñdın calına maktanbay, cerdi kemisiya çıgarıp kalış böldürgülö! — Agronom kelet, kemisiyada çıgat: cer kalıstık menen bölünöt! — dedi Adılbek at üstünön abısındarga bakıldap: — Tegi silerdi uşunça ataançıl kılgan menin şayır ceñeme pakmat! Menin dosum Sergey bay aytkanday: Balapandı küzündö sanaybız! Andan körö kaymaktın kalıñın tekşergendi koyup: caylay ak niyet emgektengileçi, ceñeler! Suu keñiri, cer kolhozduku — bizdiki! Anan kalsa şayır ceñe bıyıl bötönçö sonun ceñe boldu go. Sonun boldu dese ele, kır murun, boto köz suluu ceñe bolo kalgan eken dep şayıp ketperile. Sonunduk ceke ele sırtkı ırayda emes ekendigin siler da talaşpassızdar deymin. (s.22) Anday bolso şayır ceñenin sonundugu takır başka. Al sonunduktu baştarda üykü menen koştoştu. Kanday deysizler? Aga şayır özü da ıraazı… Torgoy[8] menen birge oygonup, tez kiyinip, sergek basıp emgek talaşında cürgöñüzdör. Çıgıştan tañ ağarsa; asmandan cıldız tarasa, töböñdö torgoy sayrasa; tüzdö traktör kürkürösö. O bul sonunduk emey emne! Köñül sergitken bul rakattı sezbesten başın tumçulap, terin cıttagan kişide ırıs bolot bele? Anı ılgap kayran uvakıttı boşko ketirbey añgemeni, bizge taanış abısındardan baştaylı.

„Abısındar ataançıl buluşsa kazanda may kaynayt tura “degen lakap taradı. Anın cönü mınday: eveno, eveno boyunça ayaldarga cer ayanttarı bekiler zamat Adılbek öz brigadasındagı abısındardın çoguluşun ötkördü: — Kaldırduu ceñeler! — dedi Adılbek abısındarga. — Kızıl toru kız boygo ceter; kızıl toru kızdın da küyösü keler degendey: agranom da cürdü, sizderge, cer ayantı kalıstık menen da bekildi. Kızıl toru kız alp uul töröp küyöösünö caktı. Andan törölgön alp, kalmaktan kelgen karadöönü öltürüp, kırgızdın kıyırın saktadı degen kep bar… Al emi sizder kanteer ekensizder? Cerdi bolso bekitip berdik. Biriñe semiz, biriñe añız bolgonucok: teptegiz bekildi. Tigil şayır frunzeni kördü. Keneşmeden akıl üyrönüp keldi dediñizder. Biz şayırga cerdin saal naçarın berdik. Kızıl toru ceñe — dedi Adılbek çetireek cakta olturgan abısınga burulup. — Siz saal çüyrüştödüñüz. „ Tooktorumdun kıgın kıştay şayır toptop aldı„ dediniz. Al aytkanıñız da çın: kışında siz murduñuzdu cooluk menen tumçulagan eleñiz… Al mırzaçılıgıñız üçün sizge, dayım suu az cetken caldı bersek bolot ele. Dale bolso

[8] Toygar kuşu.

kalıstık ettik: sizge cerdin dıñıragın bekittik. Aytoor, cer caktan taarınçıñar bolbos…Abısındar tüş tuştan kubattaştı: — Cer cargı kalıstık boldu. — Emi aydoo da tegiz bolsun Adılbek can. — Oova kagılayın brigat, sara emitep eskertip koyolu: kiyin surat kelgende kaymagı kalın ceñeke suuga ozunup ketpesin! — Oñbogon kelinder, tegi uşul kaymaktın kebin unutkulaçı, —dep Tursun ceñe ırgıştadı. Tigil kızıl bet boltoygon kelin ansanın anarday kızardı…— Emi cerden taarınçıñar bolbos, ceñeler, —dep eçtemeni ukpagan kişidey Adılbek cürgüzöbüz. Suunu da çenep berebiz. Al emi ceñeleri moymolcup kaymagın aldıga koyso, brigadir al kaymaktı cep attanat. Birok kızılça tamırı kaymakka semirbeyt. Al üçün ceñeler, sizderdin siñirer emgegiñer köp. Kıskasın aytkanda özüm brigadirmin, özüm (s.23) sizderdin işiñerdin çetinen ketpeym: kızıl toru ecebiz alp uul töröp curt bakçu eken. Küzündö, men da ar biriñen alp uul kütöm. Ce orustun, ukrayındın kızdarı törögön alp, kırgız kızının kolunan kelbeyt beken! — Adam, Adılbekcan tuura aytasıñ! — dep Tursun ceñe ırıp turdu. — Bizdin kızdardanda dalay kıyındar çıkçu… Ak inet menen ele emgektense: Mariya Demçenko Bolbosko emne! Ay abısındar, ukrayındın alp törögön oşol kızına attaandaştık biz emese! Uşul çoguluş ötköndön beri abısındar artıkça ataançıl. — Adam, şayır torgoydon murun uçat…— Oova, abısın… Tattuu uykuga talaşkan közümdü zordop açsam: tereze şoola berbeyt — üy içi ali karañgı. „ Ay balam, bügün menden ketken eç kimin coktursuñ “deym. Töşöktön ırgıp turam. Aradan bir çını çaydı uurtagançalık mezgil ötpöyt. Ketmendi iyinge salıp, kızılça kaydasın dep kedeñdep cönöp kalam… Men da cetem: töböndön torgoy da saypayt. Ünü ugulat, özü körünböyt… Ay, şayırcan bügün menden kalgandırsıñ dep anıñ ceri cakka karasam: al baya ele ketmen sorup, cal kırdap cüröt. Balaket baskır, dele kızılça cerinde tünöybü deym. Cakşı ele erte turam: “O, sen! Tüş kördüñbü, ıya! Tündön kayda cligesiñ? “ dep keede erim uruşat: „ Uşu senin kızılça talaasına katıp koyup cürgön eriñ bolso kerek? Şegim bar… dep. Erimdin al uruşuda kulağımdın sırtınan ketet. Cakşı ele erte turdumgo dep cönöp kalam kedeñdep. Karasam: dale şayır menden erte kelet. Ataançıl abısındar tigintip bezildeşet. A bizdin şayır öz işin bilet. Özünö bekilgen ayantka keliçü arıktı kudu bul arıktan teminip agat. Cer ayantının urunttuu baştalışına keñ kesiri çönöktör kurdu. Andan kızılça cerine suunu tegiz cayıltar arıktardın taramı bar. Çönöktün özünö bolso, çaçkandan kalgan semirtkiçti ataayı casalgan atı cıgaç menen ezip turdu. Semirtkiç ezilip, suu kirgil tartıp tigil arıktar menen kızılça cerine tegiz cetti. Ar bir ösümdükkö

cem tarattı. A degende bul coruk abısındarga ters bolup köründü. — Apiy, betim… Şayırga ataandaşsak emi tooktun kıgın mıcıgat ekenbiz go? — dep bayagı boltoygon kızıl toru kelin ebiredi: — Şumduktan şumduk çıgarıp… Deri uşul agronomdor da ukmuştuu el eken. Anday eken: arzan col menen ele atbaşınday kızılça öndürüü colun tabışpaybı! — A kelinim, — dep koydu kempir. — Ana deyt, mına deyt. A dele kudaydın kolundagı işta. Tooktun kıgınan çoñoygon kızılça, kudaydın kolunan çoñoyboy koymok bele… (s.24). Balkim, abısındar baş koşso, uşaktaganıda şayır bolor? Birok, bizdin şayırdın anı menenda işi cok. Tek erteden keçke ketmenin dübürttötüp kızılça cerindegi öz işin bilet. Ösümdüktün kiçinekey calbıragı eki ayrılıp kıltayıp; cerden aran körüngöndön tartıp al kızılça cerinde. Suyultup, tübün cumşartıp, maalı menen sugarıp; aytoor, cerden kıltaygan kezinen tartıp; "Kızılça beçaranı kulagınan çoyuyda. "— Emgektengen adam ertedir, keçtir iygiliktin çokusunda olturat! — dep tigil brigadir Adılbek Aytkanday ceke şayır emes Tursun ceñe da lepildep cortkop cumşak celge coolugunçu uçun delbiretip, özü asıragan kızılça talaasın karap tursa: cürögü tolkuyt. Kalıñ calbırak kök-caşıl tartıp, türdönö beret. Kündün meerimdüü nuruna çağılışa kalıp alda nece kubulgan caşıl meykinge köz uyaltıp karap turup Tursun ceñe emgegine tañdanat: — Pay, pay… Köz tiybesin… Bıltır emne uşunday iştebedim enen e? Oşentse da abısındar tegiz iygilikke cete algan cok. Kızılçanın azırkı önümünön baalaganda aldıda şayır ekinçi orunda Tursun ceñe. Kalgandarı ulam süyrü kuymulçaktay berip: bir evenonun naçarı tigil kızıl toru boltoygon kelin. Al dele erte turup iştegensiyt beçara. Kızılcasının önümü anca emes. Ulam kün ötkön sayın tigil şayır menen Tursundardın kızılcaları közgö körünüp, oozgo alındı. Kızıl toru kalinçektin asıraganı şüdüyüp cupunu tarttı. Aga kızıl kelin abdan ızaluu. Anın üstünö abısındarda kanday: erteli keç anı tamaşalap külö turgan da boluştu. — Ay Torgun, — dedi bir colu şayır aga: — brigatka kaymagıñdı köbüröök berip koysoñ kerek. Kızılçañ oşogo taarınıp kalgan go…Birok şayırdın tamaşasın kızıl kelin kötörö algan cok. Körsö, sirkesi suu kötörböy aran turgan eken: — Ay, añkıldaba! — dedi salgan cerden al: —Sençilep namısımdı tögüp salıp, kıştay körüngön koroodon kık tergen emesmin men?!Kızıl toru kelindin oroy kebine şayır külüp coop berdi: — A sen emne kık terbediñ? Ce betimdin kızılı ele tüşüm bolup beret dedin bele? Külüp aytılgan söz küçtüü tiyet belem, şayırdın kebi tiginin söögün sızdattı: — Ay, katın, añkıldaba?! — dedi al ketmenin iyinge sala koyup. — Betimdin kızılı menen işin kança…

Eldin betin koyup, öz etegiñdi bürüp al! Şayır katuurak küldü: (s.25) — Menin kızılçalarıma karaçı, calbıraktarın deldeytişet: „ Bizdi bakkan kişige, küzündö ondon şayı köynök kiygizebiz “deşet. A seniki kanetet: bir süykör boyuktukka ceter emes…— Ay, katın?! — dep kelin böyrögün tayana kaldı. Boyok cagıngan kimdi kördün, ıya? Kuday bergen kızılım… — Oova, küzündö kızılçanında kudaydan surap alasın go…Şayır aytıştı toktotup kete berdi. Kızıl kelin dalayga caagın canıp, öz aldınça burkan-şarkan tüştü. Keçinde çabıktan kaytıp üyünö keleri menen kayın enesine bir tiyip caşın tögüp ciberdi: — Maa uşul kepti uguzgan silersiñer… dedi kelin şoloktop: —Silerdin tiliñerdi alamın dep kuru kalıp olturam. — Emne boldu, balam? Dep suradı eçtemege tüşünö albay kempir beçara: — Emne söz uktuñ? — Kık sepken cerdin kızılcası makröö bütöt dep… Mına bügün şayırdan artta kaldım…— Botom, ıylabaçı? — dedi kempir, kelinin soorotup. — Küzgö bir top bargo… Kuday bilet, kimiñerdiki kem bolorun…— Kuday, kuday! Kudayı cok ele: özü körünüp turat! — Ok! Al emnesi eken! Kelme keltir, içiñen. Ertesi kayın enesi kızılça talaasına koşo çıgıştı. Çıkkanda kempir baykuş ketmen çabışmak bele. Kelip körsö, ras ele kelini iştegen cerdin kızılcası aldagança naçar eken, kempir alda neçe bocurap kudayga sıyındı. Arıktın ceegine kemege oydu. Ot çaktırıp, kazan astı. „ Koyçu, eneke. Meni dagı şıldıñga kaltırasız “dep kelnin uruşsa da kempir: „ Men eç kimge şek berbeym, balam. Çabıgıñdı çaba ber. Brigat surasa, men kelinime tamak dayardap catam dep koyom. Kim menen kimdin işi bar… Kızılçañdın önümü pas ele kem tura… Kudayga calınıp koygondun zıyanı cok, balam. Men caktı karabayçabıgıñdı çaba ber! “Öz işenimine berilgen baykuş kempir may sızgırıp ceti tokoç baabedin atap, kızılcanın önümün kudaydan tiledi…Anetkende da kızıl toru kelindin kızılçası maktoo ala algan cok. Kayra, Adılbek brigadir ceñesin tamaşalap: „ Abısındar ataançıl boluşsa, kazanda may kaynayt “degen pakal çıgardı…Şayır ceñe kıştay toptogon semirtkiçterdi paydalangan. Kütkönü ceñiş. Anın kızılçasın körgön sayın kızıl toru kelindin içi tuz uurtaaganday açışat. Anan kantip açışpasın? Calbıraktarı kök caşıldanıp, ar bir kızılcası at başınday öngön. (s.26) Lnısı az kelgensin Çoñ cal torunu alçakatatıp bastırgan Adılbek şayırdın alıstan maktay kelet: — O bul köktön tilegen cerden tiygen ırıs emespi? Irıs bolgondo da el ırısı go? Bale, bale! Şayır ceñemdin bir kızılçası menin Çoñ cal torumdun başınday!

Basa, bul ırıska malınıştı — kaysı abısın küsöbösün? Kanday namısı cok abısın ataandaşpay tim kalsın? Hamıstanıştı. Ataandaşıp emgektenişti. Köbü zor iygilikke cetişip: mol tüşümgö ee! Birok başkalardın tüşümü kançalık zor bolbosun şayır ceñege cetken cok-av! Calgız gana Tursun ceñe çamaalaş. O! Artıkça eki abısında bereke keñ. Mandayları carık. Adılbek brigadirge da kubanıç çoñ. — O ceñeme ardak, maga atak! — dep koyup Çoñ cal torunu celdirge kızılça ayantının baş ayağında cüröt. Anan kantip Adılbek brigadirge atak bolbosun? Kün ötkön sayın külük maşinanı ızıldatıp agronomdor cetip kelet. Koltugunda salmaktuu partfelder…Birincisi: — Frunzedenmin! Sizderdin kolhozdon çıkkan belgilüü kişilerdin östürgön kızılcasının tüşümün bilmekmin! — dep cotosun dürdüytsö; Ekincisi: — Men Moskvadamın! — dep köz aynegin kötöröt. Alar şayır ceñe menen Tursun ceñenin kızılcasın aralap körüşöt. Birinçisi kıldattıgın bilgizgisi kelip cotosun dügdüytö tüşüp: — Men cañılmak emesmin — deyt Adılbek brigadirge. — Şayırdın aları miñ bir cüz tsentrep, a Tursunduku bolso miñ elüü! Ekinçisi da kıldattıgın bilgizişke köz aynegin kötörö tüşüp: — Men cañılmak emesmin! — deyt Adılbek brigadirge. — Tak eseptegende coldoş şayırdın aları miñ eki cüz tentner, coldoş Tursunduku miñ bir cüz! Alar mildetterin atkarışat da cönöp ketişet. Al emi üçünçü agronom ar künü uşul cerde. “Şaytan arabasına” minip alıp, kaydan-kaydan cetip kelgenin körösün da a bul özübüzdün MTSten keldi dep bark albay koyosuñ. Bark albaganıñ menen bul da özünçö namısköy çal. Bul da öz iliminin kıldattıgın bigizgisi kelip: — Şayır ceñeñdin kızılcası miñ bir cüz cetimiş beş tentrep tüşüm beret da a Tursun ceñeñdiki bolso miñ cetimiş beş! — deyt Adılbekkke.Anan kalsa, kızıl toru kelin aytkanday uşul agronom degender da kızık kalk boluşat tura? „ Boyokçu, boyokçu dese, (s.27) sakalın boyoyt “degendey; bilet, bilet dese ele ali topuraktın astındagı kızılcanın salmagın aytışat?!Ce alardın ayta salışkan esepterine işenip tim kalganday der Adılbek brigadirdi köñül koş adam dep turasızdarbı? Adılbek da öz iliminin kıldattıgın bilgisi kelip buyrup koydu: — Özüm brigadir, özüm uyuşturamın: — eñ aldı şayır ceñem menen Tursun ceñemdin kızılçası kazılat. Tazalap, bir çetten maşinaga saldırıp zootko cönötö beremin. Mına oşondon kiyin ceñelerim gektarınan kança tüşüm aldı sizderge taptak aytam! Bale! Adılbek brigadirdin ilimi da kıldat-av çirkin! Ertesi künü ele ceñelerine kalip: — Sözgö töp bol, ubagadaga bek bol deçü menin Orozaalı abam ölö eleginde — dedi Adılbek: — men aytkan ubadama bek turam. Kana ceñeler, cürüñüzdör. Bügün

kızılçanın kazuusun baştaybız! Ataançıl abısındardı körgüñör kelse, mına kızılça kazıla baştadı — bizdin talaaga cürgülö. Cal caşıl catçu kızılça talaası tañ ertenden kızıl-tazıl türgö toldu. Irdagan bozoy ırı, külgön kelin külküsü tınçtıktı tolkuttu. Arabadan arabaga col tiybey, kürkürögön üç tonnalık zor maşinalar kızılça talaasında öydö-tömön çabiyakeydey kattadı. Brigadirdin körsötüüsü boyunça al maşinalar zavodgo tınımsız kızılça taşıdı. Kaçan, kazılgan kızılcalar taşılıp bütköndö Adılbek brigadir öz iliminin kıldattıgın carıyaladı. — Coldoş kolhozçular, — dedi al, tüşümgö arnalgan saltanattuu çoguluşta söz süylöp: — bizdin kolhozdon da belgilüü kişiler çıgıştı. Alar: Şayır ceñe menen Tursun ceñe! Bul eköö teñ murun abısındarı tenine albaagan "caman" ceñeler boluşçu. Emi anetken abısındarı bulardın sonunda kalıştı. — Men, —dedi Adılbek saal dökürsünö süylöp: — ceñelerimdi aşık maktabay iygilikterin sizderge uguzayın. Birinçisi — özüñüzdörgö dayın Şayır ceñe. Bul kişi özü asıragan cerinen — miñ bir cüz elüü tentrep kızılça berdi! Cana andan kirgen kireşeni biz taktap çıkkanda, nak — cıyırma beş miñ somgo aylandı! — Al emi, — dedi brigadir alakan çabılıp bütköndö sözün cönötüp: — Tursun ceñe asıragan cerdin tüşümü miñ bir cüz tentnep boldu! Andan bizge kelgen kireşesi nak cıyırma tört miñ somdon aşıp ketti! (s.28) ... Aradan uura üç kün ötköndö emgek bölündü. Arakettin berekesin ar bir adam öz siñirgen emgegine caraşa karmadı: biri mañdayın buloolontup, miñ somdu sanasa, kee biröö — beş somduk kök çolokton beş-ondu uşalay karmap oturat. Anan kantet? Özünün cılı boyu keltirgen meeneti oşonço da! O! Bizdin eki ceñede altın akça degen tolo: Şayırdın alganı 3500; Tursunduku 3000 som. Sanap, sanap bul akçalardın sanatına catiş kıyın. Koldor kaltırayt tim ele; mañdayınan kök buu kötörülöt. Adılbek da algan akçasının sanatına cete albay çatıp, ceñelerine külö baktı: — O, ceñeler! bul bizdin akça sanaşıbızdın baştalışı toliko! abansabız gana bul! Ataançıl abısındardın künü tuudu: özdörü altın somdordu tutamdan cüröt da: — Kança aldın abısın! — dep tiginden surayt. — Menin alganıma kolum toldu! — deyt tigi: — A özün kança? — Menin alganımdı suraba! Deyt al, kolun alıska şiltep. — Erimdin koynuna catpay turgan bolup kaldım…— İ, çoñ Masköögö ketesiñbi? — Erim alıp kiygizbegen külüştön kiyem! — Külüş çanandan murun bir patipon alıp, artistin baarın üyümö cıynaym! — Şayır menen Tursun cetkirbey ketişti…Suraşa-suraşa kelişkende başka abısındardın içinen köp algan Kunduz ceñe boldu. A kişinin sanagan somdoru şayır menen Tursundun alganına az ele cetpeyt. İşenbeseñizder sanap

körüñüzdörçü? Altın akçadan tuura 2400 som! Cazday, özü asıragan kızılcalarının calbıraktarı kunduz ceñenin közünö emi calbırak emes ele çerboç! Çerboç bolup töbösündö sebelep turganday. Anan kanetsin. Kunduz ceñenin abışkası altımış caşta; öz caşı bıyıl kırktın segizine toldu. Ne özü ne abışkası uşul caşka kelgençe mınday şumduktu körüşpögön. Al turgay abışkası akça karmagandan çoçugan momun adam. Bazarga da özü barbay, köbünçö baybiçesin ciberiçü. Azır bolso, eköö birigip koldoruna cüz, eki cüz teñgenin başın karmagan çıgar. "Eki miñ tört cüz" degen sandın atın uguşpasa, ançalık somdor koldoruna tüşüp körgön emes. — O kagılayın abısındar! — dedi Kunduz ceñe köynögünö sıybay: — Mınça köp somdordu alparganımda, abışkam üygö olturbay koyot dep çoçuym! Batırarga cay tabılbas…Anan kanetsin: Kunduz ceñe algan somdorun bir coolukka orogondo tim ele attın başınday tüyünçök boldu. Tüyün **(s.**29**)** çöktü karuusunun üstünö koyso, tim ele bala kötörgöndöy? Bıyılkı cumuştu calgız özü bütürgöbdöy, Kunduz ceñe abışkasına maktanıp keldi. Öz üyündö tınç ookatta olturgan abışkası Kunduzdan suradı: — Tüyünçögüñ emne tüyünçök, baybiçe? — Teñge! Alda emneden şeksigendey abışkası tañdana karadı: — Emne bolgon teñge? —İ, caylay iştegen araketimdin berekesi. Abasanga alganım bul! — Kança bar? — Eki miñ tört cüz…Koyçu… Kızılça orop kelgensiñ go…— İşenbeseñ sanap kör! —dedi Tursun ceñe abışkasına kırdanıp: — sen ömrüñdö körbögön teñgeni, mına, men bir cayda taap koydum! Al saa da iş tabıldı abışkam. Men tapkan akçaga ee bol, emi! — Bale, bale! — dedi abışkası tüyünçöktü aldına cazıp, üç somduk, beş somduktardın tañılçagın karmalap: — Menin baybiçemdin alganı bir coolukka tolgon soñ emgekke dabaa cok bolgon tura!.. Koy, bay bolgur. Munuñdu özün katıp al. — Abışkası ordunan elpek turdu: — Mınça teñgeni kaltırsañ men üygö turbaymın. — Anan kayda katabız? — dedi Kunduz. — Kayda alparsañanda alpar, —dedi abışkası köşörüp: — men mınça miñge ee bolo albaym. Özüñ saktap al, bay bolgur. Oşentip abışkası akçanı albay, Kunduz ceñe tuura üç kündön beri ubara. Kızılça kazsa, tüyünçögün balaca kötörüp, kızılça kazgan cerine ala barat… Kokustan, zor maşina kelip, kızılçasın zavodgo alıp ket turgan bolso, cüktölgön kızılcasın üstünö özü olturup alat da tüyünçögün canına catkızıp koyot. Üçüncü künü abdan bolgon (anan kantip ubarabolbosun?) Kunduz ceñe abışkasına katuu uruştu: — Uşul somdoruñdan ubarını tarttım da abışka. Emi özüñ katpasañ kayra bankege ötközdürüp berem, — dep Kunduz ceñe tüyünçöktü abışkasına tapşırdı. Özü cer cüzünö kelgeni koy oozunan çöp alıp koybogon

momun beçara tüyünçöktü kepirinen ötközüp aların alıp, kayda batırardın aylasın tappay keçke ubara bolso bolobu…Keçinde, Kunduz ceñe kızılçadan kelgeninde:— Tüyünçögüñdü emne kıldın abışkam? — dedi.Kanetsin beçara abışka, çekesin aarçıp abdan ele çarçap oturup: — Oşol tüyünçögüñdün ubarasın köp tarttım keçke…Te oydogu eski tamga capşırıp koyo tursambını oylop cakşı (s.30) ele kötörüp basstımda, kesip bolup ketpesin de porto coldon kayra keldim. Teñgenin köbü da adamdın tınçın alat belem? Adılbekke keñeşip, teñgeñdi özün katçı, bay bolgur? —dep. Momun abışka kolun sırtka şiltep kompuyup koydu. Koroogo at dübürdü kelip, bir azdan kiyin üygö Adılbek kirdi. — Kunduz ceñe, akçaga emne almak bolduñuz? —dedi. — E Adılbek can, — dedi abışka; — üç kündön beri oşol teñgelerdin ubarası. Koyorgo cer tabılbayt. Tegi özün ötkörüp alıp, kontorgo saktatçı…— Alıp cürüñüz. Özüm brigadir, özüm koyorgo cer taap berem: ayıldık poçtonun aldında saktık kassanın bölümü açılgan. Oşondo ötkörüñüz. On cılga koysoñuzda erkiniz. Kayra, töl koşulup turat somdoruñuzga! — Dele, tölünö ıraazıbız, — dedi Kunduz ceñenin abışkası kompuyup: — Teñgebizdi ele saktap bergeni olco, bizge. Tegi oşol kassaña saldırıp koyçu. Adılbekcan? —Andan beri beş cıl öttü. Cıldan cılga bizdin kolhozdun örkönü ösüüdö. Ötkön cılı kolhoz boyunça kireşe: 995 000 somgo cetken. Bıyılkı cılı bizdin kolhoz millioner bolot. — dedi Şayır ceñe. Men Şayırdın kebin ünsüz baş iykep kubattadım. — Oşondoy kaynim — dedi Şayır meni karabay süylöp: — Adılbek brigadir bolso azır uşul cerde ayıldık sovettin predsedateli. — O, al çoñoygon eken go! — Oova cergiliktüü ökmöt. Ötkön cılı ayıl çarba vıstavkasına katıştı. —Carayt azamat! — Tursun ceñeñ da Kunduz ceñeñ da oşol cıldan beri kolhozdo belgilüü kişilerden. Turmuştarında köp özgörüülör bar: kirgen üylörü üç bölmölüü. Oblustun başkı agronomunday kenen turuşat…Şayır cakasın silkip, oñdonup olturdu da dagı bir söz aytuuga eptendi. Kuzdun koñur celp betibizge lep-lep urup; biz faytondo termelip kete berdik.

3.2.2. Muzdakta

Bular üçöö. Üçöönün teñ mingenderi koyondon okşoş kula ceerde. Mañdayları kaşka; kuyruktarı solop, ala turk; ak şıyrak — don cılkısının tukumunan. Kol kötörtpöy, tizgin çoydurbay celdey lepildep taskak uruuda. Kırs etip taş uruntpay, birs etip çañ uçpay kunduzday cıltıldagan doñuz sırtı coloyul kaykalap catat. Condun salkın celi betke urup, irmegen sayın közdön caştı ırgıtat. Ceerde argımakka mingen ortodogu çıkanaktay erkek: — Oy, katındar… tarta cürsök kantet! — dep tizginin cıya karmay bergende, anın sol cagında katar kele catkan kara toru kelin eki üzöngüsün teñ teep, eer üstünö tura kalıp karagattay közdörün badırayga karap: — Kim, katındarıñ? Bizdin at — Rakıya! — dep kamçısın üyrö kötörüp, erkekti con talaştıra salıp kaldı. Erkek çıkanaktay boyun kodoñ ettirip Rakıya cakka burula kararında, anın oñ carında kele catkan çolok murun kızıl kelin kamçısın büktöy karmap: — Çana boldu, balam, sara, —dep erkektin tebeteyin közünö türtüp tüşürdü. — Bilip cür, balam! Bizdin at —Keres! Togolonup tüşkön tebetey argımaktın tizesine urunup, aldı cakka toptoy ırgındı. Külkülörü too cañırtıp eki kelin ötö çıgıştı. Eelikken atının tizginin arañ cıyıp, erkek tebeteyin alışka buruldu. — Oy erkek, eñemin dep şoruñ kstpasın! — Argımak talpagındı taşka cayart. — Ekinçi baykap süylö. — Oozuñan küybö! — deşip, kelinder katkıra külüp, katuulay cürüp ketişti. Kür, cayloo, kürkürögön semiz cer, arpadan küçtüü çöp ottop ee calañ dürkürögön semizder degendey kalın ceerde cılkı örttöy kızarıp, doñuz sırtının kızıl otunda ıñgıranat. Kulun emizgen beeler ana kuttuu üydün salabattıı baybiçesindey peyil kütünüp; bir kalıpta toktoo cayılat. Subaylar tentek; kulun taylar erke. Keesi cörgömüştün başın irmegilep, ottoor-ottomokson; keesi kaşkasın carkıra (s.32) tıp aldı cagına tikçiye karap, kıdıra bassa tamaşa izdep sayran kütkön boz baladay erke. Keesi kuyrugun sırtka salıp aldırañdap çapsa oyunu kanbastan eki tanoosu derdeñdeyt. Tör kaptagan kalıñ cılkı enesinen kulununa çeyin; subayınan tayına çeyin kula ceerde. Köbü kaşka; köbü akşıyrak, sopol kuyruk; tankı cal! bir nasilden tukumu öskön mal. Al tügül uşul toonu da cañı cayıttap kelgendey: dümüröygön taş, dümpüygön arçalardı ilire karayt. Koşkuruk atıp selteñ etet. Kulagın tikçiytip alıska odurayat. Çöp başın sıdırıp cel cortot: kök taypak törlördö tolkun ötöt. Zor kanattarın sozup ciberip, te biyik çokolokto kaldayıp coru aylanat. Kandaydır taş kopşolup, — kök calama zookalap “çañ” etip oştono ketet. Tentek ceerde kızgılt tanoosun

deldeñdetip ansayın koşkuruk atat. Kılt berip çukul burula ketse: sooru cünü küngö çagılışıp cıltılday beret. Beregi aç kaykañday beri eñkeyip eki kelin bastırıp kelatat. Eköö öz ara bacıldaşsa, — eki payondun elindey. Köñüldörü cay. Alçaktata bastırıp, aylanaga karaşat. Üzöngünü boş teminip, eer üstündö er cigittey erkin olturuşat. Avanın sunuktugu taasir etip, betteri leptüü. Ezelden bir cürgöndöy ınak, bir ösköndöy kurbu. Biri karagattay közdörün oynoktotup: — Aytçı Keres canım, kögörgön kök; köykölgön çöp, cüñküygön taş; dümüröygön arça baarısı kim üçün? —dese; Ekincisi aga cool berbesten cayılgan cılkıdan alıs kamçısın kötörö: — O Mizantrop, Mizantroviç! —dep çetten koşkurgan tentek ceerdeni erkeletet. Tentek ceerde da aga erkelegendey elteñ etip kulaktarın kayçılaştıra koyot. Kara toru kelin çunañdagan ceerdege karap: — Cok Keres canım, bul Mizatropton emes. Zabavnik tentekten. Oşon üçün uruşa ketiçüdöy çunañdap turbaybı. Körsön, ütüröñdöşün körsöñ. Munun çoñ atası Zefir — kanday tentek bolgon. Azır al saraydan çıkpay karap turat. Kıska murun kızıl kelin sılay gana kamçılanıp koyup, tez-tez süylödü: —Azır anın al kıyalı cok. Toodoy bolup erinip turat. Bir kezde miñ cılkıdan çıkkan aygırdın tentegi ele, karılık anı kalcaytıp taştadı. Kara toru kelin közdörün bacıraytıp cılmaya küldü da: — Anı Kandraşka tazalasa örköçünö kolu cetpey kalat eken, — dedi. — Mişa Kandraşkañ ilgerki cikeybi? (s.33) — Oova, caşı altımışta, kebetesi bala. Cılañaç cüröt; bulçuñdarı taştay bölök. Anık kızık adam: „ Çıraktı candırıp koyot, kitepti betine karmap aygırdın canında çalkasınan catat. Okup catat dep kelsen — uktap catkan bolot, oy kızık… “— dep bizdin naçkon külöt. — Al oşondoy, oñoy kodoo emes, Mişa Kandraşka. — Al ilgerki Nikolay zamanında ele şaar kıdırıp, at çaap cürçü eken. — Kuday ursun de, cer kaymaktaganda atka üyröngön neme deseñ. — O, tuura kırk cıl… Bizde al zayapkepdin cardamçısı da bolgon. Üstünö çımın konso dirildegen azoolordu üyrötüüçü. Cayıldıp catkan kalın cılkının çetin imere kayrıp, öz ara ermekteşken kelinderge erkek cete kelip, eki tizginin teñ cıya karmadı ele, argımak ukuruktay moynun koykoñddoto bastı. Kelinder aga uturulap aytıştı: — Oy erkeğim, kanday ekensin?!— Taanıp cür, bizdi, argımaktın üstünön kalpaktay alıp taştap koyobuz, sizdi., Erkek da kelinderge katuu kayaşa ayta albay caltaktay berdi. Artıkça kara köz kelinge calt karap alıp: — Oy, kagılayın Rakıya, çeberdeseñ bolo? Kamçın conuma turup kaldı, emdigiçe açışıp kelatat —dedi. Birok, kara köz anın conunun açışkanına keyibesten, katkıra külüp tabalap kaldı: — Ya! Menin atım Rakıya bele? Unutpassıñ, emi. — Unutkus

boldum… Mından kiyin silerdi eceke gana dep cürö turgan boldum. — Oy Rakış, toktop turcu, —dedi erkek çıkanaktay boyu eerde kodoñ etip: — sen meni con talaştıra çapkanıñda közümö ot çargılışıp ketti. Bir kep oyuma kılt tüştü… Beregi Don deren cerde kızıl kırgın kan agıp catat ko? Mına bul ceerde cılkı oşol caktan kelgen mal emespi? Mına Alatoodo doñuz sırtı töründö küçtüü çöbün ottop, cünün kırçıp ıñgıranat. Birok, uşular aybanda bolso, özdörünün ata-babaları öskön Dondo kan tögülgön kırgın bolup catkanın sezişet beken, ıya? Aytkılaçı? — Sezsin, sezbesin, Dondun cılkısın aman östürüügö biz mildettüü, erkeğim. Bar, tigil çetin tez imer. Kördüñbü, Kızıl-Ompol senin tebeteyiñdey kara bulut kiydi başına. Kün örttöy kızarıp çıkkan boluçu. Balkim, caan keler; too başı möndürlör. Cılkı çıgıp biyikke kaptalsa, uçkanı bolor. Beksö cayıtka tüşürölük, bar tez kayır! (s.34) Erkek, ceerde argımaktın başın burup, şagıldı etektep cayılgan cılkı cakka cönöy bergeninde kelin artınan aytıp kaldı: — Kögörgön kök; köykölgön çöp, duñkuygön taş; dümüröygön arça baarısı kim üçün ekenin bilesiñbiz? Bar, tez imer cılkını.! Betti aymalap cıldırım corttu. Ava salkın tartıp boygo ceñildik berdi. Kelinder da eköö eki bölünö bastırışıp, çettey cayılgan subaylardı cayıt otuna imerip bel-bek unçuguşat. Sıbızgıgañ ışkırıktar tördön çıkkañ cañırıkka koşulat. Taş kopşolgondoy bolot. Şagıl aralap ör tayana ottogon subaylar „bır„ bışkkırıp alat da başın çaykap, tik ıldıy oyun salıp, kalın cılkı böksö cayıtka karay agılıp baratat. Tentek kulundar oyunu kanbagan baladay adırañdap kök taypaktın dümpüygön arçaların aralay çabat. Beregi ceerde taydı karagıla, çeptip ciberse bırs etip carıldıp ketçüdöy börsöyöt. Arçanı aralay çapkan tentekterge tikçiye karayt, birok özü alarçılap kuyruğun sırtına alıp, tanoonu deldektetip, adırañdaşka köñülsüz. Tek gana toopuktuu balanın peyilin kütköndöy börsöyüp, beelerdin arasında. Sozolono çıkkan kelin obonu: terebeldin memiregen tınçtıgın baskanday boldu. Şagılduu çokoloktorgo menmensine zıñgırap, Muzdaktın törlörü çalgaya kerilet. Küñgöy, teskey köşülüüdö. Condun sonun güldörü baş iykeşip teñselüüdö. Kelindin obonuna sürönçü ışkırık şıbızgıyt. — Ooyt deseñçi, eceke! — degen cılkıçının ünü koştop koyot. Kelin obonu süygöngö arnalgan. Süygön alısta. El çetinde, coo betinde; at calınan kan akkan kazatta cürgön kezi. Bul muykam obon anın kulagına cetpes. Birok, ovon sozgon kelindin ottuu közdörü külüñdöp, nurduu cüzü caynap köz aldında turar. Anan beregi belesti, berekelüü tördü, ıñgırangan köp cılkını esine tüşürör. Muzdak sıdırım betin aymalap cortkondoy bolor. Ayıl köçüp, mal öskön cer; ördök uçun, kuu süzgön köl, köz aldında

meltirer. Oşondo süygönünün ovonu da kulağına ugular. Baatır cooker kaarduu cılmayıp, düşmandı karoolgo alıp: — Mekenim üçün! — dep maşa basar. Adegende keliñderdin biröö gana ırdagan ele, emi eköö birdey ovon sözdü. Birinin ünü koñguroodoy içke, kayruusu tez, kez-kez kubulcuta sozso sezimge tiyip, cüröktü tız dediret. Birok alarm enen cılkı aydaşkan azamat ovongo tolkup kelatsa da: (s.35) — Ooyt deseñ, ecekeler! — değenden başkaga arsıp kete algan cok. Cılkı çubap ötkön eki arçanın ortosuna kelgende kara köz kelin erkekke katardaşa berdi. Közdörün külüñdötüp kadala karap:

Acalduu kiyik colugat
Askadan adis mergenge,
Çabıttan şumkar sorunat,
Adırdan susar körgöndö.
Ayım tuusa oñunan,
Tosup çıgıp colunan,
Asılarmın moynuna
Menin
Ardagım esen kelgende…

Dep, ovonun kubulcutup barıp, at üstünön boy taştap, erkektin moynuna kolun arta salıp, anı özünö bekem kısıp aldı. Çıkanaktay bolgon baykuş neme: — Oy… canım eceke, başımdın söögü kıçırap ketti… dep çalınıp ciberdi. Kelin koltuğun boşotup, eerge tüzölüp olturdu da katkıra küldü. Anan kamçısın aldına sundura karmap, tetiri betke karap oyun salıp baratkan cılkılarga körsötüp: — Çap, tez! Başka iş koluñan keler emes, cılkının aldın böksögö tos! — dedi. Kızıl-Ompoldun başına cınalgan tebeteydey kara bulut bat ele kaldaya tüştü. Küñgöy-teskeydin ak karduu askalarına bulut samsaalap tünörö baştadı. Aalamga külgön kündün közü dayının taptırbay kara buluttun arkasına caşındı. Cılt-cılt çıbırçıktap kubulup turuuçu köl beti kölökö camınıp, eki toonun ortosunda meltiredi. Con cak şuuldap: canagı cılkı catkan törlöp ağarıp kaldı. Çılbır, tizgindi boş koyup, argımagın otkozup turgan erkek con cakka çoçuganday karap: — Kapıray, ecekelep… dobul! Cılkını böksögö tüşürgöndügübüz oluyaçılık bolgon eken! Şuuldaşın tıñşagıla? Sözdü kıskartkanda caman coo bul. Korkkonum bar… karganın kanatıp kıyratkanın körgömün. Cılkını çıñırtat boluçu, bir cerde tura albayt boluçu…Kalıñ cılkı böksö cayıttın tüzönündö ıñgırana cayılıp kaldı. Bayatan beri oyun salıp cürgön tentektep da con cakka tikçiye karap koyup,

kayradan ermektep çöpüzüüdö. (s.36) Bayagı çırçı kelin böktörgösündögü suulugun bürkönö kiyip algan. Sırt kebetesin körgön, anı ayal dep aytap emetey. Alp müçösü at üstündö zalıyat. Eerde olturuşu kıt kuyganday bekem. Toodoy bolgon ceerde argımaktın calına eñkee taş öböktü salıp süylöp koyot. — Kün kuralıp kaldı, körörsüñör, tünü menen nöşör kurt. Kirpik karuunu unutkula! Kardap ketse… cılkı ıktap teskey oosa. Erteñ kızıl kapçıgay bolso, otubuz betke çıgat. Erkek da çıkanaktay boyuna uzun kelgen suulugun butunun başına tüşürö kiyip algan. — Koy anday bolboyt, — dedi dökürsüp, kelinge; — çoñ ceerde, ala tuyak ceerde, cılkının törösü oşol eki bee. Oşol eköö bassa, başka cılkı da basat, al eköö baspasa başkalarda baspayt. Men al eki beeni baskan tabışınan bilemin. Bışkırgan bışkırığınan taanıymın. Sözdü kıskartkanda, uşul cılkılardagı kambar ata — oşol eköö. Dıbırap camgır keldi. Kündün kanday batkanı bilinbesten, tün kirip, közgö saysa körünböy ketti. Kelinderdin bürköngön suuluktarı gana tınımsız dıbıroodo. Mingenderi camgırga soorusun salıp, ıktay kalat. Çıyrıkkan at oozdugun şıldırata beret. Balasına açuulangan baybiçeni eske salıp, bee “kañ” etet. Kantse da baya, kün cıluuda tınbay oynogon kulunu emi caanga çılabay enesinin koltuguna başın katıp catsa kerek. Çagılgan cark etkende gana cayıt elçösü alakanda bolo kalat da kayra tün tüşöt. Cılkıçılar birine biri dabış salışat. — Kaydasıñ Keres! — Men mında! Sen caktan cılkı ketpesin. — Caanga sooru salıp kaldı körünöt. Ketpes. Menin üşümdü ula! Erkek da bir caktan dobuş çıgarat: — Ala turk azırınça kozgolo elek. Korksoñor meni tapkıla! Kelinderdin biri külüp, biri tigil cigitti tamaşalayt: — O erkeğim, korkkon özün bolbo, ünüñ kargıldanat. — O… men erkek! Katın emes…— Kanday, kanday? — Meni tapkıla, comok ugasıñar… İlgeri Colborsu çaar degen aygır bolgon eken. Colbors çaardın üyürün cılkıçı kaytaruuçu emes eken…Asman teñ carılıp ketkendey tak töbödön çatır-çutur ete tüştü da kürkürögön dooş cerdi titiretip cibergendey boldu. Terebel cap carık bolo kalıp bir zamatta kayra tünördü. Cagırdın dabırı bayagıdan küçöy tüştü. Aldında mingen argımak selteñ etip bir orunda titirep tura kaldı ele. Cañı baştagan “comogu” oozunan tüşüp, cılkıçı içinen kübüröp kelme keltirip ciberdi. (s.37) Cakından unçukkan Rakıya: — Oy, çaar aygır, comoguñ kana! Çagılgandın epkininen soo kaldıñbı, özün? — dep küldü. — Kapıray eceke, — dedi erkek koburap: — uşunday tündö salgılaşkan erler kanday, bıya? Tak uşul saatta okko uçup catkandar da bargo? Kanday deysin, ıya? — Oova, uşul saatta duşmandı öltürüp catkandar da köp. Al sen comoguñdu cönöt. — Bali, oşolor,

анык er da, bıya… Oşentip çaar aygırdın üyürün kaytargan cılkıçı boluçu emes eken. Çaar aygır özün özü tosup, karışkır kelse, çapçıp taştap, uuru kelse, atınan tiştep ırgıtıp ciberip cürö berçü eken canıbar. Koyçu, sözdü kıskartkanda: tündördün birinde çaar aygırdın üyürünö colbors çaaptır. Çaar aygır colbors menen alışıptır. Koyçu, sözdü kıskartkanda ertesi eesi izdep kelse, törtö eşilip coykun kalgan. Üyürü aman çaar aygır cok. Tüşkön coykundu ulap eesi da izdep keliptir. Çöpkö tamgan kan bar. Kelse, nayza boyu cardın tübündö çaar aygır teñselip arañ turat deyt. Eerdi cırılıp, soorusunun terisi şalbırap, sarı suu menen kan büt boyunan tamçılap, tıtılbagan terisi cok. Oozunan kan ketip canında colbors ölüp catat deyt. Koyçu, sözdü kıskartkanda, canıbar, çaar aygır colbors menen aalışıp kelatıp, cardan uçup ketken eken go. Colbors ölüp, özü arañ turgan eken go. Kelinder da cılkının zobolosun kötörüp maktap kalıştı: — Kırgızdın cılkısınan neçender çıkkan. — Colbors emes, coon top uuruga tay aldırbay üyrün iyrip algan aygırdard da bolgon. — İlgeri bizdin eldin, Ker-çunak degen aygırı karışkırdın kökcalın çaynaptır. — Pay, pay- dedi cigit ünü kargıldana çıgıp: — oşondoy aygırlardı coogo minse, sözdü kıskartkanda, coonu tepsep ketpeybi, ıya? Cılkıçılar kep kızıgına kirip kalışkan ele. Bee okuranıp, bezildep kulun kişinep ciberdi. Cılkıçı çoçup ketti: — Kokuy, ecekeler, kişinegen çoñ ceerdenin kulunu! — Çettep baratkan go şaytan! — Karışkır çaptıbı, deymin? Üçöö birdey dabış salışıp, kulundun ünü çıkkan cakka cönöy berişti. Ündörü ugulat, özdörü közdön kayım — tünörgön karañgılıkop tartkanday boldu. Eki kelin, çıkanaktay bir erkek attan tüşpöy tandı atırıştı. Mına! Cazdın künü caş baladay degen kep. Tünü boyu çorgolop nöşör kuysa da kün çıkkanda tokumday bulut körünböyt (s.38) Şüüdürümdüü kök ırañdan kün çubaktap çatıray cayılgan kalıñ cılkının çetin imere kayrıp kelin da ovon çıgarıp ermektep barattı:

Nöşör kuygan kündördö,
Ay karañgı tündördö,
Özüñ bakçu cılkıga
Aşıgıñ boldu küzötçü.
Tañ atkança camgır caap,
Bir tınbıstan dabırap,
Aydalıma suu öttü.
Cumşak cazdık, ak şeyşep,
Uktap catçu mamırap,

Tattuu uyku canga rakat,
Sagınam cıluu töşöktü.
Agın suuday şarkırap,
Kayrat cıyıp boyuña
Duşmanıñdı ceñseñçi,
Ardagım, cooker kelseñçi!

3.2.3. Paydaga Çeçilgen Çatak

Kaş kararıl. Kalgan kez ele. Birine biri söz berbey bacıldagan eki atçan, kıştaktın çoñ köçösü ıldıy kara çabuul menen kele çatıştı. — Sen cılkıçı bolsoñ — bakkan cılkıñdı bil! Toru kaşkanı erteñ arabaga koşomun! — dedi biri. — Sen brigat bolsoñ, malga talatpay çöbüñdü cıydır! Toru kaşkanı kim beret eken? — dedi ekinçisi koşo aytışıp. — Alam dedim, alamın! — Berbeymin dedim, berbeymin! Eköönün üzöngülörü kagışa ketti. — Alamın toru kaşkanı! Arabaga koşup çöp tarttırabamın! — Berbeymin toru kaşkanı! Taptap turup mayramda çabamın! — Tigini tıyakta ata mekendik soruş cürüp caatsa, sen mayram mayramdap, at çapkın kelet, ee? — Tigini, basa! Soruş cürüp catat dep sen mayramdı mayramdatpagıñ kelgen eken go? Eköö birdey çoñ köçönün ortosuna toktoy kalışıp, birinin atın biri omurooloto ketti da bayagıdan beter kıştaktı cañırtıştı: — Uşul sözdörüñdü tökpöy çaçpay başkarmaga aytıp barbasam ele sakalıma ert ketsin! — Aytsañ ayt… A senin sözdörüñdü tökpöy çaçpay partkomgo aytıp barbasam, menin sakalıma ört ketsin! — Munun mıyzamçasın kör oy. — Brigada emes kişinin miyzamdan çette kalganın kaydan kördün sen? Üzöngülörü kagışa tüştü da çoñ köçö ıldıy eköö birdey taskak urdurdu. Alar şıdır kelişip kolhoz başkarmasının mekemesine toktoy kalıştı. Brigadir borbuk atınan top etip tüştü da çılbırın taştay salıp, mekemege karay cügürdü. Cılkıçı Keldibek da atınan ırgın tüşüp, çılbırın taştay salıp, tiginin artınan cönödü. (40s) Kolhoz başşkarmasının mekemesinde sçyottu çak-çak urup, esepçi Akmat gana olturgan. Al, kars açılgan eşik cakka calt karaymın dep, sçyottu cañılıp urup aldı da: — Attiñ Boke, keliñiz… — dep berdi. Brigadir borbuk oñ bosogodo tura kalıp: — Başkarma kayda ketti, balam? — dep suradı. Esepçi Akmat nazarın syotuna bölüp, cay barakat coop berdi. — Başkarma… coldoş… ketti. Cılkıçı Keldibek sol bosogodo tura kalıp: — A partkomçu? — dep suradı. Eki abışka söz aytıştan batınalbay turgan kişilerçe birine biri calt-calt karanıp, eköö birdey ökündü: — Kap aksakalıdın coktugun körçü…Esepçi Akmat çıgargan sandardı kagaz betine cazdı da: — Kana kayradan bir tekşerelik — dep tigilerge nazar salbay sçyotun urgulay baştadı. Oñ bosogodo turgan brigadir bul arada unçuga algan cok, tek keyigendigin bilgizip, ökünüçtö kalganday boldu. Sol bosogodo turgan cılkıçı aytkan sözü üstöm bol turgan kişiçe, öz aldınça koburap cattı. — Şapassıñ balam, meni cılkıçısıntat körünösüñ. Senin brigadirdigiñ maga kolko bolup berbes. Mına

altı cıl boldu, cılkı bakkandıgıma. Elüü-altımış bee kolumda kulundayt cılıga. Calkı cabagı çıkımga uçurap körö elek. He altı cıldan beri kolumdagı malga suuk kol aralabadı. Menin bakkan cılkım arık bolso, başkarmañ ekööñ meni korkutarsıñar. Bolboso, men koondoy semirtip turgan attarımdı çetinen alıp, arabaga koşup, arıktatarıña korkutat ekensin go, sen!Bul sözdör canına batıp ketti körünöt, brigadir anı alduraya karap aldı da:— Boldu emi oşonço ele… —dedi.— Bolboso kılarıñdı aytçı! —dedi cılkıçı ogo beter köktügün karmatıp, — men cüz cılkının içinen Toru kaşkanı erkeletip baksam… Sen anı arabana koşup alıp, eki kündön kiyin omuroosun ketirip otursan, e?Brigadir Borbuktun da canı kuykalanıp ketti körünöt:—Oy, sen baykap süylö! — dedi odurayıp: — menin arabaga koşturgan attarımdın omuroosu ketkenin kaçan kördüñ den? Unçukpay koyso köpürüp baratasıñ da. Azır soruş uvaktısı bilseñ! Erkele dep Toru kaşkañdı arabaga koşpoy koyo albaybız. Sazdagı üymöktü bazga üydürüş kerek, üröndük buudaydı kampaga taşıtış kerek, taktay zootunan alıngan altımış kuba taktaydı tarttırıp, saraydı captırış kerek; kala berse ata mekendik soguşta sen ekööbüzdün (s.41) cırgalıbız üçün küröşüp catışkan Kızıl Armiyaga cardamga bölüngön cüz tokson sntnep eğindi punktka cetkizip tögüş kerek. Mına uşulardın bardıgı at, arabanın küçü menen bütöt, bilsen! Cılkıçı Keldibek söz taba albay kalgan kişiçe bir az cooşunkurap: — E, kerek bolso… taşıt, töktüp, anın bardıgı brigadirdin mildeti — dedi. Bul arada esepçi Akmat da özünün taktap çıgarıp algan sandarına toluk raazılanıp, sçyotuna karap koydu da: — Tuura bir million cüz miñ! —dedi. Eköö birdey esepçige karaştı. — Tuura bir million cüz miñ! —dedi esepçi. Brigadirge karaganda, cılkıçı abışka şaşmaraak ele. Oşonduktan, al esepçiden ozunup suradı: — Al millionuñ emnenin sanı, Akay? — Emnenin deysizbi, Keke! — Cılkıga tiyiştüü emespi? — Oova, Keke. Bul bizdin kolhozdun 41-cılkı kireşesi: akçaga çakkanda tuura bir million cüz miñ som boldu. — Million degen kança, kırgızça aytkanda? — On cüz miñ — bir san! — Pay, pay… bay ele bolgon ekenbiz…— Baybız Keke, baybız…Cılkıçı esepçiden dagı suradı: — Emi oşol bir san akçadan calañ cılkıdan kelgen kireşeni aytalar bekensiñ, Akay? — Aytalbagandaçı! — dep esepçi külümsüröp sçyotun şak-şak ura baştadı. — Kança eken? Esepçi öz aldınça koburap bir katar sandardı koştu da: — Cılkıdan kelgen kireşe. Tuura üç cüz oñ miñ som…Cılkıçı abışka kötörülö tüşüp maktanıp: — Oy brigadir, uktuñbu, esepçinin çotun? Cılkıdan kelgen kireşe tuura üç cüz on miñ som akça deyt. — Oova, uktum — dedi brigadir, — Toru kaşkanı arbaga ber, dagı

kireşeñ köp bolot! İşenbeseñ, Akmat kalış. Surap kör. — Iya! — dedi Keldibek kızuulap, — Akmattı kalıstıkka karmaganday bozonun sözün baştap kelgen kimdi kördün sen! Esepçi Akmat cazı alakanı menen cılkıçını iyinge taptap koydu da: — Kekem tuura aytat — dedi caydaarı bolup, — tegi aytış emneden çıktı, orundukka cay olturup süylöp beriñizçi, kana? Brigadir borbuk Akmattın körsötkön orunduktarının birine barıp oturdu. Cılkıçı da orundukka olturuşka (s.42) kozgondu ele, birok brigadirdin ozunup ketkenin körüp ızalana tüştü. Akmat, aga boş orunduktu körsöttü: — Mınday kelip olturuñuz Keke.Cılkıçı Keldibek büktöy karmap algan kamçısın sundurup: — Mına bul brigadir oltursun, çoñ emespi? Uşul ele burç ılayık bizge, — dep kecirligip karmatıp burçka barıp calp oturdu. Esepçi Akmat cılkıçının coruguna argasız küldü. Brigadir orundukka çalkalay berip, emgekte bışıkkan cazı alakanı menen coon sanının üstün "tap" dedire bir çaptı da cılkıçıga oduraya karap ayttı: — Oy, sen… menin sözümdü ukpay koygonuñ az kelgensip, emi Akmatka kecirlenbeseñçi! Akmat caş bolso da colu uluu azamat…— Basa, sen Akmattı özüñö koşpo! — dedi Keldibek öz kezegin ketirbey. — Koşposo toru kaşkanı arabaga berbeym degeniñdi Akmattan caşırat ekensin go? — Kaysı toru kaşkanı? Sen menin açuuuma köp-köp tiye berçü bolbo…— Bah! Colborstun açuusu ay!!— Toru kaaşkanı arabaga deyt. Kep sayasat tuurasında bolgonun unutup koyduñbu? Cılkıçının kebine brigadir tüşünö albay, eki alakanın caya berip suradı: — Oy, sen kaysı sayasattı kozgop catasıñ, ıya? — Azır soruş maalı, körüngön cerde celpine bergendey tınççılık cok. Akmat dele bolişevik. Bizdin kolhozdun işeniçtüü esepçisi. Bardık esep çot uşunun kodunda. — Brigadir Borbuk stoldun üstündö catkan sçyotko söömöyün sayıp körsötüp, sözün uladı, — tigine, bizdin kolhozdun bıyılkı bergen bir million cüz miñ som kireşesin çotuna urup akçanın on mimiñin cep alsa, sen ekööbüz munun ayıbız aça alat belek? Cılkıçı Keldibek bul arada unçuga algan cok. — Pas, — dedi Borbuk öz sözün özü kubattap, — ar kim öz işinde baatır. Akmattı Toru kaşkaga mingizip koysok, cılkımı sençelik baga albas, balkim? Mına, stolunda olturup, çotun ursa caraşıp kalat. Bizdin üç cüz tütün eldin bütün tizmesi uşunun kolunda. Egerde Akmat çatak bolso, oşonço köp tizmeni aralaştırıp ciberse, sen abışka kökala tekedey bolup cılkıñdın artında cürgön boyunça cogolup keter elen…Cılkıçı Keldibek emne aytarıp bilbesten, cakasın karmanıp, koburay berdi: — Kudaya tobo! (s.43) — Oova, — dedi emi brigadir üstömüröök söz aytıp, — cıldın başınan beri cılkı artında cürüp senin tapkan kündörüñ altı cüz elüü bolgon

eken. Akmat işenimsiz bolso “Keke” dep, seni kara küçkö dalıga çaap koyso, kök ala teke baştanıp otura beret elen. „ Sizdin tapkan künüñüz tuura beş cüz boldu “dep koyup, narı cagınan cüz elüünü Akmat özünö siñirip ketse, anı sen kaydan bilip cattıñ ele? Borbukka Keldibek oduraya karadı da bul arada da eç söz taap aytalgan cok. — Bilip koy balam, — dedi brigadir abışka, bayagısınan beter üstöm süylöp, — esepçi Akmat biz üçün kün, tün debey uşul özün olturbay koygon kak çıgaçka olturup, tarsıldatıp çotun urat: candı taktayt, maldı taktayt; eğindi taktayt, kündü taktayt; cündü taktayt, tıyındı taktayt; cılkını taktayt! Munun baarı çot emes. Bizdin el bıyıl bir kününö beş kil, beş cüz grammdan egin, üç som, cıyırma beş tıyından akça alıştı. Akmat buzuk bolso „ Keke, siz beş kilden egin alat ekensiz “dep seni kara küçkö dalıga çaap koyot ele, kök ala teke baştanıp, sen olturup alat elen. Akmat cegiç bolso senin beş cüz grammdan danıñdı öz kabına saldırıp koyot boluçu…

— E-e! — dedi Akmat. — „ Erdin işin el bilet “, — degen makal bar. Men er bolbosom da el üçün adal emgek siñirgen kişimin. Menin işimdi siler sınaysıñar, siler tekşere siner. A men bolsom adilettik emgek kıluuga mindettüümün, ekeler! Cılkıçı abışka çıdap tura algan cok. — Oy, sen… Unçukpay koyso tütöp baratasıñ da. Baykap süylö! —dedi burçtan tura kalıp al, — Akmattı ceriç dep kim ayttı saga? Sen mintip süylöp ortobuzga ot cakçu bolbo! — Bul ot cakkandık emes, sözdün tamsili bilsen! — Sözdün tamsili mınday bolboyt, bul meni esepçige cek köründü kılayın derenin bilsen! — Koy emi —dedi brigadir, — alçılanbay ok koygun, Akmattı tootpoy koygon da özüñsüñ…Açuuga ceñdirgen Keldibek kep ayta albay kaltaarıy tüştü. Esepçi Akmat sözgö emi aralaşkısı kelip, cılkıçı abışkaga munu ayttı: — Oy, çarıktık, — dedi Akmat aga, — teñtuşuñuzdun tamaşa sözünö da ızalanasızbı…— Kaysı teñtüş? — dedi cılkıçı abışka odurayıp, —kim menin teñtuşum? Uşul kök ala şaytan maga teñtuş bolobu! Bul brigadir — aktip, a men bolson karapayım cılkıçımın! — Kep anda emes çarıktık, — dedi Akmat caydaarı, — Bokem brigadir bolso da üzöngülöş öskön sizdin kurbuñuz… (s.44) Cılkıçı abışka oduraya tüşüp: — Kim kurbu maga? Uşulbu?!— Albette, Bokem sizdin kurbuñuz…— Bul kurbu bolso maga çoñduk kılıp kelebi? — Oy sen, kanday çoñduktu aytasıñ? — dedi Borbuk.Cılkıçı abışka aga calt karap: — Unutup kaldıñbı bat ele? — Tegi senin açuuñ emnege keldi? Eske salçı, cüyölöşölük? — Bokem, cöndü aytat, taarınçıñızdı aytıñızçı, emi? — dedi Akmat da. Cılkıçı Keldibek sözgö cıgılgan kişiçe bir topko unçukpay oturup, sanay

baştadı: — Arabaga Toru kaşkanı alam dedin — bir! Almustaktan beri mayramdap kele catkan mayramdı mayramdalbayt dedin — eki! Kızıl asker coogo minse caraçu külük toru kaşkanı arabaga berbegenim çın. Keptip cüyösün ukpay turup, meni buzuku dep atadıñ — üç! Bul üç ökümdügüñ menin açuumdu keltirebi cokpu, ıya! Sen maga anık zamandaş ekensiñ çınıñdı aytçı, kana? Brigadir abışka orunduru menen artına ketençiktep oturdu da: — Botom sen, cılkı bakpay kalp üyrönüp cürsöñ kerek, — dedi kezek berbey bacıldap. — Arabaga toru kaşkanı alamın dep aytkanım ıras; alarım da çın! Al emi kaysı cerde mayram bolboyt dep ayttım? Kaçan seni "buzuksuñ" dep camandadım? Kayra sen — „kök ala şaytap, zıyankeç "dep, meni adam katarınan çıgarbadıñbı? Keldibek ordunan uçun turdu da Borbuktun tak bet mañ dayına kelip bakıldadı: — Moynuñdagı mildetiñdi unutup taştap… anık kalptı cattap cürgön sen körünösüñ. Toru kaşka asker atı — arabaga koşsoñ omuroosu ketet dep aytkanım ıras. Al emi seni kaysı cerde zıyankeçsiñ dedim men? — İ, i! — dedi Borbuk söz karmagan kişiçe kubanıp, — mına, emi! Öz oozuñdan çıkkan sözüñdü özün tanmak bolduñbu? Cılkıçı abışka cakasın karmanıp, başın çaykaldı: — Astapırılda! Altımış caşka kelgençe oozumdan çıkkan sözümdü tantıp körgön can emesmin. — Iya! — dedi brigadir abışka da korozdonun, — altımışka kelgençe sözün tanıp cürgön kimdi kördüñ sen? — İ, i! — dedi emi Keldibek söz karmagan kişiçe kubanıp: — Tanbasañ mayram bolboyt degen sözüñdü kayra aytçı, kana? Brigadir abışka çoçup ketti: — Men saga mayram bolboyt dep kaçan ayttım? — Ayttıñ! Cana çoñ köçönün başına kelgende, ayttıñ! —Oy sen, toktoçu! (s.45) — Mına toktodum! Bışka — Toru kaşkanı mayramda çabam debediñbi sen? — Oova, dedim men! —Bıyıl soruş, külük taptap çabışka uvakıt cok debedimbi, men? — Oova, dedin sen! — Cıldagıday bozonu kordop taştap, boz baldar tamaşanı baştap…—Oova, cok…— Bıyılkı mayramdı emgek menen ötköröbüz: kelgen kireşe soguşka cumşalat. Erkek, ayal debey ömdürüşkö çıgışat…— Oova, çıgat…— At, araba kalbay çegilip…— Oova çegilip…—Mayramdı öndürüş üstündö ötköröbüz — debedimbi men? — Oova … kanday, kanday? — Mayramdı öndürüş üstündö…— Co, co… — dep cılkıçı abışka başın çaykap ciberdi, — sen bulardı maga aytıp tuyundurgan emessiñ. „ Toru kaşkanı alam dedim, alamın "— dep kana öküm kılgan boluçusuñ. — Co… Men tuyundurgança. — Co sen maga öküm tiydin. Egerde sen soruştun paydasına deseñ — anda men bir toru kaşkanı gana emes, özüm küzötüp cürgön cılkını da tüp kötörö öndürüş üstünö anday kelet

boluçumun, çırağım! Co… co… Sen munu maga tuyundurgan coksuñ! Bayatan beri eki abışkanı cüyölöştürüp koyup, ugup oturgan esepçi Akmat: — O-oo carıktıktar! — dep küldü. Eköö birdey anın oozuna karaştı. — Tuura, tuura! Sizderdin aytışıñızdardın sayasiy maanisi bar eken. Cılkıçı maktanıp ordunan kozgolup koydu. Esepçi Akmat da çeçendik kösötçüdöy bolup, arı beri basıp koyup, sözün cönöttü: — Tuura aytasıñar karıyalar, cıldagıday tınççılık zaman emes. Ata mekendik soruş cürüp catat…Emi brigadir da ordunan kozgolup, cılkıçıga karap koydu. — Çeçendikti cıyıştırıp, sözdü kıskartıp aytkanda, bizdin eldin eñkeygen karısınan tartıp, es tartkan balasınan öydö iştegen işteri, cumşagan küçtörü — bosogodon attap kirgen coonu törgö çıgarbay öltürüş üçün cibergen kez… (s.46) — O bali! Söz emes beken Akmatım! — dep cılkıçı Keldibek öz aldınça koburadı. Esepçi Akmat arı beri baskan kalıbında tamagın casanıp aldı da sözün cönöttü: — Ceñişti bizdin iştegi iygilik da çeçişet. „ Kecekteşmey bolboyt, kekcirlikke col cok! Tak aytıp, taamay iştep; kıska möönötttö uzun işti bütürüş kerek, kıñk- mıñk etpey kızıp iştese, kıyla cumuştu bir pasta bütürsö, er cigit too omkorup koygondoy balbay bolot! “dep, bul sözdü siz aytuuçu eleñizgo Boke, dedi brigadirge, al.Borbuk başın iykektetip kubattap koydu:— Oova, oova! Bul sözdörümdü emi da aytıp cürömün Akmatım. Emgekte balbay bolso, azamattın mandayı carık bolot…Esepçi Akmat brigadir abışkanın iynin taptap turup, sözün cönöttü: — Emese, sizdin mañdayda carık bolsun: mayramdın urmatına saraydı bütürtüñüz. Cılçıksız bütün bolsun, cel ötpös cıluu bolsun. Töbösü biyik; tamanı tegiz, törü carık; akırları tereñ bolsun…Cılkıçı abışka kamçısın sundurup, carışa süylödü: — Dagı bir sunuş: asker atı — Toru kaşkanı menden talaşkanın koysun! — Oova, — dep Akmat emi cılkıçı abışkanın özünö buruldu: —„ Bakpasa mal ketet. Soyuş tukumun tügötöt. Zayapkeri caraşsa, çobur — külük bolot; caman baksa kuluk — cilik bolot! “dep siz özüñüz aytuuçu eleñiz…Cılkıçı abışka da şaşıp ketip, başın iykeñdetti:— Oova, ovaba! Bul sözümdüncılkaçılardın arasında bügün da aytamın! — Emese, altı cıldan beri bizdin kolhozdun cılkıcı sizdin koldo kulundap ösüp catat. Al üçün sizge pakmat! Sizdin emgek este. Bul üçün bizge pakmat! Birok, bıyıl soruş. Armiyaga çara tuyak at kerek. Aygırıñız semiz tursun, beeleribiz egiz kulundasın. — Bee egiz kulundabayt, tegiz kulundayt: oşonu egiz dep koyuşat. Bıyıl beelerimdi tegiz kulundatamın…Cılkıçı abışkanın bul sözünö, brigadir közünön caş çıgara küldü: — Oşol ele… kulundarıñ asıy bolup tolgondo arabaga at ayaçu bolbo! Esepçi Akmat stolunun canına kelip tura

kalıp, sçyotun şak-şak urup: — Azır saat ondon on minüt ketti… maga uvakıt cetti… cüz elüü beş ayal, cüz cetimiş erkek… artta kalganı ekiden; aldıñkısı cetiden… orto esep menen ar bir kişi… beşten kundük normo! Demek, ayal erkek bolup — üç cüz ontoguz adam, işte calkooluk, albette, caman… Bardıgı bütüröt; bir kündö: 1630 emgek! (s.47) Esepçinin sçyot uruşuna Borbuktun da Keldibektin da közdörü ileşpedi. Artıkça cılkıçı abışka esepçinin oozuna bir karayt, koluna bir karayt. Akmat ansanın sçyotun tez-tez urup şakıldattı: — Eki kündö tolot —3260 normo! Andan kirpiç koldo, taktay oydo… samanga kırk beş, sarayga miñ beş… Oşondo cüz carım adam kerek. Esepçi Akmat sçyotun urgandı toktotup, brigadir Borbukka tüşündürdü: — Sçyotko urdum, tak esep kıldım: cüz carım adamınız erteñ azandan dayar boluşsa, orto esep menen ar biri kününö beşten norma atkarsa, eki kündö keñ saraydı bütürüp ketişmek boldu. Brigadir abışkanın eki tanoosu deldee tüştü da: — E, sonun boldu Akmatım! — dedi. Emi maga emne aytar eken? Degensip, cılkıçı ordunan kozgolup, tamagın casadı. Akmat cılkıçının al sırın bile koygonsup: — Keke kep uruñuz! — dedi sçyotun çakıldatıp ura baştap: tubarı — seksen, subayı — tokson, at bar — cüz on, kunlundarı semiz, aygırdarı — segiz, mal tukum köp, corgo — tört! Cılkıçı abışka çıdap tura albay: — Toru kaşkanı cene esepte balam, — dedi. — Oova, Keke, Toru kaşka bötön. —Akmat sçyotun çakıldattı: — saman tamanga; sulu attarga… boz çöp beş cüz; caz çöbü çü, kara sulu toguz, bardıgı bolot — on ceti miñ sentner. Oşondo siz, cılkını kırk eki kün cayıttan baksañız, bardık koldogu mal kıştan semiz çıgat.Cılkıçı abışkanın eki tanoosu deldee tüştü da: — E, sonun bolot anda, Akmatım — dedi.Akmat caydaarı külüp, abışkalarga ayttı:— Kana, emese, karıyalar, ekööñüzdör teñ bizdin kolhozdun buurul sakal kadırluu adamdarı bolosuzdar, ekinçi çataktaşıp kelbes üçün kol berişkile!Brigadir abışka da karkıldap külüp turup:— Uşul sa egeriştim ele… emi bolbos, bolbos, — dep cılkıçının kolun bek-bek kıstı.Cılkıçı abışka da karkıldap külüp turup:— Uşul saada men eregiştim ele… emi bolbos, bolbos, — dep brigadirdin kolun katuu kıstı.Beş kün, beş tündön beri cılkıda bolgon abışkası bügün üydö tünöörün bilgen soñ, kempiri da balpıldap kubanıp kalgan boluçu. İlberiñki kamınıp, meç cagıp, kazan asıp koyup, torko elekten un ötkörüp ciberdi. Anan ükögün (s.48) açıp iç mayga tiybey, kakşıp kalgan kazanga kuyruktun üç cagınan bir kuymaktık may tuuradı. Üç cumurtka carıp, bir çınıdan köbüröök sütkö undan sebelep, çalmakey çalıp kuymak kuya baştadı. Aygırın caydaktap, tizgindin eki cagın teñ tartıp ıyık

calga kañtarıp koyup, üzöngülörün dıñ-dıñ kagılıştırıp, eer tokumun kötörüp, Keldibek eşikten kirdi. Al kuçagındagı eer tokumdu oñ kapşıtka koydu da kadırap kazanga karap turup: — O-o, bizdin baybiçe kuymak kuyup cibergen tura! — dedi kempirine. Kempiri da tiktey karap, balasın erkeletkensip koburap koydu: — O, bocuragan cırgalım, tigini! Küyködöy bolup turgan kebetesinen… cay olturup kuymagıñdan ceçi emi, kuurmañdan içe koyçu kana? Beş kündön beri talaaga tünöp kurup kaldıñgo, özüñ. — Beş kündön beri aygırımdı minip cürdüm! — dedi Keldibek kempirine maktanıp, — Canıbarım özü da meni sagınıp kalgan körünöt: tüşüm otursam eteğimdi cıttagılap, tebeteyimdin töbösün tiştegilep, canımdan ketpeyt. Meni korkutayın deyt okşoyt. Minip alıp bastırsam, başın alçaktatıp, eki kulagın kayçılaştıra koyup, elteñselteñetip cüröt. — Emi aygırındın kebin toktop, — dedi kempiri — ısıgında kuymagıñdı cep, kuurmañdı iç! Talaaga tünöp cürüp kurup kaldın go. Kuymaktı kattay sugunup, kuurmadan uurtap, cay olturup, Keldibek cılkıda cürüp körgöndörün süylöp olturdu. Ters saydan tülkü kaçkanın ayttı. — Kap! — dedi ılkıçı oozun karmanıp, — eger aldımda toru kaşka bolup, tülkü tüzdön kaçkan bolso, eki attatpay cetip, at üstünön ele eñip ketpeyt belem… Dagı eki, üç tülkü alsam ele, baybiçem saga bir içikke öñüp bolup kalbayt bele. Kap! Attiñ seni ay, ee! Baybiçesi da baldıldap kubanıp koydu: — O tülkü içik egen tilegiñden bolyun… Tülküñdün da kebin bütür. Kuymagıñ muzdap ketmek boldu. — Attiñ seni ay! — dedi cılkıçı dagı oozun karmanıp, — tülkü cerge kirsin eçteke emes ele… üç colu üç bödönö bastım ele…Keldibek sözün bütürböy eki cagına karanıp kaldı. Baybiçesi sabırsızdık menen suray berdi; — Al baskan bödönölörüñ kayda? — Bödönölör deysiñbi…— Oova? — Attiñ seni ay! — dedi cılkıçı dagı oozun karmanıp, — birin bastım ele koltuğumdan çıgıp ketti. Biri eteğimdin (s.49) astınan. A biröönün kay cagımdan çıgıp ketkenin özüm da baykay kaldım. Kantti-kantpedi uşul eki butumdun arasınan ketti okşoyt. — Boldu emi, bocuragım. Bödönöñdünda kebin bütür — dep baybiçesi közdörün cıltıratıp kulüp koydu. — Kergen bilgenderin tökpöy-çaçpay süylöp bergenden kiyin Keldibek aytarga söz tappay olturdu. Beş kündön beri öz başınan ötkörgön okuyalardan calgız gana Toru kaşka cönündö brigadir Borbuk menen çataktaşkanın aytkanı cok. Egerde, anı aytsa, „Ökmötçülörgö tiygizbey cür debedim bele "… dep baybiçesi uruşat boluçu. Oşentse da al kuymaktı cep tügötüp, kuurmanı içip bütürgödön kiyin çeçinip töşögünö catarında, —o! asker atı toru kaşkanı men beret bekemin, dep öz aldınça küñküldöp aldı. Abışkasının

küñkülün kulagı çala kalgan baybiçesi „anı kimge? “dep suraganınça bolboy emnegedir alardılanıp unutup koydu.Borbuk atına taskak urdura köçödön köçönü dabırttatıp, ulam bir koroogo toktoy kalıp, darbazanı takıldatıp, kerektüü adamdardı çakırıp cürdü:— O, Orozbak, üydö bolsoñ çık beri?Aradan minut ötköndö eşik kıçır açılat da, küşüldöp üydön biröö çıgat:— Borbuksuñbu, oy sen? Ceti tündö emne kılıp cürösüñ? — Azır bizdikine kele koy. Kep bar…— Emne kep? Uşul cerden ele aytpaysıñbı? — Bol, keçikpe! Brigadir abışka başka sözgö kelbesten, atın moyunga şart bir çaptı da karañgıga citti. Al kıştaktı aralap cumuşun bütürgöndön kiyin, köçönü dabırttatıp taskak urdurgan boyunça öz üyünö kelip tüştü. Saraydan çıgıp turgan uzun şırgıydın uçuna çılbırın ile salıp, atın asa baydap koydu da kamçısın süyröp üyün közdöy bastı. Çakırılgan admadardın aldı, brigadirdin üyünö eçek kelişse da özdörün emnege çakırganın bilbey olturuştu. Kelgendergen Orozbak Borbuktun özü menen da anın baybiçesi Suran menen da teñtuş adam boluçu. — E, Suran — dedi al, teñtuşsunup, — senin abışkañ üydön attanganda soo attandı bele, tegi? — İ, emne eken? Soo ele attangan. — Basa, baarıbızdı çakırıp koyup, özü emdigiçe cok. Uvakıt bul boldu, ukubuzdan kaldık. Senin bırışkan kabagıñdı karap ele oltura berebizbi, emi? — Karabasañ kete koy akem üyüñö. (s.50) — E kantip ketemin? — Orduñdan turup alıp, eşikti karay bassañ ele ketesin. Olturgandar külüp kalıştı. — Basıp, kete albaybız — dedi Orozbak çoçugan kişiçe karay kalıp, — bizdi mında senin kocoyunuñ çakırgan. Al çoñ kişi. Andan körökçö ordundan tur da kazan as. — Iya, kazan as! — Emne, caktırbay kaldıñbı? Eç bolboso kazanındı karap olturalı. — Senin olturganıña kim kuştar mında? Aytış uşul cerge kelgende, eşik açılıp, üygö Borbuk kirdi. Suran menen kecildeşip olturgan Orozbak sözdü eşikten kirgen üye esine cönöttü: — Oy sen, brigadir! Ceti tündö uşunça eldi çakırıp alıp, ce soygon koyuñ körünböyt, ce askan kazanıñ cok. Sen bizdi emne kılmakçasıñ? Ayta koyçu, kana! Ce kempiriñ kütpöyt, „azır çıgıp ketkile! “dep köçük bastırbay kubalap olturat.Brigadir abışka kamçısın mıkka ilip koyup, üstündögü içigin çeçip çatıp, caybarakat ayttı:— E, kadırı ötpögön kişi uşintip kuuguntuk ceyt da… Sen coguñda üyüñö barsam Asıl ardaktap kütüp alat meni. Olturgadın baarı sözgö aralaşıp: — Basa, Bokem tuurasın aytat, Suran ceñeme sizdin kadırıñız ötkön emes ko, — dep küldü. — Bol baybiçem — dedi Borbuk külö karap, — uvakıt az, baçım kıymıldap kazan as: cetişe alsañ kuurma kaynatıp, kuymak kuyup ciber, cetişpeseñ — on kişige ölçöp botko borpuldat…Bul uçurda eşik şart açılıp,

eşikten şakıldak katıp köründü: — Oy, brigadir ekem! — dep berdi al, bosogonu attabay çatıp şakıldap, — tün ortosunda çakırtıp alıp bizge bereriñ botkoñbu? Astırsañ kaadaluu kazan astır! Üydö olturgandar eşikten kirgen şakıldak katınga karaşıp, külüp aytıştı: — E, şakıldak ceñe!— Kel…— Bokemdin sözü sizge kaydan uguldu?— Uktum — dedi şakıldak katın, — men sözdü ukkum kelse, sırttan ugam.Orozbakka caga berbey kaldı okşoyt:— İ, menin şakıldak kelinimdin kulagı törtöö. Üydön süylögön brigadiriñdin sözü emes, keñsalarda olturup başkarmanın aytkanın talaada cürüp ugat. Basa, sen brigadir bizdi ceti tündö üyüñö çakırıp kelip botko bermek beleñ? Birok Borbuk da tigil aytışkandarga kezek berbey bakıldadı: (s.51) — Pas, silerdi tündö üyümö çakırıp keldim, tamak berebi silerge, sabap ciberembi silerdi — özüm bilüüçü cumuş…— Botom kelin, brigadir emne deyt? — dedi Orozbak şakıldak katınga, — kezegin ötkörböy kep tapçı buga. — Emne kep ake? — dedi şakılıdak katın tozo süylöp, — brigadir akem botko berse, tatıp körölük, sabap ciberse, soyulun kötörölük. Andan başka da kep bolcu bele? Oturgandar cıraan katkı külüştü. — Emi kentesin Orozbak, menin şakıldak kelinim keptin tuurasın aytıp taştadı go, — dedi Borbuk.Orozbak söz taap ayta albay, bakcayıp koydu. — Bol, baybiçem! — dep, brigadir kempirin şaştırıp koydu da olturgandarga buruldu, — kana emese, agayinderim. Baybiçenin botkosu kelgençekti boş uvaktan paydalanıp keñeşip, bütürör bir iş bolup kaldı. Nazar salıp kep uksañar emi men keneşimdi aytayın. Orozbak sözgö aralaşıp: — E, brigadirim cañı maseleñ tuup kalgan körünöt, ayta ber, kulak sende, — dedi. — Keñeşim tötö, — dedi brigadir kompuya kalıp sözün cönötüp, — kılıcın alıp kış kelatat. Suunu kubur kaptap, cayıttı kar basar kes. Terisi cukarıp mal arıktayt. Cılkı bolso da teep ottoor, küngöy kara catpasa koy, eçkige kıyın boloo, üy çarıktık muruntugun uçbay basıp küröndü cıttap kalar. Mına oşondo cogoru caktan söz tiyse, uşul oturgandarıbız uyat bolup kızararbız. Men brigadir bolsom, siler evenoboysuñar cooptuuluktu bardıgıbız teñ seze turgan kişilerbiz. Bıyıl malga töl koşuldu, mal saraylarga batpayt. Keptin tötösünö kelsek; ayal, erkek bolup cüz carım kişi kününö beş normodon atkarsak, çukul möönöttö çoñ saraydı turguzat ekenbiz. Uvakıt soguş maalı! İşibizde bul ıkçamdık bolboso, malıbız caydakta kalıp, özübüz uyat bolorubuz anık. — O, baykuş brigadirim, — dedi Orozbak bakıldap, — botkosun berip çıgarıp ciberet go degen elem. Kerektüü keñeşiñ bar bele, körsö! Köp söz işti buzat, ardaktuu cumuş mal asıroo. Özüm içikke oronup terdep cürsöm da ayazda zirkiregen maldı körsöm üşüp ketem.

Brigadirim keñeşiñdi kuvattaymın. Orozbaktın sözün şakıldak katın cönötüp kaldı: — Brigadirdin bul keneşin baarıbız teñ ele kubattaybız! — Oova, — deşti olturgandar da bir oozdon — kuvattaar kepti kubattaş kerek. — Oova, — deşti olturgandar da bir oozdon — kubattaar kepti kubattaş kerek, — Bokemdin bul keñeşi kerektüü keneş! — Menin Bokeme suroom bar? — Ayt, surooñdu? (s.52) — Koldon keler kara cumuş kep emes. Elüü kişi bir çıksak eñşerip salabız. Bizdin koldon kelbey turgan: mık, taktay. Uşulardın cetişi kanday? — Mık kemçil — dedi brigadir tüşündürüp; — zoottogu altımış kubanı taptıp alsak, taktay aşıp da kalat. Başka maternaldar kol menen bütöt, köp bolso, onbeş-cıyırma ustunduk şırgıy kerek. — O, şırgıydı koyuñuzçu, deşti evenovoylor tuş-tuş caktan caalap, — şırgıy koldon kele turgan cumuş emespi. — Altı unaa menen üç cigitti bölüp koysok, kamsız kılat alar. — Coldoş evenoboylor — dedi Borbuk tigilerdin nazarın burup, —kepti aytsa çıga beret. Keñeş uşul: bardı iştetebiz, coktu tababız, vakıt soguştuku — bütpögöndü küç menen bütüröbüz! Men canakı cılkıçı abışkañar menen aytışıp kaldım. E, kök ala şaytan. Cılkını bir özü bakkanday dökürsünöt, botom! „ Arabaga at cetişpey catat, at ber "desem, — "asker atı" dep Toru kaikanı kaşayın berbey koygonu! — O, soruşka calgız özü cardam berüüçüdöy bolgon baykuş, — dedi şakıldak katın tuuradan. — Oova, kelinim, —dedi brigadir sözün ulantıp, — al kök ala şaytan atına maktansa, kana, soguştun paydasına dep tez uvakta tört cüz cılkılık saraydı bütürölükçü! — E, boluntur! — dedi Orozbak bakıldap, — sarayıñ butöt, paytkom menen başkarmaga, brigadirim, rapırtıñdı çiyip bere berseñ da bolot! Boluptur, tünü menen kirişelik. O, Suran botkoñdu alıp kel beri. Brigadir özü baş bolup, üydö oturgan evenoboydor Orozbaktın sözünö külüştü. Aradan beş minuttay uvaktı ötköndön kiyin Suran. Konoktorunun aldına tastorkon caydı da üstünö bir çını kaymaktı salıp, sütkö köptürgön bir çoñ tabak taruunu buloolontup ortogo koydu. Orozbak eki alakanın kayıp ciberip berekelüü tabakka karap:O-o! Suran baybiçe silerdin "botko" degeniñer — mendey abışkanın kursağın caruuçu tamak bolot tura! Oova! Oova! Mınday "botko" köp bolsun! Op, bıssımılda!..Başkalar da Orozbaktın aytkanına cılmayışına, berekelüü tabakka kol uzatıştı. Cılkıçı Keldibek üç kündön beri cılkıda boldu. Al kara küñgöydün eteğine kalıñ cılkını kaptatıp çıgat. Dö (s.53) bönün üstündö atçan turup alıp, bışkırıp cılkılardı başkarıp, cürgön cılkıçılarga unçugat:O! Boldu, beri kelgile. Aradan bir az uvakıt ötköndön kiyin, tigil caktan da bul caktan da cılkıçılar attarın entiktirişe, döbödöturgan Keldibektin canına

cetip kelişti. O, Keke emnege çakırdıñbız? Kep bar! Emne kep? Botom! Beregi brigat Borbuk maga çoñsunat. E, kandayça Keke? Asker atı toru kaşkanı arabaga koşom deyt. Al neme karıgan teke sakaldanıp alıp, ketmenin kötörüp egінçiliktin artında curup, maldın kadırın bilbey kalgan körüöt. Al brigad, men… Anın sıñarınday cılkı balasında da ar kandayı bolot. Alardın corgosun sülküldötüp minse, külügün alçaktatıp cürsö caraşat. Al emi tigil bizdin küröñ aytırday balban cılkılar arabaga ılayık! Toru kaşkaga kaamıt kiygize turgan atpı? Kalbır öpkö, cez bilek karabanır kazan at değen toru kaşkalar emespi, çirkin! Toru kaşkaday attardı, sootun caltıratıp, kılıçıp kıñgıratıp şer minse caraşat. Bul mal kadırın bilgendiriñiz, Keke.Basa Toru kaşkaga cılkı teñelebi. Anançı, Bozgunçum, — dedi abışka da kötörülö tüşüp, — baiırkı bolso Manas minet ele Toru kaşkanı. Emi bolso, Semen Budyonnıyga caraşçu at! Begeri paşis biz menen soguş cürgüzüp catat. Tankesi bar deyt anın. Aptamatı bar deyt anın. Birok Toru kaşkaday attarı bar degendi kulagım ukkanı cok. Cakşı at düşmandı tuyagı menen taptap, mingen askerenin ömürün caktayt emespi, çrkin. Karıgan teke sakaldangan beregi abışka anı bilgisi cok. Men Toru kaşkanı berbey koygondon kiyin ızasına kelse kerek, emicüzdön aşık kişisi menen saray saldırıp catat deyt. Bir cılkıçı sözgö aralaşıp abışkanın sözün taktap koydu; O, Keke, Borbuk ake sarayın keçee ele turguzup bütürdü…O, koyçu! Men öz közüm menen kördüm. Cüz kişi katışkan eken. Bir top kündö tört cüz cılkı batarlık saraydı turguzup koyuştu. Iya! — dep, cılkıçı abışka çoçup ketti: — tört cüz cılkılık deysiñbi? Oova, Keke. (s.54) Oy, al emenin cılkımda emne işibar eken, ıya! Başkarma menn partkom çeçim çıgarıp, Bokeme tapşırışıptır. Saraydı oşol turguzsun depbi? Oova, Keke.Mına kızık — dedi abışka ızalanıp, — cılkını bakkan cılkıçıga keñeşpesten turuşup bulardın kılgan işterin kör! Anın emnesin keñeşmek ele, carıktık? — cılkıçılardın biri külö bagıp. Emne üçün keñeşpeyt! — dedi abışka, bayağısına beter açuulanıp, — karıgan teke sakaldanıp alıp, al brigadiriñer maga aram oyu bar! Bolboso tört cüz cılkıga da saray salınuuçu bele? Birin biri içke teep, beelerdi külün taştasın değeni al. Balkim, saraydın için bölüp-bölüp koyuşkan çıgar — dedi ekinci cılkıçı. Keldibek kabağın muştumday kılıp tüyüp, kirpikterin tüksüytüp, bir azga unçukpay turup ayttı: Cok, men özüm barıp, anın turguzgan sarayın öz közüm menen körömün… Kolhozdun cılkısın koluma ötkörüp alganıma altı cay öttü. Çalkı cabagı zıyan bolgon emes. Mingen atın moyunga şart bir salıp, cönöy berip:O, men kettim. Cılkıga sak bolgula! — dedi cılkıçılarga. Kara çabuul menen

aşığa kelatkan Keldibek Borbuktu alıstan kördü da anı atayılap uturlay bastırdı. Zor mildetti atkargan Borbuktun köñülü açık, bala çoluksa erkeletip, kubanıçı koynuna batpay cürgön kezegi boluçu. Emi tigil caktan aşığa kelatkan cılkıçı kurbusun körüp: „ Bizde da çoñ ceñiş bar, dostum "— dep aytışka uturlay bastırgan cönü da oşol boldu. Cakın kelip kalgan Keldibekke, al: —Oy, sen cılkıçı çal! Emne körüp enteñdediñ mınça? — dedi. Borbuktu tigil caktan kele çatıp körgönündö ele cılkıçı abışkanın açuusu murdunun uçuna çıgıp, kıcırı kaynay tüşkön ele. Emi anın üstünö tiginin "oy cılkıçı çal", dep unçuguşu ogo beter canın küygüzüp ciberdi körünöt, kök ala sakalın kökürögünö caykaltıp, cılkıçı cagaldana berdi: —E, basa, oy sen brigad çal!... Bildik senin çoñ ekendigiñdi! Seni biz eki teşe çerge saray saldırıp büttü dep uktuk!..Çın ugupsuñ, — dedi brigad oylonup turbastan coop bere berip, — tigil cakta soguş curup catkanda, tabiyat kaarına alıp kış katuu bolso, senin bagıp cürgön cılkı (s.55) larıñ burganaktan caydak kalbasın kokuş dep saray saldırıp koyduk! —Iya! — dedi cılkıçı bayagısınan beter ızalanıp, — "çenin" bakkan cılkılarıñ deyt tura! Men cılkını öz koluma alıp bakkandan beri altı kıştı ötkördüm… Kaçan sen cılkı bagışıp berçü elen maga! Meyli, burganaktap kar tüşsün, meyli udurgup boroşo uçsun, baytaldarımdın caldarı cıgılbay, kısıraktarım suuktu suuk bilbey, dañ salıp kıştan çıguuçu! Senin erikkende turguzgan sarayın maga kolko emes. Men cılkımdı senin sarayıñız ele kıştan çıgaramın! "Cenin erikende" degen cemesine borbuktun ızası açınıp erinderi bülküldöp, sakaldarı birindep kettida, teminip çıktı. — O, sen, çeberdep süylö! Erikkenden saray salgan kimdi kördün, ıya! — Oy, sen, basa!.. — dedi cılkıçı Keldibek da teminip, — a cılkısın caydak kaltırıp, borukturup cürgön kimdi kördün, ıya! — Saray turguzuu — erikkendin işi eken go! — A, cılkını cayıtka baksa, — buyugup kalat eken go! Carıktık kambar ata — celden bütkön mal bilsen!..— Celden büykön dep sen kolhozdun malın boroondo kaltırayın degen ekensin go, ıya? — O, buzuk maytandın sözün kör, aytkan! — Basa zıyankeç şaytandın oyun kör oylogon! — Şaşpa sen… Menin sarayıma kışta cılkını kirgizbegeniñdi körörmün, men. — Basa, şaşpa sen!.. Bakkan cılkımdı senin sarayına kamap salıp çıdap olturuçu kişi men emesmin! — Emne deysin, sen? — Kara küñgöydün betegesi belden deymin. Beş cüz emes, beş miñ cılkı kıştay teep ottoso çeti oyulbayt deymin. Senin sarayıña menin cılkım kamalbayt, deymin! Brigadir abışka da kezegin ketirbey temine çamındı: — Kar kalıñ caasa, deymin! Cılkı teep ottoy albay kalsa, deymin! Alakayır küç alsa, senin cılkılarıñ

menin sarayıma kelbegende kayda barat, deymin! — Zıyankeçsiñ! — dedi Keldibek bakırıp, — sen menin bakkan cılkımdın semiz cürgönün körö albay, kıştın katuusun tileyt ekensiñ go! — Buzuksuñ! — dedi Borbuk tiginin sözün ukpay kıykırıp, — sen menin turguzgan ak sarayımdı körö albay, cılkındı talaaga bağam deyt ekensin go! — Senin zıyankeçtik oyundu partkomgo azır aytpasam, sakalıma ört ketsin! — A senin buzukuluk oyundu men da azır başkarmaga aytpasam, menin sakalıma da ört ketsin! (s.56) — Cür keñsalarga! — Cürsöñ cür! Üzöngülörün kagılıştırıp eki abışka çoñ köçö ıldıy taskak urduruştu. Eki, üç kvartal ötkönçö eköö birdey ünsüz tünörö kelişti. Kolhozdun mekemesin közdöy baruçu köçögö buruluşup, burçtagı köpürödön ötö bergende gana cılkıçı kayra kekete baştadı: Brigadir da çıyrala tüşüp, aytıp kaldı: — A meni sen başka kişige arızdanat dep turasıñbı! — Tört cüz cılkı bir sarayga batat dep kim ayttı, saga? — Oy sen, emne deysiñ? — Seni menen partkomdun aldında gana süylöşömün deymin?!Bul colu kolhozdun mekemesinde sçyotun çal-çak urup esepçi Akmat calgız olturgan ele. Al, eşik şart açılganda, birin biri cöölöşö kirgen Borbuk menen Keldibekti körö koydu da: — O-o kelgile, kelgile, ardaktuu akeler! — dedi. Birok tigil eköö teñ coopko kelişpesten, esepçi Akmattancarışa suraştı: — Partkom kayda? — Başkarma kayda? Esepçi Akmat alarga oşol zamat cool berbesten, maalkatıp sçyotun urguladı. — Şaşpassıñ… Meni zıyankeç degeniñ üçün dalay cerge barıp kelersin, balam! — dedi Borbuk. — O, sen kim elen oşonço! Brigadamın degeniñ go? — dedi Keldibek. Aytış uşul cerge kelgende esepçi Akmat sçyotun urup olturup özünön özü “bırs” küldü: — O, carıktıktarım, partkom menen başkarmada emne cumuşuñuzdar bar ele? Kebiñer bolso, ayta bergile maga ele? Cılkıçı Keldibek tamagın kırıp, ünün cooş çıgarıp: — Akay, maga partkomdun özü kerek ele, — dedi. Brigadir Borbuk da tamagın casap: — Oova, Akay. Bizge aksakaldar kerek! — dedi. Esepçi Akmat ordunan öydö turdu da: — Maga işenbeseñizder aytmay ele koyunuzdar — dep murtun sılap, külüñdöp koydu. — Ok! Saga kantip işenbeyin? Dedi cılkıçı çoçup. — Mına bul kök ala şaytan eç kim menen keñeşpeyt… Öz bilgenince eki teşe cerge saray saldırıptır dep uktum. (s.57) — Saldırdı, — dep koydu Akmat da. — Ökmötçülör emne aytarın bilbeymin — dedi cılkıçı bakıldap, — men makul emesmin al sarayga…— Koş, sebebin aytıñızçı? — Cebebi değende… Men bakkan cılkı een basıp, erkin ottogon mal. Cılkı canıbar küröndü cıttap köngön murdu sasık üy emes, — celden bütkön mal! Üzöngüdön kar tüşsün — teep ottop, sırtta cürüp

erkinge köngön mal. Kamap koyso, tişteşet, tebişet, kagışat, çaynaşat. Men altı cıldan beri cılkı bagıp çalkı cabagım çıgım bolgon emes Akmat balam. Bıyıl soguş cılında beelerime kulun taştatıp, elge da kempirime da cüzü kara bolgum kelbeyt…— Oy sen… — dedi brigadir sabırsızdanıp Keldibekke, — beeleriñe kulun saldırganı catkan kim? — Sen! — dedi cılkıçı korse tip. — Tobo, tobo! Bul emne deyt, ıya?— Tört cüz cılkını bir sarayga kamaranında beelerimdin kulun salbasına til kat beresiñbi?— Oy, sen kutursan kerek, — dep brigadir ordunan ırgıp turdu, — tört cüz cılkını bir sarayga kamamak bolgon kim ekeni ıya?— Sen ekensin!— Şaşpañızdar — dedi esepçi Akmat, aytışkandarga, — partkom menen başkarma raykomgo ketişti.Eköö birdey özgörülö tüşüp, carışa suraştı: — Paykomgo emnege?— Tak sizderdin çataktı çeçişke.— Bizdin… emne çatak?— Sizderdin uşul çatak — dedi Akmat salmak menen aytıp: — biriniz cılkıçı ekensiz; biriñizder brigadir ekensiz; biriñiz cılkı bagıp, cakşı at östürdüñüz; biriniz — brigadir bolup, cılkı saray salırdıñız; biriniz cılkıdan köp miñ som kireşe berdiñiz; biriñiz efinden mol tüşüm tüşürüp, saraydan on miñ som ünömdöp kaldınız…Keldibek esepçin iyinden tartkıladı.— Oy sen, Akmat! Bizdin kaysı çatak? — Paykom, payispolkom eköö birdey kelişmek. Bul iş menin kabarımda: sizdin cılkıdan elüü külük, bizdin sarayga bagılat, — dedi Akmat emi sçyotun çak-çak urup turup, — elüü cügön, elüü celdik, elüü terdik, elüü basmayıl cana elüü eeri dayar bolot! Munun bardıgı da oşol attarga kerek. Esepçi kolun alıstan imerip sözün cönöttü: — Zor Masköönü baatırdık menen korgop catışkan 8-gvardiyalık diviziyanın komandovaniyesine bizdin kolhozçulardın atınan tömönküçö kat cazabız: — “Masköönün kaarman korgooçularına! Tiyanşandın bir ötögün cerdep turgan biz (s.58) din “bereke” kolhozunun kolhozçuları sizder üçün elüü külüktü bölüp çıgardık. Al elüü külüktü uşul kezde bizdin karı brigadiribiz Borbuk akenin saldırgan sarayında, bizdin malga sırdaş karı cılkıçıbız Keldibek akebiz barıp turat. Bizdin külüktördün tuyagı kurç kaçkandı kutkarbas, kalbız öpkö — cez bilek kara bayır kazan attar! Akmattın bul sözdörün ukkanda cılkıçının mundarı erip, közünö çolok başı keldi. Al Akmattın kolun bek-bek karmap turup: Akmat külüp: — Egerde mından arı Borbuk akem menen çataktaşpay cüzsöñüz, makul, anda Toru kaşkanı da koşobuz. — Makul, — dedi cılkıçı abışka, — karıgan teke sakaldangan uşul akmak ekööbüzdö emnenin çatağı. Ayıp etpe, Akay? Bu akmak ekööbüz dele almustaktan beri aytışıp cürüp könüp kalıpbız. Ceti şaşka çıkkanıbızça çükö talaştık. Andan kiyin kamçı çabıştık.

Kız kubalaşıp, bir küyöölöştük. Torpokton kökpörü tartışıp; kırdan börü çabıştık… ürkündö bir ürktük. Birge teşelep çöp çaap, kulaktarga Malay da bolup cürdük…— Al emes, ekööbüz kolhozgo da bir künü ötkönbüz — dedi Borbuk. — Oova! — dedi Keldibek alakan caya: — bu teke sakal ekööbüzdö emnenin çatagı, Akmat balam? Dele — öz aldıñda mına men uvadamdı berdim! Cılkıçı abışka brigadir abışkaga burulup kucağın keñ caydı da: — Kelçi, akmagım kucağıma! Mından arı ekööbüz aytışpay, tartışpay cürölük dep anttaşıp koyoluk!

— E, Oşentseñ! Esiñe kelseñ, tegi! — dep Borbuk da kuçagın keñ caydı. Eki kurdaş birin biri bek-bek kuçaktaşıp, acıraştıKeldibek oşol attangandan şıdır cılkıga keldi. Kalıñ cılkı öttöy çaçırak koñur küñgöydün betin berbeyt. Bayatan kırda soroygon cılkıçı mırza, azır kaptalday bastırdı. Cılıga özündöy toru ala kulun tuuçu bagalçak bee koktunun tamanında çatırday bolup göründü. Andan berki top subaydın çetinde Toru kaşka ottop turgan eken. Al başın kötörüp, ekikulagın kamıştay kılıp, kaşkasın carkırattı. Cakın kelgen Keldibekke erkelegensip, okuranıp koydu. Atayı kelgen Keldibek Toru kaşkanı köküldön sılap, erkeletip turdu: (s.59) — Bar emi canıbarım… Kulun keziñde seni karışkır tarttı, cañı asıyıñda sen ilbirsti çapçıdıñ. Emi asıyıñ törtkö tolgondo elüü külüktü baştap Kızıl Armiyanın karamagına barmak bolduñ! Okton caltanba, añgekten müdürülüp kalba! Kırgızdın mendey cılkısın uyat kılba, canıbarım! Borbuk akmak saray turguzdu! Ertenden tartıp sen oşondo bargılasıñ! Çüröktöy kerilgen kara cal torunun mañdayındagı teñkedey kaşkasın Keldibek kayra-kayra sıladı.

3.3. Türkiye Türkçesine Aktarım

3.3.1. Eltiler

1.

Biz faytonda iki kişiydik.

El valizimi dizlerimin üzerine koymuştum. Yağmurdan sonra nemli biz rüzgâr yüzüme esiyor. İçim ferahlıyor. İki tarafa göz gezdirsem sonbahar tarlasının bereketine gönlüm doyuyor. Araba sürüp, erişilmez pancar yığınlarını dolaşıp taşıyan, dirgeni saplayıp arabaya pancarı atan kişiler gözümün önünde. Yeşilliklerin kenarında beyaz tülbendi dalgalanan bir bayan duruyordu. Uzaktan gelen gelinin sesi tarlada yankı yapıyordu.

— Ey, kaynım! diyor Şayır yenge bana. İnsanı değerli yapan helal emektir. Yengen neler görmedi ki? Gördüklerimi sana anlatmayayım. Bunları anlatmaya kelimeler yetmez. Ben anlatmaya kalksam da senin bunları üşenmeden dinleyecek vaktin yok gibi. Bak bizim kolhozun[1] yerine geldik. Şu baştaki obadan aşağıki düzlükte üç grubun yeri var. Bir grubun yeri köyün üst tarafında.

Ben fark etmeden sözünü böldüm.

— Vay kaynım dedi Şayır bana, acelen var gibi gözüküyor. Acele etme kaynım, ben konuşurken acele etme.

Ben, Şayır'ın açık sözlü olmasına memnum oldum ve konuşmasını gülümseyerek dinledim:

— Affedersiniz, yenge? Bundan sonra sözünüzü kesmeyeceğim, dedim.

— Evet, kaynım, ben konuşurken otur! dedi ve Şayır sadece beni dinle, diyerek sözüne devam etti.

* *

*

[1] İsim Rusya'da köylülerin ortak olarak çalıştıkları tarım işletmesi. http://www.tdk.gov.tr/

1936 yılının ocak ayı. Şiddetli ayaz çıtırdadığında tütsü gibi soğuk titretiyordu. Biri başka birinin evine gerekli olmadıkça soğuktan korkup çıkıp gitmezdi.

Adılbek başkandır. Bindiği büyük yeleli torudur. Atının üzerinden buhar yükseliyor, üstüne giydiği sur traykayla[2] kaplanmış kürk, yakasını kırağı tutmuş. Kışlaktan tam bırakmadan sokakta gezinerek:

3

— Ey ben başkanım! Kendim sizi çağırmaya geldim. Kıymetinizi biliniz ve benim insanlarım hepiniz oraya gidiniz! deyip, halkı davet etti.

O zaman da bir ev sahibi cevap vererek:

—Olur, kahraman ekip başkanı! Gidelim gidelim deyince

O, tamam demeden önce Adılbek başkan, karın toz toprağını çıkarıp arkaya dönerek: — Benim toplantıma kadınların gelmesi şarttır. Siz gelmeseniz de kadınlarınız gelsin. Ey, eşleriniz kalmasın!

— Ey, Kunduz yenge geliniz! O giderken sokakta rastladığına gelin diyordu, gördüklerine — O, Tursun yenge durmayınız! Kendim başkanım! Ben kendim davet ediyorum. Davetten kalmayınız. Şimdi varırsanız iyi lafın üzerinde olacaksınız. Şimdi varmazsanız toplantıma kendim alıp götürürüm elinizden tutup ağzınızda yediğinizi göreceksiniz! Çabuk olunuz, yürüyünüz!

— Böyle davranan başkan bizi evde rahat bırakmaz. Ey elti, hadi biraz erken gidelim, diyen sesi Adılbek başkan duyar, kendince sevinir ve:

— Evet, ben bırakmayacağım! Kendim başkanım, kendim geldim. Tembeli hiç yatırmayacağım inatçıları da toplantıma kendim alıp götürürüm! Çabuk yürüyünüz!

Bu köyün ilerisinde dört köşeli alçak bir ev vardı. Etrafında inek gezmeyen, içinde insan yaşamıyormuş gibi her daim eski bir evdi. Sadece tepesinden sabahtan akşama kadar duman çıkıyordu. İnin ağzı gibi oyulup kâğıt yapıştırılan

[2] Tırayke=Tırıyke, r. Kon. 1.triko; 2. Yünlü (kumaş). Prof. K.K.YUDAHİN, Kırgız Sözlüğü, Ankara 2011, s.733.

güneşli tarafındaki oyuk, o evin penceresiydi. Geceleyin o camda hafif bir ışık gözükürdü.

Adılbek başkan bindiği büyük yeleli torusunu nefes nefese bırakıp, gelip gri evin penceresinin karşısında durdu. İki üzengisini aynı anda teperek, üç kere eyer üzerinde ayağa kalktı. Sonra kamçısını bükerek tutup kendi eteğini şak diye vurdu ve at üzerinden eğilerek seslendi:

—Ey, Şayır yenge beri çık! Ben başkanım, kendim geldim. Beri çık! —dedi.

Fakat bu arada büyük yeleli torusuna binen Adılbek başkan bu evden hiç ses alamadı.

— Ey, Şayır yenge! —dedi sesini yükselterek; evdeyseniz çabuk çıkınız!

Deliğe yapıştırılan kâğıdın deliğinden yalnız parlayan göz gözüktü ve:

— Annem daha demin çıktı, diyerek kız çocuğu Adılbek başkana cevap verdi

— Çok mu oldu çıkalı?

— Evet.

— Nereye gittiğini söylemedi mi?

4

— Söylemedi. Kötü çuvalını kolunun altına sıkıştırıp giderken: “Soğuğa çıkmadan sessizce evde oturunuz” başka da bir laf demedi.

— O zaman sen annene söyle, dedi Adılbek kendi eteğini kendisi şak şak vurarak başkan seni kendisi davet etmeye geldi de! Toplantısı varmış, gelsin dedi de! Kendim arayıp bulurum. Bulamazsam söyle, kurban olduğum. Eğer gelmezse, kendim başkanım, kendim tekrar geleceğim ve alıp götüreceğim!

Bu arada Şayır yenge çalışıyordu: Ahırdan ahıra gezerek ineklerin tezeğini topluyor kümesten kümese gezerek tavukların altını temizliyordu. Kendini temiz sanan eltisi onu görünce söylendi:

— Ay pasaklım ay! Kendine yakışanı bulmuş ya! Benim tavuklarımın gübresini temizleyeceksen temizle! Kümesi bozup gitme! Tünekleri düşürme!

O zaman da Şayır mahçup olarak yavaşça eltisine cevap verdi:

— Kümesinizi bozmam, odunlar düşse de kendim düzeltirim.

"Burnun da koku almıyor galiba? Nasıl dayanıyor Allah'ım?" diye kırmızı yüzlü elti burnunu daha da kapatıyordu.

Fakat, Şayır yenge işini çok seviyordu. Kızıl yüzlü elti onun yaptığı işe uzaktan bakıp burnunu tutsa da Şayır sanki altın alıyormuş gibi kendi mesleğini yavaşça yapıyordu.

— Aferin Şayır yengem! Bu demek erklik demek! İşte bu işni sevmek demek! deyiverdi. Büyük yeleli torusunu koşturup gelen Adılbek başkan da: İşte başkanın tavsiyesini dinlemek demektir! Ziraat kursuna ücretsiz gitmiş miydiniz? Topladığınız tezek değil sarı altın. Eğer böyle çalışırsanız Mariya Demçenko gibi olursun.

Deminden beri sadece kendi işini yapan Şayır:

— Bana Mariya Demçenko gibi olsun dersen, dedi başkandan talep ederek: — bana at, araba ver. Beş günden beri topladığım gübreyi buraya taşıyacağım.

—Tamam yenge, —dedi göğsüne vurup övünerek: —ben kendim taşıtacağım. Kendim başkanım, sizin emeklerinizi tamamlayıp, çalıştığınız günlerinizi kendim sayacağım!

— Kendi iş günlerimi yerine getirmedikçe ben de durmayacağım, başkanım.

— O kısmı siz merak etmeyiniz.

— Geçen yıllardaki emeğimizin sefasını kimin sürüp gittiğini biz bulamıyorduk.

5

—Kadriniz kıymetiniz bilinsin yenge.

— Benim gibilerinin emeğini kendi adına yazıp ünlü olayım deme?

— O zaman kendime zarar vermiş olmam mı yenge?

— Sivri dilimden hep çekerim. Dediğime kızma bana at ve araba ver başkanım.

— Yok Şayır yenge, bu dediğinize çok güldüm

— Gülmeyi bırak da bana at ve araba ver.

— At, araba hazır dedim ya! Şimdi benim toplantıma gel de sizi öveyim! Diyerek yiğit Adılbek açık konuştu.

2.

O gün kolhozcuların toplantısı bitti.

— Sanki görmediğimiz toplantı mıydı? Başkanımız çıkıp uzun süre bağırarak konuşurdu. Pancarı çok alalım! Çok alalım, diye söylenir. Ona ben evde oturarak da oy verirdim.

— Evet, sevgili eltim? Kadın kısmı toplantı toplantı diye sokakta yürür mü? Bir de oraya gittiğinde yumruğumuzu vurup laf söyleyemezsek ağzı kapatılan ineğin buzağısı gibi morarıp geri gelecekmişiz. Gidecekse öteki göğsünü geren Şayır gitsin. Toplantı denen yere uçuyor. "Benim emek günümü kısalttınız! Sizler yiyenler, sizler içenler!" diyerek utanmadan kolhozun başkanlarıyla tartıştığını görürsün.

— Şimdi kümesten kümese gezerek tavuk altı temizleyici olmuş, adam.

Bunları söyleyen eltiler ateş yakılan yerden kalkmadan oturuyorlardı. Fakat, Adılbek başkan büyük yeleli atını koşturarak tekrar gelip onları da toplantıya götürdü.

İnsan çokluğundan yerde oturmak bile zordu. Odalar küçük geldi. Buna bakmadan başkan konuşmaya çıkıp, deminki kadınların dediği gibi uzun süre konuştu.

O, bir sıra kolhozcuları övüp anlatıp sesini yükseltti. Bazı tembelleri çekinmeden tehdit etti.

Bu kez de kalabalığın arasında gezerken birileri de altan alta mırıldanıyordu:

— Başkan sadece bizi görüyor!

— Başımızla yer kazsak da yaranamıyoruz!

— Senin başınla yer kazdığın! der o zaman, başkan bağırarak dikilip:

— Sen bir hektarından seksen tsentner[3] mahsul aldın mı? Ziraatı doğru kullananların arkasında Mariya Demçenko bu yılın her hektarından beş yüz sentrendinden mahsul aldı. İşte onu söylemek lazım, gerçek (6) emeği seven iyi niyetli insan diye övmemiz lazım.

—Ya bizim yerimizin toprağı kötümüymüş?

— Yerimiz kötü değil başkanlar kötüdür, dedi öteki köşe tarafta oturan erkek sesli kadın: — Kaymak veren, yengesinin işini üç katına çoğaltan başkanlar da yok değil! Kaymağı olmayanlar ne kadar çalışsak da boşuna.

— Tursun yengemin dediği doğru, diye bu arada ince sesli birinin sesi çıktı. Bütün suç kaymakta.

—Pancarın mahsulünü düşüren de kızıl ineğin (yenge) kaymağı mı?

— Gök ineğin (yenge) değil mi?

— Benim kaymağım kendimden artmıyor, artarsa da kaymak vererek gruptan gün almıyorum diye seslendi diğer kalın sesli kadın.

— Ey halk dedi bu arada Adılbek: — Biz bu toplantıya kimin kaymağının kalın olduğunu araştırmaya gelmedik.

— O sorumluluğu sen al! Başkan değil misin! dedi ince ses.

İnsanlar aralarında gülüşerek konuşmaya başladılar. Herkes, kendi arasında gülüştü.

— Ben başkanım ben konuşacağım dedi Adılbek! Gülenlere katılıp gülerek konuşup sözüne devam ederek:

[3] r.kental (50 veya 100 kilo). Prof. K.K.YUDAHİN, Kırgız Sözlüğü, Ankara 2011, s.757.

— Biz bol mahsule nasıl sahip olunacağı hakkında konuşacağız. Ama, pancar dese Ubuke yaşlı kadın gibi olup kırmızı ineğin kaymağını konuşanlar çıktı.

— Şimdi nasıl bol mahsule sahip olacakmışız? Sen anlatıver!

—Konuşana kadar acele etmeyiniz? dedi Adılbek kolunu kaldırıp: — Bizim kolhoz pancar üretmeye başlayalı iki sene olacak. İki senedir övdüğümüz işçiler 200 kentale anca ulaştırdılar. Yoksa 50 kental mahsul alamayan kolhozcularımız da oldu. Bunun sebebi de birinci olarak çoğu kolhozcular için pancar ekimini önemsememek, ikincisi de göz önünde kötü niyetlilik yapıp: "Pancar büyük felaket, bu bize yemek olamaz. Bunun tohumu yayıldıkça biz beyaz ekmekten ayrılırız" diye açık konuşanların olmasıdır. Bu dedikodu yüzünden kara toprağa tohum bıraktık ve hasat elde edindik. Bazı tarlalarda büyüyen pancarları bile bile keserek yok edenler de oldu. Bunu bazıları bilmeyerek yapsa da bazıları bilerek yaptılar.

Halk arasında deminden beri sessizce oturan biri sesini düzeltip:

—Bu dediklerin yalan değil! Bilakis seyrekleştirmeden bıraktığımız da oldu! diye başkanı destekledi.

7

İnsanların arasından kendi dediklerini desteklemeye başlayanlara Adılbek başkan deminkine göre daha dik durmaya başladı. Sebebi de Adılbek'in övgüyü kaldırabilen yiğit olmasıydı. O övüldükçe işini daha da çabuk yerine getirmek için çok çaba sarf ediyordu.

Her insanın aldığı terbiyeye ve huyuna göre hüneri olur. Bizim Adılbek'in de bu hüneri, yeteneğinden ya da yetişme şeklinden olabilir. Onu araştırmak için vaktimiz az. Bu yiğidin hünerini öğrenmek onun hayatıyla sınırlıdır.

Adılbek anadan babadan erken ayrı kalmış biriydi. "Analı babalı çocuk özgür olmazmış. O yüzden ben de ailemden erken ayrıldım" diye kahkaha atardı. Onun özgürlüğünün sebebi: Orozalı denen amcasının yanında kalmasıydı. Orozalı ise 73 yaşında yaşlı bir adamdı. Elindeki malı ise baytal atıyla zayıf ve yaşlı kahverengi ineğiydi. Kahve renkli zavallı inek ise insanların inekleri gibi bol sütlü

semiz bir inek değildi. Bir boynuzu kırık, zapzayıf, kaburgası çıkıktı. Onu da Orozalı kendisi sağardı. Nasibinde varsa yarım kâse süt alırdı yoksa alamaz sütsüz kalırdı.

Anne babasını çocuk yaşta kaybettikten sonra Adılbek de "özgürlüğü" sonuna kadar değerlendirmesin mi? Bir evin odasında tek başına yaşıyordu. Amcasının inekten sağdığı sütü kendisi "kaynatacağım" dese bile bu onun özgürlüğüydü. Şimdi, o kendi isteğiyle: "Islak yere oturma, ayakkabını düz giy!" gibi sıcak aile konuşmaları duymadan büyüyen Adılbek kışın soğuk günlerini yalın ayak geçirip büyüyen yiğitti! Bazen de aklına gelip ayağına ayakkabısını giyse ayakları yanınca çıkarıp atmak için acele ederdi. O zaman da: "Bırak, ayağındakini çıkartma! Giy, geçer"diye akıl verecek biri de yoktu. Kendi kaderine baş eğdiği bu rahatlığında çarçabucak er yiğit olarak büyüdü. Yiğit olmayacak da "sevgili Adılbek'im güzün dokuz yaşına girecek…" diyerek eline yumruk gibi şeker verip baş köşede severek oturacak baba; "Ey bahtım!" diye alnını sıvazlayarak oturcak anne olmadıktan sonra vaktini boşuna mı harcasın?

Öyle böyle derken Adılbek yirmi yaşına girdi. Adılbek yirmi, yaşına girdiğinde boş adam olmadı ya! O kazan tutmak yerine merdivenden atlayıp "halkı el birliğiyle yönetip yurt başı" olmaktır. O sebeple o, halkı yönetmeye amcası Orozalı'nın boz atına binmekle başladı.

Orozalı ihtiyar da ne yapsın? A dediğimizde: "Benim kardeşim de adam oldu yurt dolaşıyor" diye seviniyordu. (8) Adılbek yiğidin karakteri nasıldı? İhtiyarın sesini duyduktan sonra daha da göğsünü gerdi. Bindiği ata fazla dikkat etmeden köyden köye gezdiğini gör. Günlerden birinde yine uyuz kıra binerek giderken:

—Seni halkın hâl hatırını sorup adam oldu geziyor sanıyorum, sigara sarıp yalnız uyuz kır atımı neden yoruyorsun? diye bağırarak Orozalı ölesice, sırığı alıp koşarak vurdu. Şaşırıp kalan Adılbek uyuz kır atın üstünden kamgak otu gibi uçup gitmesin mi?

Boz ala, toza toprağa karışan zavallı atın kemikleri sayılıyor, ayaklarını kıpırdatmadan duruyordu. Onu fark edip: "Allah gözümü kör etmiş binip gezdiğim atımda hiç hâl bırakmamışım ya"! Orozalı zavallının kızması da doğru.

Böyle yurt başı olacağıma hiç olmayayım!" diyerek o zaman kendi hatasını anlamıştı.

Ondan beri uyuz kır atına binip köyü dolaşarak "yurt başı" olmayı Adılbek de bıraktı. Zaman geçmeden durur mu? Göz açıp kapayıncaya kadar yıllar gelip geçti. Adılbek şimdi olgun bir adam oldu. Üstüne giydiği "süslü kürk" sarı kürk. Bazıları: "Adılebek'in giydiği kısa kürk" derler. Onlar koyun derisini tanımayan garip insanlar ya! Derinin zamandaki kabuğu yanmış olsa da Adılbek kendisi giyip yürüdüğünde kürkünün buruşukluğuna seviniyordu. Öteki direkte bağlı duran yılkı da iki kulağını makas gibi yapıp, kişniyor. Fakat "Kürkün sıcağını sahibi bilir" denen atasözü boşuna denmemiştir doğrusu. Adılbek de kendi kürkünün sıcaklığını kendisi iyi biliyordu. Bildiği bu ki kendi sırtından indirmeden tam beş yıl peş peşe giydi. Altıncı yılı da bu kürkle mi geçirecekti? Adılbek yükselip kolhoza geçeceğim diyerek zavallı kürkten ayrılıp, hayatında ilk kez pamuklu kumaştan Kırgız usulü yelek giydiği görüldü!

Ama o üstündeki "süslü kürkünü" çıkartmaya fırsatı olmadan ilk toplantı başladı. O zamanlar da kolhozcu geçinen insanlar da vardı. Onlar tam kolhozcu olmayı istemiyorlardı. Ata binip yurdu yönetmeyi hayal edip, içten içe kendilerine yontmasınlar mı? Ama Adılbek kendi kürkünün içinde sakin oturmadı. O, öteki sahtekârların ayıbını fark etti:

—Ey yaramaz sahtekârlar! Bunlar hâlâ eski yönetimini bize uygulamak istiyorlar! Diyerek kendi kendine söylendi ve yerinden kalkarak ortaya geçti. Kürkün iki eteğini arka tarafa geçirip kendi kürküne denk gelen deri pantolonun cebine iki elini soktu. Sonra ileri geri yürüdü, durup (9) konuştu. İnsanlar arasında kikir kikir gülüşmeler duyuldu: "Eteğini hışırdatarak iki elini cebine koyuşuna bakınız…" diye fısıltılar duyuldu. O fısıldaşanlar mutlaka Adılbek'e düşman insanlardı. "Tamam!" der Adılbek yiğit de onların inadına sesini yüksek çıkarır. İki eteğini bilerek hışırdatır.

— Onlar gülse de ben övünerek konuşmaya devam etmişim. Meğerse benimle alay ediyorlarmış ya. Şimdi düşününce utanıyorum diyerek sonradan anlatmıştı. Öyle ise de o, toplantıda kendi üzerine düşeni yaptı. O geçen yılı "yurt başı" olacağım diye amcasının boz atının gücünü kaybettirmesine rağmen bu sefer kıymetli insan gibi gri kürkle fakirlerin adına konuştu:

—Kolhoz bizim üretim yerimiz! Sahtekârlara kolhozu yönettirmeyeceğiz. Müdür de ekip başkanı da biz kendimiz oluruz!" diye konuşurken başkan olarak beni seçin diye fakir insanlara bakıp söyleyivermişti.

O günden bugüne yıllar geçti.

Adılbek de amacına ulaştı ve başkan oldu. Büyük uzun yeleli yağız atına bindi. Büyük uzun yeleli yağız atına binmediği zaman adımlarını büyük büyük atıp yürüyerek üretimin başında dururdu. Elinden gelen işi tamamlamadan gitmezdi. Aklının erdiği sözü birisine duyurup vermekten üşenmez mi?

—Şayır yenge size bildiğimi şimdiden söyleyeyim. Gübreleri toplarsanız bizden çıkan Mariya Demçenko gibi olacaksızınız! demişti.

Şayır yenge de ekip başkanının söylediğini dinledi.

At ve araba hazırlayıp Şayır'ın beş günde biriktirdiği gübrelerini kırmızı pancar tarlasına taşıtan ekip başkanı, kendisi toplantıya gelmeden önce yengenin emek verdiği günlerini hesaplayıp aklına yazmıştı.

Şimdi o, Şayır'ın başarılarını çoğunluğa duyurup, bazen arayıp doğru lafı bularak konuşup oturan çoğunluğu sevindirir. Bazen de üzücü lafa başlayıp kahkaha atar.

Ama şimdi, gülenler onunla alay etmezler. Tam tersi iyi niyetleriyle ondan razı olarak:

—Ey kıymetli ekip başkanımız! Ağzından bal damlıyor ya!

— Hepsinden de kendim ekip başkanıyım diyerek gelmesine razıyım.

—Kolhozun kurulduğunda toplantıda çıkıp konuştuğu aklınızda mı?

— Ooo… 29 yılındaki deseniz! Kalabalığın içinde çıkıp iki elini cebine alıp da bir o yana bir bu yana yürüse kürkünün eteğinin hışır hışır edişi hala kulağımda.

— Şimdi o zamankinden farklıdır. Yurt yöneten kocaman insanın görünüşü var kendisinde.

10

—Bizim Adılbek başkanın huyu nasıl?

"İyi yetişti. En iyi ekip başkanı oldu!" denen konuşmaları duydukça sesini düzeltip sonra yeni kürklü gocuğunun yakasını silkerek gururlandı ve:

— "Ağalar ve kardeşler" dedi kalabalığa. O biraz heyecanlandı ve konuşmaya devam etti: Benim ekibimde çalışan Sayır yengemi hepiniz bilirsiniz. Sizler de biliyorsunuz elbette saklamaya gerek yok: Şayır dul, zor yaşam şartlarına sahip fakir biri ama o işini sevdi. Kırgız'dan çıkan Demcenko Mariya olacağım diye gayret etti. Şimdiden gübre toplamaya başladı. Beş gün içinde 15 tsentner tavuk gübresini topladı. Onun için kurallara göre yengenin iş kitabına 250 emek günü yazıldı. Kısaca anlatırsak günlük ellişer norm yerine getirdi. İşte büyük küçük abiler. Bu, emeği sevmektir. Bu kahramanlık olur!

Benim ekibimde çalışan yengemin bu başarısı için ben, eşim ikiz erkek doğurmuş gibi sevinirim. Hepinizi Sayır'ı örnek almaya davet ediyorum.

— Ben, dedi ekip başkanı sesini olabildiğince yükseltip: Kırgızistan'ın başkentinde geçecek olan pancarcıların ilk konuşma toplantısında bizim kolhozdan Şayır yengemin temsilci olarak gitmesini talep ediyorum.

Onu destekleyen sesler her taraftan duyuldu:

—Aferin, ekip başkanım!

— Yiğidim eski kurumuş kürkün sahibi!

3.

Şayır yenge desek hemen siz bizim Şayır yengeyi güçsüz insan sanmayınız. Bizim yengemiz boş işlerle uğraşmaz tembel değildir. Bizim yengemiz küçük taşa dokunan şimşekten, onun çıkardığı ateşten sudan çekinmeyen güçlü bir insandır. Dilinde sözü, bileğinde gücü vardır. Kendini yüksekte gören yiğitlerinizi de elinden tutup yuvarlatıp yürüyüp gitmeye gücü yeter. Hatta Adılbek ekip başkanı kendisi onunla tutuşsa pat diye kendisi yıkılıp kalır. Toprağa bulanıp utancından zor kalkar. İki gözünde iş ateşi yanıp, Şayır yenge ona bakıp "haha" diye güler.

Onun için Adılbek başkan ikimiz yengemize Şayır deriz. Öyle ise de bazı kadınlar bizim yengeyi sevmezler. Açık konuşursak onlar Şayır yengemin verdiği emeği kıskanırlar. Üşenmiyorsanız eltilerin huylarına gizlice dikkat ediniz: bütün eltilerin içi de dışı da benzer, güneş nuru gibi eşit olmaz ya! Biz tembeli sevmeyip, çalışkanı (11) övsek, bazıları bunun tam tersini yaparmış. Eğer siz öyle eltinin sırrını fark etseydiniz gülmekten kaçıp kurtulamazdınız. Üstündeki montunu hızla çıkarttığın gibi bazen huyları da çıkartıp atmak gerek. Fakat öteki insan şöyle böyle dolaşıp gezmek ister. Üretken adını almak ister! Elbette, öyle olmaya helâl emek yol verir mi?

Tembel elti kendi tek başına gölgede oturarak:

—Ay, perişan zavallı kadın… Kendine yakıştırarak bulduğu mesleğine bakınız diyerek Şayır'ı kötülerdi. Ama bugünkü toplantıda o "perişan zavallı"nın kendi emeğiyle halka iyi tanıtıldığını hisseti herhâlde öteki elti şaşırdı ve tek sevinen insan gibi Sayır'ı destekledi:

—Zavallının bahtı açıldı. Dul kaldı, yetim besledi. Küçüklüğünden iyilik yüzü görmüyordu. Zavallının talihini kolhoz açtı.

Şayır'ın başarısını kıskanarak: "O anıran kadının bu işi emek değil çürümüş patates!" diyen eltinin içi daha da beter yandı.

Toplantı biter bitmez kenara çıkıp:

—Terbiyesiz büyüyen zavallı… dedi kızıl eltisi Şayır'ı sesli azarlayarak: — Erkekleri görmeden şakırdayarak konuşmasına ne yapayım?

—Ay, elti dedi. İkinci birisi doğrudan sözünü keserek: — "Benim iş günlerim nerde, niçin bu kadar günlerim yazılmamış? diyerek başkanın yakasına yapıştığına ben ne diyeyim? Ay yüzüm deseniz! Atları ters yöne gidip köpeği yağ yememesine rağmen morali güzeldi. Bazen çocukların da orada burda koşturduğunu görüp kendin utanırsın.

— Onu deme eltim? Deminki toplantıda, ben 15 sentnardan gübreleri topladım deyip de tavuğun gübresini toplamasıyla övünen kadında hangi yüz var?

— Evet, elti. Toplantıya gidecekse o gitsin biz gidip ne yapacaktık?

Eltilerin konuşmalarını duyup bizim Şayır kızarak geliyordu.

—Ey Sayir yenge, ey! dedi Adılbek başkan ardından gelip: — Senin işini kıskanan eltiler ne derse desinler onlara cevap arayıp üzülme! Onlar senin kıymetini sonra anlarlar. Sen şimdi hemen trene otur ve Frunze[4]ye çabuk git!

Başkan kendisi istasyona birlikte gitti. Biletini almaya yardım edip, uğurlayıp vagona birlikte girdi:

— Git şimdi yenge, güle güle git güle gel diyerek onun elini sıktı.

Bizim Şayır bu yaşa gelene kadar tren denen ilginç "taşıta" binip yol giden insan değildi. (12) İlginçliği ne? Kapıdan kapı evden ev. Ev de nasıl bir ev! Camları çift katlı kalın camdan. Daha da görkemli kırmalı ipek perdeler dalgalanıyor. Duvar buz gibi parlayan kırmızı ağaçtan. Ayakaltına uzunca serilen küçük kilimler var. Yerleri onların rengi renk gibi çiçekleri çiçek gibi yepyeni. Sanki öz sahibi bunu el bebek gül bebek korumuş gibi. Baktığında bunun yüzüne ayak basmak dursun; biri kir elini dokunduramaz. Şayır yenge de kilimin kenarına basarak durakaldı. Tüh keşke ayağında deriden ayakkabı olsaydı çıkarıp elinde tutardı ve kilimin üzerinde ihtiyatlı yürürdü.

Kendi istediği olacak kadar Sayır yenge yalnız mı ki? Arka taraftan soluk soluğa gelenler de var. Bu yaklaşanlar da ilginç insanlar ya. Bohçalarını kabartıp taşıdıkları azmış gibi kendileri de acele ediyorlardı.

—Ey öndekiler yol verin!

—Salınarak yürüyecek kadar bu yer eviniz değil! deyip de insanı rahat bırakmıyorlar.

Bu arada sevimli bir insan seslendi:

—Yürümeye devam ediniz bizim yerimiz ikici kompartmanda dedi Şayır'a.

Vay deseniz? Böyle durumda yol gösterip, sıcak konuşan insan farklı sevimli olur ya!

[4] Bişkek kentinin Sovyetler Birliği dönemindeki adı.

— Yürümeye devam ediniz, diyerek deminki adam kendisi öne geçti. Şayır yenge kilimlerin üzerine çekinmeden bastıkça ayakaltında sevimli his uyanıp bütün vücuduna farklı bir rahatlık doğuyordu. Rahatlık hisseden kişi iki tarafına bakınmaz olur mu? Veya o kadar da kibirlenir miydi?

Bizim Şayır da bir odanın kapısının önünden geçtikçe çabuk çabuk bakar. Bazısında iki kadın ve iki erkek. Ezelden bu odacıkta yaşamış gibi. Üst başları hafif, rahat yayılıp bıcır bıcır ederek oturuyorlar. Fakat her insan gülmezmiş. Sonraki odacıkta üç kadın, onların yanında yalnız yaşlı ihtiyar var. İhtiyara sizler nasıl bir ihtiyar dersiniz? Çok farklı ihtiyar ya! Yüzüne baksanız toplu. Burnunu görseniz yarım kilo patates gibi. Bıyığını görseniz sonbahardaki ot gibi olup ağzını kaplamış. Morali yedi gün yağan yağmur gibi bozuk. Kendisi ise etrafına bakmadan salata turşusunu sıkı tutarak kütür kütür çiğnemektedir. Ey biçareler! beriki üç kadın sırayla dizilip o yaşlıdan gözlerini alamıyorlar. En ilginci onların, öteki yaşlıdan utanıp oturduklarını veya "elindeki turşudan sonra bu adam ne yapacakmış?" diyerek korkarak durduklarını bilemezsiniz.

Sevimli adam Şayır'ı o sıradaki odaya getirdi ve: —Sizin yeriniz öndeki. Frunze yakın olsa da bileti rahat vagondan aldık. Trenin kalkmasına (13) üç dakika kaldı, moralinizi yükseltiniz şimdi dedi.

O oturur oturmaz elini uzatıp demir kapı kolunu çekmişti insan boyu kadar büyük ayna parlayıp nedendir ortaya çıkakaldı. Şaşıran Şayır "Eyvah bu da kim?" diye söyleyiverecekti ki yanındaki kişiyi aynadan görüp utandı. Biraz sakinleştikten sonra çenesini kaldırıp başörtüsünü düzeltti. Sonra kısa bir süreliğine sessice oturdu ve elini dizinden kaldırıp alnını sıvazladı. Emeği seven insanın alnı her daim aydınlıktır. Bazen talih konacağını önceden hisseder gibi parlar ya. Diyeceğim şu ki bu yumuşak yere oturduktan sonra bizim Şayır'ın morali daha da yükseldi.

Çok geçmeden acı acı bağırarak düdük çalarak tren hareket etti. İlk başta o yavaş hareket gittikçe hızlanıp Şayır'ın aklını şaşırttı. O yumuşak yerde sallanıp, pencereye baksa: eski kımıldamadan Ala-Too'nun tamamı anğkildek[5] atıp çarkıfelek gibi dönüyor gözüküyordu.

[5] Bir çocuk oyununun adıdır. Prof.K.K.Yudahin, Kırgız Sözlüğü, Ankara 2011, s.35.

Başta şaşırıp kalan Şayır yenge biraz sonra bindiği taşıtın sesinin yeryüzünü çark gibi döndürdüğüne sevinmeye başladı

Aklındakini hissetmiş gibi yanındaki adam gülümseyerek baktı:

— Hızlı tren bizi iki saate varmadan Frunze'ye götürür, dedi. Akşam saat altıda hükümet konağında kolhozcuların meclis toplantısı açılacak. Biz dört saat önce ulaşırız.

Şayır yenge şimdi "siz kimsiniz?" diyerek öteki insanı sormayı düşünmüştü.

Fakat yanındaki adam deminkinden beter aldırış etmeden oturup:

—Meclise giden bizden başka temsilciler de var bu vagonda. Frunze'ye varınca hep birlikte ineceğiz belki bizi alan insanlar da olur? dedi.

Yanındaki insanın kim olduğunu yeni öğrenen Şayır: "Eh acelecilik ey," dedi kendi içinden deminkinden beter utanıp, "gerekirse bu acelecilik insanın aklını karıştırırmış. Bu adam bölge komitesinin kâtibi. Öyle ya!"

4.

Dediği gibi de saat altıyı bir dakika bile geçmeden meclis açıldı.

Ak Saray -Hükümet Konağı-

Kocaman salon. O kadar çok kişi otursa da yalnız uçan sineğin kanadının nağmeleri duyulur. Bazıları boğazlarını kaşındıran öksürüğünü zorla tutup otursa da bazıları: "Allah'ım! Böyle de düzen, böyle de varlık olurmuş ya? diyerek içinden mırıldanır.

14

Bizim Şayır'ın yanısıra bir ihtiyar adam oturmuş. O deminden beri durmadan konuşuyor:

—Yaşım yetmiş yedi yavrularım! Böyle güzel yeri ilk kez gördüm. Hocalar cenneti güzel diye överler. On iki katı güzel olsa da Ak Saray'a denk gelemez diyorum. Ah bravo, bravo! Ne güzel konuşmalar oluyor. Kulağınızı açıp iyi

dinleyin! Yurdun menfaatini düşünerek bu kadar adil kanunu yapan hükümet insanlarına teşekkürler!

Esas bu adamın: " Yaşım yetmiş yedi" demesi acayip. Anlı güneş gibi açık, yüzünün iki tarafı öylesine nurlu. Dikkatlice saysanız bile sakalında beş on tane beyaz bulamazdınız.

Öteki tribünde konuşan söz ustasının dediğini destekleyerek:

—Bravo, doğru söylüyorsun yavrum! dedi yaşlı adam. — Kırk günlük beyliği, bir günlük fakirlik yener. Zenginliği hayal etmeyip, emeğin peşinden git. İşte yaşım bu yetmiş yedi!..

Kendi kendine "Yaşım yetmiş yedi" diyerek övünüp oturan adama Şayır yenge de dönüp bakarak: "Öyle deme insanım sen övün bu yıl kırkın kenarındasın" deyiverecekti. Gizlice izlese bu adam fena gibi çevik kartala benziyor. Gerçekten de yetmiş yedi yaşına kadar yeryüzünde dolaştığına şahitlik eder gibi derin bakıyor. Ağzından çıkan sözler acayip:

—Bravo! Bu devin sözü değil, bu Şah'ın sözü değil, emekte olan senin sözün, benim sözümdür! Zamanı geldiğinde söylenmeyen söz anlamını yitirir. Sözünüz varsa söyleyin şimdi, yavrularım! diyerek ihtiyar yanındakilere mırıldanır.

Onun mırıldanması Şayır'ı da heyecanlandırır. Kısaca ne olduğunu bilmezsiniz. "Sen de konuş" diye göze gözükmeyen şahsiyet kendisini iki koltuk altından itiyor gibi olup, kalbi pır pır eder.

Evet, böyle yerde hangi kişi gerçek sırları söylemekten çekinir? Zil çalan tertibine kim dikkat etsin, bir anda yerinden kalkarak, bizim Şayır elini kaldırdı:

—Ben söz hakkı istiyorum. Bana söz hakkı verin yoldaş aksakal!

Meclis'i yöneterek, riyaset heyetinde oturan toplantı başkanı bıyığının altından gülümseyerek yerinden kalktı ve:

—Söz hakkı verilecek, soyadınızı söyleyiniz? dedi.

— Benim soyadım: Şayır yenge deseniz de olur yoldaş aksakal!.. Ben kendim, pancarcı Mariya Damçenko gibi olmak istiyorum.

Alçak gönüllülükle yavaş konuşan toplantı başkanı, Şayır yengeye söz hakkının sırasıyla verileceğini anlattı.

Hiç bu felaket nereden geldi der mi? Şayır yenge: "Şimdi benim ismimi söyleyecek, şimdi ben konuşacağım" diyerek (15) konuşma sırasını beklerken, toplantı başkanı yerinden kalktı ve görevlilere duyurdu:

—Toplantının sabahki kısmı bitmiştir. Şimdi öğle yemeğine çıkacaksınız.

Bizim Şayır'ın morali bozuldu, başından aşağı kaynar su dökülmüş gibi oldu

"Vah… Böyle yerlerde benim gibilere söz hakkı nerede" diye içinden geçirip üzüldü.

O azmış gibi meclisten çıkar çıkmaz yönetici onu azarladı:

—Sen burayı benimle emek gününü tartıştığın gibi görüyorsun herhâlde! Burası Ak Saray! Burası toplantı yeri, ikimizin ağzımıza geleni konuştuğu evi değil!

Yönetici gerçekten çok kızgındı. Onu gören Şayır yenge daha da beter korktu. Şimdi yönetmenin düşüncesini araştırmaya bizim de vaktimiz az. Belki o Şayır konuşamaz, birdenbire ondan bundan boş sözler söyler ben rezil olurum diye korkuyordur.

Vagonda birlikte gelen adamın kendisi Şayır yengenin koluna girdi ve:

—Güzel konuşunuz. Emekteki başarılarınızı, tecrübelerinizi anlatın demeye başladı. Aldığınızda görürüz. Bu kişiyi zorlamayın aksakal, dedi yönetmen nedendir tereddütlü: — Bunda ne tecrübesi var? Bu kadının Frunze'yi de ilk görmesi, birayı da ilk içmesidir. Biraz sarhoş olmuş. Sarhoşluktan ben konuşacağım diyor. Bu da insan konuşması mı? Ondan heveslenmesi ya!

Öyle değil yoldaş, siz yanılıyorsunuz! dedi sekreter, yöneticiye dik dik cevap vererek: Bu insan konuşacak. Belki, bu insan laf bulup konuşamaz diye düşünürsünüz. Söz ustalığı, gerçekliğin özündedir. Dili ne kadar bezetse de boş

laflar boş laftır. İşinde başarı gösteren insanın diyeceği de büyüktür. Bu insanın konuşması lazım!

Kısacası öğle yemeğine giderken de öğle yemeğinde otururken de yemek yiyip dönerken de yoldaş sekreter bizim Şayır'ı yanından ayırmadı, nasıl konuşulması gerektiğini anlattı. Olsun, biz her zaman doğruyu söyleriz.

Yoksa öteki insanın dediğini Şayır yengenin kafası almak istemiyor. İyice dikkat ediyor. Kulağı duyduklarını döküp dağıtmadan beynine kaydetsem diyor. Sözün kısası, kim biliyor? Ne de olsa sırası gelip Şayır yenge kendisi konuşma hakkı aldığında göreceğiz.

16

Yemek de nasıl yendi? Topluca yürüyen görevliler neyin üzerinde konuşup yürüyorlar. Onlar ile Şayır yengenin işi de yok. Onun için Meclis'in akşamki kısmı açılsa. O söz hakkı alsa. O konuşsa...

İşte, her biri dolunay gibi elektrikler de yandı.

İşte, meclisin akşamki kısmı başladı.

Orada toplantı başkanı yerinden yavaşça kalkıp, kâğıdına bakıp, görevlilere:

—Söz hakkı kolhozdan gelen görevli pancarcı Şayır yengeye verilsin dedi.

İşte, bizim Şayır'ı görmek isterseniz, tribüne bakınız! Geniş salona dolan halk, Şayır'dan gözlerini ayırmıyor! Şayır yenge yerinden nasıl kalktığını da tribüne nasıl ulaştığını da sözüne nasıl başladığını da kendisi de anlayamadı.

Şakakları titreyip, yüzü kızardı. Salona baksan ucu bucağı görünmüyor. Halk dolup taşmış. Sadece parlayan gözler. Kısacası dünyada neler olup bittiği Şayır yenge için temâşa. Sadece o mu dersiniz? Bu tarafta uzun kırmızı masanın etrafında oturan hükümet üyeleri! Her biri sal! Her biri deve. Gözleri tek bir insanın üzerinde. İnsan da nasıl bir insan? Kendisi kadın Şayır yenge!

Öyle takdirde Şayır yenge de üzerindeki sorumluluğu iyi hissetti.

—Ben... görevli yoldaşlar! dedi şimdi Şayır kendini sakinleştirip, düşünerek sözüne devam ederek:

—Yoldaş görevliler! dedi normal ustalar gibi sakin, konuşmasına ağır devam ederek: —Biz, kolhozcular bol gelir almamız için tarım işlerini bilmemiz lazım. Gübrelerden yeteri kadar faydalanmamız lazım! —Şayır yenge gereken konuşmayı yaptı. O kem küm ederek sözüne başladığı gibi değil, şimdi sözleri dizili. Dedikleri bildiğin tarım başkanının sözleri gibi:

— Hasatı çok almak için tarlaları derin sürmek gerek. Pancar suyla pancardır. Çok sulayıp iyi seyreltmeyi bilmek lazım. Seyreltme zamanında bitkilerin arasındaki mesafe 18 santimden yakın olmaması lazım!

Başındaki örtüsünü düzeltecek gibi olup, alnını bir iki kere sıvazladı ve:

—Yoldaş görevliler! İzin verirseniz, ("Şimdi saçmalar" diye öteki oturan yönetmenin kalbi hızlı hızlı attı.) ben kendi işimin başarısından bahsedeyim.

—Müsaade.

—Anlatınız! denen desteklemeler Şayır'ın sözüne dahil oldu.

17

—Biz kolhozcular, dedi gurur duyarak Şayır! Yılın bütün mevsiminde emek verip çok hasat almak için çabalamamız lazım. Örneğin ben beş günde 15 tsentner tavuk gübresini toplayıp, 250 emek gününe sahip oldum. Tek bu başarımla sınırlı değilim. Ben bu mecliste oturan yaşlı, genç ağabeylere Kırgızistan'dan çıkan Mariya Demçenko gibi olacağıma sizlerin önünde ant içerim!

—İşte bu sözdür!

—Yaşa gelinim! Diyen sesler çıktı. Alkışladıklarındaysa geniş salonun içi bildiğin derin kuyu gibi yankılandı. Evet! Kim Şayır'ın dediklerini desteklemesin ki? Başkaları değil demin salona sığmadan oturan yönetici de konuşmayı kendisi yapmış gibi heyecanlandı.

Sekreter şimdi Şayır yengenin elini sıkı tutup gülerek dedi:

—Güzel konuştunuz! Ben sizden bu kadarını beklemiyordum!

5.

Meclis dün kapandı.

Bugün Şayır yenge makineyi arabaya yükleyip, kendisi de tren garına geldi.

"Oo tövbe! Aracı nasıl arabaya sığdırmış?" diye sizler şaşırmayınız. O pahalı iş değil; üretimde ünlü olup, iyi olun "Zinger" denen makineyi hediye olarak alırsınız ve "ZİS" denen araca sığdırırsınız. Sonra kendiniz de bizim Şayır gibi yapıp arkaya bakarak tren garının yolunu tutarsınız.

Şimdi Şayır öyle geliyor.

Sadece makine miymiş? İki yanına ısıtıp altın paralar sığmayıp, Şayır kolhozuna ulaşmak için acele etti: "Benim geldiğimi görüp, aldığım hediyeye belki eltilerim de sevinir" diye düşündü.

Fakat eltilerinin her türü de var.

—Helal emeği, biçare Şayır'ın talihini açtı.

—Evet, değerlim. Kırk günlük zenginliği bir günlük fakirlik geçer demek budur! deyip çoğu sevinse de bazısının içi alev alev yandı.

—Ey elti, deminki Şayır gübre topladım diye övünerek, hediye alıp gelmiş! diye birincisi dese,

—Evet, sevgili eltim, hasatı tek ben alırdım diye havalanmış diye ikincisi uydurur.

Eltilerin bu saçmalıklarıyla şimdi Şayır yengenin işi de yok. Onun aradığı sadece kendi ekip başkanı Adılbek'tir. O başkanının adını aklına getirse, iki yanını ısıtan altın som[6] ları tek tek çıkarmak ister. Sonra ona kalırsa Adılbek de değişik ekip başkanı ya. Böyle durumda kendisi gelse ne olur?

[6] 1. Ruble; maden külçesi. Prof. K.K.YUDAHİN, Kırgız Sözlüğü, Ankara 2011, s.659.

18

—Gelmezsen gelme, seni bulmak benim için kımız yutmaktan da kolay iştir. Uzağa gittiysen gübrelerle uğraşıyorsundur, dedi ve ekip başkanını aramaya koyuldu.

Bu arada Adılbek sabahın erken saatinden beri tam beş araba sürdürüp, kendisine ait pancar yerine gübre döktürüp, tarlada dolaşıyordu.

Şayır kendi başkanına uzaktan selam verdi:

—Oo başkanım asıl sen nerelerdesin? Kolay gelsin sana.

Adılbek sarcan[7] ölçüyor gibi Şayır'a doğru adım attı ve:

— Oo ... Nasıl geçti yolculuk? Sizinle birlikte olsun yenge!

—Dinlen otur ve yengenin durumunu sor, dedi Şayır başkanıyla sıkı sıkı el sıkışarak; yengen hayatında görmediğini gördü. Hükümet insanlarına sözünü iyi verdi.

Boş zamanımda fakirliğime dava yoktu. Bugün emeğimin bereketi iki kat geldi. Beklemeye güç yok, şimdi yengeni takip et. Selpo'ya gidelim. Somların bir kısmıyla beyazdan (renginin şeffaflığından dolayı Votkaya beyaz derler) alsın; bir kısmıyla et alsın yengen. Sonra evine varıp ağlamasını gör ve haberini dinle yengeni!

—Tamam, yenge, dedi Adılbek başkan yengesini destekleyerek, gidersek gidelim Selpo'ya. Ama beyazı bırakıp biz ipek alalım. Emek, yengemi önemli insan yaptı. Artık sizin evinize başkan da gelir ziraatçı da gelir. Emek sahibi yengemin evi kıymetli, misafirleri gülerek karşılasın! Votka ikram ederseniz siz bilirsiniz gramofon da çalınsın!

—Hayır. Kendi başkanıma büyük bardak içirmedikçe canım rahat etmez.

—Hediye alınan somlar böyle sıcak olur.

— Bunu biliyorsan yirmisini harcayalım.

[77] r.(<<sajen>> üç arşından ibaret uzunluk ölçüsü. Prof. K.K.YUDAHİN, Kırgız Sözlüğü, Ankara 2011, s.638.

— Yok, yenge size gramofon alalım.

—Onu da dinledi yengen: güzelce yıkamazsa[8] gramofonun da hırıltılı çalışırmış.

— Selpo'ya gidip bakalım, yenge.

—Gidersek, gidelim.

— Yürüyün o zaman.

—Gidersek gidelim.

Şayır "pat" diye başkanının sırtına vurdu ve onun peşinden Selpo'ya doğru yürüdü.

Sonraki bir iki ay içinde, Şayır'ın kolhozu kâğıda geçerek, tarihte konuşulacak başarılara sahip oldu. Kolhozu başarıya ulaştıran, elbette, insan emeği ya!

Böylece, Şayır yenge, emeği ile yurda ün saldıktan sonra onun adı, üretimde birlikte çalışan eltilerini çok utandırdı. Ayrıca, eltilerin içinden hakiki gayretli Tursun yenge idi.

19

Tursun yenge de bir başladığında gayretiyle taşı un eden insanmış. O iş dediğinde yediği yemeği yere koydu. Eltisi Şayır'ın yoluna düştü.

—Biz "kötü" derdik, meğerse bacak kadar boyu sarı altınmış! dedi Tursun Şayır'ı överek: —Emeği ile yurda ün salıyor.

—Talihini gübreden bulacağını yazmış meğerse!

—Kümesten kümese dolaşırken perişan olup kötü görünürdü.

—Evet, zavallı desen elti.

—Şimdi ondan sevimli kadın yok. Emek insana güzellik katarmış meğerse.

[8] Kırgızlarda yeni alınan eşya için votka ile kutlamak.

—Dediğin doğru elti, dedi Tursun yenge biraz pişmanmış gibi: —Şayır'ın başarısını gördüğümden beri iki gözümü açıp, emeğin kadrini anladım.

—Evet sevgili yenge, dedi kırmızı elti: — Kışın o kadının bizim kümese torbayla geldiğini görüp burnumu kapatmıştım. Meğerse o altın topluyormuş.

—Şayır'ı insan eden deminki ekip başkanı Adılbek'tir.

—Haydi elti. Geç kalsak da utanalım.

Sadece gübreleri hazırlamakta altmış elti stahanovcu[9] oldu. Elbette, eltilerin kavgası Kurban Bayramı'ndan da eğlenceli oluyormuş ya?

—Boşuna acele etme elti, hele seni öne geçirirsem annemi göremeyeyim ben, diye biri dese,

—Boşuna konuşma elti. Senin önüne geçemezsem, kocamın yanına yatamayayım diye yemin etti.

Eltilerin rakiplik etmeleri başkanların uykusunu böldü.

—Sizler kaymak veren kadının arkasından gitmeyin. Bizden üst kanun var.

—Biz da az hasat almak istemiyoruz. Başkanlar ve ekip başları bunu da bilin, derler ve eltiler onları geminden çekerler.

Zavallı ekip başkanları da ne yapsın? Sevdiği yengesi bir ağırlamak istese önüne kaymak getirse atına binip kaçacak mıydı?

—Asıl sen kıymet bilen değerlisin böyle! diye o yengesini överek, ekmeği bandırıp yese neyi varmış bunun? Bu eltiler de yerli yersiz bu kaymak konusunu konuşurlar. Bazen tarım müdürünün yanında ağızlarından kaçırıp, ekip başkanını mahçup ederler. Hatta bu kaymağın lafı kolhozun topluluğunda, topluluğa yer bölünecek zaman daha çok konuşuldu:

— Ben duydum dedi, kızıl elti söz vermeden:

Bizim tel çekenler kaymağı olanlara toprağın zengininden ne vakit ayırmış?

[9] (Rusça stahanovets sözünün kırgızcalaştırılmış şeklidir; bu rusça söz ise, özenle, aşırı gayretle çalışmakla Aleksiy Stahanov adlî bir amelenin izinden yürüyen işçi demektir.) Prof K.K. YUHADİN, Kırgız Sözlüğü, Ankara 2011, s.666.

20

—Ayırırsa ayırsın! dedi uzun boylu elti elini havaya kaldırarak: Denetleme yaptırırız, tekrar böldürürüz. Bölüşmesinler bakalım, deminki kaymağı kalın olanların tabağında oğlağımı oynatacağım, ben!

—Yönetici ekip başkanı işi gizlice bitirip gerinerek yatıyordur.

—Onlara ne gerek var? Biz ziraata gideriz.

—Evet, elti sadece bir kişi mi Mariya Demçenko olacak? Hepimiz olacağız! Yeri adaletli bölsünler!

—Bölmesinler, görmediğini göstereceğiz.

—Oy, bereketli yengeler! dedi coşan eltilere rastlayan Adılbek büyük yeleli atını bilerek yavaşlatıp: Kavganızın sebebi nedir? Kendim başkanım, kendim adaletli olacağım!

— Acele eden eltiler heyecandan konuşamayıp kekelediler. Lafa göre hareket güç: bir ikisi büyük yeleli atın geminden tuttular. Kalanlar ellerini etrafa silkelemeye başladılar:

—Kaymağı kalın gelin, toprağın en iyisini alacak olmuş.

—O nasıl bir laf?

—Evet, kendin başkansın, kendin halislik et!

—Bizim kaymağımız ince olsa da kaderimiz kalındır.

—Yengelerim sadece senin ağzına baka kaldık!

—Diyeceksen, öğüdünü çabucak de!

—Adın da Adılbek — işin de adil!

—Senden duymadığımız aklı yerden mi duyacaktık?

Eltiler bağrışarak Adılbek'i çok acele ettirdiler. Eğer Adılbek şimdi gerçekten adaletli konuşmazsa, eltilerden birinin zarar göreceğini hissetti. Gizlice bıyık altından güldü ve eyerden kıçını kaldırdı ve:

—Oy altın yengelerim! dedi o, eltilerin önünde çok saygılı olarak, ben sizlerin bir taraftan kıymetli kayınbiraderiniz olurum, bir taraftan iş gösteren ekip başkanı.

—Hey yiğit! dedi sabrını kaybeden sarışın elti: —Sen kendini mi övecektin, veya bize akıl mı verecektin?

—Oy kadın! dedi kızıl elti ötekine bağırıp:

—Öğüt vereceğine bağırmadan bekleye dursan! Ekip başkanı da bizim gibi insanoğlu! Onun canını böyle dört taraftan sıkarsak, aklını karıştırırız.

—Aklı karışacak insan ekip başkanı olmasın!

—Eyvah yavrum! Kendimiz seçersek olmaz mı?

—Sen ekip başkanlığı talep etme, aynı bizim gibisin sadece.

—Aa eltim, pes! Senin güzelliğinin kırmızılığı bize hasat olamaz!

—Hayda eltim ha! Sana da pes! Senin boyunun uzunluğu bize hasat olamaz!

—Yeter, artık tartışmayın! Hepimizin dileği bol hasat.

21

—Öyleyse tarlaları adaletli bölüşsün!

Eltilerin sesleri biraz azalmıştı.

—Oy altın yengelerim! dedi Adılbek de şimdi zorla araya girerek: — O yeri adaletli bölene kadar acele etmeyiniz. Benim dileğim de sizinki de bol hasat. O zamana kadar diyeceklerimi dinleyin. Eltiler gizli takip etse köyün huzuru gider; elti rakiplik etse köye bereket girer. Şayır yengeye rakiplik ederek gübre toplamakta stahanovcu oldunuz. Şimdi bol hasada sahip olmak da sizin elinizde. Fakat hasat sadece toprağın zenginliğinden veya düzlüğünden olmaz, yeri işlemekle, ürünü korumakla olur!

Eltiler kafalarını kaldırıp konuşmaya başladı:

—Kötü toprak da olsa o yerde çalışacağız.

—Ürünü korumaksa, korumayı da öğrendik artık.

—Her sene pancardan anlamazdık. Anlamaya başladık.

—Artık akıl başa geliyor.

—Lafı uzatmayalım.

—Toplantıyı kısa kesip işe başlayalım.

—Emeksiz iş bitmez, iş sıra beklemez başkanım.

—Bu dediğiniz nasihattir, Tursun yenge.

—Benim payıma yer bölüp ver de nasihati işim gibi gör, başkanım. Çabuk! Zaman bizi beklemez. Toprak sertleşecek.

Eltiler, Tursun yengenin dediklerini destekleyip, gülmeye başladılar:

—Olacaksa çabuk, zaman beklemez.

—Çekil çekil! Büyük yeleli atına binip, gelinlere dönüp bakacak başkan değil!

—Bu dediğin öğüt için sağol!

—Şimdi atının yelesiyle övünme, yere denetleme yapıp yeri adaletli böldürünüz!

—Ziraat müdürü gelir, denetleme de olur; yer adaletli bölünecek! dedi. Adılbek at üstünden eltilere sesli konuşarak:

—Esas sizi bu kadar azimli yapan Şayır yengeme teşekkürler! Benim dostum Sergey Beyin dediği gibi civcivleri sonbaharda sayacağız! En iyisi kaymağın kalınlığını kontrol etmeyi bırakıp iyi niyetle çalışalım, yengeler!

Su çok, yer bizim kolhozun!

6.

Ve sonra Şayır yenge bu yıl özellikle çok güzel yenge oldu. Çok güzel oldu desek hemen, güzel burunlu, güzel gözlü yenge olmuş sanarak acele etmeyin. Güzelliğin sadece dış görünüşte olmadığını sizler de biliyorsunuz.

22

Öyleyse Şayır yengenin güzelliği bambaşka. O başarı için uykuyla vedalaştı. Nasıl, dersiniz? Ona Şayır kendisi de razıydı. Turgay ile aynı uyanıp, çabuk giyinip, dinç yürüyüp emek tarlasında dolaşsanız... Doğudan tan ağarsa gökten yıldızlar dağılsa tepende turgay ötse düzde traktör gürlese… O, bu güzellik değil de ne? Gönül ferahlatan bu rahatlığı hissetmeden başını örtüp, yatan insanda rızık olur muydu?

Bu konuyu konuşup kıymetli zamanı boşa harcamadan hikâyeye bizim eltilerden başlayalım.

"Eltiler azimli olursa tencerelerinde yemek kaynarmış" diyen atasözü yayıldı. Onun yönü böyle. Bölüm boyunca kadınlara yer ayırıldıktan sonra hemen Adılbek kendi ekibindeki eltilerin toplantısını yaptı:

—Kıymetli yengeler! dedi Adılbek eltilere. —Kızıl kız büyür; kızıl kızın da kocası gelir dediğimiz gibi ziraat müdürü de katıldı sizlere, yer bölümü de adaletli bölündü. Kızıl kız alp oğlan doğurunca kocasının hoşuna gitti. Ondan doğan alp, Kalmak'tan[10] gelen kara devi öldürüp, Kırgız'ın soyunu korudu diye laf var. Şimdi sizler nasıl yapacaksınız? Yeri ise bölüştürüp verdik. Birinize verimli, birinize anız verilmedi. Eşit paylaştırıldı. Öteki, Şayır Frunze'yi gördü. Meclisten akıl öğrenip geldi dediniz. Biz Şayır'a yerin biraz kötüsünü verdik. Kızıl yenge! dedi Adılbek kenarda oturan eltiye dönerek: Siz biraz burnunuzu kıvırdınız. "Tavuklarımın gübrelerini kışın Şayır toplayıp aldı" dediniz. O dediğiniz de doğru: Kışın siz burnunuzu başörtüyle kapatmıştınız. O kibarlığınızdan dolayı, size her zaman suyun az ulaştığı yeri versek olurdu. Yine de iyi niyetli davrandık, size yerin en iyisini verdik. Diyeceğim o ki yer konusunda küsmeniz size yakışmaz.

[10] Kıpçak boyundan halk.

Eltiler her taraftan onu desteklediler:

—Yer konusu adaletliydi.

—Şimdi tarla sürme işi de eşit olsun, Adılbekcan.

—Evet, sevgili başkan, sana şimdiden hatırlatalım, sonra sulamaya gelince kaymağı kalın yengecik suya dalmasın!

—Düzelmeyen gelinler, bu kaymak lafını unutun artık, diyerek Tursun yenge öne atıldı. Öteki kızıl yüzlü şişmanca gelin daha da beter nar gibi kızardı.

—Bundan sonra yer konusunda küsmeniz olmaz yengeler diye hiçbir şeyi duymamış gibi Adılbek başkan sözüne devam etti:

—Evet, sürdürmeyi de derin yaptırırız. Suyu da ölçerek veririz. Yengeler ise süzerek kaymağını önüne koysa, başkan o kaymağı yer. Fakat pancarın kökü kaymak ile yetişmez. Onun için yengeler, sizlerin yapması gereken çoktur. Kısacası kendim başkanım, istesem yaparım. (23) Sizlerin peşinizden gitmeyeceğim, kızıl yüzlü ablamız alp oğul doğurup yurda bakarmış. Sonbaharda, ben de her birinden alp oğul bekleyeceğim. Yoksa Rus'un, Ukrayna kızlarının doğurduğu alp, Kırgız kızının elinden gelmez mi?

— Adılbekcan doğru söylüyorsun! diye Tursun yenge fırlayarak kalktı. —Bizim kızlardan bir sürü güçlüler çıkar. İyi niyet ile emek verirse Mariya Demçenko olmamak için sebep ne? Ey eltiler, Ukraynalının alp doğuran o kızına mı özendik biz yoksa?

Bu toplantı geçtiğinden beri eltiler daha da çok konuştular.

— Şayır tarla kuşundan önce kalkar.

—Evet elti. Tatlı uykuya dalan gözlerimi zorla açsam pencere içeriye aydınlık vermiyor evin içi hâlâ karanlık. "Ey oğlum, bugün benden erken giden hiçbiriniz yoktur" diyorum.

Döşekten fırlayarak kalkarım. Aradan bir bardak çay içecek kadar zaman geçmez. Çapayı omuza asıp, pancarın yolunu tutar tıpış tıpış yürürüm. Ben de ulaşırım, tepende tarla kuşu da öter. Sesi duyulur, kendisi gözükmez. Ey, Şayırcan

bugün benden erken kalkmışsındır diye onun tarafına baksam o daha demin çapa vurup, çukurları düzeltirken felaket bassın, pancar yerinde mi yatıyor diyorum. Erkenden kalkarım: "Ey, sen! Düş mü gördün? Gece gece nereye yel gibi?" diyerek bazen kocam kızar: "İşte senin pancar tarlasına sakladığın kocan olsa gerek? Şüphem var, diyerek kocamın o kızması da bir kulağımdan girip öbüründen çıkardı. Erken kalktım ya diyerek güzelce tıpış tıpış giderim. Baksam ki Şayır hâlâ benden erken gelir.

Pazarlık yapan eltiler öyle yapıp telaşlanırlar. Bizim Şayır ise kendi işini bilir. Kendine ayrılan alana gelen arığı yele yatırır gibi dümdüz yaptı. Tamam, iki akarsu kolu salınarak bu arıktan coşkulu akar. Su alanını kullanmaya başlaması için geniş hendek kurdu. Ondan pancar yerine suyu eşit yayacak arıklar var. Çukurun içine serpmediğinden kalan gübreyi döktü. Sonra sulama kanalında suyu ölçerek döndürüp, çukurdaki gübreyi özel yapılan çubukla ezdi. Gübre ezilip, su bulanıp öteki arıklar ile pancar yerine eşit ulaştı. Her bir bitkiye gübre serpti. Bu yapılan ise eltilere ters olarak göründü.

—Eyvah, yüzüm Şayır'la bir olsak tavuğun gübresini ezecekmişiz ya! diye deminki şişmanca kızıl gelin diyerek sustu: — Olmadık şeylerden olmadık şeyler çıkarıyorlar. Bu ziraat işçileri de meraklı insanmışız. Öyle ise ucuz yoldan at kafası kadar pancar yetiştirmenin yolunu bulsunlar!

— Aaa gelinim, dedi yaşlı kadın. — Öyle diyorlar böyle diyorlar. O dahi Allah'ın elindeki iştir. Tavuğun gübresinden yetişen pancar Allah'ın elinden yetişmez mi?

24

Belki eltiler biraraya gelse dedikodusu da Şayır olur. Fakat bizim Şayır'ın onunla da işi olmaz. Sadece sabahtan akşama kadar çapasını tıkırdatıp tarladaki kendi işini bilir. Pancar tarlasında bitkinin küçük yaprağı ikiye ayrılıp yerden başlayarak ucu zar zor görünür. Seyreltip, dibini yumuşatıp, vaktinde sulayıp; dahası, yerden ucu çıktığı zamandan başlayıp; "çaresiz pancarın kulağından çekmektedir."

— Emek veren insan, önünde sonunda başarının zirvesine oturacak! diye öteki ekip başkanı Adılbek'in dediği gibi sadece Şayır değil Tursun yenge de

hızlıca koşturup başörtüsünün ucu rüzgârda hafif dalgalanıp, kendisi koruduğu pancar tarlasına baksa içi kıpır kıpır olur. Kalın yaprak gökyeşil renk alıp veriyor. Güneşin sıcak nuruyla parlayıp bir sürü renkten renge giren yeşil düzlüğe gözü kamaşarak bakıp Tursun yenge emeğine hayret ediyor:

— Vay vay! Nazar değmesin. Neden geçen sene böyle çalışmamışım ki?

Öyle olsa da bütün eltiler başarıya ulaşamadılar. Pancarın şimdiki büyümüş haline paha biçildiğinde Şayır öndedir. İkinci sırada Tursun yenge. Kalanları yine bir oraya bir buraya hareket edip bir grubun kötüsü öteki kızıl şişmanca gelindir. O dahi erken kalkıp çalışıyor biçare gibi. Pancarının büyümesi iyi değil. Gün geçtikçe; yaprağını yayıp, dibi köklendikçe Şayır ile Tursunların pancarları göze görünüp ağza alındı. Kızıl gelinin koruduğu kırışık buruşuk sıradan pancar oldu. Onun için kızıl gelin çok kızgındı. Eltiler de onun üstüne giderek sabahtan akşama kadar ona şaka yapıp güldüler.

— Ey Torgun, dedi bir kere Şayır ona: — Ekip başkanına kaymağını fazla vermişsin galiba. Pancarın onun için küsmüştür ya.

Fakat Şayır'ın şakasını kızıl gelin kaldıramadı. Meğerse sinirden zar zor duruyormuş:

— Ey, bağırma! dedi başladığı yerden o: — Senin gibi rezil olup, kışın görünen ahırdan tezek toplamadım ben!

Kızıl gelinin sert konuşmasına Şayır gülerek cevap verdi:

— A sen neden tezek toplamadın? Veya yüzüm kızıl hasılat verecek demiş miydin?

Gülerek söylenen söz daha sert mi dokunur acaba? Şayır'ın sözü ötekinin kemiklerini sızlattı:

— Ey kadın, anırma! dedi o çapasını omuzuna alarak. —Sana ne yüzümün kırmızılığından. Onun bunun yüzünü bırak da kendi eteğini topla!

Şayır daha yüksek sesle güldü:

25

—Benim pancarlarıma baksana, yapraklarını kabartıyorlar: "Bizi yetiştiren insana, güzünde on taneden ipek elbise giydiririz" derler. Fakat seninki nasıl: bir kere boya yapacak makyaj malzemesine de yetmez.

—Ey kadın! diyerek kızıl gelin ellerini beline koydu. Makyaj yapan kimi gördün, ya? Allah'ın verdiği kızıl rengim.

—Evet, sonbaharda pancarı da Allah'tan isteyip alırsın herhâlde.

Şayır tartışmayı bırakıp gitti. Kızıl gelin uzun süre söylenip, kendince çok sinirlendi. Akşam çapadan dönüp evine gelir gelmez kayınvalidesine uğrayıp içini dökerek ağlamaya başladı:

—Bana bu lafı ettiren sizlersiniz dedi gelin gözyaşlarını dökerek: —Sizleri dinleyeceğim diye hiçbir şey yapamadım.

—Ne oldu, yavrum? diyerek sordu hiçbir şey anlamadan zavallı kocakarı: — Ne lafı duydun?

—Tavuk gübresi dökülen yerin pancarı mekruh olur diye. İşte bugün Şayır'dan geride kaldım.

—Yavrum, ağlama ne olur? dedi kocakarı gelinini avutarak.

—Sonbahara kadar daha bir sürü zaman var ya. Allah bilir, kiminizin az pancarı olacağını.

—Allah, Allah! Allahsız kendisi belli, görünüyor!

—Sus! O neymiş öyle? İçinden şahadet getir.

Ertesi gün kayınvalidesi pancar tarlasına onunla birlikte gitti. Gitse bile kocakarı zavallı çapa mı yapacaktı? Gelip baktığında, gerçekten de gelinin çalıştığı yerin pancarlarının çok kötü olduğunu gördü. Kocakarı içinden Allah'a dua etti. Su kanalının yanına ocak için yer açtı. Ateş yakarak, kazanı koydu. "Bırak, anneciğim. Beni yine gülünç duruma düşüreceksin" diye gelini kızsa da kocakarı: "Ben hiç kimseye fark ettirmem, yavrum. Çapalamaya devam et. Başkan sorarsa, ben gelinime yemek yapıyorum derim. Kimin kimle işi var.

Pancarının verimi gerçekten azmış. Allah'a yalvarmanın ziyanı yok, yavrum. Durmadan çapalamaya devam et!"

Kendi inancına düşkün olan zavallı kocakarı, yağ kızartıp yedi adet pişi baabedin[11] bağışlayıp pancarın yetişmesini Allah'tan istedi.

Öyle yapsa da kızıl gelinin pancarı övgü alamadı. Tam tersi, Adılbek başkan yengesine şaka yapıp: "Eltiler rekabet ederlerse tencerede yağ kaynar" diye atasözü uydurdu.

7.

Şayır yenge kışın topladığı gübreleri kullandı. Beklediği zafer buydu. Onun pancarını görünce kızıl gelinin içi acıdı. Nasıl da acımasın? Yaprakları yemyeşil olan pancarı at başı kadar büyüktü.

26

O azmış gibi büyük yeleli atını salına salına yürüten Adılbek, Şayır'ın pancarını uzaktan övmeye başladı:

—O, bu gökten dilenen yerden alınan rızık değil mi? Rızık olduğunda da insan rızkı ya? Aferin, aferin! Şayır yengemin bir tane pancarı benim büyük yeleli atımın kafası kadar!

Evet, bu rızkı almayı hangi elti istemesin? Hangi kötü elti rekabet etmeden bıraksın? Düzeldiler. Rekabet ederek çalıştılar. Çoğu büyük başarıya ulaşarak bol hasada sahip!

Fakat başkalarının hasadı neden çok olmasın? Şayır yengeye yakın yok ya! Sadece Tursun yenge yakın. Oo! Özellikle iki eltinin de pancarı bereketili.

Adılbek başkanın sevinci de büyük.

[11] ,(1. Buhara şehrinin koruyucusu Bahauddin kaynaklı, Orta Asya halkları destanlarında yalvararak yardım isterken kullanılan söz. 2. Kazalar, belalar atlatılınca, sağ salim kalınmaktan dolayı adanan kurbanlık: "Caratkanga calınıp / Kıyşık örköç kızıl-nar / Baabedinge çaldı deyt." -ET2. (Yaradana yalvarıp / Eğri hörgüçlü kızıl deveyi / Kurbanlık olarak kestiler.) 3. Kaza atlatılınca Allah'a şükür için yapılmış küçük ekmeklerin insanlara, genellikle çocuklara dağıtılması: "Baabedin köbünçö ceti ce toguz nan türündö ötkörülöt." -SK3. (Baabedin genelde yedi veya dokuz ekmeğin dağıtılmasıyla gerçekleştirilir.)

—Oo yengeme takdir, bana şan şöhret! diyerek büyük yeleli atını koşturup, pancar tarlasının başında dolaşıyor. Sonra nasıl Adılbek başkan şöhret olmasın? Gün geçtikçe ziraat müdürleri hızlı arabalarıyla gelirler. Kucağında ağır çantalar...

İlki:

—Frunzeliyim! Sizlerin kolhozdan çıkan belirli kişilerin yetiştirdiği pancarın hasadını öğrenecektim, diye dağ inletecek kadar bağırsa,

İkincisi:

—Ben Moskovalıyım! diye gözlüğünü kaldırır.

Onlar Şayır yenge ve Tursun yengenin pancarına dolaşıp bakarlar.

Birincisi dikkatli olduğunu belirtmek isteyerek göğsünü kabartıp:

—Ben yanılmazdım der Adılbek başkana. —Şayır'ın alacağı bin yüz tsentner, Tursun'un ise alacağı bin elli!

İkincisi de bildiğini göstermek için gözlüğünü kaldırarak:

—Ben yanılmam der Adılbek başkana. —Tam hesapladığında yoldaş Şayır'ın alacağı bin iki yüz tsentner, yoldaş Tursun'unki bir yüz!

Onlar görevlerini yaptılar ve gittiler.

Fakat üçüncü ziraat müdürü her gün burda. "Şeytan arabasına" (bisikletine) binerek, nedendir geldiğini görürsün ve bu kendi MTS'den geldi diye değer vermezsin.

Değer vermesen de bu da kendince düzgün ihtiyar. Bir de kendi ilmini göstermek isteyip:

—Şayır yengenin pancarı bin yüz yetmiş beş tsentner hasat verir ve Tursun yengeninki ise bin yetmiş beş! der Adılbek'e.

Dahası kızıl gelinin dediği gibi bu ziraat müdürleri de ilginç insan olurmuş ya!

Boyacı boyacı desek, (27) sakalını boyar; biliyor, bilir desek daha toprağın altında yatan pancarın ağırlığını söylerler!

Siz Adılbek başkanı onların söylediklerine inanıp susacak kadar alçak gönüllü insan mı sanırsınız?

Adılbek de kendi hesaplamak isteyip emir verdi:

—Kendim başkanım, kendim halledeceğim: — İlk önce Şayır yengem ile Tursun yengemin pancarı kazılacak. Ayıklayıp, bir kenardan arabaya yükletip fabrikaya göndereceğim. İşte ondan sonra yengelerim hektarından ne kadar hasat aldı sizlere net söyleyeceğim!

Aferin! Adılbek başkanın hesabı da düzgün yahu!

Daha ertesi gün yengelerine gelip:

—Doğruyu konuş, verdiğin sözü tut derdi benim Orozaalı amcam ölmeden önce, dedi.

Adılbek: Ben dediğim sözün arkasındayım. Haydi yengeler, yürüyünüz. Bütün pancarı kazacağız!

Rekabet eden eltileri görmek isterseniz, işte pancar kazılmaya başladı, bizim tarlaya geliniz. Yemyeşil yatan pancar tarlası sabah erkenden kırmızıya büründü. Gençlerin söylediği şarkı, gelinlerin gülüşü, sakinliği hareketlendirdi. Arabalar yola sığmayıp, gürleyen üç tonluk büyük arabalar pancar tarlasında aşağı yukarı kırlangıç gibi gitti geldi. Başkanın söylediği gibi o arabalar fabrikaya durmadan pancar taşıdı.

Ne zaman ki kazılan pancarlar taşındı o zaman ekip başkanı Adılbek kendisinin dikkatli çalıştığını bildirdi.

—Yoldaş kolhozcular! dedi o, hasat için yapılan büyük toplantıda konuşup: —Bizim kolhozdan da ünlü insanlar çıktı: Onlar Şayır yenge ile Tursun yenge! Bu ikisini de önceden eltileri dengi görmemişlerdi. Bunun için kötü yengelerdi. O zaman öyle diyen yengeler şimdi bunların gerisinde kaldılar.

—Ben, dedi Adılbek biraz havalı konuşup: Yengelerimi fazla övmeden size başarılarını söyliyeyim. İlki malum Şayır yenge. Bu insan kendisi koruduğu yerden bin yüz elli tsentner hasat verdi! Ve ondan gelen kârı biz doğru hesapladığımızda tam yirmi beş bin som oldu!

—Öyle ise, dedi başkan alkışlandıktan sonra sözüne devam ederek: Tursun yengenin esirgediği yerin hasadı bin yüz tsentner oldu! Ondan bize kalan kâr tam yirmi dört bini aştı!

28

Aradan üç gün geçtikten sonra emek bölündü. Emeklerinin karşılığını her bir insan kendisi verdiği çabaya göre aldı. Biri alnını terletip bin som saysa, bazıları beş somluk paralardan beş on tane buruşturup tutup oturdu. Ne yapsın başka? Kendisinin yıl boyu verdiği emeği o kadar ya!

Oo! Bizim iki yengede de altın paralar dolu: Şayırın aldığı 3500; Tursununki 3000. Saya saya bu paraların sırrına ulaşmak zor. Eller titriyor iyice, alnından ateş yükseliyor.

Adılbek de aldığı paranın keyfine ulaşamadan, yengelerine gülerek baktı:

—Ey, yengeler! Bu bizim için sadece başlangıç! Bu sadece avansımız!

Rekabet eden yengelerin keyfi yerine geldi, kendileri altın paraları deste deste tuttu ve:

— Ne kadar aldın elti! diye ötekine sordu.

— Benim aldığım avucuma doldu! der ötekisi: — Ya sen?

— Benim aldığımı sorma! der o, elini kısa silkerek. —Kocamın yanında yatamayacak oldum.

—Hımm büyük Moskova'ya mı gideceksin?

—Kocamın alıp giydirmediği ayakkabılardan alıp giyeceğim!

—Galoş çapandan[12] önce bir tane gramofon alıp evime tüm artistleri toplayacağım.

— İstediğinizi yapınız eltiler, helal emekle minare inşa etsek de olur!

— Şayır ve Tursun önden gittiler.

— Esas bizden çok alan kim oldu?

Soruşturduklarında başka eltilerin içinde çok alan Kunduz yenge oldu. O kişinin saydığı somları Şayır ile Tursunun aldıkları geçemez. İnanmıyorsanız sayınız? Altın paralardan tam 2400 som! İlkbahar gibi kendisini koruyan pancarlarının yaprakları Kunduz yengenin gözünde şimdi yaprak değil onluk para! Deste para olup tepesinden serpiliyor.

Sonra ne yapsın? Kunduz yengenin kocası altmış yaşında; kendisi bu yıl kırk sekize girdi. Ne kendisi ne ihtiyar kocası bu yaşa kadar böyle parayı görmemişti. Hatta kocası para tutmaktan korkan mümin insan. Pazara da kendisi gitmeyip çoğunlukla hanımını gönderirdi. Şimdi ise, ikisi birleşip ellerine yüz iki yüz tenğe paranın başını almıştır. "İki bin dört yüz" diye duysa da o kadar somlar ellerine geçmemişti.

—Ey, sevgili eltiler! dedi Kunduz yenge elbisesine sürterek: —Bu kadar çok somları eve götürdüğümde, kocam evde durmaz diye korkarım! Sığdırmaya yer bulunmaz.

Ne yapsın sonra? Kunduz yenge aldığı somlarını bir tülbentte sardığında tıpkı atın başı kadar bohça oldu. Bohçayı (29) kucağına alsa, tıpkı bebek taşıyor gibi? Bu yılın işini yalnız tek başına bitirmiş gibi Kunduz yenge kocasına övünerek geldi.

Evinde sofrada sakin oturan kocası Kunduz'a sordu:

—Bohça ne bohçası, hanım?

—Para!

Bir şeylerden şüphelenir gibi hayretle baktı:

[12] Kalın ve uzun yakasız giysi.

—Ne parası?

—Evet, yazın çalıştığım emeğin karşılığı. Aldığım avans bu!

—Ne kadar var?

—İki bin dört yüz.

—İki bin dört yüz! Kocası inanmak itemeyip elini uzattı: —Bırak. Pancar sararak gelmişsin ya!

—İnanmıyorsan say! dedi Kunduz yenge kocasına diklenerek: —Sen hayatında görmediğin parayı, işte ben bir yaz mevsiminde kazandım! Al sana da iş bulundu kocacığım. Benim kazandığım paraya sahip ol, şimdi.

—Aferin, aferin! dedi kocası bohçayı önüne yayarak, üç somluk, beş somlukların destesini tutarak: —Benim hanımımın aldığı bir tülbente dolduktan sonra emeğe dava yoktur doğrusu!.. Bırak, zengin olasıca. Bunu kendin sakla. —Kocası yerinden hafifçe kalktı: — Bu kadar paranı bırakırsan ben evde durmayacağım.

—Sonra nereye saklarız? dedi Kunduz.

—Nereye götürüyorsan oraya götür, — dedi kocası inat ederek: — Ben bu kadar soma sahip olamam. Kendin sakla, zengin olasıca.

Öylece kocası parayı almayıp, Kunduz yenge de tam üç gündür şansını denedi. Pancar kazsa, bohçasını benek gibi taşıyıp, pancar kazdığı yere kendisiyle birlikte götürüyordu. Tesadüfen büyük araba gelip, pancarını fabrikaya alıp gidecek olursa, yüklenen pancarın üstüne kendisi oturur kalır bohçasını yanına yatırırdı.

Üç gün çok zahmet eden (nasıl da zahmet etmesin?) Kunduz yenge kocasına çok kızdı:

—Şu somlarının yüzünden çok uğraştım kocacığım. Şimdi kendin saklamazsan geri bankaya iade ettiririm, diye Kunduz yenge bohçayı kocasına verdi. Kendisi doğduğundan beri koyunun ağzından otunu almamış mümin biçare bohçayı hanımından alıp, nereye sığdıracağını bilemedi.

Akşam Kunduz yenge pancardan geldiğinde:

—Bohçayı ne yaptın kocacığım? dedi.

Ne yapsın biçare ihtiyar, alnını temizleyip çok yorulup:

—O bohçanın zahmetini çok çektim akşama kadar.Ta aklımdaki eski dama saklayadursam diye iyice düşünüp (30) elime alıp yürüdüm de, kaybolur diye yarı yoldan geri döndüm. Paranın çoğu da insanın huzurunu bozar mıydı? Adılbek'e danışıp, paranı kendin saklasana, zengin olasıca? diye mümin ihtiyar elini ters salladı ve sustu.

Bahçeden at gürültüsü gelip, birazdan sonra eve Adılbek girdi.

—Kunduz yenge paran ne olacak? dedi.

—Ey Adılbekcan, dedi ihtiyar; — Üç gündür o paranın telaşı... Koyacak yer bulunmuyor. Esas kendin alıp, iş yerinde saklat.

—Alıp geliniz. Kendim başkanım, saklamaya yer bulurum köy postanesinin alt katında saklamak için kasa bölümü açıldı. Oraya koyunuz. On yıllık koysanız da kendiniz bilirsiniz. Tam tersi faiz katılır paranıza!

—Hele, faizine razıyız! dedi Kunduz yengenin kocası: —Sadece paramızı saklayıp vermesi hediyedir bize. O kasana koydurtsana, Adılbekcan?

* *

*

—O zamandan beri beş yıl geçti. Yıl geçtikçe bizim kolhoz gelişmekte. Geçen yıl kolhozdan gelen kâr: 995000 soma ulaştı. Bu yıl bizim kolhoz milyoner olacak, dedi Şayır yenge.

Ben Şayır yengenin dediğine sessizce başımı sallayıp onu destekledim.

—Öyle kayınbiraderim, dedi Şayır yenge bana bakmadan konuşup: —Adılbek ekip başkanı ise şimdi burda köy kurulunun başkanıdır.

—Oo, o yükselmiş ya!

—Evet, yerli hükümet. Geçen sene köy ziraat fuarına katıldı.

—Aferin ona!

—Tursun yengen de Kunduz yengen de o yıllardan beri kolhozda ünlü insanlar. Hayatlarında çok değişiklikler oldu: taşındığı evleri üç odalı. Baş ziraat müdürü gibi rahat yaşıyorlar.

Şayır yakasını silkinip, düzenli oturup bir daha söz söylemeye hazırlandı.

Sonbaharın hoş yeli yüzümüze sıcak sıcak vurarak biz faytonda salınarak gittik.

3.3.2. Muzdak'ta

1.

Bunlar üç kişilerdi. Üçünün de bindikleri üçüz gibi birbirine benzeyen koyu renkli atlardı. Alnı ala, kuyrukları kısa, ala toynaklı, ak baldırlı don atının cinsindendi. Kolunu kaldırmadan, dizgini çektirmeden ateş gibi hızlı hızlı yürümekteydiler. Taşa çıt diye dokunmadan, çatırdayıp toz çıkarmadan su samuru kürkü gibi parlayan, domuzun sırtı gibi genişti. Dağ sırtının serin yeli yüze eserek göz açıp kapattıkça gözlerden yaş döktürüyordu.

Al donlu ata binen ortadaki bacak kadar erkek:

— Ey, kadınlar! Biraz çeksek nasıl olur? Diyerek dizginini topladığında onun sol tarafında yürüyen esmer gelin iki üzengisini aynı anda teperek, eyer üstüne çıkıp siyah üzüm gibi gözlerini kocaman açıp bakarak:

— Kadınlar kim? Bizim adımız Rakıya! diyerek kamçısını yukarı kaldırıp adamın sırtına doğru vurdu.

Adam bacak kadar boyunu zıplatıp Rakıya tarafına dönüp baktığında, onun sağ tarafından gelen kısa burunlu kırmızı gelin kamçısını büküp:

— İyi oldu sana oğlum diyerek adamın şapkasına vurarak onu gözüne indirdi.

— Bilesin oğlum! Bizim adımız Keres!

Yuvarlanıp düşen şapka, atının dizine dokunup alt tarafa top gibi yuvarlandı. İki gelinin gülüşmeleri dağı yankılatarak geçip gitti. Coşan atının dizginini zor toplayan adam, şapkasını almaya döndü.

— Ey erkek, eğileceğim diye mahvolmayasın!

— Pestilini çıkartır.

—Bundan sonra lafına dikkat et.

— Dediğine pişman olma! deyip gelinler kahkaha atarak hızlıca yürüyüp gitti.

Gür yayla, verimli toprak, arpadan güçlü otu otlayıp yalnız gümbürdeyen şişman atlar dediğimiz gibi otlu yerde ateş gibi kızarıp domuz sırtının kırmızı ateşinde yavaşça inliyor. Tay emziren dişi atlar kutlu evin ağır başlı hanımı gibi nazik olup aynı şekilde yavaş geziyorlar. Daha doğurmamış dişi atlar yaramaz, yavru taylar nazlı. Bazısı örümceğin başını kırpıp hem otluyor gibi yapıp; bazısı alasını parıldatıp (32) ön tarafına dik bakarak, gezerek yürüse eğlence ve gezinti bekleyen genç çocuk gibi şımarır. Bazısı kuyruğunu dışarı salarak heyecanla koşsa da oyuna doymadan nefes nefese kalır.

2.

Başköşeyi kaplayan atların hepsi annesinden yavrusuna kadar, doğurmamış dişi atından tayına kadar hepsi karanlık yerde. Çoğu ala çoğu beyaz baldırlı, kısa kuyruklu, kısa yeleli! Aynı kan, aynı nesilden çoğalan cinsten. Hatta bu dağda yeni otlayıp gelmiş gibi yuvarlak taş, kabarık çamlara rüyadaymış gibi bakıyor. Kişneyerek yadırgıyor. Kulaklarını dik ederek uzağa bakıyor. Otların başını sıyırıp kokluyor, ot yayvan tepelerde dalgalanıyor. Büyük kanatlarını yayarak, ta yüksekte dağ tepesinde kocaman akbaba dönüyor. Herhangi bir taş yerinden oynayıp kaygan uçurumlarda ‘çat’ diye ses yapıyor.

Yaramaz yağız at, kırmızımtırak burun deliğini açıp kapayıp daha da çok kişniyor. Aniden hızlı dönüş yapsa sırtındaki tüyü güneşten göz kamaştıracak şekilde parlayıverir.

Beriki derin çukurdan bu tarafa inerek iki gelin atını yürüterek geliyorlar. İkisi kendi aralarında bıcırdayarak konuşsa iki ilçenin halkı gibi olur. Moralleri iyi. Atı salındırarak yürütüp etrafa bakıyorlar. Üzengiyi yavaşça teperek eyer üstünde er yiğit gibi rahat oturuyor. Havanın yumuşaklığı tesir etmiş ki yüzleri kırmızıydı. Ezelden beri bir yürümüş gibi yakın dost bir yetişmiş gibi yakın arkadaşlardı.

Biri kara üzüm gibi gözlerini oynatarak:

— Söyle Keres canım, mavi olan gökyüzü; salınan ot, kocaman taş, kabarık çam ağacı hepsi kim için? Deyince ikincisi ona cevap vermeden yayılmış atlardan uzak kamçısını yukarı kaldırarak:

— O Mizantrop, Mizantroviç! Diyerek kenarda kişneyen yaramaz yağız atı seviyor.

Yaramaz yağız at da ona nazlanıyor gibi zıplayıp kulaklarını birbirine değdiriyor.

Kara toru gelin ısırmaya hazır olan yağız ata bakarak:

— Hayır Keres canım, bu Mizantrop değil. Zabavnik yaramaz. Onun için dövüşecekmiş gibi ısıracak oluyor ya! Baksana, suratını ekşitmesine. Bunun büyük babası da nail yaramazdı. Şimdi o ahırdan çıkmadan bakıyor.

Kısa burunlu kırmızı gelin kamçılayıp hızlı hızlı konuştu:

— Şimdi onun o huyu yok. Dağ gibi üşenip duruyor. Bir zamanlar bin atın içerisinde aygırın en yaramazıydı. Yaşlılık onu böyle yaptı.

Esmer gelin gözlerini kocaman açıp gülerek baktı ve:

— Onu Kandıraşka temizlese hörgücüne kolu yetişmez dedi.

— Mişa Kandıraşkañ eski jokey mi?

33

—Evet, altmış yaşında görünüşü çocuk. Çıplak gezer, kasları taş gibi ayrı başka. Resmen enteresan insan: “Çırağı açık bırakır, kitabı yüzüne koyarak

aygırın yanına yüzüstü yatar. Okuyor diye gelsen, uyuyor olur. Ne ilginç...” diye bizim at çiftliğinin başkanı gülüyor.

— O öyledir, kısa boylu Mişa Kandraşka az değil.

— O daha eski Nikolay zamanında bile şehir dolaşıp, at kullanıyormuş.

—Yemin et, daha yer yaratıldığında at binmeyi öğrenmiş desene.

— Oo, doğru, kırk yıl... Bizde jokeyin yardımcısıydı da. Üstüne sinek konsa titreyen atları ciddi eğitirdi.

Yayılan atların hepsinin kenarını geri döndürüp, kendi aralarında sohbet eden iki geline adam yaklaşarak iki dizgini de toplayarak tutmuştu ki at, uzun ağaç gibi başı dik yürüdü.

Gelinler ona yaklaşarak dediler:

— Ey erkeğim, nasılsın?

— Bizi bilesin. Atın üzerinden kalpak gibi alıp indiririz sizi.

Adam da gelinlere sert cevap veremeden utandı. Özellikle üzüm gözlü geline hızlı bakarak:

— Oy, kurban olduğum Rakıya, dikkat etsene. Kamçın sırtıma battı hâlâ sızlıyor, dedi.

Fakat kara gözlü onun sırtının acımasına üzülmeyip, kahkaha atarak dalga geçmeye başladı:

— Efendim! Benim adım Rakıya mıydı? Bundan sonra unutmazsın.

— Unutmayacağım. Bundan sonra size sadece ablacığım diyeceğim.

— Dediğin doğru ise git, atların diğer tarafını bu tarafa döndür.

— Ey Rakış, dur lütfen dedi adam bir karış boyuyla zıplayak: — Sen benim sırtıma vurduğunda gözlerimden ateş sıçradı. Bir şey aklıma geldi. Beriki Don denen yerde kırmızı ölüm kanı akıyor ya? İşte bu yağız atlar oradan gelen atlar değil mi? İşte Alatoo’da domuz sırtı gibi olan dağlarda yoğun otlardan otluyor,

tüy döküp ses çıkarıyor. Fakat bunlar hayvan da olsa kendi atalarının yetiştiği Don'da kırmızı kan döküldüğünü hissediyorlar mı? Hadi söyleyin?

Adam konuştuğu laftan zevk almaya başlamıştı. Gelin ona buyurdu:

— Hissetsin hissetmesin. Don'un atlarını korumak için biz görevliyiz, adamım. Git öteki kenarını çabuk kaytar. Gördün mü, Kızıl Ompol senin şapkan gibi kara bulut giydi başına. Güneş ateş gibi doğmuştu. Belki yağmur gelir, dağ başı doludur. Atlar yükseğe çıkıp yayılırsa aşağı düşebilir. Alçak otlağa indirelim, git çabuk kaytar!

34

Erkek, yağız atın başını döndürüp, çakılın alt tarafına yayılan atlara doğru yöneldiğinde gelin peşinden seslendi:

—Mavi olan gökyüzü, salınan otlar, büyük taşlar, kabaran çamların hepsi kim için biliyor musun? Git, çabuk kaytar atları!

3.

Yüzü tırmalayan rüzgâr esiyor. Hava serinleyip fearahlık veriyor. Gelinler de ikiye ayrılıp yürüterek, kenarlara yayılan doğurmamış atları otlak yere götürüp ard arda ıslık çalıyorlar. Sesli ıslıkları tepedeki yankılara karışıyor. Taş yıkılıyor gibi oluyor. Çakıllarda dolaşıp yokuşa yaslanarak otlayan doğurmamış atlar, "bırr" diye hapşırır ve kafasını sallayıp, yokuş aşağı oyun yaparak, atların hepsi alçak otlağa doğru akın ediyor. Yaramaz taylar oyuna doymayan çocuk gibi neşelenip otlu yerin kabarık çamlarını dolaşarak koşturuyor. Beriki yağız taya bakınız, zıplasa püf ederek patlayacak gibi şişiyor. Çamları dolanarak koşturan taylara dik dik bakıyor, fakat kendisi onlar gibi kuyruğunu sırtına almaya, burun deliğini kımıldatmaya, neşelenmeye gönlü yoktu.

Yalnız sabırlı çocuk gibi şişman, dişi atların arasında. Uzatarak çıkardığı gelinin sesi etrafın sakinliğini bastırıyor gibi oldu. Çakıllı tepelere övünüp bakarak, Muzdak'ın tepeleri dik ve havalı. Dağın güneşli ve güneşsiz tarafı uyumakta. Dağın sırtındaki güzel çiçekler birbirlerine başlarını sallıyor.

Gelininin sesine yardımcı, ıslık çalıyor.

— Heyt de ablacığım! diyen seyisin sesi destekliyor. Gelinin nağmesi sevgiliye takdim ediliyor. Sevgili uzaktadır. Halktan uzak savaşta atın yelesinden kan akan cihat zamanıdır. Bu ahenk nağme onun kulağına ulaşmaz. Fakat sesini uzatan gelinin ateşli gözleri gülüp nurlu parlayan yüzü gözü önüne gelir belki. Sonra beriki dağın sırtını, bereketli tepeyi, bağıran atların hepsini aklına getirir belki. Soğuk rüzgâr yüzünü tırmalayıp geçiyor gibi olur. Köye göç edip hayvanın yetiştiği yer, ördek uçup, kuğu yüzen göl göz önünden geçer. O zaman sevgilisinin sesi de kulağına gelir belki. Kahraman asker sinirli bakıp, düşmanı hedef alıp:

— Vatanım için! —deyip tetiğe basar.

Başta gelinlerin biri şarkı söylemişti şimdi ise ikisi aynı anda söylediler. Birinin sesi mırıltılı, güçlü nağmesi ile geçiş yapar, sesi nettir. Birinin sesi zil gibi ince, geçişleri hızlı, arada renkten renge girerek sesini uzatsa hislere dokunup kalbi cız ettirir. Fakat onlarla at besleyen yiğit nağmeden etkilenip geliyorsa da:

35

— Heyt deseniz ablalar! Demekten başka bir şey diyemedi. Atların sürü şeklinde geçtiği iki çamın ortasına geldiğinde kara gözlü gelin adama yanaştı. Gözleriyle gülüp dikilerek:

Eceli gelen geyik rastlar
Uçurumda uzman avcıya,
Avda sungur açgözlü,
Tarlada sansar gördüğünde.

Ayım doğsa sağ taraftan,
Karşılayıp yolunan,
Asılırım boynuna
Benim
Sevgilim sağ salim geldiğinde…

Diyerek, sesini renkten renge sokup, at üstünden kendini aşağı bırakarak, adamın boynuna elini atarak onu kendine sıkıca sardı.

Bacak kadar olan zavallı şey:

— Oy… canım ablacığım, kafamın kemiği kırıldı, diyerek yalvarıverdi.

Gelin koltuğunu boşaltıp, eyeri düzeltip oturdu ve kahkaha atarak güldü. Sonra kamçısını önüne uzatarak tutup, ters tarafa doğru oyun yapıp giden atları göstererek:

— Koştur, çabuk! Başka iş elinden gelmez, atları alçak tarafa getir! —dedi.

4.

Kızıl-Ompol'un başına toplanan kürklü şapka gibi siyah bulut kocaman büyüdü. Güneşli güneşsiz karlı uçurumlardan bulut aşağıya salınanarak kararmaya başladı. Dünyaya gülen güneşin gözü izini kaybettirip kara bulutun arkasına saklandı. Par par küçük damlalar renkten renge girip durgun gölün yüzü gölgeyi örtünüp iki dağın ortasında parladı. Kıbleden yel esip nasıldır bir sıcak yayıldı. Sırt taraf tıkırdayıp deminki atların yattığı tepeler ağardı.

Yuları, dizgini boş bırakıp, katırını otlatıp duran erkek, dağın sırt tarafına korkar gibi bakıp:

— Eyvah, ablalar dolu! Atları alçak yere indirdiğimiz iyi olmuş! Şırıldayışını dinleyin! Lafın kısası kötü düşmandır bu. Korktuğum var… Karganın kanadını kırdığını görmüştüm. Atlarını bağırtırdı, bir yerde durmazlardı.

Atların hepsi alçak otlağın düz yerine ses çıkararak yayıldılar. Deminden beri oyun yapıp gezen yaramazlar da dağın sırt tarafına dimdik bakıp, tekrar avutarak ot koparmaktaydı.

36

Deminki şarkıcı gelin atın eyerine bağlanan berisindeki yağmurluğunu giyip almış. Görünüşüne bakan ona kadın demez. Vücudu at üzerinde büyük ve zayıf. Eyerde oturması kurşun dökülmüş gibi katı. Dağ gibi olan yağız atın yelesine eğilerek taş desteği alıp konuşur.

— Hava toplandı, göreceksiniz, bütün gece şiddetli yağmur yağacak. Uyumayı unutun! Kar yağarsa yılkı saklanarak dağın güneşsiz tarafına aşıp gitse… Yarın hava açarsa otlarımız yüze çıkar.

Adamın da bacak kadar boyuna uzun gelen yağmurluğu bacağının ucuna kadar inmiş.

— Bırak öyle olmayacak dedi gururlanarak geline: —Büyük yağız at, ala toynaklı yağız at, yılkının kralı o iki dişi at. İşte o ikisi yürüse başka yılkı da yürür, o ikisi yürümese başkaları da yürümez. Ben o iki dişi atı yürümesinden tanırım. Aksıranı aksırığından tanırım. Sözün kısası bu yılkılardaki emektar o ikisidir.

Sepelereyerek yağmur geldi. Güneşin nasıl battığı bilinmeden, hava kararıp göz gözü görmez oldu. Sadece gelinlerin örtüldükleri yağmurluklarına durmadan yağmur serpiştiriyordu.

Bindikleri, yağmurdan kalçasını salıp saklanıyor. Üşüyen at ağızlığını şıngırdatıyor. Çocuğuna kızan koca karıyı hatırlatıp dişi at "kanğ" (at sesi) ediyor. Nasıl oldu da demin hava sıcakken durmadan oynayan tay şimdi yağmura dayanamayıp annesinin kucağına kafasını saklıyor? Başını saklıyor olsa gerek. Sadece şimşek çaktığında otlak alan içinde görünür ve tekrar karanlık olur. Seyisler birbirine sesleniyor.

— Neredesin Keres!

— Ben burdayım! Senin tarafından atlar gitmesin.

— Kalçası yağmurda kaldı gözükmüyor, gitmez. Benim sesime devam et!

Adam da bir taraftan ses çıkarır:

— Ala toynak şimdilik yerinden kımıldamadı. Korkuyorsanız beni bulunuz!

Gelinlerin biri gülerek öteki yiğide şaka yapıyor:

— O erkeğim, korkan kendin olmayasın? Sesin titriyor.

— O…ben adamım! Kadın değilim.

— Nasıl, nasıl?

— Beni bulunuz, masal dinleyeceksiniz… Eskiden benekli Colbors denen aygır varmış. Benekli Colbors'un sürüsüne seyis bakmazmış. Gökyüzü ikiye ayrılmış gibi tepeler çatır çutur etti ve gürleyen ses yeri titretti. Etraf bir anda apaydın olup tekrar karardı. Yağmurun sesi deminkinden daha da çoğaldı. Altında bindiği katır sıçrayıp bir yerde titreyerek durakalmıştı. Yeni başladığı masalı yarıda kesip seyis içinden mırıldanarak kelime-i şehadet getirdi.

37

Yakınından seslenen Rakıya:

— Oy, benekli aygır masalın nerede? Şimşeğin gücünden sağ kaldın mı kendin? diyerek güldü.

— Eyvah abla, dedi adam mırıldanarak: — Böyle gecede savaşan erler nasıldır? Tam bu saatte ateşle vurulanlar var ya? Nasıl dersin?

— Evet, bu saatte düşmanları öldürenler de çok. Hadi sen masalına devam et.

— Aferin, onlar tam erdir de … Öylece benekli aygırın sürüsünü besleyen seyis olmazmış. Benekli aygır kendi kendini koruyup kurt gelirse saldırır, hırsız gelirse atını dişleyip fırlatarak gezermiş. Bırak, kısacası gecelerin birinde benekli aygırın sürüsüne kaplan saldırmış. Benekli aygır kaplan ile dövüşmüş. Ertesi gün sahibi aramak için geldiğinde tepede eşilerek yeşil otlarda iz kalmış. Sağ benekli aygır sürüsü yok. Yeşillikte oluşan izi sahibi de arayıp gelmiş. Ota damlamış kan var. Geldiğinde mızrağın boyu kadar uçurumun altında benekli aygır ağır bir şekilde sallanıp duruyormuş. Dudağı ayrılıp, kalçasının derisi sarkıp, sarı su ile kan bütün vücudundan damlayıp, tırmalanmamış derisi yokmuş. Ağzından kan damlayıp yanında kaplan ölmüş yatıyormuş. Öylece benekli aygır, kaplan ile dövüşürken uçurumdan uçup gitmiş ya! Kaplan ölmüş kendisi zor duruyormuş.

Gelinler de yılkının otoritesini yükseltip övdüler:

— Kırgız yılkılarından niceler nicesi doğmuştu.

— Kaplan değil, hırsıza tayını çaldırtmadan sürüsünü koruyup alan çok aygırlar da vardı.

— Eskiden bizim halkın Ker-çunak denen aygırı kurdun gök yelesini çiğnemiş.

— Vay, vay — dedi yiğit sesini hırlatarak çıkarıp: — Öyle aygırlara savaşta binilse, düşmanı ezip gitmez mi?

Seyisler sohbete tam dalmışlardı ki dişi at kişneyip, tay rahatsızlanıp kişneyiverdi.

Seyis ürktü:

— Eyvah, ablalar kişneyen yağız atın tayı.

— Kenarından yürüyor ya şeytan!

— Kurt saldırdı mı diyorum?

Üçü aynı anda seslenip, tayın sesinin çıktığı tarafa yürüdüler. Sesleri duyuluyor, kendileri görünmüyor, karanlıkta nefes alıyor gibi oldu.

İki gelin bacak kadar bir adam attan inmeden sabahladılar.

İşte! İlkbahar günü küçük çocuk gibi. Bütün gece şiddetli yağmur yağsa da güneş çıktığında yumruk kadar bulut gözükmez.

38

Çiyli yeşil renkten güneş ışığı parlayıp, yayılan yılkının kenarından döndürüp getirerek, gelin de şarkı söyleyip eğlenerek gidiyordu:

Sağanak yağdığı günlerde,

Ay karanlık gecelerde,

Kendin beslediğin yılkıya

Aşkın oldu bekçi.

Sabaha kadar yağmur yağıp,

Hiç durmadan sepeleyip,

Sırtıma su geçti.

Yumuşak yastık, beyaz çarşaf,

Rahat edip uyuduğum

Tatlı uyku cana rahatlık

Özledim sıcak döşeği.

Akan su gibi şakırdayıp,

Ak kılıç gibi parlayıp,

Kuvvet toplayıp vücuduna

Düşmanını yensene,

Değerlim, askerim gelsene!

3.3.3. Olumlu Biten Kavga

1.

Hava kararmıştı. Biri diğerini konuşmasına izin vermeyip yüksek sesle konuşan iki atlı, kışlağın büyük caddesinden aşağı dörtnala hızla geliyordu.

— Sen seyissen beslediğin atı bil! Yarın akıtmalı Toru kaşkayı[13] arabaya bağlayacağım dedi birisi.

— Sen ekip başkanıysan otunu hayvanlara çiğnetmeden toplat!

— Akıtmalı Toru kaşkayı kim verecekmiş? dedi. Aynı anda ikincisi kavga ederek:

— Alacağım dedim alacağım!

İkisinin üzengileri birbirine çarptı.

— Alacağım Toru kaşkayı! Arabaya bağlayıp taşıttıracağım!

[13] Yüzünde, özellikle alnında ak leke(akıtma) olan atlara verilen ad.

— Vermeyeceğim Toru kaşkayı! Antrenman yaptırıp bayramda koşuya çıkaracağım!

— Bekar sen ona bak! Orada 2. Dünya Savaşı devam etmekte sen ise bayram kutlayıp, at koşularına katılmak istiyorsun değil mi?

— Evet, sen ona bak! Savaş oluyor diye sen bayramı kutlatmak istememişsin ya?

İkisi aynı anda büyük sokağın ortasında durarak birbirlerinin atlarına göğüsleriyle dayandılar ve deminkinden daha beter kışlağı yankılattılar.

— Bu dediklerini kelime kelimesine idareye gidip anlatmazsam sakalıma ateş düşsün.

— Anlatırsan anlat. Senin dediklerini ise kelime kelimesine parti komitesine gidip anlatmazsam, benim sakalıma ateş düşsün!

— Bunun kanundan anladığına bak, oh!

— Ekip başkanı değil, insanın kanun dışı olduğunu nerde gördün sen?

Üzengileri çarpıştı ve büyük sokaktan aşağıya ikisi aynı anda dörtnala yürüyerek gittiler.

Onlar doğruca kolhoz idaresinin dairesine gelerek durakladılar. Ekip başkanı Borbuk atından hop diyerek indi ve yularını bırakarak daireye doğru koştu. Keldibek seyis de atından fırlayarak yularını bırakıp, ötekinin peşinden gitti.

40

Kolhoz idaresinde sadece muhasebeci Akmat abaküse çak çak vurarak oturuyordu. O, çat diye açılan kapı tarafına ani bir göz atayım diye abaküsü yanlış hesapladı:

—Eh Boke geliniz, deyiverdi.

Ekip başkanı Barbuk eşiğin sağında durarak:

Müdür nereye gitti, oğlum? diye sordu. Muhasebeci Akmat abaküse dikkat ederek yavaşça cevap verdi:

—Yoldaş müdür gitti.

Keldibek seyis eşiğin solunda durarak:

— Ya parti başkanı? diye sordu.

Muhasebeci Akmat aynı vaziyette ona da:

— Efendim Keke buyurunuz. Parti komitesi başkanı da gitti.

İki yaşlı bir şey konuşmaya cesaret edemeyen kişiler gibi birbirlerine yan yan bakışıp ikisi de üzüldü:

— Yazık aksakal (başkan) yokmuş baksana. Muhasebeci Akmat hesapladığı sayıları kâğıda yazdı ve:

— Haydi, yeniden bir kontrol edelim diye ötekilere bakmadan abaküsü hesap için itmeye başladı. Sağ eşikte duran ekip başkanı bu esnada bir şey diyemedi, sadece kederlendiğini hissettirerek pişman olmuş gibi sol eşikte duran seyis dediği lafı muzaffer kişi gibi kendince mırıldanıyordu.

— Acele etmezsin oğlum, beni seyis değil diye dikkate almıyor gibisin. Senin ekip başkanlığın bana hediye olmaz. İşte seyis olalı altı yıl oldu. Elli altmış kısrak doğuruyor her yıl. Tek, beş altı aylık taydan bile eksiliş olmadı. Altı yıldan beri elimdeki hayvanlara kirli el değmedi. Benim beslediğim atım zayıfsa müdürle ikiniz beni korkutuyorsunuz. Yoksa benim kavun gibi şişmanlattığım atlardan alıp arabaya bağlayıp zayıflatacağınla korkutursun ya, sen!

Bu laflar canını sıktı herhâlde, ekip başkanı ona sert baktı ve:

— Yeter artık o kadar da değil dedi.

— Yoksa, ne yapacağını söyle, dedi seyisin daha da beter inatçılığı tutup, “Ben yüz atın içinden Toru kaşkayı nazlandırıp beslesem…

Sen onu arabana bağlayıp iki günden sonra kuvvetini kullanırsın değil mi?

Ekip başkanı Borbuk da kızdı herhâlde:

— Ey sen laflarına dikkat et! dedi sert bakarak: —Benim arabaya bağladığım atlarımın güçsüz kaldığını ne zaman gördün? Sustukça köpürüyorsun sen ya? Şimdi savaş zamanıdır anlasana! Sen üzülme diye Toru kaşkayı arabaya bağlamamazlık yapamayız. Bataklıktaki ot yığınını depoya küme halinde yığmak gerek. Tohumluk buğdayı depoya taşıtmak lazım. Tahta fabrikasından alınan altmış tahtayı çektirerek ağılı tamir etmek lazım bu daha bir şey değil ikimiz 2.Dünya Savaşı'nda (41) refahımız için savaşan Kızıl Ordu'ya yardım için ayrılan 190 kental ekini istasyona götürmek lazım. İşte bunların hepsi atın, arabanın gücüyle olur, anla!

Seyis Keldibek dili tutulmuş insan gibi biraz yumuşayarak:

— Eh, gerekirse. Taşıt getir onun hepsi ekip başkanının görevidir, dedi.

Bu arada muhasebeci Akmat da kendisinin doğrulayıp yaptığı hesaplara tamamen sevinip hesabına baktı ve:

— Tam bir milyon yüz bin, dedi hesapçı.

Ekip başkanına göre yaşlı adam, seyis aceleciydi. O nedenle, o muhasebeciye heyecanla sordu:

— O milyon da ne Akay?

— Ne mi diyorsunuz, Keke?

— Atlarla ilgili mi?

— Evet, Keke. Bu bizim kolhozun 41 tane at kârı var, paraya çevirdiğinde tam bir milyon yüz bin som oldu.

— Milyon ne kadar, Kırgızca söylendiğinde?

— On kere yüz bin bir sayı.

— Oh oh, zengin olmuşuz.

— Zenginiz Keke zenginiz.

Seyis muhasebeciye yine sordu:

— Şimdi o bir sayı olan paradan sadece atlardan düşen kârı söyleyebilecek misin Akay?

— Söyleyebilirim! diye muhasebeci gülümseyerek abaküsü şak şak hesaplamaya başladı.

— Ne kadarmış?

Muhasebeci kendi kendine konuşarak bir sıra sayıları ekledi ve,

— Atlardan düşen kâr tam üç yüz on bin som.

İhtiyar seyis gururlanıp övünerek:

— Ey, ekip başkanı duydun mu muhasebecinin hesabını? Atlardan düşen kâr tam üç yüz on bin som diyor.

— Evet, duydum dedi ekip başı.

—Toru kaşkayı arabaya ver kârın daha da çok olacak! İnanmıyorsan Akmat hakemdir, sor istersen.

—Evet! dedi Keldibek heyecanlanarak Akmat'ı hakemmiş gibi lafını eden kimi gördün sen?

— Keke'm doğru diyor, dedi gülerek. Esas tartışma neden çıktı, sandalyeye rahatça oturup anlatınız bakayım?

Ekip başkanı Akmat'ın gösterdiği sandalyelerin birine yaklaşıp oturdu. Seyis de sandalyeye (42) oturmaya hazırlanmıştı fakat ekip başkanının ileriye atıldığını görünce geri çekildi. Akmat, ona boş sandalyeyi gösterdi:

— Böyle gelip oturunuz Keke.

Seyis Keldibek bükerek tuttuğu kamçısını göstererek:

— İşte bu ekip başkanı otursun, yüce ya? İşte bu köşe bize layıktır diye inatçılığı tutup köşeye oturuverdi. Muhasebeci Akmat seyisin hareketlerine çaresizce güldü.

Ekip başkanı sandalyeye yaslanarak, nasırlaşmış avucuyla kalın kalçasını "pat" diye bir vurdu ve seyise kötü bakarak dedi:

— Ey sen benim laflarımı dinlemediğin azmış gibi, şimdi Akmat'la inatlaşma! Akmat genç olsa da yolu yüce olan iyi birisidir.

— Dur, sen Akmat'ı kendine katma, dedi Keldibek kendi sırasını kaçırmadan.

— Katmazsam, Toru kaşkayı arabaya vermeyeceğim dediğini Akmat'tan saklayacakmışsın ya?

— Hangi Toru kaşkayı? Beni kızdırma!

— Vah! Aslanın siniri ah!

— Toru kaşkayı arabaya diyor. Lafın siyaset hakkında olduğunu unuttun mu?

Seyisin lafını ekip başkanı anlayamayıp iki avucunu açarak sordu:

— Ey sen hangi siyasetten bahsediyorsun?

— Şimdi savaş zamanı, görünen yerde rastgele gelecek huzur yok.

Akmat da Bolşevik'tir. Bizim kolhozun güvenilen muhasebecisidir. Bütün hesaplar onun elindedir. Ekip başkanı Borbuk masanın üstündeki hesabı işaret parmağıyla gösterip lafına devam etti:

— İşte orada bizim kolhozun bu sene verdiği bir milyon yüz bin kârını abaküste hesaplayıp oturuyor. Akmat kavgacı olsaydı en azından bu paranın on binini yeseydi sen ben ikimiz suçunu kanıtlayabilir miydik? Seyis Keldibek bu arada sesini çıkarmadı.

— Doğru, dedi. Borbuk kendi sözünü kendisi destekleyerek.

—Herkes kendi işinde kahramandır. Akmat'ı Toru kaşkaya bindirirsek atları senin kadar besleyemez belki. İşte masasında oturarak hesabını yapsa yakışık kalır. Bizim üç yüz ailenin bütün listesi bunun elinde. Eğer Akmat kavgacı

olmasaydı listeyi o kadar çok karıştırsaydı sen ihtiyar, beyaz ala teke gibi olup atlarının peşinde yürüdüğün halde kaybolur giderdin.

Seyis Keldibek ne diyeceğini bilmeden yakasını tutarak, mırıldanmaya devam etti:

— Allah'ım, tövbe!

43

— Evet, dedi. Şimdi daha büyük laf söyleyip ekip başkanı "sene başından beri atların peşinde olup senin kazandığın günlerin altı yüz elli olmuştu." Akmat güvenilmez olsaydı "Keke" diyerek senin yalancıktan sırtını sıvazlasa beyaz ala benekli teke gibi oturmaya devam ederdin. "Sizin kazandığınız gün tam beş yüz oldu." deyip öte taraftan yüz ellisini Akmat kendine alsaydı onu sen nereden bilecektin?

Borbuk'a Keldibek kötü baktı ve bu arada laf bulup söyleyemedi bile.

— Bilesin oğlum, dedi yaşlı ekip başkanı deminkinden daha üstün konuşarak,

— Muhasebeci Akmat bizim için gece gündüz demeden işte senin oturmadığın bu sandalyeye oturup çatırdatarak hesap yapar, insanları hesaplar, hayvanları hesaplar; ekini, günleri, yünleri, parayı, atları hesaplar! Bunun hepsi hesap aleti değil. Bizim halk bu yıl bir gününe beş kilogram beş yüz gram ekine üç som yirmi beş kuruştan para aldılar. Akmat kötü olsaydı "Keke siz beş kilogram ekin alacakmışsınız" diyerek yalancıktan sırtına vururdu, beyaz benekli teke gibi sen otururdun. Akmat para yiyen rüşvetçi olsaydı senin beş yüz gram hububatını kendi torbasına doldurturdu.

— Ee, dedi Akmat "Erin işini el bilir" diye atasözü var. Ben er olmasam da halk için helal emek veren insanım. Benim işimi siz sınarsanız siz kontrol edersiniz. Ben ise adaletli emek vermeye zorunluyum abiler!

Yaşlı seyis dayanamadı.

— Ey sen! Sustukça alevleniyorsun ya. Laflarına dikkat et! dedi köşeden kalkarak: O, Akmat'ı rüşvetçi diyen kim sana? Sen böyle konuşarak aramıza nifak sokma!

— Bu nifak sokmak değil, lafın özüdür anlasana!

— Kısacası böyle olmaz, bu muhasebecinin benden nefret etmesini istiyorsun anlasana!

— Bırak şimdi, dedi ekip başkanı.

—Övünmeyi Akmat'ı kayda almayan da sensin.

Sinirine hâkim olamayan Keldibek söyleyecek söz bulamadı, titredi.

Muhasebeci Akmat lafa karışmak isteyerek şimdi yaşlı seyise bunu dedi:

— Of, kıymetli, dedi ona Akmat, arkadaşınızın şakasına da kızarsınız.

— Hangi arkadaş? dedi yaşlı seyis kötü bakarak,

— Kim benim dengim? Bu boz ala şeytan bana denk mi? Bu ekip başkanı devlet memuru ben ise sıradan bir seyisim.

— Laf onda değil kıymetli dedi Akmat, neşeli Boke'm ekip başkanı olsa da birlikte büyüdüğünüz yakın arkadaşınız.

44

İhtiyar seyis kötü bakarak:

— Kim benim yakın arkadaşım? Bu mu?

— Elbette, Bokem sizin arkadaşınız.

— Bu arkadaşım da bana büyüklük eder mi?

— Of sen hangi büyüklükten bahsediyorsun? dedi Borbuk.

İhtiyar seyis ona gözlerini dikerek:

— Unuttun mu hemen?

— Asıl sen ne için kızıyorsun? Hatırlatsana, delil getirelim.

— Boke'm doğru diyor, dargınlığınızı anlatın şimdi, dedi Akmat da. Seyis Keldibek lafını unutmuş gibi bir süre sustuktan sonra saymaya başladı.

— Toru kaşkayı arabaya alırım dedi birincisi! Eskiden beri kutlanan bayram kutlanmaz dedin iki! Kızıl asker savaşta bineceği Toru kaşkayı arabaya vermediğim doğru. Lafı doğru düzgün dinlemeyip beni kavgacı yaptın üç! Bu üç şey beni kızdırmak için yetmez mi? Sen adaletliysen doğrusunu söyle bakalım.

Amir ihtiyar sandalyesini ileri geri sallayıp oturdu ve Ah babam, sen at beslemeyip de yalan öğreniyorsun galiba, dedi. Fırsat vermeden manasız söz söyleyerek:

— Arabaya Toru kaşkayı alacağım dediğim doğru, alacağım da doğru! Fakat nerede bayram olmayacak dedim? Ne zaman seni kavgacı diye kötüledim? Sen ise beyaz benekli şeytan, zarar getiren diyerek beni insanlıktan çıkaramadın mı?

Keldibek yerinden fırlayarak kalktı ve Borbuk'un tam karşısına geçip yüksek sesle konuştu:

— Üzerindeki görevini unutup yalanları ezberliyor gibisin. Toru at asker atı arabaya eklesen gücü gider dediğim doğru, fakat nerede sana zararlısın dedim ben?

— Evet, evet! dedi Borbuk sözü yakalayan insan gibi sevinip, işte bu! Kendi ağzından çıkanı inkâr edecek misin? İhtiyar seyis yakasını tutarak, başını salladı.

—Estağfurullah! Altmış yaşına gelene kadar ağzımdan çıkan lafı inkâr etmiş insan değilim.

— Efendim? dedi ekip başkanı ihtiyar da yükselip, altmışa gelene kadar lafını inkâr eden kimi gördün sen?

— Evet, evet dedi. Şimdi sözü yakalamış gibi sevinip inkâr etmiyorsan bayram olmayacak dediğin sözünü tekrar söyle bakalım.

Ekip başkanı şaşırdı:

— Ben sana bayram olmayacak diye ne zaman söyledim?

— Söyledin! Demin büyük sokağın başına geldiğimizde söyledin!

— Of, sus!

45

— İşte sustum.

— Toru ata bayramda bineceğim demedin mi?

— Evet, dedim ben!

— Bu sene savaş var, koşu atı eğitip binmeye vakit yok demedim mi ben?

— Evet, dedin sen!

— Her seneki gibi bozayı pişirip genç çocuklarla eğlenceye başlayıp…

— Evet, dedin.

— Üç gün, dört gün boşuna kurbağa gibi bağırıp yatacak zaman yok.

— Bu seneki bayramı işle kutlarız. Gelen kâr savaşa harcanır. Erkek, kadın demeden çalışmaya çıkacaklar.

— Evet çıkacaklar.

— At, araba bırakmadan koşulur.

— Evet. Nasıl, nasıl?

— Bayramı, verimlilik üzerinde geçiririz dememiş miydim?

— Hayır, hayır diye seyis ihtiyar başını sallayıverdi. Sen bunları bana anlatmamıştın. Sadece Toru kaşkayı alacağım dedin, alacağım diyerek söylemiştin.

— Hayır, ben anlatana kadar.

— Hayır, sen bana öyle söyledin. Eğer sen savaşın için deseydin o zaman ben sadece bir Toru kaşkayı değil, kendim sorumlu olduğum atları da tutup getirirdim, nurum! Hayır, hayır. Sen bunu bana anlatmamıştın!

Deminden beni iki ihtiyarı birbiriyle kavgasız tartışmasız konuşturmaya çalışıp dileyerek oturan muhasebeci Akmat!

— Oo tatlılar! diye güldü.

İkisi aynı anda onun ağzına baktı.

— Doğru, doğru! Sizin tartışmanızın siyasî manası varmış.

Seyis övünerek yerinden kımıldadı. Muhasebeci Akmat da söz ustalığı gösterecekmiş gibi olup, o yana bu yana yürüyüp sözünü uzattı.

— Doğru söylüyorsunuz aksakallar, her seneki gibi barış zamanı değil! 2.Dünya Savaşı var. Şimdi ekip başkanı yerinden kımıldayıp, seyise gözünü dikti.

— Söz ustalığını durdurup, sözün özü bizim halkın eğilen yaşlısından, aklı eren çocuklarından hepsinin yapacağı iş, canla başla yurda adım atan düşmanı çıkarmadan öldürme zamanıdır.

46

— O yaşa! Söz değil mi Akmat'ım! diye Keldibek seyis kendince mırıldandı.

Muhasebeci Akmat ileri geri gittiği hâlde sesini düzeltip konuşmaya devam etti:

— Zaferi bizim işlerimize başarı getirir. İnatçılığa yer yoktur. Doğru söyleyip düzgün çalışıp kısa zamanda büyük işler yapmak lazım. Mırın kırın etmeden canı gönülden çalışılırsa bir sürü iş kısa zamanda yapılırsa er yiğit dağı devirmiş pehlivan gibi olur, diye siz derdiniz ya Boke dedi o ekip başkanına.

Borbuk kafasını sallayıp onayladı:

— Evet, evet! Bu sözlerimi şimdi de söylüyorum Akmat'ım. İşinde pehlivan olan yiğidin alnı da açık olur.

Muhasebeci Akmat ekip başkanı ihtiyarın omzuna dokunup sözüne devam etti:

— Öyleyse, sizin işiniz aydınlansın, bayramın hatırına ahırı bitiriniz. Eksiksiz olsun. Rüzgâr geçirmesin sıcak olsun. Tepesi yüksek tabanları dümdüz olsun. Başköşesi aydınlık kenarları derin olsun.

İhtiyar seyis kamçısını salıp yarışarak konuştu:

— Bir isteğim daha var: Asker atı Toru kaşkayı almak için benimle dalaşmasın!

— Evet, diye Akmat şimdi ihtiyar seyisin kendisine döndü:

— Beslemeyen mal gider kesmek neslini tüketir. Jokey yarışırsa cinsi olmayan at bile iyi at olur. Kötü beslerse koşu at kesilip parçalanır, diye siz kendiniz söylerdiniz.

İhtiyar seyis de acele edip başını salladı:

— Evet evet! bu sözümü seyislerin arasında bugün de söylerim.

—Öyleyse altı yıldan beri bizim kolhozun atları sizin elinizde yavrulayıp büyüyorlar. Onun için size teşekkürler. Sizin emeğiniz aklımızda. Bunun için bize teşekkürler fakat bu yıl savaş var. Askere at lazım. Aygırınız şişman olsun kısraklarınız ikiz yavrulasın.

— Kısrak ikiz yavrulamaz, hepsi yavrular. Bu da ikizle aynı demektir. Bu yıl kısraklarımın hepsini yavrulatacağım.

İhtiyar seyisin bu sözüne ekip başkanı gözlerinden yaş gelecek kadar güldü:

— İşte, bu yavruların beş yaşına bastığında arabaya at esirgeme!

Muhasebeci Akmat masanın yanına gelip durarak abaküsü şak şak sayarak:

— Şimdi saat onu on geçiyor. Benim zamanım doldu. Yüz elli beş kadın yüz yetmiş erkek. Arkadakiler ikişer kişiden öndekiler yedişer kişiden orta hesapla her bir kişi beşer taneden günlük pay! Demek, kadın adam olarak üç yüz on dokuz adam işte tembellik, elbette kötü; hepsi çalışsa bir günde 1630 emek.

47

Muhasebecinin abaküs saymasını Borbuk da Keldibek de takip edemedi. Özellikle ihtiyar seyis muhasebecinin bir eline bir ağzına bakıyordu. Akmat daha da hızlı sayarak şakırdattı:

— İki günde dolacak. 3260 pay! Ondan tuğla elimizde, tahta aklımızda. Samana kırk beş, ahıra bin beş. O zaman yüz kadar insan lazım.

Muhasebeci Akmat abaküsünü hesaplamayı durdurup ekip başkanı Borbuk'a anlattı:

— Hesapladım. Doğru hesap yaptım. Yüz kadar insan yarın ezandan sonra hazır olursa orta hesapla her biri günlük beşer saat çalışsa iki günde büyük ahırı bitirip gider.

İhtiyar ekip başkanının burun deliği kabardı ve:

— Ee, güzel oldu Akmat'ım! Dedi

Şimdi bana ne anlatıyor diyormuş gibi seyis yerinden kımıldayarak sesini düzeltti. Akmat seyisin o sırrını öğrenmiş gibi:

— Keke söz dinleyiniz! dedi abaküsünü şakırdatıp sayarak, yavrulu at seksen yavrusuz at doksan, at var yüz on, tayları şişman aygırları sekiz, koşu atı dört, hayvanın nesli çok!

İhtiyar seyis dayanamayıp:

— Toru kaşkayı ayrı hesapla oğlum dedi.

— Evet Keke Toru at başkadır. Akmat abaküsünü şakırdattı:

— Saman tabana, arpa atlara. Beş yüz kuru ot, sazlık otu üç, kara arpa dokuz, hepsi olur on yedi bin kental. O zaman siz atı kırk iki gün çayırda beslerseniz eldeki, bütün mala kışta yeter.

İhtiyar seyisin burun deliği kabardı ve:

—Ee, güzel olur o zaman Akmat'ım dedi.

Akmat gülerek ihtiyarlara söyledi:

— Haydi, öyleyse ihtiyarlar, ikiniz de bizim kolhozun ak sakallı kıymetli insanlarısınız, bir daha kavga edip gelmemek için el sıkışın!

Yaşlı ekip başkanı da kahkaha atarak:

— İşte sana sataşmıştım şimdi olmayacak, olmayacak, diyerek seyisin elini sıkı sıkı sıktı.

İhtiyar seyis de kahkaha atarak:

— İşte ben de sana sataşmıştım. Şimdi olmayacak, olmayacak diyerek ekip başkanının elini sert sıktı.

2.

Beş gün beş geceden beri yılkıyı besleyen ihtiyarın bugün evde geceleyeceğini öğrendikten sonra koca karısı da şaşırarak sevinmişti. Özenle hazırlanıp sobayı yakıp tencereyi koyduktan sonra elekten unu geçirdi.

Sonra sandığını açıp iç yağına dokunmadan, ısınan tencereye kuyruk yağının uç tarafından küçücük yağ doğradı. Üç yumurta kırıp bir kâseden daha fazla süte un sepeleyip çalarak börek yapmaya başladı.

Aygırının ipini gevşeterek, dizginlerin iki tarafını da çekip kutsal yalların üzerini devirip üzengileri tın tın çarpıştırıp eyeri taşıyarak Keldibek eve girdi. O kucağındaki eyeri odanın sağ tarafına koydu ve güler yüzle tencereye bakarak:

—Oo, bizim hanımcık börek yapıvermiş ya! dedi karısına. Kocakarısı da bakarak çocuğunu sever gibi mırıldandı:

—O bıcırdayan sevgilim, şuna bak! Doğan gibi olan suratını seveyim. Rahat oturarak böreğini yesene, sütlü çayından içsene hadi? Beş gündür dışarıda dolaşıp acıktın ya sen.

—Beş gündür aygırıma binerek gezdim, diye Keldibek kocakarısına övünerek, hayvancığım kendisi de beni özlemiş herhâlde. İnip oturunca ayağımı

koklayarak, şapkamın tepesini ısırarak, yanımdan ayrılmıyor. Beni korkutayım dedi herhâlde. Binip hızlı yürütsem, başını aşağı eğip, kulaklarını büküp, korka korka yürüyor.

—Bırak şimdi aygırını dedi kocakarısı. Sıcakken böreğini ye, sütlü çayını iç! Hep dışarılarda geceleyip acıktın ya!

Böreği katlayarak yiyip, sütlü çaydan içerek rahat oturan Keldibek at beslerken gördüklerini anlatıyordu. Karşı dereden tilkinin kaçtığını anlattı.

—Keşke! dedi Keldibek ağzını tutarak, eğer altımda doru at olsaydı, tilki düzlükten kaçmış olsaydı, iki adım attırmayıp yetişip atın üzerinden onu kapar gitmez miydim? Daha iki üç tane tilki yakalasam, hanımcığım sana bir gocukla kürk olurdu ya! Keşke... Ey gidi seni ey!

Hanımcığı da yumuşak konuşup sevindi:

— Oo, tilki gocuğu dediğin dileğin olayım! Tilki lafını da bitir! Böreğin soğuyacak oldu.

—Eh, seni gidi ey! dedi Keldibek yine ağzını tutarak Tilki yere girsin hiçbir şey değildi, üç kere bıldırcın yakalamıştım.

Keldibek sözünü bitirmeden iki tarafa bakındı. Hanımı sabırsızlıkla soruverdi:

—O yakaladığın bıldırcınlar nerede?

—Bıldırcını mı diyorsun?

—Evet?

—Ey, gidi ey! dedi seyis yine ağzını tutarak. Birini yakalamıştım ki kucağımdan sıyrılıp kaçtı. Biri elbisemin (49) aşağısından. Diğerinin ise ne tarafa gittiğini ben de fark edemedim. Nasıl olduysa bacağımın arasından kaçıp gitti galiba.

— Yeter artık, bıcırığım. Bıldırcının da lafını bitir, diyerek koca karısı gözlerini parlatıp güldü.

— Görüp bildiklerini sayıp döktükten sonra Keldibek söyleyecek laf bulamayıp oturdu. Beş günden beri kendi başından geçen olaylardan sadece Toru at hakkında ekip başkanı Borbuk ile tartıştığını anlatmadı. Eğer onu anlatsa hükümetçilere laf söyleme dememiş miydim? diye koca karısı kızacaktı. Öyle yapsa da o böreği bitirip sütlü çayını içip bitirdikten sonra üstünü çıkarıp yatağına yatacağı zaman, O! asker atı Toru kaşkayı ben verecek miyim? diyerek mırıldandı. İhtiyar kocasının mırıldanmasını duyan koca karısı "onu kime dedin?" diye sormadan nedense bir şeyle meşgul olup unuttu.

3.

Borbuk atını sokaktan sokağa sesli yürüterek, her defasında bir bahçede duraklatıp kapıyı çalıp gerekli insanları çağırıyordu.

— Ey, Orozbak evdeysen çık buraya.

Aradan bir dakika geçince kapı açılır ve evden birisi soluk soluğa çıkar:

—Borbuk musun hey sen? Gece yarısında ne yapıyorsun?

— Şimdi bize gel konuşacaklarım var.

— Ne lafı? Burda söylesene.

— Çabuk ol gecikme!

İhtiyar ekip başkanı başka laf demeden atının boynuna hızlıca bir vurdu ve karanlığa daldı. O kışlağı dolaşıp işini bitirdikten sonra ses çıkartıp sokakta atı yürüterek evine geldi. Ahırı saran uzun ağaca atın ipini asıp onu bağladı ve kamçısını çekerek eve doğru yürüdü.

Davet edilen insanların ilki ekip başkanın evine epey önce gelseler de neden burda olduklarını bilmeden oturuyorlardı. Gelenlerden Orozbak Borbuk'un kendisiyle de onun koca karısı Suran ile de aynı yaşta insandı.

— Ey Suran dedi o, yaşıtın ihtiyar kocan evde ata bindiğinde sağ binmiş miydi?

— Evet, neden? Ata sağ binmişti.

— Öyle, hepimizi davet edip kendisi şu zamana kadar ortada yok. Bu vakit oldu uykumuzdan olduk. Senin asık suratına bakıp mı oturacağız şimdi?

— Abim evine git yüzüme bakmak istemezsen.

50

— E nasıl gideceğim?

— Yerinden kalkıp kapıya doğru yürürsen gidersin. Oturanlar güldüler.

— Yürüyerek gidemeyiz dedi Orozbak. Korkak insan gibi bakıp, — Bizi buraya senin kocan çağırdı o büyük insan. İyisi yerinden kalk ve tencereyi ateşe koy.

— Ya, tencere koy!

— Ne, istemiyor musun? Hiç olmazsa tencerene bakıp oturalım.

— Senin burda oturmandan kim memnun? Tartışma tam buraya geldiğinde kapı açıldı kapıdan Borbuk girdi. Suran ile tartışıp oturan Orozbak lafı kapıdan giren ev sahibine yöneltti:

— Ey sen ekip başkanı! Gece yarısında bu kadar halkı çağırdın ya kestiğin koyun da gözükmüyor ateşe koyulan tenceren de gözükmüyor. Sen bizi ne yapacaksın? Haydi söyle! Yoksa koca karın beklemezseniz diye "şimdi çıkın gidin!" diye oturtmadan kovalıyor.

İhtiyar ekip başkanı kamçısını çiviye asarak üstündeki kürkünü çıkarırken yavaşça söyledi:

— E, saygısı az olan insan böylece kovalanır ya. Sen yokken evine gelsem beni saygıyla karşılar. Oturanların hepsi lafa karışıp:

— Evet, Boke'm doğru söylüyor, Suran yengeme sizin hatırınız geçmemiş herhâlde diyerek güldü.

— Çabuk ol hanımcığım dedi Borbuk gülerek bakıp vakit az, hızlıca tencereyi ateşe koy. Yetiştirebilirsen sütlü çay kaynatıp börek pişiriver. Yetiştiremezsen ölçerek on kişilik yarma pişir.

O anda kapı hızlıca açılıp kapıdan şakırdayan kadın gözüktü:

— Ey, ekip başkanı abim! deyiverdi o, eşikten adım atmadan şakırdayarak bizi gece yarısında çağırtıp bize vereceğin yarma mıydı? Yemek yaptıracaksan güzel yemek yaptır.

Evde oturanlar kapıdan girip şakırdayan kadına bakıp gülerek söylediler:

— Ey, şakırdayan yenge!

— Gel.

—Bokem'in lafını siz nerden duydunuz?

—Duydum dedi şakırdayan kadın, ben sözü duymak istersem dışardan da duyarım.

Orazbak'ın hoşuna gitmedi herhâlde:

— Evet, benim şakırdayan gelinimin kulağı dört tanedir. Evde konuşan ekip başkanının lafını değil yöneticilerin konuşmalarını tarladayken bile duyar. Evet, sen ekip başkanısın bizi gece yarısı evine çağırarak getirtip bize yarma mı vereceksin?

Fakat Borbuk da diğer konuşanlara fırsat vermeden sesli konuştu:

51

—Doğru, geceyarısı sizi eve davet ettim, size yemek mi pişireceğim, sizi dövecek miyim kendi bileceğim iş!

—Gelinciğim, ekip başkanı ne diyor? dedi Orozbak şakırdayan kadına sırasını geçirmeden laf söylesene buna.

—Ne lafı abi? dedi şakırdayan kadın karşı konuşarak. Ekip başkanı abim yarma verse tadına bakalım, dövmeye başlarsa hayvan kesme işini biz yapalım. Ondan başka da laf mı olur?

Oturanlar yüksek sesle gülüştüler.

—Şimdi nasıl yapacaksın Orozbak, benim şakırdayan gelinim lafın doğrusunu söyledi ya, dedi Borbuk.

Orozbak laf bulup konuşamayıp, göğsünü gerdi.

— Çabuk ol, hanımcığım! diye ekip başkanı kocakarısını acele ettirdi ve oturanlara döndü, haydi abi kardeşlerim. Hanımın yarması gelene kadar boş vakitten faydalanıp, konuşulacak konu çıktı. Dikkat edip lafımı dinlerseniz şimdi ben diyeceklerimi diyeyim.

Orozbak lafa karışarak:

—Ey ekip başkanım, yeni olay çıkmış gibi gözüküyor, anlat kulağımız sende, dedi.

— Diyeceklerim kısadır, dedi ekip başkanı korkar gibi büzülüp sözüne devam ederek kılıcını alıp kış geliyor, dedi. Suyu buz kaplayıp, otlağı kar bastıracaktır. Derisi incelip hayvan zayıflar. Yılkı da teperek otlanır, güneşli taraf kara toprak olarak kalmazsa koyun, keçilere zor olur herhâlde. İnekçik burnuna takılan ipini sarkıtarak kar kümesini koklamaya başlar. İşte o zaman yukarıdan laf söylense, bu oturanlarımız rezil olup utanırız. Ben ekip başkanıysam sizler çalışanlarsınız. Sorumluluk hepimizin. Bu sene hayvanlara döl eklendi, hayvanlar ahıra sığmaz. Yani kadın adam yüz kişi günde beş saat çalışsak, kısa vakitte büyük ahır inşa edermişiz. Savaş zamanı! İşimizde bu hızlılık olmazsa, hayvanımız açık yerde kalırsa kendimiz rezil oluruz.

—Eh, fukara ekip başkanım, dedi Orozbak sesli konuşarak, yarmasını verip dışarı çıkarır diye düşünmüştüm. Meğer önemli nasihatin varmış! Çok laf işi bozar, değerli iş hayvanları korumaktır. Kendim kürkle sarılıp terleyip gezsem de soğukta titreyen hayvanı görürsem üşürüm. Ekip başkanım söylediklerini destekliyorum.

Orozbak'ın sözünü şakırdayan kadın cevapladı:

—Ekip başkanının bu nasihatini hepimiz de destekliyoruz!

—Evet, dediler oturanlar bir ağızdan: Desteklenecek sözü desteklemek lazım.

—Bokem’in bu dedikleri gerekli!

—Benim Bokem’e sorum var.

—Sor sorunu?

52

—Elimizden gelen işin lafı bile olmaz. Elli kişi birlikte çalışırsak bitiririz. Elimizden gelmeyen çivi, tahta. Bunlardan ne kadar var?

— Çivi eksik, dedi ekip başkanı anlatarak, fabrikadan altmış tahta çekip alırsak, artar bile. Başka malzemeler el ile yapılır. En fazla on beş yirmi sütunluk ince çam ağacı lazım.

—Ey ince çam ağacını bırakınız şimdi, dediler ekip çalışanları her taraftan saldırarak.

—İnce çam ağacı elimizden gelmez mi?

—Altı tane at arabası ile üç kişiyi ayarlarsak olur.

—Onun yerine inşaat aletleri hazırlansa.

—Yoldaş ekip çalışanları, dedi Borbuk ötekilerin dikkatini çekip:

— Laf bitmez. Diyeceklerim bu kadar. Var olanı kullanırız, olmayanı buluruz, zaman savaşıdır, bitmeyeni güçle bitiririz! Ben deminki ihtiyar seyisinizle kavga ettim. Ey, kavgacı mavi benekli şeytan. Atları tek başına beslemiş gibi hava atıyor, canlar! Arabaya at yetişmiyor dedim at asker atıdır diye inatlaşarak Toru kaşkayı vermedi.

— Oo savaşa yalnız kendisi yardım verecekmiş gibi zavallı, dedi öylece şakırdayan kadın.

— Evet gelinim, dedi ekip başkanı sözüne devam ederek:

— O mavi benekli şeytan atıyla övünürse biz de savaş için tez vakitte dört yüz at için ahırı bitirelim.

— E, tamam! Dedi Orozbak konuşarak,

— Ahırın bitecek, parti komitesi ve yönetimine planını çizip versen de olur ekip başkanım! Tamamdır, bütün gece çalışalım. Ey Suran yarmanı alıp buraya gel.

Ekip başkanı kendisiyle birlikte, evde oturan çalışanlar Orozbak'ın lafına güldüler.

Aradan beş dakika geçtikten sonra Suran, misafirlerinin önüne sofrayı yaydı ve üzerine bir kâse kaymağı koyup sütle pişirdiği darıyı sıcak buharıyla ortaya koydu.

Orozbak iki elini açıp bereketli tabağa bakarak:

— Oo! Suran hanım sizlerin "yarma" dediğiniz şey benim gibi ihtiyarın karnını yaracak yemek ya! Evet! Evet! Yemeğin bereketi çok olsun. Haydi, bismillah!

Başkaları da Orozbak'ın dediğine gülümseyerek bereketli tabağa el uzattılar.

4.

Keldibek seyis üç gündür atlara baktı. O dağın güneşli tarafının aşağısında atları gezdirdi.

53

Tepede atın üstünde durup ıslık çalarak atları yöneten seyislere seslendi:

— Ey! Yeter buraya geliniz.

Aradan biraz vakit geçtikten sonra, diğer taraftan da bu taraftan da seyisler atlarını soluk soluğa bırakarak tepede duran Keldibek'in yanına ulaştılar.

— Ey! Keke niçin çağırdınız?

— Konuşacaklarımız var.

— Ne konuşacağız?

— Canım! Beriki ekip başkanı Borbuk bana başkanlık yapıyor.

— Nasıl Keke?

— Asker Toru kaşkayı arabaya bağlayacağım diyor. O şey yaşlanan tekenin sakalı gibi çapayı kaldırıp taşıyarak çiftçiliğin peşine düşüp, hayvanın kıymetini unutmuş gibi. O ekip başkanı ben ise seyisim! Benim sorumluluğumu o yerine getiremez. Onunkini de ben getiremem. Onun gibi at yavruları da her çeşit olur. Ona koşu atını koşturmak, yürük atını salınarak yürütmek yakışır.

Öteki ise bizim kahverengi aygır gibi pehlivan atlar, yılkılar arabaya layıktır! Toru at hamut[14] giydirilecek at mı? Kalbur yürekli demir bilekli melez at dediğin Toru atlar değil mi? Ey gidi! Toru at gibi atlara, zırhını parlatıp kılıcını şaklatarak aslan binse yaraşır.

— Bu hayvanın kıymetini bilmenizdendir, Keke.

— Öyle Toru atla yılkı atı bir olur mu?

— Yani, fena şey dedi ihtiyar da kalkarak:

— Eskiden olsaydı Toru ata Manas binerdi. Şimdi ise Semen Budyonnıy'a yakışır attır! Beriki faşist bizimle savaşıyor. Tankı var derler. Onun makineli tabancası var derler. Fakat Toru at gibi atları olduğunu kulağım işitmedi. İyi at düşmanı toynağı ile ezip binen askerin hayatını korur değil mi?

Yaşlanan tekenin sakalı gibi olan beriki ihtiyar bunu bilmek istemiyor. Ben Toru kaşkayı vermedikten sonra kızmıştır herhâlde. Şimdi yüzden fazla kişiye ahırı yaptırıyor.

Bir seyis lafa karışıp ekledi:

— Ey Keke, Borbuk abi ahırını daha dün yapıp bitirdi.

— Ey, yapma ya!

— Ben kendi gözlerimle gördüm. Yüz kişi katılmış. Birkaç günde dört yüz at sığacak kadar ahırı yapıp bitirdiler.

— Ne! Diyerek ihtiyar seyis korktu:

— Dört yüz atlık mı dedin?

[14] Atları, arabaya koşarken boyunlarından gçirilen, üzeri meşin kaplı ağaaç halka ya da içi saman, kıtık vb. dolu meşin halka.

— Evet, Keke.

54

— Ey, o şeyin atlarla ne işi varmış ya?

— Yönetimle parti komitesi karar verip, Boke'yi görevlendirdiler.

— Ahırı o yapsın demiş mi?

— Evet Keke.

— Bu enteresan, dedi ihtiyar kızarak, atları besleyen seyise danışmadan bunların yaptığı işe bak!

— Onun nesini danışacaktı sevgili? dedi seyislerden biri gülerek.

— Niçin danışmayacakmış? dedi ihtiyar deminkisinden daha beter kızarak, yaşlanan teke sakalı gibi olup, o ekip başkanı bana kötülük düşünüyor. Yoksa dört yüz ata da ahır yapılır mı? Birbirini içerde teperek dişi atlar taylarını düşürsün diyedir o.

— Belki ahırın içini bölüm bölüm ayırmışlardır dedi ikinci seyis.

Keldibek kaşlarını çatıp biraz sustuktan sonra konuştu:

— Hayır, ben kendim gidip onun yaptığı ahırı kendi gözlerimle göreceğim. Kolhozun atlarını elime geçirdiğimden beri altı yaz geçti. Hiçbiri zarar görmedi.

Bindiği atının boynuna hızlıca vurup giderken:

— Ey ben gittim. Atlara dikkat edin, dedi seyislere.

Atıyla koşturarak gelen Keldibek Borbuk'u uzaktan gördü ve bilerek ona doğru atını sürdü. Büyük sorumluluğu yerine getiren Borbuk'un, alnı açık, morali güzeldi. Önünden büyük biri çıkarsa şaka yapacak, çocuk çıkarsa sevecek gibi sevinci içine sığmıyordu. Şimdi diğer taraftan soluk soluğa gelen seyis arkadaşını görüp: "Bizde de büyük zafer var dostum" diyerek ona doğru ilerledi.

Yakınına gelen Keldibek'e o:

— Ey, sen ihtiyar seyis ne gördün de bu kadar şaşırdın? dedi.

İhtiyar seyis, daha öteden gelirken Borbuk'u gördüğünde siniri tepesine çıkmıştı. Şimdi o da yetmezmiş gibi ötekinin "ey ihtiyar seyis" diye seslenişi daha da canına tak etti. Seyis at üstünde beyaz sakalını göğsünde sallandırarak, hava attı:

— Ee, evet, ey sen ihtiyar ekip başkanı! Senin büyüklüğünü öğrendik! Senin iki keserlik yere ahır yapıp bitirdi diye duyduk!

— Doğru duymuşsun, dedi ekip başkanı düşünmeden cevap vererek, öteki tarafta savaş olurken, tabiat ızdırabını çektirip kış ağır olursa, senin beslediğin atların (55) karda tipide çıplak kalmasın diye ahır inşaa ettirdik!

—Ne! dedi seyis deminkisinden daha beter sinirlenip, "senin beslediğin atların" diyor ya! Ben atları elime aldığımdan beri altı kış geçirdim...Sen ne zaman bana atları beslemekte yardım ettin ki? İster kar yağsın ister o yana bu yana tipi savursun genç dişi atlarımın yeleleri yığılmadan, kısraklarım soğuk bilmeden, kıştan çıkarlardı!

Sen sıkıldığın için inşa ettiğin ahır bana ödül olamaz. Ben atlarımı senin ahırınsız da kıştan çıkarırım! "Sen sıkıldığın için" lafına Borbuk'un sinirleri bozulup dudakları titredi ve yere sertçe vurmaya başladı.

—Ey sen laflarına dikkat et! Sıkıldığı için ahır inşa eden kimi gördün?

—Ey sen, evet! dedi Keldibek seyis de yere vurarak, atlarını çıplak bırakıp, mahveden kimi gördün?

—Ahır inşa etmek, sıkılanın işiymiş ya!

—A, atları otlakta beslese, donarmış ya! Sevgili atların atı yelden yaratılan attır anlasana!..

—Yelden yaratılan deyip sen kolhozun malını tipide bırakayım demişsin ya?

—Oo, bozuk şeytanın dediği lafa bak!

—Acele etme sen. Benim ahırıma kışın atları koymadığını görürüm ben.

—Evet, sen acele etme! Beslediğim atları senin ahırına koyup oturacak insan değilim ben!

— Ne dedin, sen?

—Dağın güneşli tarafında otlar bele kadar diyorum! Beş yüz değil beş bin at kışın tepinerek otlasa da otun kenarından azalmaz diyorum. Senin ahırına benim atlarım kapatılmayacak, diyorum!

Ekip başkanı da sırasını vermeden yere vurarak:

— Kar çok yağarsa, diyorum! Atlar teperek otlayamazsa, diyorum! Tipi şiddetlenirse, senin yılkıların benim ahırıma gelmeyecek de nereye gidecek, diyorum!

— Zarar vermek istiyorsun! dedi Keldibek bağırarak, sen benim besili atlarımı çekemeyip kışın ağır geçmesini diliyorsun ya!

— Senin niyetin kötü! dedi Borbuk, onun lafını dinlemeden bağırıp, sen benim inşa ettiğim ahırı kıskanıp, atlarımı tarlada beslerim diyorsun ya!

—Senin kötü düşünceni parti komitesine şimdi anlatmazsam, sakalıma ateş düşsün!

—Asıl senin kötü düşünceni ben de yönetime söylemezsem, benim sakalıma da ateş düşsün!

56

—Yürü ofise!

—Yürürsen yürü!

Üzengilerini çarpıştırarak iki ihtiyar büyük caddeden aşağı atlarını yürüttüler. İki üç mahalle geçene kadar ikisi de sessizce yürüdüler. Ancak kolhozun binasına doğru gidilecek sokağa dönüp, köşedeki köprüden geçince seyis yine iğneleyici konuşmaya başladı:

—Sen mi, acele etme oğlum. Ben bu kez parti komitesi başkanından başka insanla konuşmayacağım.

Ekip başkanı da kendini toparlayarak, söyledi:

—Benim başka kişiye mi şikâyet edeceğimi sanıyorsun?

—Dört yüz at bir ahıra sığar diye kim söyledi sana?

—Ey sen benim inşa ettirdiğim ahırı gördün mü esas?

—Görmesem de biliyorum, benim genç dişi atlarım taylarını düşürsün istiyorsun!

—Ey sen ne diyorsun?

—Seninle parti komitesi başkanının yanında konuşacağım diyorum!

Bu sefer kolhozun binasında abaküsünü şak şak hesaplayarak muhasebeci Akmat yalnız oturuyordu. O, kapı hızlıca açıldığında omuzlarıyla itişen Borbuk ile Keldibek' i gördü ve: —Oo, buyurun, buyurun, değerli ağalar! dedi.

Fakat öteki ikisi de cevap vermeden, muhasebeci Akmat'a yarışarak sordular:

— Parti komitesinin başkanı nerede?

— Yönetim başkanı nerede?

Muhasebeci Akmat onlara hemen cevap vermeden, o zaman uzatarak abaküsünü hesapladı.

—Acele etmezsin. Bana kâr zarar dediğin için çok yere gider gelirsin, oğlum! dedi Borbuk.

— Ey sen kimsin o kadar da! Ekip başkanıyım dedin ya? dedi Keldibek.

Tartışma buraya geldiğinde muhasebeci Akmat abaküsüyle hesaplayıp kendi kendine güldü:

—Ey, canlarım, parti komitesi ile yönetimde ne işiniz vardı? Diyeceğiniz varsa bana söyleyebilirsiniz?

Keldibek seyis boğazını düzeltip sesini alçaltıp:

—Akay, bana başkanın kendisi lazımdı, dedi.

Ekip başkanı Borbuk da sesini düzeltip:

—Evet, Akay. Bize aksakallı lazım! dedi.

Muhasebeci Akmat ayağa kalktı ve:

—Bana güvenmiyorsanız anlatmayın, diyerek bıyığını sıvazlayıp, gülümsedi.

—Sana nasıl güvenmeyeyim? dedi seyis şaşırarak.

—İşte bu mavi benekli şeytan hiç kimseye danışmaz. Kendi bildiği gibi iki keser kadar yere ahır inşa ettirmiş diye duydum.

57

— İnşa ettirdi, diye ekledi Akmat da.

—Hükümetçilerin ne diyeceğini bilmiyorum, dedi seyis sesli konuşup, ben razı değilim o ahıra.

—İyi, sebebini söyleyiniz lütfen?

—Sebebi derken... Benim beslediğim atlar rahat yürüyüp, erkin otlayan hayvanlardır. Atlar kar ya da çöp kümesi koklamaya alışan burnu kokan inek değil, yelden yaratılmış hayvan! Üzengiye kadar kar yağsa bile açarak otlayıp, dışarıda gezip rahatlığa alışmış hayvanlardır. Kapalı yerde olurlarsa ısırırlar, tekmelerler, çarpışırlar, çiğnerler. Ben altı yıldır at besledim bir tane tayım bile eksilmedi Akmat oğlum. Bu sene savaş yılında dişi atlarımın tayları düşüp, yaşlı karıma da halka da yüzüm kara çıksın istemiyorum.

—Ey sen! dedi ekip başkanı sabırsızlanarak Keldibek'e — Dişi atlarının tayını düşürtecek kimdir?

— Sensin! dedi seyis sert çıkışarak.

—Tövbe tövbe! Bu ne diyor, ya?

— Dört yüz atı bir ahıra kapattığında dişi atlarımın taylarını düşürmeyeceğini yazıp imzanı atarak onaylayacak mısın?

—Ey, sen kudurmuşsun herhâlde, diye ekip başkanı yerinden fırlayarak kalktı, —Dört yüz atı bir ahıra hapsedecek insan kimmiş?

—Senmişsin!

— Acele etmeyiniz, dedi muhasebeci Akmat, tartışanlara, —Parti komitesi başkanı ile yönetici il komitesine gittiler.

İkisi birden değişerek, aynı anda sordular:

—İl komitesine, neden?

—Tam da sizlerin kavgasını çözmeye.

—Bizim... Ne kavgası?

—Sizlerin bu kavgası, dedi Akmat ağır konuşarak:

—Biriniz seyismişsiniz; biriniz ekip başkanıymışsınız, biriniz at besleyip, güzel at yetiştirdiniz; biriniz ekip başkanı olup, at ahırı inşa ettirdiniz; biriniz atlardan binlerce som kâr getirdiniz, biriniz ekinden bol hasat alıp, ahırdan on bin som kâr yaptınız.

Keldibek muhasebeciyi omuzundan çekeledi.

—Ey sen, Akmat! Bizim hangi kavgamız?

—İl komitesi başkanı ikisi aynı anda gelecekti. Bu işten benim haberim var. Sizin atlardan elli koşu atı, bizim ahırda beslenecek, dedi Akmat şimdi abaküsünü çak çak hesaplayarak, —Elli gem, elli örtü ve elli eyeri hazır olacak! Bunların hepsi o atlara lazım!

Muhasebeci ellerini birbirine geçirip sözüne devam etti:

— Büyük Moskova'yı kahramanlıkla korumakta olan 8. Koruma Bölümü Komutanlığına bizim kolhozcuların ağzından aşağıdaki gibi mektup yazacağız: — "Moskova'nın kahramanlarına! Düz bir yerde yaşayan, bizim (58) “Bereke” kolhozunun çalışanları sizler için elli at ayırdık. O elli atı şu an bizim yaşlı ekip

başkanımız Borbuk abinin inşa ettirdiği ahırda, bizim hayvanları dostu ihtiyar seyisimiz Keldibek abimiz beslemekte. Bizim atların toynakları keskin, hızlı koşan, çok güçlü atlardır!

Akmat'ın bu laflarını duyunca seyisin içi eriyip, gözleri doldu geldi. O Akmat'ın ellerini sıkı sıkı tutup:

—Akmat'ım, ağzına sağlık Akmat'ım! O zaman elli birinci de Toru at olsun derim! dedi.

Akmat gülerek:

— Eğer bundan sonra Borbuk abim ile kavga etmezseniz, tamam o zaman benekli Toru kaşkayı da ekleriz.

—Tamam, dedi ihtiyar seyis, yaşlanan tekenin sakalı gibi olan bu ahmakla ne kavgası. Ayıp etme, Akay? Bu ahmak ikimiz de ezelden beri tartışmaya alışmışız. Yedi yaşına çıkana kadar oynayıp dalaştık. Ondan sonra kamçı vurmada yarıştık. Kız kovalayıp, aynı zamanda kız istedik. Danalarla oyun oynayıp; kırda kurt yakaladık. Korkarken birlikte korktuk. Birlikte keserle ot kesip, Ruslara köle de olduk.

—Sadece o değil, ikimiz kolhoza da aynı gün kayıt olduk, dedi Borbuk.

—Evet, dedi Keldibek elini açarak bu keçi sakallıyla ne kavgası, Akmat oğlum? Senin önünde de söz verdim!

İhtiyar seyis ekip ihtiyar başkanına dönüp kucağını açtı ve:

—Gelsene, ahmağım kucağıma! Bundan böyle ikimiz tartışmadan kavga etmeden yaşayalım diye and içelim!

—Ee, öyle yapsan! Kendine gelsen esas! diyerek Borbuk kucağını geniş açtı.

İki arkadaş birbirine sıkıca sarılıp ayrıldılar.

Keldibek o zaman ata bindikten sonra hızlıca atların yanına geldi. Çoğu at ateş gibi sıcak güneşli dağ eteğini kaplıyordu. Deminden beri kırda duran seyis, şimdi yandan yürümeye başladı. Her sene kendisi gibi benekli Toru tay doğuran

dişi at, iki dağın arasında çadır gibi gözüktü. Ondan bu tarafta taysız dişi at grubunun kenarında benekli Toru at otlanıyor. O başını kaldırıp, iki kulağını kamış gibi edip, beneğini parıldatıyor. Yaklaşan Keldibek 'e nazlanıyor gibi kişniyor. Bilerek gelen Keldibek benekli Toru kaşkanın başını sıvazlayıp, seviyordu:

—Git şimdi hayvanım. Tay iken kurt saldırdı, beş yaşındayken iblise ön ayaklarınla saldırdın. Şimdi sekiz yaşına girdiğinde elli atı alarak Kızıl Ordunun yönetimine gidecek oldun! Ateşten korkma, hendeklerde yığılma! Kırgız'ın benim gibi seyisini utandırma!

Ahmak Borbuk ahır inşa etti. Yarından itibaren orada kalacaksın! Güzeller gibi olan siyah yeleli dorunun alnındaki demir para kadar olan beneğini Keldibek tekrar tekrar sıvazladı.

SONUÇ

XX. yüzyıl modern Kırgız edebiyatı içinde önemli bir yere sahip pek çok yazara öncülük etmiş Tügölbay Sıdıkbekov, edebiyata şiirle başlamış ancak ismini romanda duyurmuş bir yazardır. O edebiyatın nazım ve nesir alanında eser yazmış biridir.

1949'da yayımlanan içerisinde hikâye ve denemeleri olan Abısındar kitabının ilk üç hikâyesi Abısındar, Muzdakta, Paydaga Çeçilgen Çatak'ın latin harfli metne dönüştürüldükten sonra Türkiye Türkçesine metin aktarımı yapılarak okuyucuya ulaşması sağlanmıştır. Çalışmanın asıl amacı ise üç hikâyeden hareketle Kırgız Türkçesindeki isimleri göstermek ve incelemektir.

Kırgız Türkçesinde isimler görevleri ve yapısı bakımından incelenmiş ve hikâyeler üzerinden gösterilmiştir. Böylece Türkçede isim kategorisinin gösterdiği çeşitlilik ve çok kullanışlılık, Kırgız Türkçesi üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. İsimler incelenirken Türkçe dilbilgisi kitapları ilk önce incelenmiş bazı yerlerde de karşılaştırmalar yapılmış, sınıflandırmalar ve isimler kategorize edilirken Kırgız Türkçesi temel başvuru gramer kitapları örnek olarak alınmıştır. Örneklerin gösterilişinde Türkçe dilbilgisi kitaplarındaki terimler esas alınmış yanlarına da Kırgız gramerindeki karşılıkları yazılmıştır.

Tügölbay Sıdıkbekov'un üç hikâyesine bakıldığında konunun işlenişinin, ilerleyişinin aynı olduğu görülür. Abısındar/Eltiler hikâyesinde "Şayır" ön plana çıkan isimdir. Romanın kahramanı rastgele seçilmiş kurgusal bir kahraman değildir. Kolhoz sisteminin oturtulmaya çalışıldığı dönemde yaşamış, kolhozda önemli işler yaparak kadınların kolhozlarda başarılı işler yaptığının temsilcisi olarak gösterilen, gazete haberlerine konu olmuş gerçek bir şahsiyet olan Şayırbübü Tezekbayeva'dır. Bu şahsiyetin hikâye kahramanı olarak seçilmesi, halka daha iyi örnek olacağı düşünüldüğünden ileri gelmektedir.

Dikkat çeken diğer bir isim de Mariya Demçenko'dur. 1912'de doğan Demçenko kolektif çiftliklerde çalışan Stalin döneminde şeker pancarı üretiminin hektarını arttıran, vekillik yapmış, tanınmış bir ziraatçıdır. Sosyalist rekabeti arttırmış diğer insanlara örnek olmuş sistem tarafından parlatılmıştır. Bu şahsiyet Şayırbübü'ye örnek olmuş, " Eltiler" hikâyesinde geçen "Şayır" ile de

“Şayırbübü” anlatılarak tüm Kırgız kadınlarına örnek gösterilmek istenmiştir. Sıdıkbekov tarafından yazılan bu hikâyedeki başta Şayır olmak üzere Tursun ve Kunduz yenge o dönemde tanınmış insanlardır. Yazar Kırgız edebiyatında kadını ön plana çıkarır, onu başarılı kılar. Bu tüm insanlığa örnek olur. Yazarın okuyucuya iletmek istediği de budur. Yine yazar bu şekilde pek çok açıdan mağdur olan Kırgız halkının da imkânsızlıklar içinde neler yapabileceğini anlatmak ister. Yazarın bu düşüncesinin altında da dönemin ideolojik yansımaları söz konusudur. Çünkü savaştan çıkmış yeni bir sisteme geçmiş Sovyet Rusya’nın toparlanması gerekir. Bunun için de sisteme bağlı bulunan Türk toplulukları kullanılmıştır.

İkinci hikâye “Muzdakta” hikâyesinde de yine kadın figürünün ön planda olduğu görülür. Eşleri savaşta olan kadınların yılkıyı nasıl korudukları ve başlarının çaresine nasıl baktıkları anlatılır. Hatta kadının atın üzerinden onu küçümseyen erkeği düşürmesi Kırgız kadının nasıl güçlü olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yazarın pek çok eserinde olduğu gibi burada da kadın konusunu ele alması sistemin işlenecek konuları belirlemesidir. Sonuç olarak belirtmek gerekirse kadın üzerinden toplum yönetilmek istenmiştir.

“Muzdakta” Colbors aygır masalının anlatılması, bir gelinin nağmeler okuması aslında bu yazarların Kırgız edebiyatının güçlü bir sözlü geleneğinin olduğunu gösterir.

Son hikâye Paydaga Çeçilgen Çatak (Olumlu Biten Kavga). Bu hikâye de iki kişinin tartışmasıyla başlar. Aslında aynı düşünceye sahip iki kişinin sürekli birbirini yanlış anlamasıyla hikâye ilerler. Bunun dışında hikâyede bir şey yoktur. Sonunda bu yakın arkadaşlar yanlışlarını fark eder ve birbirlerini anlarlar, sarılırlar. Bu şekilde yazar şunu anlatmak ister bu kişiler aynı amaç için uğraşan insanlardır, birbirlerine düşmeleri yanlıştır. Hikâye tatlıya bağlanarak bu şekilde son bulur. 2. Dünya Savaşı için biri at besleyen seyis biri atlar için ahır inşa eden ekip başkanıdır. Aynı amaç için uğraşan isanlar ile de aslında herkesin gayesinin bir olduğu, Sovyet sistemine bağlı Türk topluluklarının aynı amaca hizmet ettiklerini belirtmek yazarın amacı olmuştur. Tüm bunlar Sıdıkbekov’un da Sovyet ideolojisini yansıtan eserler verdiğinin göstergesidir.

Tügölbay Sıdıkbekov hikâyelerini böylelikle hep güzel bitirir. Yazarın aralara girerek okuyucuyu yönlendirmesi hikâyeyi kesmesi bizdeki Tanzimat romancılarına benzer. Okuyucuyla konuşur gibi bir üslubu vardır. Amaç verilmek istenen mesajdır. Bu yüzden de "lafın kısası" sözcüğü hikâyelerde çok tekrar edilmiştir.

Üslup olarak değerlendirmek gerekirse uzun tasvirleri, doğa betimlemelerini ve bunların uzun cümlelerle yapıldığını görülmektedir. Onun her ne kadar eksik yönleri olsa da modern Kırgız edebiyatının ilk yazarlarından olması, roman alanında öncü olması, sözlü bir kültür geleneğinden gelmesi, manzum ürünler vermesi ve bunları düzyazıda kullanması onun Kırgız edebiyatının değerli bir şahsiyeti olduğunu gösterir.

Hikâyelerde isimlerle ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1.Özel isimlerin kısaltıldığını görürüz Borbuk **"Boke"**, Keldibek **"Keke"**, Akmat **"Akay"** PÇÇ/40, 190, 50; Rakıya **"Rakış"** / M/60. Bunlardan Borbuk ve Keldibek isimlerinin ilk iki hecesi alınıp sonuna +ke getirilere yapıldığı; Akmat ve Rakıya'nın ise daha farklı oluşturulduğu görülür. Bu durum da Türkiye Türkçesindeki Hatice/Hatça, Mustafa/Mıstık isimlerinin oluşumlarına benzer.

2. Sıfatların çoğu zaman isimlerden sonra geldiği görülür: Emne boldu, balam? Dep suradı eçtemege tüşünö albay **kempir beçara**: **—** Emne söz uktuñ? *Ne oldu, yavrum? diyerek sordu hiçbir şeyi anlayamadan* ***kocakarı zavallı****: —* *Ne lafı duydun? A/652, 653;* **Borbuk akmak** saray turguzdu! **Borbuk ahmak** ahır inşa etti. A/528, 529.

3. Unvan sıfatlarının da KT'de isimden sonra geldiği görülür: **Adılbek brigadir.** *Adılbek ekip başkanı. A/20, 21*. Buna bağlı olabileceği düşünülen soyad-ad şeklinde yazılmış Demçenko Mariya ismi dikkat çeker. Kırgızdan çıkkan Demçenko Mariya bolomun dep belsendi. Kırgızdan çıkan Demçenko Mariya olacağım diye gayret etti. A/199, 200.

4. Zaman bildiren kimi sözcüklere KT'de ünlü uyumuna bağlı olarak bulunma hâl eki geldiği görülür: "Al aytkanıñız da çın: **kışında** siz murduñuzdu cooluk menen tumçulagan ele+ñiz… O dediğiniz de doğru: Kışın siz burnunuzu

başörtüyle kapatmıştınız. A/572, 573; **Küzündö,** men da ar biriñen alp uul kütöm. Sonbaharda, ben de her birinden alp oğul bekleyeceğim. A/ 586."

5. Türkiye Türkçesinde genel olarak örneğine az rastlanan niteleme sıfatından önce belirtme sıfatının gelme durumu örneğine rastlanır: "Bizdin şayırdın katarına **bir karıya adam** olturup kalıptır. Bizim Şayır'ın yanısıra bir ihtiyar adam oturmuş. A/339, 340".

6. Türkiye Türkçesinde şahıs zamirleri, onlar zamiri dışında, ilgi hâli ekiyle için edatına bağlanırken Kırgız Türkçesinde şahıs zamirleri ek almadan üçün edatına bağlanmaktadır: "Colukpasañ colukpa, **men üçün** seni tabış kımız cutuştan arzan cumuş. Gelmezsen gelme, seni bulmak benim için kımız yutmaktan da ucuz iştir. A/449."

7. Türkiye Türkçesinde edat olarak değerlendirilen "değil" sözcüğünün KT'de bağlaç olarak alındığı görülür: "Başkalar **emes** canatan zalga batpay oturgan başkarma da sözdü özü süylögöndöy daldaktadı. Başkaları değil demin salona sığmadan oturan yönetici de konuşmayı kendisi yapmış gibi heyecanlandı. A/429, 430."

8. Bağlaç olan "da" nın "de" li şeklinin olmadığı ile ilgili genel yargının aksine hikâyelerde iki yerde "de" li kullanımlarına da rastlanmıştır. Belki edebi dilde olmasa da bir ağız özelliği olarak hikâyelere yansımıştır.

"Özünön özü "caşım cetimiştin cetisinde"dep maktanıp oturgan adamga şayır ceñe **de** calt karap alıp: Kendi kendine " Yaşım yetmiş yedide" diyerek övünüp oturan adama Şayır yenge de dönüp bakarak: A/350, 351."

"Te oydogu eski tamga capşırıp koyo tursambını oylop cakşı ele kötörüp basstımda, kesip bolup ketpesin **de** porto coldon kayra keldim. Ta aklımdaki eski dama saklaya dursam diye düşünüp iyice elime alıp yürüdüm de ziyan olmasın diye yarı yoldan geri döndüm. A/781, 782."

9. Kırgız Türkçesinde cevap ünlemi **ooba** "evet" olan sözcüğün hikâyelerde **"oova"** şeklinde yazıldığı görülür: "Oova, caşı altımışta, kebetesi bala. Evet, altmış yaşında, görünüşü çocuk. M/52." Bu da konuşma dilinin yazı diline yansımasıdır.

Yapılan bu çalışma ile Kırgız edebiyatının önemli şahsiyetlerinden Tügölbay Sıdıkbekov'un "Abısındar, Muzdakta ve Paydaga Çeçilgen Çatak" adlı hikâyelerin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılarak Anadolu sahasında da Sıdıkbekov Türk okuyucuyla buluşturulmuştur. Bu hikâyelerden hareketle isimler, isimlerin üstlendiği görev ve isim soylu sözcükler (zamir, sıfat, zarf, edat, bağlaç, ünlem) incelenip bazı durumlarda Kırgız Türkçesiyle karşılaştırması yapılmıştır. Sonuç olarak bu çalışmayla Kırgız Türkçesindeki isimler üç hikâye üzerinden açıklanmış ve örneklendirilmiştir. Aynı zamanda Tügölbay Sıdıkbekov daha iyi tanınmış, edebî kişiliği daha çok anlaşılmış üç hikâyesi Türkiye Türkçesine kazandırılarak benzer çalışmalara kaynak niteliği kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan (1980); *Her Yönüyle Dil, Cilt II,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Aksan, Doğan (2000); *Her Yönüyle Dil, Cilt I,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Aksan, Doğan (2015); *Türkçenin Sözvarlığı,* Bilgi Yayınevi, Ankara.

Aksan, Doğan (Hazırlayan) (1976), Sözcük Türleri, (ATABAY, Neşe, KUTLUK, İbrahim, ÖZEL, Sevgi), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Arıcan, Osman (2007); *Süyünbay Eraliyev'in Seçme Şiirlerinde Kelime Dünyası,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.

Artıkbayev, Kaçkınbay (2004); *XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi*, (Çev.: Mayramgül Dıykanbayeva), Bengü Yayınları, Bişkek.

Asanov, Ü., Akmataliev A. ve Andaşev D. (2004); Kırgız adabiyatı: Entsiklopediyalık Okuu Kuralı. Bişkek: Mamlekettik Til Cana Entsiklopediya Borboru.

Banguoğlu, Tahsin (1959); *Türk Grameri,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 177, Ankara.

Başdaş, Cahit ve Abdülmukaddes Kutlu (2016); *Kırgız Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi,* Paradigma Akademi, Çanakkale.

Bayraktar, Nesrin (2004); *Türkçede Fiilimsiler,* TDK Yayınları, Ankara.

Boz, Erdoğan Türkiye (2012); *Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi),* Gazi Kitapevi, Ankara.

Börekçi, Muhsine (2009); *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*, Eser Ofset Matbacılık, Erzurum.

Buran, Ahmet ve Ercan Alkaya (2004); *Çağdaş Türk Lehçeleri,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Caferoğlu, Ahmet (2001); *Türk Dili Tarihi,* Alfa Yayınları, İstanbul.

Çankaya, Selahaddin (2014); *Kırgız Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yayın, İstanbul.

Çotuksöken, Yusuf (2011); *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesi'nin Ekleri,* Papatya Yayıncılık, İstanbul.

Delice, İbrahim (2008); *Sözcük Türleri* Asistan Yayıncılık,

Deny, Jean (2012); *Türk Dil Bilgisi,* (Çev.: Ali Ulvi Elöve), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Dilçin, Cem (2009); *Yeni Tarama Sözlüğü,* Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.

Doğan, Mehmet (2003); *Büyük Türkçe Sözlük,* Vadi Yayınları, Ankara.

Duman, Gül Banu (2011); *Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bişkek.

Duman, Gül Banu (2012); "Rus Edebiyatı Tesirinde Gelişen Çağdaş Kırgız Edebiyatına Genel Bir Bakış" *Türk ve Dünya Edebiyatları Arasında Etkileşimler Sempozyum Bildirileri,* 24-26 Mayıs, Zonguldak, s.95-100.

Duman, Gül Banu (2016); "Kırgız Çocuk Edebiyatı", Kriter Yayınevi, İstanbul.

Duman, Gül Banu ve Rabia Kahraman (2018); "Kırgız Atasözlerinde At ve Kadın," İksad *2.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi 23-25 Kasım, Gaziantep, s. 649-655.*

Elcan, Abdullah (2012); *Tanıspay Şinjin'in Irıs Ekelgen İjemciAdlı Hikâyesi ve Altay Türkçesinde İsim*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Ercilasun, Ahmet Bican (2011); *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Erdem, Mustafa (2005); *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Ergin, Muharrem (1995); *Üniversiteler İçin Türk Dili,* Bayrak Yayınları, İstanbul.

Ergin, Muharrem (2000); *Türk Dil Bilgisi,* Bayrak Yayınları, İstanbul.

Gökçe, M. Baki (2007); *Türk Dili 1 Türk Dili, Edebiyatı, Kültürü, Halkbilimi Metinleri ve İncelemeleri, Kompozisyon Çalışmaları, Uygulamaları,* Beta Yayın, İstanbul.

Gökçe, M. Baki (2007); *Türk Dili 2 Türk Dili, Edebiyatı, Kültürü, Halkbilimi Metinleri ve İncelemeleri, Kompozisyon Çalışmaları, Uygulamaları,* Beta Yayın, İstanbul.

Gülensoy, Tuncer (2000); *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Gülensoy, Tuncer (2004); *Kırgız Türkçesi Grameri,* Bişkek, Kayseri.

Güngör, Ahmet (2006); *Tügölbay Sıdıkbekov*, http://www.gungorname.com/index.php, (Erişim tarihi: 09.05.2019).

Güzel A, (2005); *Üniversiteler İçin Türk Dili Ders Kitabı,* Başken Üniversitesi Yayını, Ankara.

Kalsın, Şirvan (2004); *Harezm Türkçesinde İsim,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kaplan, Mehmet (1988); *Kültür ve Dil,* Dergâh Yayınları, İstanbul.

Kara, Mehmet (1998); Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Akçağ, Ankara.

Kara, Mehmet (2005); *Hakas Türkçesinde İsim*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karaağaç, Günay (2008); *Türkçe Verintiler Sözlüğü,* TDK Yayınları, Ankara.

Karaağaç, Günay (2012); *Türkçenin Dil Bilgisi,* Akçağ Yayın, Ankara.

Karaağaç, Günay (20902); *Dil, Tarih ve İnsan,* Akçağ Yayınları, Ankara.

Karademir, Fevzi (2013); *Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu,* Kesit Yayın, İstanbul.

Kasapoğlu Çengel, Hülya (2017); *Kırgız Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Kasımbekov, Tölögön (2005); *Sıngan Kılıç Romanı Esasında Kırgız Türkçesinde İsim,* Yayımlanmamış Yüksek LisansTezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kayıpov, Süleyman (2005); *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1994); *Gramer Terimleri Sözlüğü,* TDK Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2005); *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* Birinci Cilt, TDK, Ankara.

Kubatov, Etemberdi (Hazırlyan) (2003); *Kırgız ve Türkiye Türkçesi'nde Çekim Ekleri,* Modern Diller Yüksek Okulu.

Kulmanova C.M., Musaev A.İ ve Rısbaev S.K. (2003); Tügölbay Ataga Taazim: Eskerüülör, Pikirler, Irlar, Poemalar Cana Dil Bayandar, Bişkek: Şam.

Nejat, Tahir (2001); *Dilbilgisi,* Ayraç Yayınları, Ankara.

Özgen, Nurcan (2014); *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Püsküllüoğlu, Ali (1995); *Türkçe Sözlük,* YKY, İstanbul.

Saray, Mehmet (2002); *Kırgızistan, İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, s. 442-445, Ankara.

Saray, Mehmet (2008); *Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Sebzecioğlu, Turgay (2017); *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Sıdıkbekov, Tügölbay (1949); *Abısındar,* Kırgızmambas, Frunze.

TDK (1963); *Türkiye Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Cilt:1 A (a- az zu), http://www.tdk.gov.tr/index.php , (Erişim tarihi: 17.05.2019).

TDK (2006); *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I Fiil Basit Çekim*, Ankara.

Tuğlacı, Pars (1971); *Okyanus Türkçe Sözlük*, Pars Yayınevi, İstanbul.

Turgunbayev, Caştekin (2004); *Kırgız Türkçesinde Sıfat-Fiil Ekleri*, TDK, Ankara.

Türk Dersleri Koordinatörlüğü (2003); *Türk Dili Ders Notları 2,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Uçar Erdem, Filiz Meltem (2011); *Çağatay Türkçesinde İsim*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ükübayeva, Layli (2012); "Edebî Etkileşimin Kırgız Edebiyatındaki Evrimi" *Türk ve Dünya Edebiyatları Arasında Etkileşimler Sempozyum Bildirileri,* 24-26 Mayıs, Zonguldak, s.11-17.

Yıldız, İslam, Funda Uzdu Yıldız ve V. Doğan Günay (2014); *Biçimbirimler Türetim ve İşletim Ardıllarının Sözlü Dildeki Kullanım Sıklığı,* Funda Papatya Yayın, İstanbul.

Yudahin, K. K. (2011); *Kırgız Sözlüğü,* (Çev.: Abdullah Taymas), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Nurten ÖREN, 1991 yılında Zonguldak'ın Devrek İlçesinde doğdu. 2005 yılında Eğerci İlköğretim Okulundan mezun olduktan sonra 2009 yılında Eğerci Lisesini birincilikle bitirdi. 2009-2010 eğitim-öğretim yılında Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümünde yükseköğrenimine başladı. 2013 yılında bölümünü bir yıl erken bitirerek mezun oldu. 2013-2014/2014-2015 eğitim-öğretim yılında Zonguldak Meslekî ve Teknik Anadolu Lisesinde, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında hem Zonguldak Halk Eğitim Merkezi hem de Atatürk Anadolu Lisesi'nde çalıştı. 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Aynı dönemde Zonguldak Halk Eğitim Merkezi ve Meslekî Teknik Anadolu Lisesi'nde çalıştı. 2017'de meslektaşı olan Şaban Ören'le evlendi. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Karabük ve Safranbolu Halk Eğitim Merkezinde çalıştı. Ekim 2018 tarihinde Gaziantep'in Şahinbey İlçesi, Şehit Adem Özen Anadolu Lisesine Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak atanan Ören hâlen bu görevini sürdürmektedir.